

6171

T.C.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı

TÜRK YAZILI BASININDA
ÖRGÜTLENME VE İNSAN ÖGESİ

Yüksek Lisans Tezi

BİLAL KOÇAK

No: 130

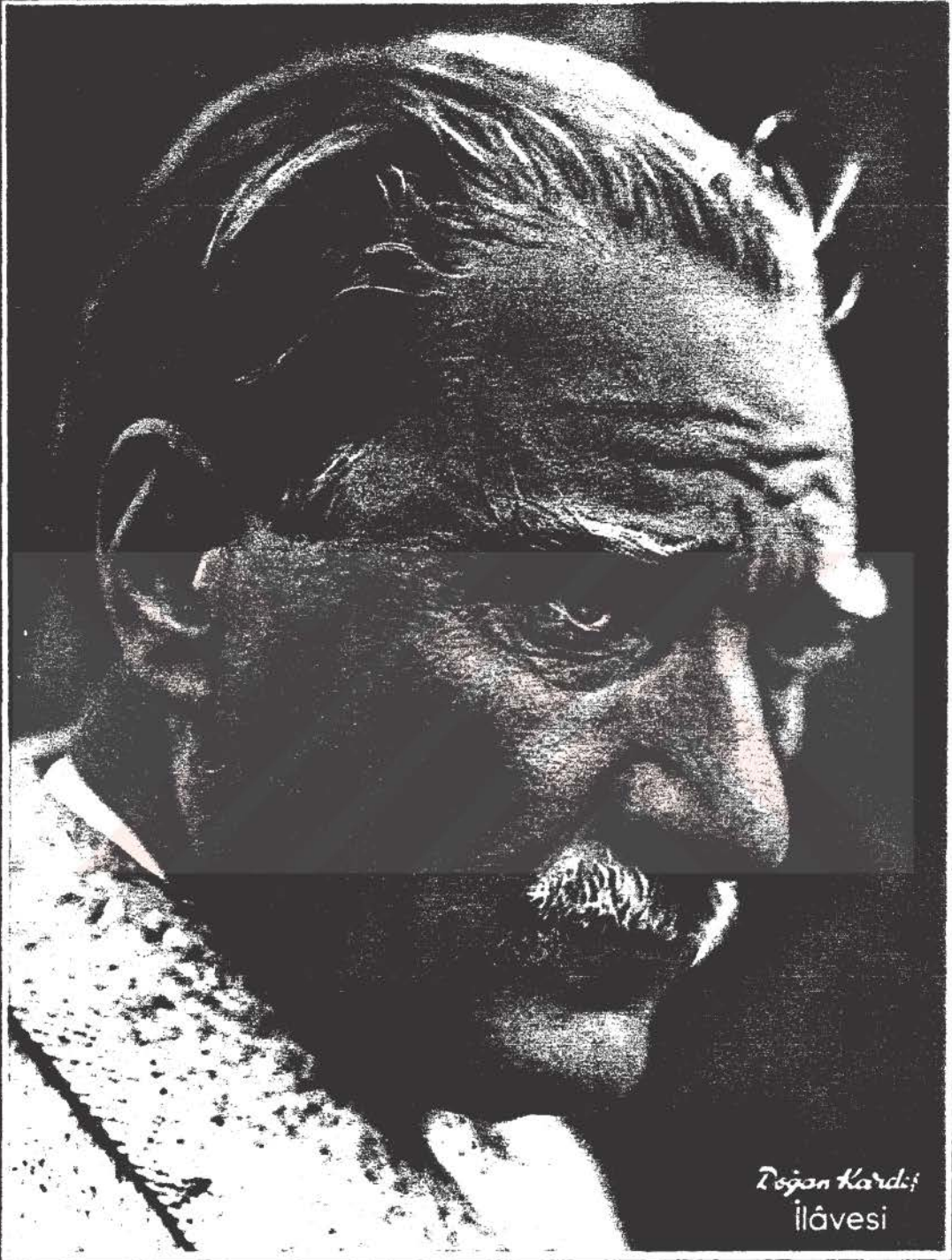
Yöneten

Doç. Dr. Bener KARAKARTAL

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İstanbul, 1987

Reşat Kardeş
İlâvesi

ATATÜRK

"Zabit (subay) olmasaydım gazeteci olurdum.

ATATÜRK"

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

SUNUŞ	1
I. BÖLÜM	
TARİHSEL GELİŞİM	
I. GİRİŞ	4
I. BİRİNCİ DÖNEM	7
I.1. Cumhuriyete Kadar Olan Dönem	7
I.1.1. Matbuatı Osmaniye Cemiyeti	7
I.1.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti	9
I.1.3. Türk Matbuat Cemiyeti	10
I.1.4. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti	10
I.1.5. İstanbul Matbuat Cemiyeti	11
2. İKİNCİ DÖNEM	12
2.1. Cumhuriyet Dönemi	12
2.1.1. Türk Gazeteciler Birliği	13
2.1.2. İstanbul Basın Kurumu	13
2.1.3. Basın Kongresi, 1935	14
2.1.4. Türk Basın Birliği	15
2.2. Demokratikleşme Hareketinin Başladığı 1961 Anayasasına Kadar Olan Dönem	19
2.2.1. Gazeteciler Cemiyeti	20
2.2.1.1. Gazeteciler Cemiyetinin Amacı	21
2.2.1.2. Cemiyetin Organları	21
2.2.2. Basın Birliği Derneği (Türk Basın Birliği)	21
2.2.3. Ankara Gazeteciler Cemiyeti	22
2.2.4. 5953 Sayılı Kanun ve İstanbul Gazeteciler Sendikası (TGS)	22
2.2.4.1. Sendikanın Amacı	25
2.2.4.2. Sendikanın Organları	25
2.2.5. Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası (TGS)	25
2.2.5.1. Sendikanın Amacı	25
2.2.5.2. Sendikanın Organları	26

2.3. 1961 Anayasası ve Sonraki Dönemler	26
2.3.1. Türk Hukukunda Gazeteci Kavramı ve Gazetecilerin Mevzuat Hükümlerinden İstifade Şartları	27
2.3.2. Gazetecilerin Sosyal Hakları	29
2.3.2.1. Sendika Kurma ve Sendikaya Üye Olma Hakkı	29
2.3.2.2. Basın-İş Sözleşmesi	31
2.3.2.2.1. Yapılması	31
2.3.2.2.2. Sözleşmenin Sona Ermesi	32
2.3.2.2.2.1. Sözleşmenin Fikir İşçisi Tarafından Feshi	32
2.3.2.2.2.2. Sözleşmenin İşveren Tarafından Feshi	33
2.3.2.2.2.3. Sözleşme İlişkisinin Diğer Nedenlerle Sona Ermesi .	35
2.3.2.3. Toplu İş Sözleşmesi Yapma ve Grev Hakkı	36
2.3.2.4. Sosyal Sigortalardan İstifade Hakkı	39
2.3.3. Gazetecilerin Mesleki Hakları	40
2.3.3.1.1. Ücret	41
2.3.3.1.2. Fazla Mesai Ücreti	42
2.3.3.1.3. Askerlikte ve Gebelikte Ücret	42
2.3.3.1.4. Mahkûmiyet Halinde Ücret	43
2.3.3.1.5. Başka İşte Çalışma	44
2.3.3.1.6. Diğer Haklar	44
2.3.3.1.6.1. Yayının Tatili Hali	44
2.3.3.1.6.2. Gazetenin Çıkmadığı Bayram Günleri	44
2.3.3.1.6.3. İkramiye	45
2.3.3.1.6.4. Ücretli İzin	46
2.3.3.1.6.5. Haftalık İzin	46
2.3.3.1.6.6. Yıllık İzin	47
2.3.3.1.6.7. Bayram İzni	47
2.3.3.1.6.8. Mazeret İzinleri	48
2.3.3.1.6.9. Başka İşte Çalışma	48
2.3.3.1.6.10. Eser Üzerindeki Hak	48
2.3.4. Gazetecinin, Akdî Bağı Sona Ermesindeki Hakları	49
2.3.4.1. Müddeti Biten Sözleşme	49
2.3.4.2. Gazeteci Tarafından Feshi İhbar	49
2.3.4.3. İşveren Tarafından Feshi İhbar	49

2.3.4.4. Haklı Sebeple Fesih	52
2.3.4.5. İhmal Sonucu Fesih	53
2.3.4.6. Gazetecinin Hastalığı	53
2.3.4.7. Mevkutenin Yayınını Durdurması Hali	53
2.3.4.8. Gazetecinin Ölümü	54
2.3.5. 212 Sayılı Yasa	54
2.3.6. Mahkemeye Müracaat	55
2.3.7. Grev	56
2.3.8. Hakeme Müracaat	58
2.4. Basın İlan Kurumu	59
2.5. Öteki Meslek Kuruluşları	59
2.6. Türkiye Spor Yazarları ve Spor Kulübü Derneği (TSYD)	59
2.7. İkinci Türk Basın Kurultayı	60

II. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE BASIN ALANINDA ÖRGÜT TİPLERİ

I. KAMU ALANINDA	61
I.1. Basın İlan Kurumu	61
I.1.1. Basın İlan Kurumunun Yönetim Organı	61
I.2. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü	62
I.2.1. Görevleri	64
2. ÖZEL HUKUK ALANINDA	65
2.1. Cemiyetler	65
2.2. Sendikalar	65
2.3. Diğer Dernekler	66
2.4. Vakıflar	66

III. BÖLÜM

BASININ ÖRGÜTLENMESİNDE İNSAN UNSURU

I. TÜRKİYE'DE GAZETECİLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	68
2. GAZETECİLİK MESLEĞİNİN ANLAM VE TARİFİ	69
3. GAZETECİLİKTE MESLEK SORUNU	71
3.1. Acaba Gazetecilik Sosyolojik Anlamda Bir Meslek midir?	71
3.2. Gazetecilik Mesleğinin Kriterleri Nelerdir?	72

3.3. Sosyal Prestij, Sosyal Konum, Değişen Kriterler Açısından Baktığımızda Gazetecilik Türkiye'de Nasıl Bir Meslektir?	73
3.4. Gazetecinin Toplumdaki Saygınlığı	76

IV. BÖLÜM

DÜNYA'DA VE BİZDE GAZETECİLİK

I. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE MESLEK AÇISINDAN GAZETECİ TİPİNİ KARŞILAŞTIRDIĞIMIZDA NASIL BİR SONUCA ULAŞIRIZ?	78
I.1. Dünya'da Gazeteci Tipi	78
I.1.1. Genel Kültür Açısından	78
I.1.2. Mesleki Eğitim Açısından	79
I.1.3. Mesleki Organizasyon ve Meslekte Branşlaşma Açısından ...	82
I.1.4. Çalışma Prensipleri ve Kişisel Yetenekler Açısından	83
I.1.5. Yönetici ve Yönetilen İlişkileri Açısından	91
I.1.6. Kamuoyu Yargıları Açısından	98
I.1.6.1. Kamuoyu Gazeteciyi Nasıl Değerlendiriyor?	98
I.1.6.2. Gazeteci Kamuoyu İçin, Meslek Açısından Nasıl Bir Tip Oluşturuyor?	107
I.1.7. Kişisel Hayatının Şekillenmesi Açısından	108
I.1.7.1. Gazetecilik Mesleği Gazeteciye Sosyo-Psikolojik Açidan Nasıl Bir Hayat Tarzı Getiriyor?	108
I.1.7.2. Mesleğin İyi ve Kötü Yanlarıyla Gazetecinin Hayatına Etkisi	113
I.1.7.2.1. Gazetecilik Mesleğindeki Zor Günler	113
I.1.7.2.2. Stres	121
I.1.7.2.3. Zamanla Yarış	123
I.1.7.2.4. Başarı ve Üzüntü	124
2. TÜRKİYE'DE GAZETECİ TİPİ	125
2.1. Genel Kültür Açısından	125
2.2. Mesleki Eğitim Açısından	129
2.3. Mesleki Organizasyon ve Meslekte Branşlaşma Açısından	135
2.4. Çalışma Prensipleri ve Kişisel Yetenekler Açısından	143
2.5. Yönetici ve Yönetilen İlişkileri Açısından	151
2.6. Kamuoyu Yargıları Açısından	155
2.6.1. Kamuoyu Gazeteciyi Nasıl Değerlendiriyor?	155

	<u>Sayfa</u>
2.6.2. Gazeteci Kamuoyu İçin Meslek Açısından Nasıl Bir Tip Oluşturuyor?	158
2.6.3. Kişisel Hayatının Şekillenmesi Açısından	164
2.6.3.1. Gazetecilik Mesleği Gazeteciye Sosyo-Psikolojik Açidan Nasıl Bir Hayat Tarzı Getiriyor?	164
2.6.3.2. Mesleğin İyi ve Kötü Yanlarıyla Gazetecinin Hayatına Etkisi	172
2.6.3.2.1. Gazetecilik Mesleğindeki Zor Yönler	172
2.6.3.2.2. Stres	215
2.6.3.2.3. Zamanla Yarış	226
2.6.3.2.4. Başarı ve Üzüntü	229
3. GAZETECİLİK MESLEĞİNDE ALAYLI-MESLEKLİ ÇEKİŞMESİNİN TEMEL NEDENLERİ, GETİRDİĞİ SORUNLAR	231
4. GAZETECİLERİ ÖRGÜTLENMEYE İTEN TEMEL SORUNLAR NEDİR?	233
5. MECBURİ MESLEK TEŞEKKÜLÜNÜN YARARLARI VE ZARARLARI NELER OLABİLİR?	235
6. BASIN ALANINDA MECBURİ MESLEK TEŞEKKÜLÜ KONUSUNDA DİĞER GÖRÜŞLER	243
V. BÖLÜM	
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	245
BİBLİYOGRAFYA	254

S U N U Ş

Yüksek lisans tezimi seçerken, henüz ele alınmamış bir konuyu gündeme getirmek istedim ve tez konusu seçimindeki araştırmalarımı bu yönde yoğunlaştırdım.

Türk yazılı basını, bugüne kadar çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Türk basınına anlatan kitaplar yazılmış ve belki birçok defalar yüksek lisans veya doktora tezi yazılmıştır. Yüksek lisans tezimin konusunu tesbit ederken, ilk önce "Türk Yazılı Basınında Örgütlenme" demiştim. Fakat konu bu haliyle biraz yalın kalacaktı. Bu şekli ile "Yazılı basında insan ögesini" gözardı etmek gerekiyordu. Yüksek lisanstan hocam Sayın Dr. Haluk Şahin, tez konumu bana daha önceden ödev olarak da önermişti ve küçük çapta da olsa konuyu ders yılı içerisinde araştırmaya başlamıştım. Daha sonra danışman hocam Sayın Doç. Dr. Bener Karakartal, tezimi "Türk Yazılı Basınında Örgütlenme ve İnsan Ögesi" olarak işe almamı önerdi.

Bu tez üç ana bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Türk Yazılı basınında bugüne kadar teşekkül ettirilen cemiyetler, dernekler, sendikalar, vakıflar gibi çeşitli örgütler kronolojik bir sırayı da teşkil ederek "Türk Yazılı Basınında Örgütlenme" başlığı altında tarihi gelişim anlatılmaya çalışılıyor.

Tezin ikinci bölümünü; "Günümüzde Basın Alanında Örgüt Tipleri" oluşturuyor.

Üçüncü bölümde ise, yazılı basında çalışan gazetecileri ve gazetecilik mesleğini "Yazılı Basında İnsan Ögesi" adı altında araştırmaya ve incelemeye çalıştım.

T. C.
Türkseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Gazeteler ve gazeteciler, toplumun başka kesimlerini veya başka meslek gruplarını anlatan sayısız haber, röportaj, makale, araştırma, inceleme vb. yazıları yazdılar. Ama gazeteler 'gazetecilik' mesleğini, gazeteciler de kendilerini anlatan çok az kaynak bırakmışlardır. Türk basını konusunda bir bibliyografya dahi bulmak mümkün değil.

Gazeteciler Cemiyeti, basın sendikaları ve derneklerinin yöneticileriyle görüştüm, onlardan kaynak istedim, ancak araştırmalarım sırasında "Türk Yazılı Basınında Örgütlenme ve İnsan Ögesi" konulu tezimi hazırlarken, yararlanabileceğim çok az sayıda kaynak olduğunu gördüm. Gazeteciler Cemiyetleri, basın sendikaları ve dernekleri bünyesinde, kendi tüzüklerinden başka, öyle doğru dürüst bir kaynak kitap bile yoktu.

Kütüphanelerde yaptığım kaynak araştırmaları sayesinde elde ettiğim veriler, tezimin önemli sayılabilecek bir bölümünü oluşturdu. Fakat bu veriler yine de yeterli değildi. Onun için, Türk yazılı basınında tecrübe sahibi, birçok gazeteciyle konuştum. Onların yaşayarak, görerek kazandıkları tecrübelerinden yararlanmaya çalıştım. Bu arada, özellikle yazılı basının örgütlemesindeki "insan ögesi"ne, yani "gazeteci unsuru"na ağırlık verdim ve yazılı basının önde gelen gazetelerinde çalışan gazeteciler üzerine bir anket çalışması yaptım. Birçok gazeteci ile konuştum.

Şimdi; yüksek lisans tezi çalışmalarım, bu konuda araştırma yapacak olan arkadaşlarıma az da olsa yardımcı olacağı inancını taşıyorum.

Tezimin oluşturulmasında yardımlarını esirgemeyen; başta tez yönetmeni Sayın Doç. Dr. Bener Karakartal'a, hocam Sayın Dr. Halûk Şahin'e, hocam Sayın Ali Gevgilili'ye, gazeteci yazar Sayın Oktay Ekşi'ye, İstanbul Gazeteci-

ler Cemiyeti Genel Sekreteri Sayın Orhan Erinç'e ve diğer cemiyet, sendika, dernek yöneticileri ile gazeteci büyüklere, yardımlarını esirgemeyen dostlarıma, en samimi teşekkürlerimi sunmayı şerefli bir görev sayarım.

BİLÂL KOÇAK

I. BÖLÜM
TARİHSEL GELİŞİM

I. GİRİŞ

Türkiye'de gazeteciliğin gelişmesi ve teşkilatlanması üç dönemi kapsamaktadır.

Birinci dönem, İbrahim Müteferrika'nın 1727'de matbaayı kurmasından 104 yıl sonra 1831'de ilk resmi gazetenin "Takvîm-i Vakâyî", 1860'da ilk özel Türkçe gazete olan "Tercüman-ı Ahval"ın çıkmasından, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen devredir.

İkinci dönem, 1908-1923 yıllarını kapsar.

Üçüncü dönem ise, 1923'den zamanımıza kadar olan dönemi içine alır (1).

Bu dönemler Türkiye'de matbaanın kuruluşu ve onu takiben, Türk gazeteciliğinin gelişimini esas almıştır. Türkiye'de gazeteciliğin gelişimi ve teşkilatlanması her ne kadar matbaanın kurulduğu 1727 yılı ile ilk gazetenin yayınlanış tarihi olan 1831 yılıyla başlatılmış olmasına rağmen, konumuza esas olan, "Türk Basınında Örgütlenme" çalışmaları 1908'de başlamaktadır.

Türkiye'de gazeteciler kendi aralarında bir dernek kurmak için ilk olarak 1908'de, Meşrutiyet'in ilan edildiği gün hazırlıklara girişmişler, ama bu iş yarım kalmıştır (2).

(1) Benice İzzet, Kuruluşundan bu yana Türk Basın Birliğinin Tarihine Kısa Bir Bakış, Türk Basın Birliği Ana Nizamnamesi, İstanbul, 1966.

(2) Dr. Topuz Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 227.

sın özgürlüğünün ve gazetecilerin sosyal haklarının korunması" düşüncesiyle değişik çerçeveler getirdiler.

Yalnız bu çerçevelerden birisi birazcık anti-demokratik bir görünümdeydi. 1935 yılında özel bir kanunla kurulan Türk Basın Birliği bugünkü barolar gibi bir statüyle, basın alanında tek söz sahibi örgüttü. Türk Basın Birliği, basına kesin bir otorite getirmiştir. Gazetecilik mesleğini yapanlar, mutlaka bu birliğe üye olması gerekiyordu. Birliğin arkasında Basın Yayın Genel Müdürlüğü, yani, bizzat devletin kendisi vardı. Daha sonra yine özel bir kanunla bu birlik ortadan kaldırıldı.

Basında örgütlenme bundan sonra da devam etti. Basın organlarının sayısı arttıkça, basın teknolojisi geliştikçe birtakım yeni örgütlere ihtiyaç duyuldu. Bu örgütlerden en önemlisi, bugün de varlığını sürdüren "Gazeteciler Cemiyet"leridir. İlk Gazeteciler Cemiyeti'nin, İstanbul'da, 1946'da kurulduğunu görüyoruz. Sonra Ankara, İzmir ve diğer taşra, kentlerde de Gazeteciler Cemiyetleri kuruldu.

1952'de çıkan Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İlişkileri Düzenleyen Kanun" gazetecilere sendika kurma hakkını tanıır tanımaz, basın alanında sendikalar kurulmaya başladı (4).

Böylece basın alanında en önemli sorunlardan birisi, fikir işçilerinin toplu sözleşme hakkı halledilmiş oldu.

Günümüzde bu örgütlenmeler devam ediyor. Belki daha da edecek. Artık gazeteler birer sanayi teşekkülü haline geldi. Gazetelerde birçok branşlar var, bunlar için yeni dernekler kuruluyor; Spor Yazarları Derneği, Parlamento Muhabirleri Derneği, Foto Muhabirleri Derneği gibi.

(4) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Basın.

Gelişen Türk Basını ileride değişik alanlarda örgütlenme çalışmalarına ihtiyaç duyacaktır şüphesiz.

Türk Basınında hâla tam anlamıyla bir mesleki teşekkül bulunmadığını, dolayısıyla Türk Basınının "Kamu Tüzel Kişiliği" mahiyetinde temel bir örgütlenmeye gitmesi gerektiğini savunan Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'nin bu görüşü ile: "İstanbul'da hangi kumarhanenin kapısını çalsanız, yakasında rozet takılı bir gazeteci çıkıyor karşınıza. Basın Şeref Kartı uygulaması da kötü olmuş, hamiline kaydı hayat şartı ile... Ücretsiz seyahat etme kolaylığı bir paso niteliğini almıştır." (5) diyen Yusuf Tavus'un zorunlu gördüğü Barolar ve Ticaret Odaları gibi, bir anlamda eski Basın Birliği şeklinde etkili ve yetkili bir gazetecilik meslek örgütünün yeniden kurulması gerekecek mi veya basın etiğinin tam anlamıyla yerleşmediği Türk Basınında gazetecilik temel etiğine dayalı ortak değerlerin paylaşıldığı bir örgüt doğacak mı? Bunun zaman içinde gelişen düşünceler gösterecek.

Biz burada ilk önce kronolojik bir sıraya göre Türk Basınında örgütlenmenin tarihini, sonra da ikinci bölüm olarak gazetecilik mesleğinin anlam ve önemini, mesleğin içindeki insanı, yani gazeteciyi ele alacağız.

I. BİRİNCİ DÖNEM

I.1. Cumhuriyete Kadar Olan Dönem

I.1.1. Matbuatı Osmaniye Cemiyeti

Türk Basın mesleğinin teşkilatlanması 1908 ihtilaliyle başlamaktadır. 1908 yılı 14 Ağustosunda Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin Gazetesi Başyazarı), Mahmut Sadık (Sabah Ga-

(5) Doç. Dr. Hatemi Hüseyin, Basın Ahlakı, İstanbul, 1976, s. 177.

zetesı Yazarı), Abdullah Zühtü (Sabah Gazetesı Başyazarlarından), Ahmet Cevdet (İkdam Gazetesı Başyazarı), Ahmet Rasim (Tasviri Efkâr Gazetesı yazarı) gibi zamanın tanınmış gazetecilerinin bir araya gelmesiyle "Matbuatı Osmaniye Cemiyeti" kurulmuştur. Türk Basın Birliği'nin mazisini bu temele bağlamak doğrudur. Fakat 1917 yılına kadar, "Matbuatı Osmaniye Cemiyeti"nin faaliyeti etrafında geniş tarihî dokümanlar elde mevcut değildir.

Trablusgarb, Balkan, Birinci Dünya Harbi ile iç siyasi hayatımızdaki şiddetli "İttihadı Terakki-Hürriyet ve İtilaf" partileri mücadeleleri, İmparatorluğun kayıplara uğraması, "Ahmet Samim, Zeki Bey gibi başyazarların birer kurşunla sokaklara serilmesi, sansür, sürekli sıkıyönetim vs. gibi sebeplerin tesiri altında "Matbuatı Osmaniye Cemiyeti"nin pek verimli ve başarılı olabildiği tahmin edilemez (6).

Dr. Hıfzı Topuz, "100 Soruda Türk Basını" adlı eserinde "Matbuatı Osmaniye Cemiyeti"nin kuruluşunu şu şekilde anlatıyor:

"Türkiye'de gazeteciler kendi aralarında bir dernek kurmak için, ilk olarak 1908'de, Meşrutiyet'in ilan edildiği gün hazırlıklara girişmişler, ama bu iş yarım kalmıştır.

Meşrutiyetin yeniden ilanı ile ilgili haberin gazetelerde çıktığı gün gazeteciler, Sirkeci garının karşısında bir gazinoda toplanarak kendi aralarında örgütlenmeye karar vermişler ve kurulacak derneğin tüzüğünü hazırlamak için de bir komisyon seçmişlerdir.

Bu komisyonun iki yıldan fazla bir süre toplantılar yaparak sonunda 42 maddeli bir tüzük tasarısı ortaya çıkar-

(6) Behice İzzet Etem, Kuruluşundan Bu Yana Türk Basın Birliğinin Tarihine Kısa Bir Bakış, Türk Basın Birliğinin Ana Nizamnamesi, İstanbul, 1966. s. 5.

dığı görüldü. Bu tüzük "Matbuatı Osmaniye Cemiyeti" adlı bir derneğin kurulmasını öngörmektedir. Derneğin amacı, basın özgürlüğünü ve gazetecilerin haklarını korumak ve mesleği her yerde temsil etmek olacaktır. Fakat gazeteciler kongresi toplanamamıştır bir türlü. Bu yüzden de dernek kurulamamıştır.

I.1.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti

Gerçekleşmeyen bu tasarıdan sonra gazeteciler arasında bir dernek kurma işinin ikinci kez 1917'de ele alındığını görüyoruz. Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nın içindedir o dönemde. Dostumuz Almanlar, Türkiye'de bir basın derneğinin bulunduğunu sanarak, bu derneğin temsilcilerini Almanya'ya çağırıyorlar. Bunun üzerine gazeteciler bekliyorlar ki, bu tür çağrılara karşılık verebilmek için örgütlenme gerekli, hemen bir dernek kurmaya karar veriyorlar. "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" böyle doğuyor. Zamanın en yaşlı gazetecisi sayılan Mahmut Sadık Bey'in başkanlığında geçici bir yönetim, kurulu seçiliyor. Kurucular Yunus Nadi'yi ikinci başkanlığa, Ahmet Emin Yalman'ı da Genel Sekreterliğe getiriyorlar (7).

Ethem İzzet Benice, Türk Basın Birliği'nin Ana nizamnamesi adlı incelemesinde (s. 8) Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin kuruluşundan şu şekilde bahsediyor:

"1917'de Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin kurulduğunu görüyoruz. 1917 yılının Mayıs ayı ortasında kurulan ve hükûmete beyannamesini veren Osmanlı Matbuat Cemiyeti, 1917 Haziranının 25'inci günü ilk kongresini yapıyor. O zaman (Şeyh-ül Muharrireyn) ünvanı verilen Mahmut Sadık Bey (Sabah Gazetesi Başyazarlarından) Cemiyete başkan seçili-

(7) Dr. Topuz Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 227-228.

yor. Sekiz ay sonra (1918) Osmanlı Matbuat Cemiyeti 2'nci kongresini yapıyor. Başkanlığa Tanin Gazetesi Başyazarı, Hüseyin Cahit Yalçın seçiliyor. Kongre kararıyla bir Yardımlaşma Sandığı kuruluyor ve Alman Matbuat Cemiyetinin daveti kabul edilerek bir Türk Gazeteci heyetinin Almanya'yı ziyareti ve Birinci Dünya Harbi'nin, Alman Savaş cephe-lerini gezmesi mümkün oluyor. Memlekette kâğıt sanayii bulunmadığı, Almanya-Avusturya-Macaristan-Bulgaristan-İstanbul yolundan gayri bütün ticaret ve ithalat yolları kapalı olduğu için Almanya'dan getirtilebilen gazete ve matbaa kâğıtlarının da tevzii vazifesini Osmanlı Matbuat Cemiyeti deruhte etmiş bulunmaktadır."

I.1.3. Türk Matbuat Cemiyeti

1918 Ekiminde Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çekildiğini görüyoruz. 1918 Mondros Antlaşması'ndan 30 Mayıs 1919'a kadar geçen dönemde Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin dağılır hale geldiği görülmüyor. 30 Mayıs 1919'da yeni bir kongre toplanıyor, cemiyetin merkez binası Taksim'deki Azaryan Apartmanı'ndan, "Babiâli" binasının altında ve cami dönemecindeki binaya taşınıyor. (İstanbul Valiliği binasının alt köşesinde olan ve Tahsin Demiray isimli bir şahsa ait olan bu bina uzun zaman Ziya Gökalp tarafından yayınlanan "Türk Yurdu" dergisi ve Akşam Gazetesi darehâne ve Matbaası olarak kullanılmıştır). Kongre kararıyla, Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin adı, "Türk Matbuat Cemiyeti" ile değiştiriliyor ve Başkanlığa da Tasviri Efkâr Gazetesi başyazarı Velid Ebuzziya seçiliyor (8).

I.1.4. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti

Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün 1983 yılında yayınladığı "Türkiye" adlı kitapta ba-

(8) Benice, İzzet Etem, Kuruluşundan Bu Yana Türk Basın Birliği'nin Ana Nizamnamesi, İstanbul, 1966, s. 9.

sının örgütlenmesinden şu şekilde bahsediliyor: (s. 408. Basın)

"Türk Basını ilk kez 7 Haziran 1920'de Atatürk'ün isteği üzerine örgütlenmiş, bu tarihte bir Genel Müdürlük (Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi) kurulmuştur (Bugünkü adı Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü).

Basının tam bir örgütlenmeye gidebilmesi ve gerçek anlamda Haberleşme görevinin yapılabilmesi için Cumhuriyetin ilânından sonraki dönem beklenecektir.

Atatürk tarafından Sivas'ta kurulan Hakimiyet-i Milliye, bu dönemin ilk gazetesidir. Sonradan Ankara'ya nakledilen bu gazete, 1928 yılında Harf İnkılâbına uyarak yeni harfle basılmaya başlanmış, daha sonra bütün gazeteler bu yola girmişlerdir."

I.1.5. İstanbul Matbuat Cemiyeti

Türk Matbuat Cemiyeti'nin 1921 yılındaki kongresinde, o yıllarda çalışanlar, çalıştıranlar sendikaları, işçi sigortaları, fikir işçileri kanunları, toplu sözleşme ve emsali gibi karşılıklı menfaatleri ve sosyal hakları devlet koruyuculuğu altına alan mevzuat mevcut olmadığı için, cemiyet bünyesine mesleğin çeşitli kesimlerinde çalışanlarının koruyuculuğunu ve temsilciliğini verebilecek bir hüviyet kazandırılmak isteniyor. Bu bakımdan gazete sahipleri, başyazarlar ve yazarlar, muhabirler, muhahhahlar, foto muhabirleri ve diğer yazar ve teknisyenler gibi her bir grup kendi adlarına cemiyetin yönetim kurulunda temsil edilmeye başlanıyor. Kongre kararıyla cemiyetin ana tüzüğü bu şekilde değiştiriliyor, cemiyetin adı da, ulusal hükümetin başkenti Ankara'da "Türk Matbuat Cemiyeti" adı ile ayrıca bir dernek kurulması yoluna gidildiği öğrenildiği için "İstanbul Matbuat Cemiyeti" oluyor.

Bu dönemi, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreter Vekili Orhan Erinc, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Albümü'nde şöyle anlatıyor (Dünden Bugüne Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, Mart 1984) (9):

"1921 yılında, muhabirler ve Muharrirler bir araya gelmişler, müretteplerin katılmasıyla Gazeteciler Cemiyeti adı altında yeni bir örgüt kurmuşlardır. Bu gelişmeyle Matbuat Cemiyeti'nin sadece gazete sahiplerinden oluşan bir örgüt haline dönüşmesi üzerine Hakkı Tarık Us, arabuluculuk yaparak iki kuruluşu birleştirmeyi başarmış, Osmanlı kelimesi atılarak Matbuat Cemiyeti adı altında toplanılmıştır. Cemiyetin Başkanlığına yine Ebuzziyazade Velid getirilmiş, sayısı ikiye çıkarılan umumi katipliklerden birine gazete sahiplerini temsilen, Şükrü Baban, diğerine de, çalışanları temsilen Hakkı Tarık Us seçilmiştir.

1922-23 döneminde Başkanlık Halid Ziya Uşaklıgil tarafından yürütülmüş ve Matbuat Cemiyeti, daha sonra cemiyetimizce de kullanılan Donanma Cemiyeti binasına taşınmıştır.

Cemiyet Başkanlığı, 1926'dan gazetecilerin zorunlu biçimde üye oldukları Türk Basın Birliği'nin kurulduğu 1938 yılına kadar, Hakkı Tarık Us tarafından yürütülmüştür."

2. İKİNCİ DÖNEM

2.1. Cumhuriyet Dönemi

1923 yılında Babiâli'de, (Eski Donanma Cemiyeti binası) devletçe İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin istifadesine

(9) Benice, İzzet Ethem, Türk Basın Birliğinin Ana Nizamnamesi, İstanbul, 1966, s. 10-11.

Dünden Bugüne Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, Mart 1984.

terkediliyor ve cemiyet bu binaya (Eminönü Mal Müdürlüğü ve 1 No.lu İtiraz Komisyonluğunun bulunduğu bina) naklediliyor. Bu dönemde Cemiyetin Başkanlığına Uşakîzade Halid Ziya Bey, Genel Sekreterliğine Necmeddin Sadak (Akşam Gazetesi Başyazarı) seçiliyor. Bu durum 1926'ya kadar sürüyor. 1926 yılında büyük bir kongre yapılıyor ve cemiyetin ana tüzüğü yeniden değiştiriliyor. Değişik statülere sahip gazetecilerin ve diğer gazete çalışanlarının arasındaki ayırımlar kaldırılıyor ve yardımlaşma sandığının tüzüğü genişletilerek üyelerine daha çok hizmet sağlamasına çalışılıyor.

Kongrece Cemiyetin adı yine İstanbul Matbuat Cemiyeti olarak kalıyor. 1921 yılından 1934 yılına kadar İstanbul Matbuat Cemiyeti adı altında çalışan cemiyetin 1926'daki Yönetim Kurulu Başkanlığına Hakkı Tarık Us'un seçildiğini görüyoruz (10).

Cumhuriyetten 2. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönem

2.1.1. Türk Gazeteciler Birliği

İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin yanısıra 17 Şubat 1930'da Ankara'da yeni bir derneğin kurulduğunu görüyoruz. Türk Gazeteciler Birliği adını alan bu dernek uzun ömürlü olmamış, 1935'de dağıtılmıştır (11).

2.1.2. İstanbul Basın Kurumu

İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin adı, 1934 yılında yapılan kongrede değiştiriliyor ve "İstanbul Basın Kurumu" adını alıyor. O yıl toplanan Kongre açılırken gazeteciler "İstanbul Matbuat Cemiyeti" adına Atatürk'e bir bağlılık telgrafı çekmişler, Atatürk de kendilerine "Basın Kurumuna"

(10) Benice, İzzet Ethem, Türk Basın Birliğinin Ana Nizamnamesi, İstanbul, 1966, s. 11.

(11) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, s. 229.

diye bir telgrafla karşılık verince derneğin adı derhal "Basın Kurumu" olmuştur.

Gazeteci Ethem İzzet Benice, "Türk Basın Birliği'nin Ana Nizamnamesi" adlı incelemesinde Basın Kurumu'nun doğuşunu şöyle anlatıyor (12):

"1934 Kongresinde İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin adını değiştiren büyük bir olay cereyan ediyor. Büyük Önder Atatürk kongrenin sevgi ve saygılarını kendisine ifade eden hissiyata karşı, o sıralarda dil devrimi üzerine büyük hassasiyet ve yaratıcılıkla duran Ata'mızın, Türk Basın mensuplarına verdiği cevaptaki direktifi buluyoruz. Büyük Ata, İstanbul Matbuat Cemiyeti adı yerine (İstanbul Basın Kurumu) ismini kullanmakta ve bu suretle Cemiyete yeni hüviyet ve adını vermiş bulunmaktadır. Kongre en geniş sevgi gösterileri içerisinde Büyük Önderin bu direktifini kabul etmiş olarak adını İstanbul Basın Kurumu olarak değiştirmiş ve yeni idare heyetini de şöyle seçmiştir:

Başkan: Hakkı Tarık Us; İkinci Başkan: Ahmet Şükrü Esmer; Genel Sekreter: Etem İzzet Benice; Muhasebeci: Halil Lûtfi Dördüncü; İdare Müdürü: Fuat Duyan; Üye: Mümtaz Faik Fenik; Üye: Salt Kesler.

2.1.3. Basın Kongresi, 1935

Cumhuriyet dönemi içinde Türkiye çapında ilk basın kongresi 25 Mayıs 1935'de Ankara'da toplanmıştır. Bu, hükümet kararıyla, yukarıdan gelme emirle düzenlenmiş bir kongredir. Toplantıyı Basın Genel Müdürlüğü hazırlatmış ve yönetmiştir. Gündem şudur:

(12) Kuruluşundan Bu Yana Türk Basın Birliği'nin Tarihine Kısa Bir Bakış. İstanbul, 1966, s. 11-12.

- Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliği elde edilmesi için elbirliği ile çalışmak,

- Basının kültür yayma ödevlerini görebilmesi için gereken yolları seçmek,

- Basın Birliğini kurmak.

Kongreye 117 gazeteci katılmış, Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve o zamanki Basın Yayın Genel Müdürü Vedat Nedim Tör'de toplantılarda konuşmalar yapmışlardır.

O yılın yönetim kurulunda şu üyeler vardır: Başkan; Hakkı Tarık Us, İkinci Başkan; Ahmet Şükrü Esmer, Genel Sekreter; Ethem İzzet Benice, Muhtesip Üye: Halil Lütfi Dördüncü, Yönetici: Fuat Duyar, Üye: Mümtaz Faik Fenik, Zeki Cemal Baki Çelebioğlu, Saif Kesler (13).

2.1.4. Türk Basın Birliği

Bu birlik Basın kongresinin kararlarından esinlenerek Haziran 1938'de çıkartılan özel bir kanunla kurulmuş bir örgüttür. Kanuna göre, Türkiye beş basın bölgesine bölünmüştür: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Trabzon. Her bölgede bir basın birliğinin kurulması öngörülmüştür.

İşte bunun üzerine İstanbul'daki "Basın Kurumu" dağıtılır ve Hakkı Tarık Us'un başkanlığında bir "İstanbul Basın Birliği" kurulur. Bu birliğin yarı resmi bir niteliği vardır. Bütün İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazetecilerin mesleksi tek örgütü bu birlik olmuştur (14).

(13) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 229.

(14) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 230.

İstanbul Matbuat Cemiyeti, İstanbul Basın Kurumu Genel Sekreterliği ve İstanbul'daki Türk Basın Birliği'nin Genel Başkanlığını yapan Ethem İzzet Benice, Türk Basın Birliği'nin Ana Nizamnamesi adlı incelemesinde bu dönemi şöyle anlatıyor (s. 12):

"İstanbul Basın Kurumu 1935 yılı 11 Haziran günü, Türkiye çapında bir özel kanunla kurulan Türkiye Basın Birliği'ne kongre kararıyla emval, nukut ve emlâki gereğinde yine kendi teşekkül bünyesine intikal etmek kaydı ve gücünü arttırmak yolunda Basın Birliği ve Basın Kurumu'nun esaslı gayretleri görülmüştür. Bu arada "Basın Birliği İlanıcılık", "Basın İstihlâk Kooperatif"leri ve sosyal bir müessese olan "Basın Kurumu Tesisi" ve "Basın Yapı Kooperatifi" teşkilî gibi eserler ve "Turizm Yazarları Derneği" de Türk Basın Birliği'nin memleket ölçüsünde bir boşluğu doldurmak üzere kendi sinesinden çıkardığı bir teşekkül olmuştur. İstanbul Basın Kurumu bundan sonradır ki, Türkiye Basın Birliği -İstanbul Şubesi- olarak çalışmaya devam ediyor."

Türk Basın Birliği, bir büro veya meslek odası gibi örgütlenmeyi öngördüğünden, adı bir süre önce Türk Matbuat Cemiyeti'ne çevrilen Cemiyet kendi kendisini feshederek tarihe karışmıştır. Gazetecilik mesleğini yapabilmek ancak Türk Basın Birliği üyeleri veya üye olarak alınanlar için mümkün olduğundan, 27 Haziran 1938 günü kurulan yeni örgütün yönetimi, büyük önem kazanmıştır. Merkezi Ankara'da bulunan Birliği başkanlığını 1945 yılına kadar Falih Rıftı Atay yapmıştır. Ancak Atay'ın gazetecilere hakaret ettiği görüşünü savunan İstanbul Şubesi delegeleri 1945 yılındaki kongrede Kendisini devirmeyi başarmışlar ve başkanlığı Hüseyin Cahit Yalçın kazanmıştır. Bu kongre Türk Basın Birliği'nin sonu olmuş ve bir maddelik bir kanunla örgüt kapatılmıştır (15).

(15) Erinc Orhan, Dünden Bugüne Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Albümü, Mart 1984.

Muzaffer Gökman'ın yazdığı "Hayatı ve Eserleri Sedat Simavi" adlı kitapta, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin ilk kurucularından Hayri Alpar, Türk Basın Birliği için şöyle diyor (s. 59, İstanbul 1970, Apa Ofset).

"Bizim kuşaktaki gazeteciler ilk adı Matbuat Cemiyeti olan Basın Kurumu döneminde Bab-âli'ye gelmişlerdir. Basın Kurumunda son yıllarında Tek parti yönetimi, her alanda olduğu gibi, basın alanını da kontrol altına almak istemiştir. Türk Gazetecilerinin kendi olanaklarının ürünü olan Matbuat Cemiyeti, onun yeni adı olan Basın Kurumu bu amaçla ortadan kaldırılmış, yerine özel bir kanunla Türk Basın Birliği getirilmiştir. Ne eskilerden, ne de son kanun kuruluşundan yararlanamamışlardır, kalem sahipleri...

Maddi alanda olsun, manevi alanda olsun çileli yaşantı sürüp gitmiştir. Türk Basın Birliği ise, tehdit silahı olarak aşılmıştır başımıza. Çünkü, gazetecilik yapabilmek için bir Baro niteliğinde olan bu Birlik'e üye olmak şarttır. Zor girerlerdi Türk Basın Birliği'ne gazeteciler, kolayca da çıkarılabılırdi. Gözünün üstünde kaşın var dedin mi, atıldın gittindi!

1939 yılında başlayan Türk Basın Birliği kontrolü olanca baskısıyla sürüp gidiyordu... Ama bizde de dayanacak hal kalmamıştı. Üstelik hastalarımız, işsizlerimize bakım da yoktu, oysa ilân gelirleriyle yüzbinleri bulup gidiyordu Birliğin parası.

Arkadaşlarla her Tanrı'nın günü dertleşir, bu çıkmazdan kurtuluş yolu arardık. 1940'dan sonra, lise ve yüksek öğrenci arkadaşlarımızın sayıları artıyordu... Birbirimizi daha iyi anlamaya başlamıştık.

Bir yandan da deneylerimiz artıyor, kongre taktiklerini öğreniyorduk. Sıkı ilişki kurduğumuz gazete sahipleri

rinden, resmi devlet görevlilerinden bizi sevneler tutanlar da çoğalıyordu. Yeni bilgiler, kendimize güveni güçlendiriyordu. Kararlıydık artık. Devirecek, yönetimi elimize alacaktık. Sonrası kolaydı. İkinci etapta, sosyal güvenlik, özgürlük savaşına girecektik.

Bu amaçla örgütlenmeye başlamıştık."

Görüldüğü gibi, Türk Basın Birliği'nin tek partili bir dönemde, bünyesinde yalnızca gazete sahiplerini barındırması ve Türk Basını üzerinde yegâne söz sahibi bir kuruluş ve baskı grubu olması zamanla gazetecilerin ve diğer gazete çalışanlarının bu birliğe karşı cephe almasına neden olmuştur.

Aslında Türk sosyal hayatında kökleşmiş müessese olayı yoktur ve dolayısıyla sosyal yapıda bir istikrarsızlık söz konusudur. Nihayet, Türk Basın Birliği yöneticileri bu kuruluşu övünçle savunurken, diğerleri de şiddetle eleştiriyorlardı.

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, Basın Ahlâkı kitabında Basın Birliği ile ilgili olarak şunları yazıyor: (Basın alanında mecburi meslek teşekkülü olabilir mi? s. 165, İstanbul, 1976).

"27 Haziran 1938'de kabul edilen 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu ile gazete ve dergilerin sahipleri ve gazeteciliği kendine meslek edinenlerin kayıtlı olacağı bir Basın Birliği kurulmuştur. Matbuat Umum Müdürü, Basın Birliği Kongresinin tabii azâsıdır (M. 7). Dahiliye Vekâleti, Kongreyi fevkalâde içtima'a çağırabilir (M. 8). Hükümetin istediği mevzu'un ruznâmeyle alınması mecburidir. Ruznameden Hükümetin istemediği bir konunun da çıkarılması gerekir (M. 8).

Merkez İdare Heyeti Hükümet ile matbuat arasında işbirliğini tanzim etmek ve bu maksatla birlik azalarına direktifler vermek yetkisini (gerçekte: ödevini) haizdir (M. 12).

Görülüyor ki, bu Basın Birliği, o dönemin şartları içinde faşist ve nasyonal sosyalist mevzuattan ilham alınmış olduğu ithamına hak verdirecek bir kuruluştur. (4932 sayılı ve 13 Haziran 1946 tarihli Basın Birliği Kanunu'nun kaldırılmasına dair kanun - R.G. 18 Haziran 1946- Sayı: 6336; Düstur III/27, s. 1316, 1. maddesi, 13.6.1951 tarihli ve 5787 sayılı kanun ile değiştirilmiştir).

Belki de tek parti döneminin bu antidemokratik kuruluşunun hafızalarda bıraktığı izler dolayısıyla, Basın alanında mecburi meslek teşekkülü kurulması fikri, tepki ile veya hiç değilse kuşku ile karşılanmaktadır."

2.2. Demokratikleşme Hareketinin Başladığı 1961 Anayasasına Kadar Olan Dönem

Türkiye Basın Birliği'nin faaliyeti 1945 yılına kadar devam etmiştir. Ve 1945'te yayınlanan yine özel bir yasa ile kaldırılmıştır. Bu son dönemde Türkiye Basın Birliği'nin Genel Başkanı Hüseyin Cahit Yalçın, ikinci başkanı Ethem İzzet Benice, Genel Sekreteri Mecdi Sayman bulunuyordu.

Türkiye Basın Birliği özel bir kanunla ve antidemokratik olduğu görüşüyle kaldırılırken Tıp Odaları, Barolar ve diğer benzeri meslek teşekkülleri mevcudiyetlerini muhafaza ediyorlardı. Birliğin dağılmasından sonra, Basın Birliğinin, İstanbul Şubesi 1935 yılındaki hüviyetine döndü ve İstanbul Basın Kurumu adı ile kongresini yaparak yeniden çalışmaya başladı (16).

(16) Benice, İzzet Ethem, Türk Basın Birliğinin Ana Nizamnamesi, s. 12-13.

İkinci Dünya Savaşı sona erince İnsan Hakları Bildirimi ve Birleşmiş Milletlerin kurulması ile Türkiye'de demokratik bir ortama girilmiş, faşizmden salınenerek kurulmuş örgütlerin dağıtılması istenmiştir. Bunun üzerine o zamanki Başbakan Şükrü Saraçoğlu yabancı ülkelerdeki basın örgütlerini incelemek üzere Hüseyin Cahit Yalçın'ı Avrupa'ya göndermiş, o da dönüşte verdiği raporda dışarıda bizim Basın Birliği'ne benzer bir örgütün bulunmadığını belirtmiştir. Hükümeti etkilemiştir bu rapor; ve Birlik 1946 Haziranında yayınlanan bir kanunla dağıtılmıştır (17).

2.2.1. Gazeteciler Cemiyeti

Gazetecilerin yeniden örgütsüz kalması üzerine 1946 yılında Sedat Simavi'nin öncülüğünde Sadun Galib Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Kesler bir araya gelerek Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşu için çalışmalara başlamışlardır. 12 Haziran 1946'da yapılan toplantıda Gazeteciler Cemiyeti kurularak Kurucu Başkanlığa Sedat Simavi seçilmiş 21 Haziran 1946'da da yasal gerekler yerine getirilerek İstanbul Valiliği'ne başvurulmuştur. Cemiyetin ilk kongresinde Başkanlık için Sedat Simavi ile Hakkı Tarık Us aday gösterilmişlerdir. O dönemde 7 Gün Matbaası ile Dergisi'nin sahibi olan, basın camiasında sevilip sayılan Sedat Simavi Başkanlığı kazanmış, bunun üzerine Hakkı Tarık Us, Cemiyetten ayrılarak, Türk Basın Birliği adında yeni bir örgüt oluşturmuştur (18).

İstanbul'da kurulan Gazeteciler Cemiyeti'nin, çok partili devrin ilk kuruluşu olmaktan başka bir özelliği de, Ankara, İzmir ve diğer şehirlerde, İstanbul gazetelelerine bağlı olarak çalışan veya serbest gazetecilik yapan basın mensuplarını sinesinde toplamış olmasıdır (19).

(17) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 230.

(18) Erinç, Orhan, Düünden Bugüne Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Albümü, Mart 1984.

(19) Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü, İstanbul, 1974.

2.2.1.1. Gazeteciler Cemiyetinin Amacı

Cemiyetin tek amacı; gazetecilik mesleğini geliştirmek ve gazetecileri; meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle ilerletmek ve yükseltmektir (20).

2.2.1.2. Cemiyetin Organları

Gazeteciler Cemiyeti'nin organları şunlardır:

1- Genel Kurul (Kongre), 2- Yönetim Kurulu, 3- Balotaj Kurulu, 4- Haysiyet Divanı, 5- Denetçiler (21).

2.2.2. Basın Birliği Derneği (Türk Basın Birliği)

Türk Basın Birliği'nin 1946'da çıkan kanunla kaldırılmasından sonra, Hakkı Tarık Us'un, İstanbul'da 1935 yılında kurulan ve Başkanlığını yaptığı Basın Kurumu'nu yeniden kuruyor.

Bu dönemdeki gelişmeleri Ethem İzzet Benice şöyle anlatıyor (Türk Basın Birliğinin Ana Nizamnamesi, s. 13):

"Demokratik rejime girişimizin sahne ve safhaları içerisinde İstanbul Basın Kurumu da müteakip kongrede iki ayrı teşekkül halini almış ve içinden bugün İstanbul Gazeteciler Cemiyeti adını taşıyan derneği çıkarmıştır. Bu yeni teşekkül Sedat Simavi'nin başkanlığında daha çok fikir işçileri topluluğunu temsil eden bir dernek olmuştur (22.4.1948 yılında).

İstanbul Basın Kurumu kongre kararıyla yeniden Türk Basın Birliği adını almış bulunarak faaliyetini devam

(20) Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü, İstanbul, 1974.

(21) Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü, İstanbul, 1974.

ettirmektedir. Ayrılışından, yani Türk Basın Birliği ile İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin fiilen vücut bulmalarından sonra Birliğin Basında ölümüne kadar Hakkı Tarık Us'u daimi başkan seçilmiş görüyoruz."

2.2.3. Ankara Gazeteciler Cemiyeti

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulmasının yanı sıra Ankara Gazetecileri Temmuz 1946'da kendi aralarında bir dernek kurmuşlar, Ankara Gazeteciler Derneği doğmuştur (22).

2.2.4. 5953 Sayılı Kanun ve İstanbul Gazeteciler Sendikası (TGS)

Memleketimizde, başkasına tâbi olarak çalışanların hukuki statüsünün düzenlenmesi ve bunların gerekli kanunî himayeye kavuşması yolunda ilk büyük adım 8 Haziran 1936 tarihli İş Kanunu ile atılmıştır. Fakat gazeteciler bu kanunun kapsamı dışında bırakılmışlardır. Zira, İş Kanunu sadece bedenî çalışması fikrî çalışmasına üstün veya eşit olanları işçi olarak kabul etmekte ve bunların durumunu düzenlemektedir (23). Fikrî mesaisi bedenî mesaisine üstün olarak çalışan ve fikir işçisi adı verilenler İş Kanununun kapsamına girmemektedir (24).

Gazetecilerin statüsünün düzenlenmesi 13 Haziran 1952 tarihli ve 5953 sayılı "**Basın Mesleğinde çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkında Kanun**" ile olmuştur. Her ne kadar 1949 yılında genel olarak

(22) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 231.

(23) Oğuzman, Kemal, İş Akdi-Hizmet Akdi, İst. Bar. Der. 1954, S. 9, Not. 23.

(24) Fikrî çalışması bedenî çalışmasına üstün olanları İş Kanununun şımulu dışında tutan 1. maddesinin Anayasaya aykırılığı iddiası ile açılan bir iptal davası, Anayasa Mahkemesi tarafından 21.10.1983 tarihli ve E.172/K. 244 sayılı kararla reddedilmiştir (Karar için bak; Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 1, Ankara, 1964, s. 359).

fikir işçilerinin durumunu düzenlemek üzere bir tasarı hazırlanmışsa da, bu tasarı kanunlaşmamıştır (25).

5953 sayılı Kanun 1954 yılında 6253 sayılı Kanunla ve 1961 yılında, 212 sayılı Kanunla değişikliğe uğramıştır. Sonuncu değişiklik basın işverenleri çevresinin çeşitli tepkilerine yol açmıştır (26).

5953 sayılı Kanunun 1. maddesinin 1. fıkrası "Bu Kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunundaki -işçi- tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır" diyerek kanunun kapsamına yalnız dönemsel yayın uyguluruluşlarında çalışan fikir işçilerini almıştır. Yani dönemsel olmayan yayınlarda çalışan fikir işçileri hakkında bu Kanun hükümleri uygulanamayacaktır. Maddenin 2. fıkrası ise, dönemsel yayın kuruluşlarında çalışan fikir işçilerini "gazeteci" olarak isimlendirmiştir (27).

Kanunun 2. maddesi "Devlet, vilayet, belediyeler ve İktisadi Devlet Teşekkül ve müesseseleriyle sermayesinin yarısından fazlası bu teşekküllere ait şirketlerde istihdam edilen memur ve hizmetliler hakkında" bu Kanun hükümlerinin uygulanamayacağını belirtmiştir. Böylece, dönemsel yayın kuruluşu 2. maddedeki nitelikte bir kuruluş ise, bu işyerlerinde çalışanlar gazeteci sayılmayacak ve dolayısıyla özel mesleki ve sosyal haklardan yararlanmayacaklardır, deniliyordu.

(25) Bu konuda bak.; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 2, Cilt 16, S. sayısı 214.

(26) Dr. Özek Çetin, 212 Sayılı Kanun ve Gazete İdarecileri, İş ve Sigorta, S. 35, Şubat 1966.

(27) Yargıtay 4. H.D. 24.6.1963, E. 7642/K. 6542, İş ve Sigorta, Ocak 1964.
K. Oğuzman, a.g.e., s. 861, dipnot 11.

Kanun gazeteci stajyerlerini de özel mesleki ve sosyal haklardan yararlandırmamıştır. Gerçekten 10. maddeye göre, "mesleğe ilk intisap eden gazeteciler için tecrübe müddeti en çok üç aydır. Bu müddet içinde taraflar iş akdini ihbar müddetine ve tazminat mükellefiyetine tâbi olmaksızın fesih edebilirler" (28). Ancak bu süre sonunda sözleşmenin yazılı olarak yapılması zorunludur.

5953 Sayılı Kanun, gazetecilere sendika kurma hakkını tanır tanımaz; İstanbul Gazetecileri kendi aralarında toplantılar yaparak, bir sendika kurma işine girişmişlerdir. O zaman her gazeteden iki temsilci seçilerek hazırlık toplantıları yapılmış ve birkaç ay içinde ilk gazeteciler sendikası kurulmuştur. Büyük bir hızla gelişen İstanbul Gazeteciler Sendikası'na bir yıl içinde aşağı yukarı bütün gazeteciler üye olmuşlardır. Sendika gazetecilerin sosyal haklarını korumak için çalışmalara girişmiştir hemen: Asgari ücretlerin kabulü, toplu sözleşme, yıllık izin, tazminat, iş anlaşmazlıklarının çözümü, grev hakkı, meslek içinde eğitim, gazetecilerin özgürlük ve sosyal güven içinde çalışmaları gibi, konular ele alınmıştır. Sendika 18-20 Nisan 1955'de Türkiye Gazeteciler Konferansı'nı düzenlemiştir. Ankara, İzmir ve Bursa Gazeteciler Sendikaları'nın katıldığı bu konferans ile basın özgürlüğü ve gazetecilerin sosyal hakları geniş tartışmalara konu olunca iş başındaki Demokrat Parti Hükümeti büyük bir tepki göstermiş ve Başbakan, İstanbul Valisi'nden sendikanın kapatılmasını istemiştir. Bunun üzerine Vali Fahrettin Kerim Gökay, Sendika Yönetim Kurulu'nu hemen Valikonağı'na çağırarak Başbakan Adnan Menderes'i kararından vazgeçirtecek bir bildiri hazırlamış ve bunu yönetim kuruluna imzalatarak sendikanın kapatılmasını önlemiştir. Ama bundan kısa bir süre sonra, başka bir nedenle Hükümet sendikayı kapatmış, Gazeteciler Sendikası 9 ay kapalı kalmıştır (29).

(28) Prof. Dr. Kayıhan İçel, Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul, 1985, s. 173.

(29) Dr. Topuz, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basını, s. 231-232.

2.2.4.1. Sendikanın Amacı

Türkiye Gazeteciler Sendikası Ana Tüzüğünde, sendikanın amacı şu şekilde anlatılıyor:

"Türkiye Gazeteciler Sendikası çalışma ilişkilerinde, üyelerin ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini koruma ve geliştirme amacını taşır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine dayalı, sosyal, ekonomik ve demokratik haklardan kuvvet alır. Atatürk ilkelerine bağlı kalır ve her ortamda, her zaman koşullar ne olursa olsun gerçekleştirilmesine çalışır."

2.2.4.2. Sendikanın Organları

A) a) Sendika Genel Kurulu, b) Sendika Yönetim Kurulu, c) Sendika Denetim Kurulu, ç) Sendika Disiplin Kurulu. B) a) Şube Genel Kurulu, b) Şube Yönetim Kurulu, c) Şube Denetim Kurulu, ç) Şube Disiplin Kurulu, C) a) İstişari Organ, b) Yöneticiler Kurulu (30).

2.2.5. Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası (TGSS)

Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası 29 Haziran 1954 tarihinde 18 gazete sahibi tarafından kuruldu.

2.2.5.1. Sendikanın Amacı

Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın amacı Sendika Ana Tüzüğünde şöyle belirtilmiştir:

"Sendikanın amacı, iş kolları yönetmeliğinin 33 sırasında belirtilen gazetecilik iş kolu ile bu iş ile ilgili iş kollarına mensup işverenlerin müşterek ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak, aralarında yardımlaşmayı, (30) Türkiye Gazeteciler Sendikası Ana Tüzüğü.

gazetecilik alanında ahenkli çalışmayı ve gelişmeyi sağlamak, üyelerinin iş yerlerinde iş ve çalışma şartlarını memleket ekonomisine, mevzuata ve ortak menfaatlere uygun şekilde düzenleyici koordinasyon tedbirlerinin alınmasını ve geliştirilmesini sağlamak, işverenler ile işçi teşekkülleri arasında iyi münasebetler ve karşılıklı işbirliği kurulmasını teşvik ve devamını sağlamak ve bu gaye ile üyelerini temsil etmektir."

2.2.5.2. Sendikanın Organları

Sendikanın Ana Tüzüğünde, sendika n organları şu şekilde belirtiliyor:

a) Genel Kurul, b) Yönetim Kurulu, c) Denetleme Kurulu, d) Disiplin Kurulu.

2.3. 1961 Anayasası ve Sonraki Dönemler

1961 Anayasası, bütün çalışanların ve bu meyanda gazetecilerin sendika kurma ve sendikaya üye olma, toplu iş sözleşmesi yaparak ekonomik ve sosyal durumlarını düzeltme ve toplu sözleşme yapmaya işvereni zorlamak için grev yapma hakları ile sosyal güvenlikten istifade hakkını güvenlik altına almış bulunuyordu.

Anayasanın sözü geçen maddelerinde yer alan "çalışanlar", "işçiler", "herkes" tâbirlerinin kapsamına gazeteciler de giriyordu.

Nitekim, 15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanunu gazetecilerin kuracakları sendikaları da kapsamına aldığı gibi, gazetecilerin toplu iş sözleşmeleri de 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu hükümlerine tâbi bulunmaktadır. Gazeteciler, bu kanuna da-

yanarak, çeşitli iş yerleri ile toplu iş sözleşmeleri yapıldılar (31).

Kemal Oğuzman'a göre:

"Bir gazetecinin mesleki haklarını tayinde her şeyden evvel bu şahsı kapsamına alan bir toplu iş sözleşmesinin mevcut olup olmadığına bakmak gerekir. Toplu iş sözleşmesi hükümleri, mevzuatın emredici hükümlerine aykırı olmadığı nisbette ilk planda uygulanır. 5953 Sayılı Kanun hükümleri ise gazetecilerin hakları bakımından, asgari normları tesbit etmektedir.

2.3.1. Türk Hukukunda Gazeteci Kavramı ve Gazetecilerin Mevzuat Hükümlerinden İstifade Şartları

5953 sayılı Kanunun 1. maddesinin 2. fıkrası gazeteciye şöyle tarif etmektedir: "Bu Kanunun şumulüne giren fikir ve san'at işçilerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir" (32).

Binaenaleyh gazeteci kavramının tayini 5953 sayılı Kanunun kapsamına giren fikir ve san'at işlerinin tesbitine bağlı bulunmaktadır. Sözü geçen Kanunun 1. maddesinin 1. fıkrası bu hususta şu hükmü koymuştur: "Bu Kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve san'at işlerinde çalışan ve İş Kanunundaki "işçi" tarifi şumulu haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır."

(31) Yapılan toplu iş sözleşmelerinden bastırılmış olan, "Türkiye Gazeteciler Sendikası ile Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası ve Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş. -Milliyet Gazetecilik A.Ş. arasında 7 Şubat 1964 günü işyeri esasına göre imzalanan "Toplu İş Sözleşmesini etüdümdüzde misal olarak ele alacağız. Bu sözleşmeyi "Cumhuriyet-Milliyet Toplu İş Sözleşmesi" olarak anacağız.

(32) Erman, Sahir; Özek, Çetin, İzahlı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2. Bası, İstanbul, 1964, s. 230.

1- Bir gazetede, mevkutede, haber ajansında veya fotoğraf ajansında çalışmak gerekir (33).

2- Bu çalışma fikir ve san'at işinde olmalıdır. Kanaatimizce bu şart sebebiyle idare müdürleri, Kanunun kapsamı dışında kalmaktadır. Zira kanun bir gazetede, mevkutede, haber ajansında veya fotoğraf ajansında çalışan bütün fikir işçilerini değil, fikir ve san'at işinde çalışanları kapsamına almaktadır (34).

3- Sözü geçen sahada çalışma ücret karşılığı olmalıdır (35). Bununla kastedilen bir iş akdine dayanan çalışmadır. Zira, iş mevzuatı ve bu meyanda 5953 sayılı Kanun bir işverene tâbi çalışmayı nizamlamaktadır. Bin-netice böyle bir tâbiiyet olmaksızın basın mesleğinde çalışanla çalıştırmanın münasebete 5953 sayılı Kanunun şumulu dışındadır. Ezcümle, bir gazeteye zaman zaman makale gönderen bir şahısla gazete sahibinin münasebeti veya yazdığı bir romanın tefrika edilmesi için bir gazete sahibi ile anlaşılan yazarın durumu sözü geçen Kanunun kapsamı dışında kalır (36).

4- Yukarıda belirtilen yer ve işlerde ücretel çalışan kimsenin İş Kanununun işçi tarifine girmemesi gerekir. Bununla kastedilen, çalışan kimsenin fikrî mesaisinin bedeni mesaisine üstün olması lüzumudur. Eğer gazete ve sair

(33) 5953 sayılı Kanunun 212 sayılı Kanunla değiştirilmesinden önce 1. maddede Kanunun kapsamına girecek işyerleri "Türkiye'de yayınlanan mevkutelerle haber, fotoğraf ajansları veya benzeri yayın müesseseleri ve matbaaları" olarak gösterilmiştir. 212 sayılı Kanunla yapılan değişiklikte "benzeri yayın müesseseleri ve matbaaları" tabiri maddeden çıkarılmıştır.

(34) A.g. İlim Heyeti Raporu, s. 10 ve 12 ve Özek; Çetin, Basın Hukukumuza göre fikir işçileri ile işverenler arasındaki hukuki ilgi, İ.H.F.M. Cilt XVIII, Sayı 1, s. 65.

(35) 5953 sayılı Kanunun 212 sayılı Kanunla değiştirilmesinden önce, sözü geçen şart "ecir olarak" çalışma tarzında ifade edilmişti.

(36) 274 sayılı Sendikalar Kanunun 2. maddesi yayın sözleşmesine göre eserini yayımcıya terk etmeyi meslek edinmiş bulunanlara, gazeteciler gibi işçi sendikası üyesi olma hakkı tanımıştır.

basın iş yerlerinde çalışan kimsenin bedeni faaliyeti üstün ise o şahıs İş Kanunun "işçi" tarifine girer ve 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışında kalır.

İşte bu dört şarta uygun şekilde çalışanlar "gazeteci" sıfatıyla "Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkındaki" 5953 sayılı Kanun hükümlerinden yararlanacaklardır.

2.3.2. Gazetecilerin Sosyal Hakları

2.3.2.1. Sendika Kurma ve Sendikaya Üye Olma Hakkı

Gazetecilerin sendika kurabileceği 1952 tarihli ve 5953 sayılı Kanunun 22. maddesi ile kabul edilmişti. Fakat sözü geçen kanunda gazeteci olarak sadece şî kadine müsteniden basın mesleğinde fikrî emeği ile çalışanlar kastedildiği için, ancak bu şartları haiz olanlar gazeteci sendikası kurabilirler veya sendikaya üye olabilirlerdi. Halbuki 1963 yılında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Kanunu sözü geçen gazetecilerden başka, neşir mukavelesine göre eserini nâşire terk etmeyi meslek edinmiş bulunan serbest yazarların da sendika kurabileceğini veya sendikaya üye olabileceğini kabul etmiştir.

Gazeteciler, ancak çalıştıkları iş yerinde veya Basın İş Kolunda sendika kurabilirler ve ancak böyle bir sendikaya üye olabilirler. Zira Sendikalar Kanununun 9. maddesine göre, işçi sendikaları aynı iş yerinde veya aynı iş kolunda çalışan işçileri veyahut birbirleriyle ilgili iş kollarında çalışan işçileri içine alır.

İş kolları ve bunların birbirleriyle ilgili olanları Çalışma Bakanlığı'nca yapılan bir yönetmelikte (37) tesbit

(37) Sendikaların İş Kolları Yönetmeliği (RG. 11.8.1964).

olunmuştur. Bu yönetmeliğe göre Basın mensupları (gazeteciler) ve her çeşit neşriyat işlerinde çalışanlar bir iş kolunda yer almakta (36) ve bu iş kolu "Matbaacılık, neşriyatçılık, klişecilik" işçilerine (basın teknisyenlerine) ait iş kolu ile (37) ilgili sayılmaktadır.

Bir gazetecinin sendikaya üye olması veya olmaması kendi arzusuna tâbidir. Üye olduktan sonra da istediği zaman üyelikten ayrılabilir. Bu üye olma veya olmama serbestisi Anayasa teminatı altındadır. Sendikalar Kanunu da bu serbestiyi koruyan hükümler koymuştur. Gerçekten, diğer işçiler gibi gazetecilerin de işe alınmaları, sendikalara girmeleri, muayyen bir sendikaya girmeleri veya girmemeleri veyahut belli bir sendikadaki üyeliği muhafaza veya üyelikten istifa etmeleri şartına bağlı tutulamaz. Bunun gibi, işveren, bir sendikaya üye olan gazetecilerle sendika üyesi olmayan gazeteciler arasında, işe almada işin sevk ve dağıtımında, gazetecinin mesleki ilerlemesi, ücreti, ikramiyesi ve primleri, sosyal yardım hakları ve disiplin hükümlerinin uygulanması ve sair hususlara ilişkin hükümlerin tatbiki veya çalışmaya son verilmesi bakımından herhangi bir ayırım yapamaz. Aksine davranan işveren bu yüzden doğan zararalır tazmin ile mükellef tutulduktan başka, kendisi beş yüz liradan iki bin liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilir.

Gerek Sendikalar Kanunu, gerek Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, diğer işçiler gibi gazetecileri de çoğunluğu temsil eden sendikalara üye olmaya sevk edici hükümler taşımaktadır. Şöyleki, gazetecilerin müşterek iktisadî, sosyal ve kültürel menfaatlerini korumak ve geliştirmek üzere kurdukları meslekî teşekküller olarak, gazeteci sendikalarının gayelerini sağlayacak en önemli faaliyetlerinin başında, toplu iş sözleşmesi yapmak ve bu

(38) İş Kolu Sıra No. 35.

(39) İş Kolu Sıra No. 11.

hususta icabında işvereni tazyik için greve başvurabilmek yer alır. İşte sözü geçen her iki yetki, işyerinde veya işkolunda çalışan gazetecilerin çoğunluğunu temsil eden sendika veya federasyona tanınmıştır. Aşağıda inceleyeceğimiz bu yetki diğer işçiler gibi gazetecileri de çoğunluğu temsil eden teşekküle üye olmayan sevk etmektedir.

2.3.2.2. Basın - İş Sözleşmesi

2.3.2.2.1. Yapılması

Gazeteci ile işveren arasındaki basın iş sözleşmesinin (yani hizmet akdinin) yazılı şekilde yapılması mecburidir. Bu mecburiyete uymayan işveren her sözleşme için 200 liradan az olmamak üzere ağır para cezasına mahkum edilir (4. m. ve 26. m). Ancak bir geçerlilik koşulu olmayan yazılı şekil koşulu gazeteci aleyhinde kullanılamaz. Sözgelimi yazılı sözleşme olmaksızın çalıştırılan gazeteci ücrete yine de hak kazanır (40).

4. madde yapılacak Basın-İş sözleşmesinin içermesi zorunlu olan konuları da belirtmektedir. Bunlar "işin nev'i" "ücret miktarı" ve "gazetecinin kıdemi"dir. İşin nev'inde ve ücrette bir değişiklik olduğu takdirde bunun da sözleşmeye geçirilmesi gerekir. Gazetecinin terfi de keza sözleşmede saptanan yüzde üzerinden yapılır. Gazetede iki yıl çalışmış olan gazeteci terfi hak kazanacağından, sözleşme bunun aksine bir hüküm içeremez. Gösterilmesi mecburi hususlar sözleşmede yer almıyorsa, işveren yine 26. maddeye göre cezalandırılır.

Basın-İş sözleşmesinin yapılması, işveren tarafından, feshi, fesheden tarafından Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne, mülkiye âmirliğine ve eğer gazeteci üye ise sendikasına, değilse en fazla üyesi olan mesleki teşekküle on beş gün

(40) Yargıtay 4. H.D., 13.2.1964, E. 562/K.761. Yusuf Tavas, Basın Rehberi, s. 32.

içinde beyanname ile bildirilir. Mülkiye amirleri bu beyan-namelerin birer örneğini, gazetecinin kıdeminin tesbitine esas olmak üzere hemen **Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı**'na gönderirler (9. m). Bunun gibi, işverenlerin, dönemsel yayında çalışanların miktarını o iş yerinin kurulu bulunduğu mahal için İş Kanununun uygulanmasıyla görevli makama yazılı olarak bizzat veya taahhütlü mektupla bildirmeleri mecburidir (3. m.).

2.3.2.2.2. Sözleşmenin Sona Ermesi

2.3.2.2.2.1. Sözleşmenin Fikir İşçisi Tarafından Feshi

Belirli süreli olmayan bir sözleşme gazeteci tarafından feshi ihbar yolu ile feshedilebilir. Bunun için gazetecinin en az bir ay önce işverene yazılı ihbarda bulunması şarttır (41). Kanun bu halde gazeteciye bir hak tanımış değildir. Ancak gazeteci bir ay daha gazetede çalışmak istemiyorsa, bir aylık ücreti tutarındaki tazminatı işverene ödeyerek sözleşmeden doğan ilişkiye hemen son verebilir. Sözü geçen ihbar süresi sözleşme ile uzatılabilirse de, kısaltılamaz.

Kanunun 11. maddesi, fikir işçisinin bir aylık süreye uymaksızın ve tazminat da ödemeksizin sözleşmeyi feshedebileceği bir durumdan söz etmiştir. Şöyle ki, bu maddenin 1. fıkrasına göre, "bir mevkutenin veçhe ve karakterinde gazeteci için şeref veya şöhretini veya umumiyetle manevi menfaatlerini ihlal edici bir vaziyet ihdas edecek şekilde bariz bir değişiklik vukuu halinde gazeteci ihbar mühletini beklemeden akdi feshedebilir". Kanun böylece, gazetecinin düşüncelerine aykırı bir tutum içinde bulunan dönemsel yayın kuruluşunda çalışmak zorunda kalmasına izin vermemiş-

(41) 1475 sayılı İş Kanununa göre, fesih ihbarı süresi, işi altı aydan az sürmüş işçi için iki, işi altı aydan bir buçuk yıla kadar sürmüş olan için dört, işi bir buçuk yıldan üç yıla kadar sürmüş olan işçi için altı, işi üç yıldan fazla sürmüş olan işçi için sekiz haftadır.

tir. Bu hakkını kullanan gazeteci, işverenin kusuru sonucunda iş sözleşmesini feshetmiş olsa dahi ne miktar tazminat alacak idiyse, o miktar tazminat isteyebilir.

2.3.2.2.2. Sözleşmenin işveren tarafından feshi

Kanunun 6. maddesi gereğince, işveren belirli feshi ihbar sürelerine uymak suretiyle sözleşmeyi feshedebilir. Hizmet süreleri en az beş yıl olan fikir işçilerinin sözleşmelerinin feshi için tanınan süre üç ay, beş yıldan az hizmet süresine sahip gazetecilerin sözleşmelerinin feshedilebilmesi için uyulması gereken ihbar süresi bir aydır. Bu hizmet süreleri fesih ihbarında bulunacak işverene ait işyerinde aralıksız olarak geçen sürelerdir. Sözü geçen ihbar sürelerinden daha uzun sürelerin sözleşmede öngörülmesi halinde bu sürelere uyulması gerekir. Fakat sözleşme daha kısa süreler tanıyamaz. İşveren ihbar süreleri ile bağlanmak istemediği takdirde, bu sürelerin karşılığı olan ücret miktarında tazminatı fikir işçisine ödeyerek sözleşmeye derhal son verebilir.

11. madde, işverene de ihbar süresine uymak zorunluluğu bulunmayan bir fesih olanağı tanımıştır. Gerçekten bu maddenin 3. fıkrasına göre, "vazifesinin ifasıyla ilgili hususlarda gazetecinin bilerek veya ağır bir ihmali neticesi olarak mevkutenin itibar ve şöhretine hanel verecek fiil ve harekette bulunması hali, işverene ihbar mühletini beklemeden iş akdini derhal feshetmek hakkını veren ağır sebeplerden sayılır". Kanun böyle bir fesih halinde gazeteciye herhangi bir tazminat hakkı tanımamıştır (42).

Sözleşmenin 6. maddeye dayanılarak işveren tarafından feshedilmesi halinde, fikir işçisi için önemli bir

(42) K. Oğuzman, a.g.e., s. 878.

hak doğar. Bu hak "kıdem tazminatı"dır. 6. maddeye göre, meslekte en az beş yıl çalışmış olan gazetecilere kıdem hakkı tanınır. Bu hak gazetecinin mesleğe ilk girişinden itibaren hesaplanır ve sözleşmenin işveren tarafından feshi halinde, her hizmet yılına karşılık bir aylık ücret tutarınca tazminat fikir işçisine ödenir. Gazeteci daha önce kıdem tazminatı almışsa, kıdemli yeni işine girişinden itibaren hesaplanır. Fakat bunun aksi basın iş sözleşmesinde kabul edilebilir. Yani taraflar kıdem yönünden daha önceki bir tarihin esas alınabileceğini aralarında kararlaştırabilirler.

6. maddenin 7. fıkrası yine tazminatla ilgili olarak şöyle bir hüküm içermektedir: "Hizmetine bu madde hükümlerine göre son verilen gazeteciye feshi ihbar edilen mukavelenin taallûk ettiği her hizmet yılı veya kûsuru için, son aylığı esas itti haz olunmak suretiyle her yıl için bir aylık ücreti miktarında tazminat verilir. Ancak, yıllık hizmetin altı aydan az kısmı nazara alınmaz. İlk mukavele yılında bu miktar hesaplanmaz." Görüleceği üzere, kanun, sözleşmenin işveren tarafından feshi halinde, gazeteciye, meslek kıdemine bakmaksızın sırf fesih dolaylı bir tazminat hakkı daha tanımıştır. "Fesih tazminatı" olarak isimlendirilebilecek bu tazminatın hesaplanmasında gazetecinin o iş yerine girdiği tarih esas alınacak ve son aldığı ücret üzerinden bulunacak tutar kadar tazminat ödenecektir. Böylece, meslekte en az beş yıl çalışmış olan gazeteciler, mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanacak ve son çalıştığı iş yerindeki hizmet süresini kapsamayan kıdem tazminatının yanısıra, son iş yerindeki çalışma süresi üzerinden hesaplanacak bir de fesih tazminatı alacaklardır (43). Bu ikinci çeşit tazminatta fikir işçisinin meslekte en az beş yıl çalışması aranmadığı içindir ki, beş yılını doldurmamış gazeteciler de bu haktan yararlanabilecekler, buna karşılık kıdem tazminatı istemeyeceklerdir.

(43) a.g.e., s. 876.

Kanunun 12. maddesine göre, işveren gazetecinin uğradığı hastalık nedeniyle basın-iş sözleşmesini feshedemez. Fakat gazetecinin hastalığı altı aydan fazla uzamışsa tazminat verilmek suretiyle sözleşmenin feshi yoluna gidilebilir. Bu durumda verilecek tazminatın tutarı da yukarıda belirttiğimiz esaslar içinde hesaplanacaktır. Hastalık nedeniyle işinden çıkarılan gazeteci bir yıl içinde iyileşirse, tekrar eski işine öncelikle alınır.

Kanun kıdem tazminatının ödenmesini sağlamak için ceza yaptırımı da öngörmüştür. 26. maddeye göre, bu tazminatı gazeteciye ödemeyen işveren 2000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına mahkûm edildiği gibi, ayrıca kıdem tazminatı da hüküm altına alınır.

Sözleşme süresi dolmadan önce kusuru olmaksızın işine son verilen fikir işçisi, peşin almış olduğu ücretin işlememiş bulunan kısmını geri vermek zorunda değildir (14. m. 3. fıkra). Buna karşılık gazetecinin kusuru ile yani 11. madde gereğince sözleşme feshedilmişse, bu ücret geri verilecektir.

2.3.2.2.2.3. Sözleşme ilişkisinin diğer nedenlerle sona ermesi

Belirli süreli basın-iş sözleşmelerinde, sürenin dolması halinde, sözleşme ilişkisi sona erer. Burada kanun fikir işçisine herhangi bir talep hakkı tanımış değildir.

Kanunun 17. maddesinin son fıkrası, yayının tatili halinde, o dönemsel yayın kuruluşunda çalışanların iki ay süre ile ücretlerini almalarını öngörmüştür. Bu süre dolduktan sonra ise sözleşme sona ermiş sayılacaktır. Aynı maddeye göre, bu durumda gazetecilere tazminatları öncelikle ödenecektir. Bu tazminatın da 6. maddedeki esaslar gereğince hesaplanacağı açıktır.

Sözleşme ilişkisi gazetecinin ölümü halinde sona erer ve gazetecinin eşi ile çocuklarına, bunlar bulunmadığı takdirde geçimlerini sağladığı diğer aile fertlerine aylık ücretinin üç katından az olmamak üzere, kıdem hakkı tutarında ölüm tazminatı ödenir (18. m.). Kanun bu tazminatın kıdem hakkı tutarında olmasını öngördüğü içindir ki, hesaplama mesleğe giriş tarihine göre yapılacaktır. Ölüm tazminatını hak sahiplerine ödemeyen işveren 2.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına mahkûm edilir. Ayrıca mahkeme ölüm tazminatını da hüküm altına alır (26. m.).

2.3.2.3. Toplu iş sözleşmesi yapma ve grev hakkı

1926 yılında yürürlüğe giren Borçlar Kanunu'nun 316. maddesi toplu iş sözleşmesi yapma imkânını düzenlemişti. Fakat işçilere işvereni sözleşme yapmaya icbar etmek üzere, grev hakkı tanınmamıştı (44). Her ne kadar gazetecilerin grev yapması cezaî müeyyideye tâbi tutulmuş değil idiyse de, grev yapacak gazeteciler işlerinden çıkarılmak tehlikesi ile karşı karşıya idi (45).

1961 Anayasası, işçilerin ve bu meyardna gazetecilerin toplu iş sözleşmesi yaparak iktisadî ve sosyal durumlarını düzeltme hakkı ile bu sözleşmenin akdini sağlamak üzere grev yapmalarını birer sosyal hak olarak kabul etmiş ve 275 sayılı toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanunu bu hakların nasıl kullanılacağını düzenlemiştir. Tatbikatta da, yeni esaslara dayanarak birçok gazeteciyi kapsamına alan topla iş sözleşmeleri yapılmıştır.

(44) İş Kanunu ile bu kanunun kapsamına giren işyerlerinde yapılacak grev suç sayılmıştı (Fazla bilgi için bak. Kemal Oğuzman, Hukukî Yönden Grev ve Lokavt, İstanbul, 1964, s. 14 vd.)

(45) 5953 sayılı İş Kanununa göre Grev hürriyeti rejimi için bak. K. Oğuzman, a.g.e., s. 13.

Toplu İş Sözleşmesi yapma ve buna icbar hususunda grev uygulanması için karar alma yetkisi, işyeri çapında yapılacak sözleşmeler bakımından, o işyerinde çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden sendikaya, iş kolu çapında yapılacak sözleşmeler bakımından da o iş kolunda çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden federasyona veya iş kolu esasına göre kurulu sendikaya tanınmıştır.

Böylece, teşkilâtlanmış gazetecilerin toplu iş sözleşmesi yapma ve bu hususta grev kararı alma imkânları yoktu. Yetkili teşekkülün üyesi olmayan gazeteciler ancak dayanışma aidatı ödeyerek, yetkili teşekkülün yaptığı toplu iş sözleşmesinden istifade edebilirler (46). Fakat şayet sözleşme bir grev sonucu elde edilmiş ise, bu sözleşmeden istifade edebilmek için yetkili teşekkülün grev kararına uymuş ve greve katılmış olmak da şarttır.

Toplu iş sözleşmesi yapmak isteyen yetkili teşekkül, işveren teşekkülünü, veya işverene toplu görüşmeye çağırarak ve sözleşme esaslarının pazarlığı yapılacaktır. Şayet taraflar bu safhada anlaşırırlarsa ortaya bir toplu iş sözleşmesi çıkar.

Şayet taraflar toplu sözleşme safhasında anlaşamazlarsa, seçecekleri birer tarafsız aracı ile bir üçüncü tarafsız aracından müteşekkil uzlaştırma kurulu, uyuşmazlığı bir karara bağlayacaktır.

Eğer taraflar bu kararı kabul ederlerse karar bir toplu iş sözleşmesi niteliği kazanır.

(46) Dayanışma aidatı ödeyerek bir toplu iş sözleşmesinden istifadenin o sözleşmeyi yapan işçi teşekkülünün muvafakatına tâbi olup olmadığı ihtilâflı bir meseledir. Bak. Oğuzman, a.g.e., s. 67, Not. 20, Yarg. 9. HD. 3.12.1964, E.8458/K.7983 (İş ve Sigorta Sayı 26, s. 28).

Şayet uzlaştırma kurulu kararı kabul edilmez ve uzlaştırma safhası da olumlu sonuç vermezse, bunu tevsik eden tutanak tarihinden itibaren altı iş günü içinde yetkili teşekkül grev kararı alıp karşı tarafa bildirebilir.

Yetkili teşekkülün grev kararı ile ilgili bildirisi grevin uygulanacağı tarihi de belirtmelidir. Aksi halde Yargıtay'a göre grev bildiriden itibaren yedinci iş gününde uygulanmak gerekir (47). Fakat her halde bildiriden itibaren altı iş günü geçmedikçe grev uygulanamaz.

Ancak bu usule riayet edilmiş ise yapılacak grev kanuni bir grev niteliği taşır. Aksi halde grev kanun dışı sayılır ve cezaî müeyyideye tâbi olur.

Kanun, grev kararı alma yetkisini, çoğunluğu temsil eden sendikaya tanımış olmakla beraber ister buna üye olsun, ister olmasın, grev yapılacak iş yerinde çalışan işçilere konumuzda gazetecilere de grev oylaması yapılmasını isteme hakkı tanımıştır. Bu oylamada, işyerinde çalışan işçilerin (gazetecilerin) çoğunluğu grevin uygulanmasına karar verirse o iş yerinde grev uygulanmaz.

Kanun ayrıca, harp ve seferberlik gibi bazı durumlarda grevi yasak etmiş, bazı hallerde idarenin grevi yasak etmesi imkânını tanımıştır (48).

Grev kararı alınamayacak hallerde, yetkili teşekkül kanuni hakeme başvurabilir. Bu takdirde kesinleşen hakem kurulu kararı toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

(47) Bu konuda bak. Oğuzman, a.g.e., s. 42 ve Yarg. 9. HD. 5.4.1965, E.1694/K.3238, Yarg. 9. HD. 17.9.1965, E.7472/K.7856, Karş. Yarg. 9. HD. 2.11.1964, E.6840/K.7266.

(48) Bu konularda bak. Oğuzman, a.g.e., s. 43 vd.

Taraflar isterlerse grev caiz olan ve olmayan hallerde uyuşmazlığın herhangi bir safhasında özel hakeme gitme hususunda anlaşabilirler. Bu taktirde de hakem kararı toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi-Grev ve Lokavt Kanunu, eski kanunları değiştirerek, toplu iş sözleşme hukukuna yeni düzenlemeler getirmekle beraber, önceki hakları korumuştur.

2.3.2.4. Sosyal Sigortalardan istifade hakkı

Gazetecilerin Türkiye'de sosyal sigortalardan istifadesi 1952 tarihli ve 5953 sayılı kanunla başlamıştır. Sözü geçen Kanunun 23. maddesi "Gazeteciler 3008 sayılı İş Kanununun yedinci faslıyla 4772 sayılı İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları, 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası ve 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunlarına tâbidir" hükmünü koymuştu. 1957 yılında kabul edilen 6900 sayılı "Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu" da gazetecileri bu sigortanın kapsamına alıyordu.

17.7.1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile evvelce yürürlükte bulunan işçi sigortalarına ait kanunlar kaldırılarak bütün sosyal sigortalar bu tek kanun içinde yeniden düzenlenmiştir. Gazeteciler bu kanunun kapsamı içinde olup sigortadan istifade etmektedirler.

Kanun, iş kazası, meslek hastalığı, hastalık, analık, malûllük, yaşlılık ve ölüm hallerinde sigortalılara sosyal sigorta yardımlar sağlamaktadır.

Bir kimse işe alınması ile kendiliğinden sigortalı olur. Bu bir mecburi sigorta sistemidir. İş kazaları ile meslek hastalıkları ve analık sigortası primlerinin tama-

mini işveren öder. Hastalık sigortası primi % 11 olup; % 5'ini sigortalı, % 6'sını işveren öder. Malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortası primi % 20 olup, bunun % 11'ini işveren öder. % 9'u gazetecinin ücretinden kesilir.

Ayrıca; kanun, basın mesleğinde çalışanlara bazı ayrıcalıklar da tanımıştır;

2098 sayılı Basın İş Kanunu'na tâbi olarak çalışan gazetecilerin çalıştıkları fiili gün sayısına (prim ödeme gün sayısı) % 25 nisbetinde ilave yapılmaktadır. Yani 100 iş günü çalışma, 125 gün sayılmaktadır.

Gazetelerin basın ve yayım işyerlerinde çalışanlar ise, 2098 ve 3395 sayılı kanunlarla getirilen hükümle, çalıştığı işyerinin belli şartları hâiz olması halinde, keza % 25 fiili hizmet zammından yararlanmaktadırlar.

2.3.3. Gazetecilerin mesleki hakları

Bir gazetenin mesleki haklarını tayinde, bu şahsı kapsamına alan bir toplu iş sözleşmesi bulunup bulunmadığına bakılacaktır. Biz burada esas itibariyle mevzuatın düzenlediği asgari normları ortaya koyacağız. Mamafih, gereken yerlerde, mevcut toplu iş sözleşmeleri hükümlerine atıf yapılacaktır.

Gazetecilerin, mevzuatla düzenlenen ve teminat altına alınan haklarını iki grupta incelemek mümkündür. Çalışma devresinde yararlandığı haklar bir grupta, kendini işverene bağlayan akdi bağın sona ermesinde tanınan haklar diğer bir grupta toplanabilir (49).

(49) Basın kartları Yönetmeliği uyarınca, gazeteciler vazifelerinin ifasını kolaylaştıran bazı imkânlarla sahip iseler de, bunlar gazetecilere tanınmış haklar olmayıp, basın kartlarının sağladığı kolaylıklardır. Bu cihet yönetmeliğin 5. maddesinin ifadesinden de anlaşılmaktadır.

Bu sebeple gazetecilerin meslekî hakları incelenirken söz konusu kolaylıklar üzerinde durulmamıştır.

2.3.3.1.1. Ücret

İşveren fikir işçisine gördüğü hizmet karşılığı ücret ödemekle yükümlüdür. Ücretin miktarı basın iş sözleşmesinde belirtilir. Kararlaştırılan ücretin her ay peşin ödenmesi 14. maddenin gereğidir. Bu nedenle, sözleşme ile bir başka biçim ödeme kararlaştırılamaz. Ücretler zamanında ödenmezse, geçen her gün için yüzde beş oranında fazla ödeme yapılır. Ayrıca, zorunluluk hali dışındaki gecikmelerde, kanun, işveren hakkında ağır para cezası hükmedileceği emretmiştir (27. m.).

Kanunun 25. maddesi, kanundaki yükümlülükleri yerine getirmek zorunda olan işverenin, bunu karşılamak için gazetecilerin ücretlerini indirmesini yasaklamıştır. İşveren buna karşın, fikir işçilerinin ücretlerini azaltma yolunu tutarsa ağır para cezası ile cezalandırılır (30. m.).

4. maddenin son fıkrası gereğince, "iki yıl gazete-
de çalışmış olan gazeteci terfi hak kazanır. Terfi mukavelede tesbit edilen yüzde nisbetinde yapılır". Böylece kanun fikir işçilerinin ücretlerinin iki yılda bir artacağını kabul etmiştir.

Kanun, bu olağan ücretten başka, gazetecilere yapılacak diğer bazı ödemelerden de söz etmiştir. Bunlardan biri, fikir işçisine gazetenin yıllık kârı üzerinden ödenecek ikramiyedir. 14. maddenin son fıkrasına göre, bu ikramiye "işverenin sağladığı kârın emeklerine düşen nisbi karşılığı olarak asgari birer aylık ücret" tutarındadır. Yani ikramiyenin bir aylık ücretten aşağı düşmemesi gerekir.

2.3.3.1.2. Fazla Mesai Ücreti

Gazetecilere yapılacak diğer bir ödeme "fazla mesai ücreti"dir. Fazla mesaiden maksat, günde sekiz saati aşan çalışmalarla, ulusal bayram, genel tatiller ve hafta tatillerinde yapılan çalışmalardır. Fakat fazla mesai günde üç saati geçemeyeceği gibi, Pazar gününden başka bir gün hafta tatili yapan gazeteci Pazar günü fazla mesai yapmış sayılmaz. Fakat saatler hesaplanırken, yarım saatten az olan süreler yarım saat, fazlası ise bir saat sayılır. Fazla mesai ücreti normal çalışma saati ücretinin yüzde elli fazlasıdır. Ancak, 24.00'den sonraki saatlerin ücretleri bir katı fazlasıyla ödenir. Fazla mesai ücretinin ödeme zamanı, fazla mesaiyi izleyen, ilk normal ücretin ödeneceği zamanıdır. Gününde ödeme yapılmadığı takdirde, işveren, her geçen gün için yüzde beş fazlasıyla ödeme yapmak zorundadır (50).

2.3.3.1.3. Askerlikte ve gebelikte ücret

16. madde, silah altına alınan gazeteciye bazı olağanüstü haklar tanımıştır. Şöyle ki, ilk muvazzaf askerlik hizmeti için silah altına alınan gazeteciye normal askerlik süresince son aldığı ücretin yarısı ödenecektir. Gazeteci talim veya manevra dolayısıyla silah altına alınmışsa, bu süre içinde ücret hakkını aynen koruyacaktır. Ancak, askerlik sırasında askeri hizmet karşılığı devletten aylık alınıyorsa (örneğin gazetecinin yedeksubay olması) ve bu aylık dönemsel yayından alınan aylıktan az ise, işveren sadece iki aylık arasındaki farkı ödemekle yükümlüdür. Kısmi veya genel seferberlik nedeniyle silah altına alınan gazeteci hakkında da üç ay için aynı hükümler uygulanır. Askerdeki gazeteciye sözü geçen ödemeleri yapmayan işveren ağır para cezasına mahkum edilir (27. m.).

(50) Ek madde: 1.

Askere giden gazetecilere tanınan bir başka hak da, askerlik nedeniyle basın-iş sözleşmesinin işveren tarafından feshedilememesidir. Böyle durumlarda sözleşme ancak askeri hizmet süresi dolduktan sonra feshedilebilecektir. Fakat, sözleşme belirli süreli ise ve bu süre gazeteci askerde iken doluyorsa, işveren, bundan sonra ücret ödemekle yükümlü tutulamaz.

Kanunun 16. maddesinin son fıkrası ike kadın gazetecilerin gebelik süresindeki haklarına ilişkin bir hükmü içermektedir. Bu hükmü göre, kadın gazeteci, gebeliğin yedinci ayından doğumun ikinci ayının sonuna kadar izinli sayılır. Bu süre içinde işveren gazeteciye son aldığı ücretin yarısını öder.

Doğum olmaz veya çocuk ölü doğarsa, bu olaylardan itibaren bir ay süre ile sözü geçen ücret kendisine yine ödenir. Gazetecinin sigortadan veya bağlı bulunduğu kuruluşlardan alacağı yardım bu ödemelere etkili değildir.

2.3.3.1.4. Mahkûmiyet Halinde Ücret

Gazeteci, mensup bulunduğu dönemsel yayındaki bir yayın nedeniyle hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm olması durumunda da işverenden ücretini almaya devam eder (17. m.). Fakat, sözü geçen yayın mahkûm olan gazeteci tarafından sorumlu müdürün veya dönemsel yayın sahibinin haberi olmadan yapılmış veya yaptırılmışsa, bu hak gerçekleşmez. Gazeteci cezaevinde bulunduğu sürece toplum zamlardan yararlanır.

Gazeteci dönemsel yayından ayrıldıktan sonra mahkûmiyet kararı verilmişse, son aldığı ücret tutarındaki tazminat dönemsel yayın sahibi tarafından mahkûmiyet süresince her ay kendisine ödenir.

Mahkûm olan gazeteciye ücretini veya tazminatını ödemeyen işveren 27. madde gereğince ağır para cezası ile cezalandırılır.

2.3.3.1.5. Başka işte çalışma

Gazeteci, basınla ilgili olsun veya olmasın dışarıda başka bir iş tutmakta serbestse de, sözleşme ile bunun aksi kararlaştırılabilir. Fakat sözleşme fesihden sonraki zaman için gazeteciyi bu konuda bağlayıcı hüküm içeremez.

2.3.3.1.6. Diğer haklar

Fikir işçileri, yukarıdaki haklardan başka, Toplu İş Hukuku'na ve Sosyal Güvenlik Hukuku'na ilişkin haklara da sahiptirler. Yani Sendikalar Kanunu gereğince sendika kurabilecekleri ve böylece bir sendikanın üyesi olabilecekleri gibi (51); Sosyal Sigortalar Kanunu'nun sağladığı olanaklardan da yararlanırlar.

2.3.3.1.6.1. Yayının tatili hali

Her ne sebeple olursa olsun, neşriyatı tatil edilen mevkutede çalışanlar, tatil tarihinden itibaren iki ay müddetle ücretlerini alırlar.

2.3.3.1.6.2. Gazetenin çıkmadığı bayram günleri

Günlük gazetelerin Şeker Bayramı'nın ikinci ve üçüncü günleri ile Kurban Bayramı'nın ikinci, üçüncü ve

(51) 5.5.1983 tarihli ve 2821 sayılı Sendikalar Kanununun 28.8.1983 tarihli ve 2882 sayılı Kanunla değişik 60. maddesi işçi ve işveren sendikalarının kurabilecekleri işkolları arasında "basın ve yayın" işkolunu da saymıştır. Bu Kanuna dayanılarak çıkarılan İşkolları Tüzüğü (RG., 6.12.1983, sayı 18243)'ne ekli listede "gazetecilik" işi şöyle tanımlanmıştır: "212 sayılı Kanunla değişik 5953 sayılı Kanuna göre gazeteci sayılanların gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında yaptıkları işler ile asıl işi gazete ve mevkutelere bağlı olarak bunları basmak olan basım evlerinde yapılan işler".

dördüncü günlerinde yayınlanmaları yasaktır. Bu günlere mahsus gazete neşri hakkı, her vilâyette, gazetecilerin bağlı bulundukları meslekî teşekküllerden basın kartı hâmilî üyesi en fazla olanına aittir. Bu günlerde çalışmamış olması sebebiyle gazetecilerin ücretlerinde hiçbir suretle eksiltme yapılamaz.

Ücret her ay peşin olarak ödenir. Sözleşme müddeti sona ermeden evvel kendisine atfedilebilecek bir kusuru olmaksızın işine son verilen gazeteci, peşin almış olduğu ücretin henüz işlememiş bulunan kısmını iade etmeye mecbur tutulamaz.

Fazla çalışmalara ait ücretin, müteakip ücret tediyesi ile birlikte ödenmesi mecburidir.

Gerek normal ücreti, gerek fazla çalışma ücretini vaktinde ödemeyen işverenler, bu ücretleri, geçecek her gün için yüzde beş fazlasıyla ödemeye mecburdurlar. Diğer taraftan, böyle bir işveren 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına mahkûm edilir.

2.3.3.1.6.3. İkramiye

5953 sayılı Kanunun 14. maddesine 212 sayılı Kanunla ilave edilen son fıkraya göre, gazeteciler, her hizmet yılı sonunda işverenin sağladığı kârın emeklerine düşen nisbî karşılığı olarak asgari birer aylık ücret tutarında ikramiye alırlar.

Kanaatimizce, bu hüküm iki bakımdan sakattır. Evvelâ, asgari bir aylık dedikten sonra bundan sonraki nisbeti tayin etmediği için eksik bir hükümdür. Diğer muharrir, ressam, karikatürist vs., 20 gazeteci çalıştıran ve şahıs başına ortalama 1.500 lira aylık ücret ödeyen bir gazete,

o sene işlerin iyi gitmemesi neticesi 25.000 lira kâr elde etmiş olsa, işveren 30.000 lira ikramiye dağıtmak, yani bütün kârı elden çıkardıktan başka 5.000 lira da sermayeden vermek mecburiyetinde kalacaktır (52).

2.3.3.1.6.4. Ücretli izin

Kanun, gazetecilerin sadece günlük normal çalışma süresini tahdit etmekle kalmamış, bunların haftalık, yıllık izin hakları ile, bayram ve mazeret izinlerini düzenlemiştir. 1961 Anayasasının 44. maddesi de "Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir. Ücretli hafta ve bayram tatili ve ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir" esasını kabul etmiştir. Gazetecilerin ücretli hafta tatili 5953 sayılı Kanunun 19. maddesinde yıllık ücretli izin hakkı da 21. maddesinde düzenlenmişti. Bu hükümler 212 sayılı Kanunla esaslı değişikliklere uğramıştır.

2.3.3.1.6.5. Haftalık izin

Bugün yürürlükte bulunan hükümlere göre, her altı günlük fiili çalışmayı müteakip gazeteciye bir günlük ücretli dinlenme izni verilmesi mecburidir (53). Gazetecinin vazifesi devamlı gece çalışmasını gerektirdiği hallerde hafta tatili iki gündür.

Hafta tatilinin Pazar günü verilmesi zaruri değildir. Haftanın diğer bir günü de tatil verilebilir. Hafta tatili yaptırılmadığı takdirde, tatil günü yaptırılan çalışma fazla saatlerle çalışma sayılır ve bu fazla çalışma için de normal çalışma saati ücretine % 50 zam yapılacaktır.

(52) Bak. a.g. İlim Heyeti Raporu, s. 11. Aynı görüşte Özek, a.g.m. 1.H.F.M., s. 83.

(53) Cumhuriyet-Milliyet Toplu İş Sözleşmesi, m. 4'e göre gazeteciler iki haftada üç gün izin yapacaktır.

2.3.3.1.6.6. Yıllık izin

Günlük bir mevkutede çalışan bir gazeteciye, en az bir yıl çalışmış olmak şartıyla, yılda dört hafta tam ücretli izin verilir. Gazetecilik mesleğindeki hizmeti on yıldan yukarı olan bir gazeteciye, altı hafta ücretli izin verilir. Günlük olmayan mevkutelerde çalışan gazetecilere her altı aylık çalışma devresi için iki hafta ücretli izin verilir.

İzin hakkından feragat edilemez ve gerekli izni veya izin ücretini ödemeyen işveren, izin müddetine tekabül eden ücret yekûnunun iki katını ilgili gazeteciye ödemeye ve ayrıca bu miktarda ağır para cezasına mahkûm edilir.

Kanunun asgari normu dışında, toplu iş sözleşmeleri ile gazetecilere munzam haklar tanınmış olabilir. Nitekim yapılan sözleşmelerde gazeteciye bazı şartlarla ayrıca izin gideri ödenmesi kabul edilmiştir (54).

2.3.3.1.6.7. Bayram izni

Ulusal Bayram ve Genel tatil günlerinde gazetecilerin izinli sayılacağı yolunda genel bir hüküm yoktur. Sadece Şeker Bayramının ikinci ve üçüncü günleri ile Kurban Bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde günlük gazetelerin yayınlanması yasaktır. Böylece bu gazetelerde çalışanlar ücretli tatil yapmış olurlar.

Diğer taraftan 212 sayılı Kanunla değiştirilen 6253 sayılı Kanuna göre (55), ulusal bayram ve genel

(54) Cumhuriyet-Milliyet Toplu İş Sözleşmesi, m. 22'de meslek kıdemi 5 yılı doldurmuş gazeteciye, son aylığı tutarının dörtte biri nisbetinde "izin gideri" ücretinin, maaşına ilave olarak ödeneceği kabul edilmiştir.

(55) Ek. 1. madde.

tatil günlerinde çalışma fazla çalışma sayılır. Aynı esas toplu iş sözleşmelerinde de kabul edilmiştir. Görüldüğü üzere bu hallerde gazetecinin bir izin hakkı yoktur. Kanun ve toplu sözleşme gazeteciye sadece bugünlerdeki çalışması karşılığı fazla ücret alma imkânı tanımıştır. Binnetice, işveren ya gazeteciyi çalıştırmayacak ve normal ücretini ödeyecek ve böylece gazeteci dolayısıyla ücretli bir izin yapmış olacak yahut da işveren gazeteciyi çalıştırarak zamlı ücret ödeyecektir.

2.3.3.1.6.8. Mazeret izinleri

Kanun, gazeteciye, çocuğu doğduğu zaman üç, eşi veya çocuğu, anası veya babası öldüğü zaman dört; çocuğu evlendiği, kardeşi, büyükanne veya büyük babası veya torunu öldüğü zamanlar iki gün olağanüstü ücretli izin hakkı tanımaktadır. Bu izinler senelik izinden mahsup edilemez.

2.3.3.1.6.9. Başka işte çalışma

Gazeteci, işverenle yaptığı mukavelede aksi zikredilmediği takdirde, dışarıda basınla ilgili olsun veya olmasın; başka iş tutmakta serbesttir. Fakat işaret edelim ki bu hak, çok zaman toplu iş sözleşmeleri veya ferdî iş akitleri ile bertaraf edilmektedir (56).

2.3.3.1.6.10. Eser Üzerindeki hak

Bir gazeteyi meydana getirenlerin ve özellikle gazetede yayınlanan makale, fotoğraf, karikatür gibi eserlerin sahibinin kim olacağı hususunda Fikir ve San'at Eserleri Kanunu'nun 8. maddesi aşağıdaki esası koymaktadır:

(56) Ezcümle bak. Cumhuriyet-Milliyet Toplu İş Sözleşmesi, m. 12.

"Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden aksi anlaşılmadıkça, memur, hizmetli ve işçilerin, işlerini görürken vücuda getirdikleri eserlerin sahipleri bunları çalıştıran veya tayin edenlerdir. Bu halde, tüzel kişilerin uzuvlarına da şâmindir. Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden aksi anlaşılmadıkça bir veya birden fazla kimseler, yayımlayanın tayin ettiği plan dairesinde bir eser vücuda getirmişlerse bu eserin sahibi yayımlayan-
dır."

Fakat gerek ferdî iş akdine, gerek toplu iş sözleşmesine konan bir hüküm gazetecinin eser üzerindeki haklarını başka şekilde düzenleyebilir (57).

2.3.4. Gazetecinin, akdî bağın sona ermesindeki hakları

Gazetecinin, akdî bağın sona ermesindeki hakları, sona eriş tarzına göre değişmektedir.

2.3.4.1. Muayyen müddetli olup da müddeti biten sözleşme yenilenmediği için akdî bağın sona eren gazeteciye, kanun, işverene karşı herhangi bir talep hakkı tanımamıştır.

2.3.4.2. Müddeti muayyen olmayan bir akit, gazeteci tarafından feshi ihbar yolu ile feshedildiği için akdî münasebet sona ermişse, kanun gazeteciye gene herhangi bir hak tanımamıştır (58). Gazeteci, fesih beyanından itibaren bir ay daha çalışmak yani bir aylık feshi ihbar süresine riayet etmek veya bu bir aylık ücreti tutarında bir tazminatı işverene peşin olarak ödemek mecburiyetindedir.

2.3.4.3. Buna mukabil, müddeti belirli olmayan sözleşme işveren tarafından feshi ihbar yolu ile feshedilirse,

(57) Bak. Cumhuriyet-Milliyet Toplu İş Sözleşmesi, m. 12, 14.

(58) Bak. a.g. İlim Heyeti Raporu, s. 11. Özek, a.g.m., İ.H.F.M., s. 89.

gazeteci feshi ihbar süresince işyerinde çalışacak ve ücret alacaktır. Feshi ihbar süresi, işyerinde beş yıldan az çalışmış olanlar için her ay, beş yıl ve daha fazla çalışmış olanlar için üç aydır. Fakat işveren, gazetecinin ihbar süresine ait ücretini önceden ödeyerek akdî münasebete derhal son verebilir.

İşveren tarafından akdi feshedilen gazeteci, şayet yıllık iznini kullanmamışsa, izin müddetine ait ücreti de peşin olarak ödenecektir.

Akdin işveren tarafından sona erdirilmesinde kanunun gazeteciye tanıdığı en önemli hak kıdem tazminatı talebidir.

Bu konuda 5953 sayılı Kanunda 212 sayılı Kanunla önemli tadilat yapılmış, fakat 6. maddenin yeni şekli değişik temayüllerin tesiri altında çok kötü bir şekilde kaleme alındığı için karışık bir durum ortaya çıkmıştır.

Değişiklikten önceki şekilde 5953 sayılı Kanun, gazetecinin talep edebileceği kıdem tazminatı miktarını şöyle tayin etmişti: "... gazeteciye feshi ihbar edilen, sözleşmenin mukavelenin taallûk ettiği her hizmet yılı veya küsuru için son aylığı esas alınmak suretiyle her hizmet yılı için bir aylık ücreti miktarında tazminat verilir. Ancak, yıllık hizmetin altı aydan az kısmı dikkate alınmaz."

Sözü geçen maddede 212 sayılı Kanunla yapılan değişiklikte hem yukarıdaki hüküm maddenin 7. fıkrası olarak korunmuş, hem de bunun yanında maddeye eklenen ilk üç fıkrada, meslekte en az beş yıl çalışmış olan gazetecilere mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanacak bir kıdem tazminatı verilmesi esası kabul edilmiştir. İki

hüküm arasındaki çelişki açıktır (60).

Gerçekten on yıl X, on yıl Y gazetesinde çalıştıktan sonra ikişer yıl müddetle arka arkaya üç mukavele ile Z gazetesinde çalışan ve sonra bu işveren ile müddetsiz bir mukavele imzalayan gazetecinin akdini işveren dördüncü yılın sonundafeshi ihbarla feshederse, muaddel 6. maddenin ilk üç fıkrasına göre otuz aylık tazminat, 7. fıkra göre ise dört yıl süren son sözleşme dolayısıyla dört aylık tazminat ödeyecektir. Bu, tarafların açık şekilde görülmektedir.

6. maddenin ilk üç fıkrasına göre hesaplanacak kıdem tazminatı, gerek yabancı hukukların, gerekse Türk Hukuku'nun kıdem tazminatı veya ikramiyesi esasları (61) ile bağdaşamayacağı gibi, X ve Y gazetelerinde geçen yirmi yılın kıdem tazminatını Z gazetesi sahibine yüklemenin ne adalet ne de sosyal hukuk anlayışı ile bağdaşması mümkün değildir (62). Her ne kadar maddenin son fıkrası, bir defa kıdem tazminatı alan gazetecinin kıdemi yeni işine girişinden itibaren hesaplanır diyerek ilk üç fıkranın adaletsizliğini kısmen ortadan kaldırıyorsa da, halen bir mevkute de çalışan ve evvelce çalıştığı yerlerden kıdem tazminatı almak için gerekli asgari süre olan beş yılı doldurmadan yeni bir gazeteye girenlerin eski kıdemlerine karşılık yeni işverenin tazminat ödemekle yükümlü tutulması âdil değildir (63).

(60) Özek, a.g. yazısı İ.H.F.M. s. 94-95.

Bak. Ferit H. Seymen, Türk İş Hukuku, İstanbul 1954, s. 605; Kemal Oğuzman, Türk Borçlar Kanunu ve İş Mevzuatına göre hizmet (iş) akdinin feshi, İstanbul 1955, s. 276 vd.

(61) Bak. Durand-Vitu, Traité de Droit du Travail, Tomo II, Paris 1950, s. 485; Oğuzman, a.g. Fesih, s. 237.

(62) Bak. a.g. İlim Heyeti Raporu, s. 10.

(63) Özek, a.g.m., İ.H.F.M., s. 95.

Buna karşın bir gazetede evvelce müddetli sözleşme ile çalışıp sonra müddetsiz sözleşme yapan gazetecinin sadece son mukavele süresini nazara alan fıkra hükmü de isabetsizdir (64). Mesela sermayeyi aşırı derecede baskı altında tutmaksızın çalışanın emeğini değerlendirmek ve haklarını güvence altına almaktır (65). Kanunun yasama organınca yeniden ele alınması, tezat ortadan kaldırılarak âdil bir hal tarzının kabul edilmesi yerinde olacaktır (66).

2.3.4.4. Bir mevkutenin veçhe ve karakterinde gazeteci için şeref veya şöhretini veya umumiyetle manevi menfaatlerini ihlal edecek bir vaziyet doğuracak şekilde bir değişiklik meydana gelmesi halinde, kanun, gazeteciye ihbar mühletini beklemeden akdi feshetme imkânı tanımaktadır (67). Bu genel haklı sebeple fesih hakkının (68) özel bir görüntüsüdür.

5953 sayılı Kanunun 11. maddesinin 2. fıkrasına göre, akdi bu hakka dayanarak fesheden gazeteci, işverenin kusuru neticesinde iş akdini feshetmiş olsaydı ne miktar tazminat alacak idiyse, o miktar tazminat isteyebilir. Fakat 5953 sayılı Kanunda işverenin kusuru neticesi akdin gazeteci tarafından feshi halinde ödenecek bir tazminat mevcut olmadığı için yapılan atıf muallâkta kalmaktadır (69). Bu halde umumî kanun olan Borçlar Kanununun 345. maddesi uygulanarak tazminat miktarı hesaplanmak gerekir (70).

(64) A.g. kanun fıkra; 7.

(65) Bak. Oğuzman, a.g. Fesih, s. 260.

(66) Bak. İlim Heyeti Raporu, s. 11.

(67) Hükümet tasarısında, "İktidarda bulunan hükümete taraftar veya muhalif bir mevkutenin siyasi istikametini değiştirmesi gazeteciye bu hakkı vermez" yolundaki cümle maddenin ruhu ile kabili telif görülmeyerek Büyük Millet Meclisi Çalışma Komisyonu tarafından maddeden çıkarılmıştır. (Bak. A.g. Tutanak Dergisi, Sayı 214).

(68) Bak. Oğuzman, a.g. Fesih, s. 40 vd. özellikle s. 106.

(69) Özek, A.g.m., İ.H.F.M., s. 87.

(70) Bak. Oğuzman, A.g. Fesih, s. 268.

2.3.4.5. Vazifesinin ifasıyla ilgili hususlarda gazetecinin bilerek veya ağır bir ihmâl sonucu olarak mevkutenin itibar ve şöhretine hâlel verecek fiil ve harekette bulunması halinde, kanun, işverene ihbar mühletini beklemeden iş akdini feshetmek hakkını veren ağır sebeplerden saymaktadır. Bu da işveren yönünden bir haklı sebeple fesih halidir (71).

Kanun böyle bir fesih halinde gazeteciye, herhangi bir tazminat isteme hakkı tanımış değildir (72). Esasen, kendi kusuru ile akdın feshine sebep olan gazeteciye tazminat hakkı tanınması âdil de olmazdı.

2.3.4.6. Gazetecinin hastalığı altı aydan fazla devam ederse işveren tazminat vererek akdi feshedebilir.

Fakat kanun sözü geçen tazminatın neye göre hesap edileceğini belirtmemektedir. Toplu iş sözleşmelerinde, bu tazminat kıdem tazminatı olarak kabul edilmektedir (73).

2.3.4.7. Mevkutenin yayınının durdurulması halinde kanun açıkça ifade etmemekle beraber, iki ay müddetle akdî münasebetin baki kalacağı ve iki ayın sonunda sona ereceği anlaşılmaktadır.

Kanun akdın bu şekilde sona ermesi halinde gazetecinin kanunî tazminatının tercihan ödeneceğini ifade ediyor. Elimizde bu hükmü getiren 212 sayılı Kanunun gerekçesi ve müzakere zabıtları bulunmadığı için kanunî tazminat tabiri ile ne kastedildiğini kesinlikle söylemek

(71) Bak. Oğuzman, a.g. Fesih, s. 40 vd.; özellikle s. 67, 70.

(72) Özek, A.g.m., İ.H.F.M. s. 93.

(73) Bak. Cumhuriyet-Milliyet toplu iş sözleşmesi, s. 28.

mümkün değilse de, bununla kıdem tazminatının kastedildiği düşünülebilir (74).

2.3.4.8. Gazetecinin ölümü sebebiyle iş akdinin sona ermesi halinde, eşi ve çocuklarına ve bunlar bulunmadığı takdirde geçimi kendisine terettüp eden ailesi efradına müteveffanın aylık ücretinin üç mislinden az olmamak üzere, kıdem hakkı tutarında ölüm tazminatı verileceği kabul edilmiştir (75).

2.3.5. 212 Sayılı Yasa

Halbuki, 5953 sayılı Kanun, 212 sayılı Kanun ile tadilinden önce, gazetecinin ölümü halinde eşine ve çocuklarına veya geçimi kendisine terettüp eden ailesi efradına, müteveffanın aylık ücretinin üç misli tutarında bir ölüm tazminatı verilmesini kabul etmişti. Bu asla kıdemle ilgili bir hüküm değildi. 212 sayılı Kanunla yapılan değişiklik bu tazminatı kıdem hakkı tutarına çıkarmış ve bugünkü şartlar altında işverenlere aşırı bir külfet yüklemiştir. Bu durum, yaşlanmış gazetecilerin işe alınmalarını güçleştirerek antisosyal bir netice yaratmaya müsaittir (76).

0 günlere dek 1475 sayılı İş Yasası kapsamında değerlendirilen gazeteciler yeni çıkan 212 sayılı yasayla özel bazı haklar elde ettiler.

Gazeteciler özel haklar getiren 212 Sayılı Yasa'nın hazırlanması ve çıkarılması bizzat rahmetli Abdi İpekçi'nin önderliğinde olmuştur.

(74) Bak. a.g. İlim Heyeti Raporu, s. 11.

(75) Özek, Bak. a.g. İlim Heyeti Raporu, s. 115.

(76) Bak. a.g. İlim Heyeti Raporu, s. 11.

Tufan Türenç ve Erhan Akyıldız'ın birlikte yazdıkları "Gazeteci" kitabında o günler şöyle anlatılıyor (77):

"Abdi İpekçi'nin sendikadan istifasından sonra, Sendika Başkanlığına İpekçi'nin yardımcılarında Hasan Yılmaer getiriliyordu... 212 sayılı Yasanın hazırlık aşamasında, Hasan Yılmaer'i devreye sokan Abdi İpekçi, Patronu Ercüment Karacan'ın bilgisi dışında bu yasanın çıkarılması için büyük çaba harcıyordu..."

Gazetecilerin elde ettikleri diğer haklar ise şunlardır:

2.3.6. Mahkemeye müracaat

Gazeteciler, haklarının korunması için İş Mahkemesi kurulan yerlerde bu mahkemelere, İş Mahkemesi kurulmamış yerlerde genel mahkemelere başvurabilirler.

İş Mahkemeleri, işçilerle işverenlerin hak uyuşmazlıklarını çözmekle görevli olarak lüzum görülen yerlerde 1980 tarihli ve 5521 sayılı Kanuna göre kurulan ve bir yargıcın başkanlığında bir işveren temsilcisi ile bir işçi temsilcisinden teşekkül eden özel mahkemelerdir. Ucuzluk ve çabukluk prensiplerine göre faaliyet gösterir. Bu mahkemelerde açılan davalar tebligat ücretinden ve her türlü resim ve harçtan muaftır. Bu mahkemelerde sözlü muhakeme usulü uygulanır.

Gazetecilerle işverenleri arasındaki hak uyuşmazlıklarının da bu mahkemelerde halledilmesi prensibi 1961 tarihli ve 212 sayılı Kanunla 5953 sayılı Kanuna ilave edilen "Ek Madde" ile kabul edilmiştir. Aynı zamanda, ga-

(77) T. Türenç, E. Akyıldız, Gazeteci, İstanbul, 1986, s. 213.

zetecilerle ilgili uyuşmazlıkların tetkikinde mahkemenin işçi ve işveren temsilcisi üyelerinin, o yerde en fazla üyesi bulunan basın mesleğinde çalışan ve çalıştıran sendikalarından seçileceği belirtilmiştir.

2.3.7. Grev

Diğer işçiler gibi gazeteciler de işveren tarafından ihlâl edilen haklarını korumak için, 275 sayılı Kanunda aranan şartları gerçekleştirmek suretiyle grev yaparak haklarını yerine getirmesi için işvereni tazyik edebilirler.

Fakat, bir hakkı korumak, buna riayeti sağlamak için normal yargı yoluna başvurmak imkânı mevcut iken, bu hususta grev yapılmasını meşru saymanın güçlüğü gözönünde tutan kanunkoyucu, söz konusu grevin yapılmasını önemli şartlara bağlamıştır.

Bir kere, işveren ile gazetecileri bağlayan bir toplu iş sözleşmesi bulunmalıdır. Gerçekten ancak bir toplu iş sözleşmesi ile bağlı bir işveren veya işveren teşekkülü gazetecilere mevzuat veya toplu iş sözleşmesiyle sağlanmış olan hakları ihlâl ederse veya bu haklar toplu iş sözleşmesi ile bağlı işveren teşekkülünün teşvik veya tahriki ile ihlâl edilirse grev yapılabilir. Binaenaleyh bir toplu iş sözleşmesiyle bağlı olmayan işverenlerle gazeteciler arasındaki hak uyuşmazlıklarında grev yapılması imkânı yoktur.

Fakat işveren toplu iş sözleşmesi ile bağlı ise, ihlâl edilen hakkın toplu sözleşme ile düzenlenmiş olup olmaması fark yaratmaz. Bu mevzuatla tanınmış bir hak da olabilir (78).

(78) Oğuzman, a.g. Grev, sh. 37.

Mevcut uyuşmazlığı toplu iş sözleşmesinin tarafı olan gazeteci teşekkülü (Gazeteciler Sendikası veya Federasyonu) benimsemelidir. Bunun için hak ihlâlîlin çok sayıda gazeteciyi ilgilendirmesi şart değildir. Bir tek gazetecinin hakkının ihlâlî de greve imkân verir (79). Yeter ki uyuşmazlığı yetkili gazeteci teşekkülü benimsesin ve aşağıda aranan şartları yerine getirsin.

Uyuşmazlığı benimseyen gazeteci teşekkülü, uyuşmazlığın barış yolu ile halli için kanunun aradığı teşebbüste bulunmalıdır.

Şöyle ki, 275 sayılı Kanunun 19. maddesinin 2. bendine göre gazeteci teşekkülü uyuşmazlık konusunu karşı tarafa veya taraflara ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bildirmiş ve Çalışma Bakanlığı 15. maddede gösterilen sürelerle ve usullere uyarak bir uzlaştırma toplantısı tertiplemiş ve toplantı uzlaşmaya varılmaksızın sona ermiş olmalıdır. Ayrıca, gazeteci teşekkülü, karşı tarafa özel hakeme başvurmayı teklif etmiş ve bu teklif altı iş günü içinde kabul edilmemiş bulunmalıdır (80).

Uyuşmazlığın sulhen çözülmeyeceğinin sabit olmasından sonra, yetkili gazeteci teşekkülü, bu konudaki tutanak tarihinden itibaren altı iş günü içinde, aldığı grev kararını karşı tarafa yazılı olarak bildirmelidir. Yukarıda menfaat uyuşmazlığı grevleri hakkında verdiğimiz izahat (81) burada da nazara alınmalıdır. Keza bir grev yasağı bulunmaması hususundaki şart burada da mevcut olmalıdır.

İşte bütün bu unsurlar tahakkuk edince, gazeteciler, işverenin hak ihlâlîlilen karşı grev yaparak haklarını

(79) Bak. Oğuzman, a.g. Grev, s. 38.

(80) Hakem kurulunu ilgilendirir.

(81) Bak. Yukarıda III, 2.

koruyabilirler. Fakat Kanun taraflardan birinin başvurusu üzerine, mahkemeye, hakkaniyet gerektiriyorsa yahut grevin durdurulmamasında uyuşmazlığın konusu olan hakların korunması bakımından tehlike bulunan veyahut önemli bir zararın doğacağı hallede, grevin durdurulmasına karar verme yetkisi tanımıştır. Bu kararın re'sen tebliği ile birlikte greve son verilecektir. Bu takdirde, uyuşmazlık mahkeme tarafından çözülecektir.

2.3.8. Hakeme Müracaat

Yargıtay 1959 yılında verdiği bir kararda, iş akdinden doğan ferdi hak uyuşmazlıkları için tarafların hakeme gitme hususunda mukaveleye koyacakları kaydın muteber olmayacağını kabul etmiştir (82). Buna karşın, toplu hak uyuşmazlıkları için 275 sayılı Kanun hakeme başvurma imkânı tanımıştır.

Bir kere toplu iş sözleşmesine konan hükümle taraflar uyuşmazlıklarının hakem vasıtası ile çözülmesini kabul etmiş olabilirler (83).

Toplu iş sözleşmesi'nde bir hüküm bulunmasa bile, toplu iş sözleşmesinin tarafları, toplu uyuşmazlığın her safhasında hakeme gitme hususunda anlaşabilirler. Hatta Kanun yetkili gazeteci teşekkülünün grev kararı alabilmesi için karşı tarafa hakeme gitmeyi teklif etmiş olmasını bir şart olarak aramıştır. Karşı taraf bu teklifi kabul ederse, uyuşmazlığı hakem çözecektir.

Uyuşmazlığın hakem vasıtası ile çözülmesi, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun tahkimle ilgili genel hükümlerine tâbidir.

(82) Yarg. 4. HD. 21.5.1959, E.3889/K.3965 (Ad. Der. 1961, s. 611).

(83) Meselâ Cumhuriyet-Milliyet Toplu İş Sözleşmesi, m. 55-57'de böyle bir hakeme gitme hükmü mevcuttur.

2.4. BASIN İLAN KURUMU

Basın İlan Kurumu 1961 Anayasasından kısa bir süre önce kurulmuştu. Ama, Anayasa da o sıralarda hazırlanıyordu. Görüşler de Anayasa maddesi doğrultusunda idi.

2 Ocak 1961 tarihli ve 195 sayılı Kanunla kurulan ve Kamu Tüzel Kişiliğine sahip bulunan **Basın İlan Kurumu**, basını dolaylı olarak mali yönden destekleyen önemli ve tarafsız bir basın kuruluşudur (84).

2.5. ÖTEKİ MESLEK KURULUŞLARI

1960'lı yıllardan sonra mesleki alanda gelişen Türk Basınında kurulan örgütlerin arttığını görüyoruz. Bu örgütler arasında:

- İzmir-Gazeteciler Cemiyeti,
- Taşra Gazeteciler Cemiyeti,
- Ankara Gazete Sahipleri Sendikası,
- Türkiye Basın-İş Sendikası, gibi mesleki örgütler yer almaya başladı.

2.6. TÜRKİYE SPOR YAZARLARI VE SPOR KULÜBÜ DERNEĞİ (TSYD)

Gelişen teknolojiye ayak uyduran Türk Basını sürekli değişim içinde gözüküyordu. Bu değişimler gazetenin personelinden, teknik malzemelerine ve gazetenin kendi yapısında gözleniyordu. Spor sayıları artıyor, yeni branşlar ekleniyor, spor sayfaları, magazin sayfaları gibi...

Gazetelerde sporun ağırlığı 1960 yıllarından önceye dayanır. Gittikçe spor haberlerine ağırlık veren gazeteler, artık özel spor sayfaları yapmaya başlamışlardı. Gazete içinde gelişen ve değişim gösteren yapıya paralel

(84) Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Türkiye 1983, s. 422.

olarak birtakım yeni örgütler de ortaya çıkmaya başladı. Türkiye Spor Yazarları ve Spor Kulübü Derneği işte bunlardan birisi.

14 Nisan 1963 yılında kurulan bu dernek amacını Ana Tüzüğünde şöyle saptamış:

"Derneğin amacı Türk Basınında çalışan spor gazetecilerini bir çatı altında toplayarak onların meslekleriyle ilgili ve ekonomik, sosyal, kültürel hak ve çıkarlarını koruyup geliştirmek ve spor yapma gereksinmelerini karşılamak yetenekli gençlerin bilimsel yollardan yetiştirilerek, amatör spor dallarında gelişmelerini ve TSİD Kulübü adı altında yarışmalara katılmalarını sağlamaktır."

2.7. İKİNCİ TÜRK BASIN KURULTAYI

İlki 1935 yılında toplanan Basın Kurultayı, 40 yıl sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Salonu'nda 18-21 Aralık 1975 tarihinde toplandı. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı kitabında bu kurultay toplantısı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklıyor (85);

"Tesbit edebildiğim kadarı ile, 1975 İkinci Türk Basın Kurultayın'da da dertlere parmak basılmış, fakat incelediğimiz konuda önce söylenenlerden daha yararlı, etkili ve ayrıntılı bir çözüm getirilememiştir. Basının Görev ve Sorumlulukları Komisyonu da, eski tecrübelerden de yararlanılarak daha etkin ve güçlü, hatta yasal bir kuruluşun teşkilini teklif etmiştir."

(85) Türk Basın Kurultayı'nda Sorun, İstanbul, 1976, s. 147.

11. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE BASIN ALANINDA ÖRGÜT TİHLERİ

I. KAMU ALANINDA

I.1. Basın İlân Kurumu

1961 yılında kurulan Basın İlân Kurumu kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Basın İlân Kurumu'nun ana görevi resmi ilanlar ile resmi reklamların gazete ve derilerde fikir ve görüş fark aranmaksızın yayınına aracılık etmektir. Kurum, bunun dışında basın derneklerine para yardımında bulunmakta, gazetelere kredi açmakta, basında bedenen ve fikren çalışanlara borç para vermekte, yardıma muhtaç olanlarla, ölenlerin ailelerine yardım etmektedir.

Kurum, kanun, tüzük ve yönetmelikler gereği yayınlanması zorunlu ilanlar ile genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, iktisadi devlet teşekkülleri, sermayesinin yarısından fazlası kamu hukuku tüzel kişilere ait kuruluşlar ve yabancı ülkelerdeki gerçek ve tüzel kişilerin reklamlarını şubesi bulunan yerlerde çıkan ve dergilerde yayınlatır. Bu uygulamanın ana hedefi ilan ve reklam verenler ile bunları yayınlayanların karşılıklı hak ve çıkarlarını bağdaştırmaktır. Kurumun ayrıca ülke dergi ve gazetelerinde yayınlanacak ilan ve reklamlar konusunda da kamu kuruluşlarına yardımcı olmaktadır (86).

I.1.1. Basın İlân Kurumunun Yönetim Organı

1- Genel Kurul: Tüm üyelerin sayısı 35'dir. Genel Kurulda hükümetten, basından, Üniversiteden, ticaret sici-

(86) Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Türkiye, Ankara, 1983, s. 422.

line kayıtlı ilân prodüktörleri, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nden, Türkiye Barolar Birliği'nden, TRT'den, Anadolu Ajansı'ndan üyeler bulunur.

2- **Yönetim Kurulu:** Genel Kurulca kendi üyeleri arasından seçilecek 6 üye ile Genel Müdürdan oluşur.

3- **Denetçiler:** Basın ilân Kurumu Genel Kurulun kendi üyeleri arasından seçeceği 3 denetici tarafından denetlenir.

4- **Genel Müdürlük:** Genel Müdürlük, Genel Müdür ile gereği kadar memur ve müstahdemlerden oluşur. Genel Müdür, Yönetim Kurulunun önereceği uçaday arasından hükümetçe, diğer memur ve müstahdem ise, genel müdürün önerisi ve Yönetim Kurulu'nun onayı ile atanır. Bunların görevlerine son verilmesi de aynı usulle olur (88).

1.2. BASIN YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Bugün Başbakanlığa bağlı bir devlet kurumu olmasına karşın Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nü, basın alanında devletin kendi eliyle kurduğu bir örgüt olarak incelemek gerekiyor. Aslında özgür basında meydana gelen mesleki teşekküller ile devletin kendi kurduğu bir örgüt eşanlımlı olmasa gerek ve bu kuruluşu konumuz dışında kalmasına karşın fikir vermesi açısından kısa bir tarihi gelişim içinde incelemekte yarar vardır. B.Y.E.G. Md. Kamu yararına olmasına rağmen tüzel kişiliği olmayan bir kuruluştur. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da T.B.M. M.'nin toplanması ve T.B.M.M. Hükümetinin kurulmasından hemen sonra, Atatürk'ün ilk ele aldığı işlerden biri, Millî Hükümetin Basın-Yayın İdaresi'ni meydana getirmek olmuştur.

(88) Prof. Dr. İçel, Kayıhan, Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul, 1985, s. 189-191.

Atatürk, haber almak, basın ve yayın aracılığıyla kamuoyu oluşturmak memleket içinde ve dışında davalarımızı tanıtmak ve basın ve halkla ilişkilerin memleket için vazgeçilmez önemini 7 Haziran 1920 Cumartesi günü saat 27.00'da mecliste yaptığı konuşmanın bir bölümünde şöyle vurgulamıştır:

"Ülkemizin uğradığı felâketlerin en etkin sebeplerinden biri de iç ve dış kamuoyunun milletin yüksek yararlarına uygun şekilde oluşturulmasında gösterilmiş ihmal olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Millî çıkarlarımızın savunulmasında silah kadar etkin olan siyate ve fikir teşkilatının öteden beri ihmal edilmiş olması birçok kötülüklere sebep olmuştur. Avrupa'nın en küçük bir devleti yoktur ki, bu yolda mümkün olduğu kadar geniş teşkilatı bulunmasın. Siyasi başarılarının çok önemli bir kısmını bu teşkilata verdikleri önemde aramak gerekir."

Basın-Yayın Genel Müdürlüğü bu gerçeğin ışığı altında Meclis Başkanı ve Başbakanı bağli olarak 7 Haziran 1920 tarihinde "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi" adıyla kurulmuştur. 25 Aralık 1920 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na bağlanan Umum Müdürlük, 4 Mayıs 1931'de İçişleri Bakanlığı'na bağli olarak yeniden kurulmuş ve 22 Mayıs 1940 tarihinde Başbakanlığa bağlanmıştır. 22 Temmuz 1943 tarih ve 4475 sayılı Yasa ile adı "Basın Yayın Umum Müdürlüğü" olan kuruluş, 1949 yılında "Basın Yayın ve Turizm Müdürlüğü" adını almış. 25 Kasım 1957'de Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı" haline getirilmiştir. 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulmasıyla bu bakanlık bünyesinde görevlerine devam eden Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1968 yılında tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır. 26 Ocak 1974 tarihinde yeniden Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlanan Genel Müdürlük, 1 Ocak 1982 tarihinden beri başbakanlığa bağli olarak görev yapmaktadır. 18

Haziran 1984 tarihli kanun hükmünde kararname ile "Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü" yeni bir şekilde teşkilatlandırılmıştır.

I.2.1. Görevleri

Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Devlet enformasyon hizmetlerini gereği gibi yürütmekle yükümlüdür. Bu görevin yerine getirilmesinde:

- Yurt içi ve yurt dışı açık haber kaynaklarından elde edilen bilgileri zamanında ilgili yerlere ulaştırır.

- Yerli, yabancı basın mensuplarının işlerini kolaylaştırıcı önlemler alır.

- Haber, belge, bilgi, fotoğraf derleyip arşivler ve istenildiğinde hizmete sunar.

- Yasaya göre Genel Müdürlüğe gelmekte olan süreli yayınları arşivler, dökümantasyon sistemine alır. Mikro-filme çeker ve gerektiğinde yetkili makamların hizmetine açık tutar.

- Anadolu Basınına belge, bilgi, fotoğraf ve haber göndererek sorunlarına yardımcı olur.

- Yurt dışında tesbit edilen hedef kitlelere Türkiye ile ilgili yayınlar ve dökümanlar gönderir. Kütüphanelere, devlet adamlarına, politikacılara, din ve bilim adamlarına, derneklere, Türkiye ile ilgili araştırma yapan kişi ve kuruluşlara uluslararası kuruluş ve toplantılara, sanatçılara, öğretmen, öğrenci ve okul kütüphanelerine.

- Yurt dışındaki Türk vatandaşlarını bilgilendirmek amacıyla yayın ve döküman gönderir.

- Günlük bültenler, yayınlar ve bunları devletin ilgili kişi ve kuruluşlarına gönderir.

- İngilizce, Fransızca, Almanca dillerinde NEWSPOT arapça ADVAÜL ENBA adlı haftalık gazeteleri yayınlar ve hedef kitlelere gönderir.

TEŞKİLAT: Merkez Örgütü: Genel Müdür, 2 Genel Müdür Yardımcısı, 6 daire Başkanlığı (HABER ve YAYIN HİZMETLERİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI, DIŞ İLİŞKİLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI, YAYIN ve DÜKÜMANTASYON BAŞKANLIĞI, BASIN VE HALKLA İLİŞKİLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI, PRODÜKSİYON DAİRESİ BAŞKANLIĞI, İDARİ İŞLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI), Hukuk Müşavirliği, Personel Müdürlüğü ve Sivil Savunma uzmanlığından oluşmaktadır (89).

2. ÖZEL HUKUK ALANINDA

Türkiye'de kamu yararına çalışan Basın meslek kuruluşları İstanbul, İzmir ve Ankara'da örgütlenmişlerdir. Bu kuruluşlar şunlardır:

2.1. Cemiyetler

Ankara Gazeteciler Cemiyeti,
Gazeteciler Cemiyeti (İstanbul)
İzmir Gazeteciler Cemiyeti,
Anadolu'daki diğer gazeteciler cemiyetleri,
Türk Basın Birliği (İstanbul)
Yerel Basın Menuplarının kurduğu basın kuruluşu
Anadolu Basın Birliği,
Türkiye Basın Enstitüsü (İstanbul),

2.2. Sendikalar

Çalışan gazetecilerin kurduğu sendika Türkiye Gazeteciler Sendikasıdır (TGS, İstanbul, Ankara, İzmir, (89) Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Türkiye 1983, s. 421-422.

Eskişehir, Adana ve Bursa'da),

Gazete Sahiplerinin Kurduğu Sendikalar: Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası, Ankara Gazete Sahipleri Sendikası ve İstanbul Gazete Sahipleri Sendikası,

Basın-İş Sendikası (İstanbul, Ankara)

2.3. Diğer Dernekler

Çağdaş Gazeteciler Derneği (Ankara),

Foto Muhabirleri Derneği (Ankara),

Parlamento Muhabirleri Derneği (Ankara),

Türkiye Spor Yazarları ve Spor Kulübü Derneği (İstanbul),

Türkiye Turizm Yazarları ve Gazetecileri Derneği (İstanbul),

Karikatürcüler Derneği (İstanbul),

Halkla İlişkiler Derneği (İstanbul),

Bas-Men Basın Mensupları ve Emeklileri Derneği (İstanbul) (90).

2.4. Vakıflar

Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. Mensupları Yardımlaşma Vakfı (İstanbul)

Kurucuları: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. Mensupları.

Amacı: Üyelerine sosyal yardım, sağlık yardımı yapmak v.s.

Kurucuları: Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul.

Amacı: Faal ve emekli gazetecilerin şahsi ve mesleki sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, gazetecilerin ve mesleğin gelişmesini sağlayıcı çalışmalar v.s.

Veb-Ofset İleri Matbaacılık A.Ş. Mensupları Emeklilik ve Yardımlaşma Sandığı Vakfı (İstanbul)

(90) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yeni Vakıflar Kataloğu, Ankara, 1984.

Kurucuları: Memduh Yaşı, Kemal Kınacı, Kenan Erku-
ral, Ünal Tekinalp, Cemal Altop, Necati Zincirkıran, Dr.
Rauf Sezer, Yurdaer Acar.

Amaçları: İhtiyarlık, maluliyet ve hastalık halle-
rinde üyelerin kendilerine, ölümleri halinde ise eş ve ço-
cukları ile muhtaç ana ve babalarına yardımda bulunmak (91).

(91) Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdür-
lüğü arşiv kayıtları.

III. BÖLÜM

BASININ ÖRGÜTLENMESİNDE İNSAN UNSURLU

I. TÜRKİYE'DE GAZETECİLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'nin gazetecilik mesleği açısından fazla sistematik, tanımlayıcı, çerçeveleyici bir yapı içinde olduğunu söylemek oldukça zordur. Tersine gazetecilik batı yasalarının koyduğu birtakım çok genel normlar dışında epey serbest bir alan niteliğini taşıdı uzun süre ve bunun sonucu olarak da, Türkiye basınında bir bakıma dünya basınında görülene de paralel bir biçimde, bir değil, üç değil, dört ya da beş ayrı meslek yaklaşımı, ya da kategorisi doğdu. Bu kategorilerin kuşkusuz en önemlisi gazeteciliği kamuoyu önünde belirli bir sorumlulukla, "Sosyal Ahlak" ile yükümlü sayan ciddi gazetecilik anlayışıdır. Örnek olarak, ciddi gazetecilik anlayışında bir gazetecinin kendisine yazılmamak koşuluyla aktarılan bilgileri yazması asla düşünülemez. Diyelim ki bu ciddi gazetecilik anlayışında bir takım bilgiler ve raporlar, üstlerinde belli bir tarihten önce yayınlanamaz ambargosuyla verilmişse, bu ambargo tarihinden önce basılması asla söz konusu olamaz. Diyelim ki, modern gazetecilik anlayışında herhangi bir kişinin ya da kurumun özellikle de aleyhinde olabilecek nitelikteki bilgiler, şu ya da bu kanalda gazeteye, ya da gazeteciye yansıtılmışsa, gazetecinin bu bilgileri, söz konusu edilen kişi ya da kuruma yayından önce duyurarak, onların görüşlerini, açıklamalarını almaksızın tek yanlı olarak yayınlaması ciddi bir gazetecilikle asla söz konusu olamaz. Ciddi gazetecilik, bu bağlamda toplumun, kişi ve kurumların karşılıklı etkileşimine dayanan organik bir bütünlüğü olduğunu varsayar ve bu bütünlük karşısında kendi sorumluluğunu duyarak hiçbir kişi ya da kurum aleyhine tek taraflı, yanıltıcı, onların kısa ya da uzun yararlarına zarar verecek yayın işlerinde bulunmaya kendisinde hak ve yetki görmez.

19 Ocak 1986 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren'in Tunus'u ziyaretleri sırasında gazetecilerle yaptığı sohbette Türk basını hakkında söylediği sözlerle ilgili şu haber yer alıyordu:

"Gerçeğe uygun olmayan bazı haberlerin vatandaşı basından soğuttuğunu, bunun birçok misali olduğunu söyleyen ve hâla düzenlenmiş gerçek dışı haberlere rastlandığını ifade eden Evren, basının kendini kontrol edeceği bir örgütlenmenin yapılması için basın mensuplarının gerekli çalışmayı yapması temennisinde bulundu."

Cumhurbaşkanı Evren'in sözleri Türkiye'de gazeteciliğin günümüzdeki genel görünümünü ortaya koyması açısından ilginçtir. Cumhurbaşkanı'nın bu sözlerinden, Türkiye'de hâlâ yerleşik bir basın ettiğinden, ahlâkından bahsetmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

2. GAZETECİLİK MESLEĞİNİN ANLAM VE TARİFİ

Amerikan Gazete Yayınları Derneği Başkanı Dwight Martin;

"Bence gazetecilik insan uğraşının adanacağı en kıvançlı, en çekici ve en görkemli iştir. İşlevi yaşamın çeşitli yönlerini içinde yaşayıp yazmak, bunları geniş toplumlara duyarmak olan bizim işimizin yerini hiçbir yayın yolu doldurup alamamıştır. Anlaşılan gelecekte de alamayacaktır. Tüm bu yayın işlerinin merkezi, alıcısı ve vericisi gazete yayın müdürleridir... Yeniden dünyaya gelecek olsam gene haber toplayıcısı olarak bu işe girer, çabalayarak yükselmek ve yayın müdürü olmak yolunu seçerdim..."

diyordu.

Walter Humprey'e göre;

"Profesyonel gazetecilik; artık ortalama kabiliyet ve başarı ile yetinmemektedir. Her seviyede kabiliyet ve uyum gösteren beyinlere ihtiyaç vardır."

Gazetecilik kimdir? Gazeteciye net ve kesin biçimde tanımlamak güçtür. New York Times başyazarlarından James Burton'a göre gazeteci canlılıktır. Tanınmış gazeteci Paul Miller'e göre gazeteci: yılmazlık'tır. Başka birisine göre "gereği arayıp bulmak ve ortaya çıkarmak" uğraşdır. Washington Star'ın Genel Yayın Müdürü Benjamin M. McKelway ise şöyle diyor: "Benim gazeteciliğim, günlük gazete işidir. Bu işi hiçbir işe değişmem. İçinizde günlük gazete işine girmek isteyenler, bu işte yetenekli olanlar, canla-başla çalışmayı göze alanlar, komşunun tavuğu kaz olurken bu işten caymayanlar, bağlanıp kalanlar, er-geç gazeteciliğin bağlanmaya değer bir uğraş olduğunu anlayacaklardır." İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent'in "gazeteci" konusundaki düşüncesi ise şöyle: "Gazeteciliğin de diğer meslekler gibi belli bir eğitim gerektirdiğini kabul etmek gerekir. Anadan doğma gazeteci olunur sözü yanlıştır. Belli eğitim görmemiş kişiler belki iyi birer muhbir olabilirler ama asla başarılı bir gazeteci olamazlar." (92)

Bu konuda Ali Gevgilili ise şunları söylüyor:

"Gazetecilik, çağdaş anlamda yığinsal iletişimi basın-yayın araçları yoluyla gerçekleştiren bir meslektir. Kuşkusuz gazeteciliğin tarihi, özellikle basımevinin ve ilk basılı gazetelerin ortaya çıkması ile birlikte önemli bir gelişme dönemine girmiştir. Yirminci yüzyılın yeni toplum koşulları, büyük ekonomik ve teknolojik potansiyelleri gazeteciliğe çağın etkin bir mesleği görünümünü kazandırmıştır.

(92) Evliyagil Şevket, Gazete Yayınlama Yöntemleri, Gazeteci Kimdir? Ankara, 1981, s. 32.

Bugün Türkiye'de 150 yılı aşan bir yazılı gazetecilik geleneğinin oldukça önemli bir gelişme noktasına gelinmiştir. Cumhuriyet dönemi, gazetecilikte modernleşme yönünde önemli adımlar atılmasını sağlamış ve 1945'ler sonrasındaki demokratik girişim, basının kamuoyunda gittikçe etkin bir işlevi olmasını sağlamıştır. Buna paralel olarak dış gazetecilik artık bir takım heveslilerin şu ya da bu nedenle belli zamanlarını ayırarak bazen yaptıkları bir iş olmaktan çıkmış, tümüyle profesyonel nitelik kazanmıştır. Özellikle de 1950'li yılların başlarında gazetecilerin sosyal sigortalar kapsamına alınarak, emek statülerinin güvenceye konulması, iş sözleşmelerinin, çalışma saat ve düzenlerinin, kıdemlerinin, ücretli izin ve tatillerinin birtakım ana kurallara kavuşturulması, daha sonra da 1960'lı yıllarda, yine yasal düzenlemelerle gazetecilik mesleğine birtakım önemli güvencelerin kazandırılması Türkiye'de gerçek anlamda bir gazetecilik mesleğinin oluşumunda çok önemli katkılar yapmıştır."

3. GAZETECİLİKTE MESLEK SORUNU

3.1. Acaba Gazetecilik Sosyolojik Anlamda Bir Meslek midir?

Bu sorunun cevabına meslek nedir diye tanımlayarak girmek gerek. Türk Hukuk Lügatı (Ankara 1944)de verilen tanıma göre meslek:

- 1- Maişetini tedarik etmek maksadıyla sürekli olarak icra edilen faaliyet anlamına gelir. Bugünkü ifadeyle geçimi sağlamak amacıyla sürekli olarak icraa edilen faaliyet, etkinlik, iş uğraş demektir.
- 2- Aynı faaliyet grubunda bulunan kimselerin meydana getirdikleri, teşkil ettikleri içtimai topluluk, sosyal grup, meslekten yetişmiş kimseler idaresinde ve anlamında kullanılmıştır.

Gazetecilik şu halde bu tarifler bakımından meslektir. Çünkü, geçimini sürekli olarak sağlamak amacıyla gazetecilik yapanlar vardır. Gazetecilikte bir meslektir ve çeşitli dalları olan bir meslektir.

212 Sayılı Basın-İş Kanunu'na göre: "Bu kanun şümulüne giren fikir ve san'at işlerinde ücret karşılığında çalışanlara gazeteci denir."

Basın-yayın öğrenimi de tek tek bir disiplinle sınırlı olmayan "interdisipliner" dediğimiz, "bilimlerarası bir öğretimdir". Basın mesleği de, gazetecilik mesleği de bu bağlamda farklı uzmanlık alanlarından gelen ama, uygulamada bir takım temel kurallara göre çalışan bir dal niteliğini taşır. Bu bağlamda da gazeteci kendisi bir hekim, bir mimar, bir hukukçu olsa bile artık hukukçu değil, gazetecidir. Çünkü o temelde bir seçim yapmıştır. Uğraştığı alan artık hukuk değil, belki kitle iletişimin, diyelim ki, hukuka dönük boyutlarıdır. Kitle iletişimin kültüre, sanata, diplomasiye, politikaya, endüstri ilişkilerine dönük bölümüdür. Ama uğraşısı esas itibariyle bir kitle iletişim uğraşısıdır. Bu bağlamda da gazetecilik bir kitle iletişim uğraşı mesleğidir. Gazetecilik, yazılı basının ortaya çıktığı son 400 yıldır bir sosyolojik olgu olarak, bir sosyolojik fonemen olarak varolmuştur.

3.2. Gazetecilik Mesleğinin Kriterleri Nelerdir?

Gazetecilik mesleğinin kriteri, hiç kuşkusuz en ana kriteri bir insanın kendi uğraşısını, yani günlük uğraşısını, yaşamını kitle iletişim alanına ayırmış olmasıdır. Bu kuşkusuz amatörce bir ayırma değildir. Tümüyle profesyonel nitelik taşıyan bir ayırmadır. Yani gazetecilik mesleği içinde çalışan her kişi belli bir mesleği, hem bu alandaki zevkleri, beklentileri için yapmaktadır, ama aynı zamanda da bunun sonucu olarak kendi yaşamını de-

ğıştırmek, yaratmak için yapmaktadır. Zaten profesyonellik dediğimiz kavram da bu niteliktedir. Yani profesyonelliğin içinde amatörce bir duygunun, heyecanın, tutkunun yanında bir yaşamı belli bir alanda sürdürmenin bütün maddi olanakları potansiyelleri demektir. Meslekte böyle ortaya çıkar zaten. Başka ülkelerde meslek demek, profesyonellikte meslekli olmak demek yani gazeteci, profesyonel gazeteci derken, gazeteciliği meslek seçmiş insan diyoruz. Gazeteciliğin bu en temel kriteri kuşkusuz. Ama bunun yanı sıra iyi bir gazeteci dediğimiz zaman bir kişinin bu niteliği elde etmesini sağlayacak belirli birtakım ölçütler daha var. Bunların en başta geleni bir gazetecinin kendi dönemine ait, yaşadığı döneme ait temel gazetecilik kurallarını, uygulamalarını ve etiğini özen ve titizlikle uygulamasıdır. yine gazetecilik mesleğinin kuşkusuz öteki bazı mesleklere oranla çok daha yüksek düzeyde olan moral bir boyutu vardır. Bu moral boyut gazeteciliğin toplum önünde derin bir sorumluluk üstlenme durumuyla ilgilidir. İyi bir gazeteci toplum karşısında sorumluluğu her an bilen ve uygulayan kişi demektir. Yoksa sadece iyi haber izlemek, iyi haber yazmak bir insanı iyi bir gazeteci yapmaya yetmez. O sadece iyi bir teknisyen olabilir.

3.3. Sosyal Prestij, Sosyal Konum, Değişen Kriterler Açısından Baktığımızda Gazetecilik Türkiye'de Nasıl Bir Meslektir?

Zekeriye Sertel "Hatırladıklarım" adlı kitabında (Gözlüm Yayınları, İstanbul, 1977, s. 16) Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da gazetecilik mesleğinin durumunu ortaya koyan güzel bir hatırasını anlatıyor. Hatıra şöyle: "Eşref adında Kesriyeli bir okul arkadaşımız vardı. Eşref babasının ölümü üzerine büyük bir mirasa konmuştu, işi gücü yoktu. Bir gün gazeteyi çıkarmak için yeter paramız olmadığından söz açılmıştı. Eşref hemen, ben size parayı vereyim dedi. Sen gazeteci değilsin ne diye bu

işlere karışyorsun dedik. Eşref mesleği olmadığı için kendisine bir kartvizit bastırmamızı, üzerine de gazete sahibi olduğunu yazdırmamızı istedi. Bunu neden istediğini sordüğümüzda ise evlenmek istediğini, hangi kızı istese ne iş yaptığını sorduklarında cevap veremediğini belirtti. Bu yüzden bu kartvizit benim iş sahibi olduğumu isbata yarayacaktır dedi. Bari Eşref bu sayede evlenebildi mi? Ne gezer. Kız ana babaları biz gazeteciye kız vermeyiz diye kapı dışarı etmişler. Zavallı Eşref'i müvezzi sanır küçük görürlermiş. Malum ya bizde müvezziler de gazeteci geçirirler."

Bir başka kitap da Altan Öymen bu konuda şunları anlatıyor (İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1984, s. 263):

"Ben Siyasal Bilgilere devam ederken gazeteciliğe başladım. O sırada da evlenmeye karar verdim. Şimdiki karım babasına gidip söylüyor ki, böyle bir gazeteci demiş, kızım onu sormuyorum, mesleği ne mesleği? demiş. O dönemler 1950'lerin ortaları gazetecilik pek meslekten sayılmazdı. Şimdi görülüyor ki, meslekten sayılmakta kalmıyor, aynı zamanda basının, gazeteciliğin sorunları gibi paneller yapılıyor."

Bu iki örnek iki dönemi yansıtır. Biri 1900'li yılları, diğeri 1950'li yılları. İki örnekte de görülüyor ki, 50 yıllık bir süre geçmesine rağmen gazetecilik kamuoyunda meslekten sayılmıyormuş. Son 30 yılda Türk basınında özellikle teknolojik alanda büyük aşamalar oldu. Bu aşamalarla birlikte artık bir sanayi yatırımı haline gelen gazetecilikte gelişen, çok yönlü bir meslek haline geldi. Dolayısıyla eskiye oranla meslekteki aşamalarla gazeteciler toplumda saygın olmaya başladılar.

"Gazetecilik Türkiye'de toplumsal yapıdaki ve daha genelde çağdaş yapıdaki gelişmelere paralel biçimde hızlı bir değişim sürecine girdi" diyor Ali Gevgilili ve bu konuda şunları söylüyor:

"Bellî bir dönemde, bundan 30 yıl, 40 yıl öncelere ait dönemlerde bazen hiçbir meslekte tutunamamış, gözü pek, yırtıcı atılgan, bazen de muhteris kişilerin basın mesleğinde oldukça önemli başarılar kazanabildikleri görülmüştür. Ama modern toplumsal gelişim, sanayi toplumuna doğru yöneliş, akıl kültürünün, bilginin, bilimin gittikçe ön plana çıkması, artık bu tür kişisel şövalyeliklere, kişisel atılganlıklara izin vermez durumdadır. Modern toplum kendisiyle uyumlu yeni bir organik yapı ister ve gerektirir. Bugünün yeni gazetecisi, her şeyden önce çalıştığı alanda belli bir uzmanlık düzeyine erişmiş olması gereken-gazetecidir. Bu orta öğretim olacağı gibi, yüksek öğrenim, hatta lisansüstü öğrenim olabilir."

Başın mesleğinin yakın tarihinde yüksek tahsilli gazeteci pek göremiyoruz. Lisan bilenlerin sayısı ise parmakla gösterilecek kadar az. O tarihlerde, genellikle babalar okumayan haylaz çocuklarını ellerinden tutuyorlar, tirajları pek düşük olan ve sosyal güvenceden yoksun, iktisadi durumları gerçekten çok geri gazetelere, "şu adam olsun" diye getiriyorlardı. Ve mesleğe giriş böyle başlıyordu. Tamamen tesadüflerle, baba zoruyla, okumamış haylaz çocukların katıldıkları bir meslek dalı. Hatta o zamanlar meslek demek bile şüpheli. Gazeteciliğe giren çok ender birkaç yüksek tahsilli ya da dil bilen insanlarımız ise hızla zirveye tırmanıyor. Bunlar ya zamanın deyimiyle neşriyat müdürü oluyorlar, ya da kendilerine ait küçük gazeteler çıkartıyorlar, politikaya atılıyorlar, basın ataşesi oluyorlar. 1960 yılından sonra, özellikle gazeteciliğin çok daha güvenceye kavuştuğunu, çok daha iyi koşullarda çalışma hayatının düzenlendiğini görüyoruz.

Üniversite bitirenler, hukuk, siyasal bitirenler, lisan bilenler mesleğe girdiler. 1970'li izleyen yıllarda, gazetecilik mesleğine girenlerin arasında yüksek tahsilliler, dil bilenler daha fazla. Fakat bunların da yeterli olduğunu iddia etmek mümkün değil (93).

3.4. Gazetecinin Toplumdaki Saygınlığı

Türkiye'de gazetecilik saygınlık düzeyinde koşullara paralel bir biçimde son yarı yüzyılda önemli değişim grafikleri çizmiştir. Bir zamanlar gazeteci dendiği zaman, ya ünlü başyazarlar gibi milletvekilleri yazarlar, öğretim üyeleri düzeyinde çok yüksek statüye sahip kişiler akla geliyor. Ya da ancak simit, peynir yemeğe mahkum, pranga mahkumu düzeyindeki olanaksız insanlar tasarlanırdı. Bu ikinci türdeki gazetecilere, toplum biraz da kuşkuyla bakardı. Örnek olarak bu nitelikli bir gazeteci evlenmek istese, karşısındaki kişi varlıklı bir konuma sahipse kendisine oranla, kızını vermek istemezdi. Cumhuriyet döneminin ilk başlangıçlarında bile gazetecilikte çok keskin bir ikili ayırım olduğu söylenir. Yani Türkiye gazeteciliğinin, diyelim ki; Hüseyin Yalçın, Ahmet Şükrü Esmer, Necmettin Sadak, Ahmet Emin Yalman gibi imzaları, bir dönemde üniversitede hocalık yapacak kalır ileri kültür ve bilgi birikimine sahip olan, toplum önünde bir milletvekili, bir bakan saygınlığına ulaşan kişilerdi. Ama bunun alt tarafında muhabir düzeyindeki pek çok gazeteci anak boğaz tokluğuna çalışan bir bölümü de hatta ipten kazıktan kurtulmuş insan görünümü veren kişilerdi. Bu statü 1950'ler sonrasında gazeteciliğin bir emek gücü olarak belirli profesyonel meslek güvencelerine kavuşturulmasıyla aşama aşama değişmiştir. 1960'lar ve 1970'lerde yüksek öğrenim gören, yabancı dil bilen belli bir kişiliğe sahip olan genç gazeteci kadrolarının Türkiye basınına girmesiyle gazetecinin genel prestiji artmıştır. Ama 1980'li yıllara doğru toplumun içine sürüklendiği genel

terör ve anarşi ortamı gazeteciliğin yapısında da yeni çelişkiler yaratmıştır. Bir kısım gazeteciler sosyal sorumluluklarına sahip oldukları ölçüde toplum önünde saygınlık kazanırlarken, bir bölümü de kolay, basit birtakım yöntemlere başvurdıkları için bu saygınlığın yitirilmesi sonucunu doğurmuşlardır. 1980'ler ortalarında gazetecilik bu nedenle, 1970'ler başına oranla saygınlığı bir ölçüde kaybetmiş bir meslek dalı gibi görünmektedir. Ama 1985'lerin Türkiye basınında çalışan gazetecilerin önemli bir bölümünün genel bir kalite olarak 1970'ler başına oranla çok daha yüksek durumdadır. Ama bu basının içinde giderek "Sarı" basın niteliğindeki bir kısım organların belirmesi, bunların sayılarının yükselmesi sonucunda, saygın olmayan bir gazeteci türü de belirgin bir biçimde artmıştır.

Türkiye'de gazetecilik mesleğinin düzeltilmesi, yükseltilmesi çabalarında asıl sorunun gazetecilik etiği, ahlaki sorunu olduğunu ısrarla vurgulama gereğini duyuyoruz. Şimdi sonuç olarak düşünce basını kesimindeki gazetelerin, toplumdaki saygınlığı son derece yüksektir.

IV. BÖLÜM

DÜNYA'DA VE BİZDE GAZETECİLİK

I. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE MESLEK AÇISINDAN GAZETECİ TİPİNİ KARŞILAŞTIRDIĞIMIZDA NASIL BİR SONUCA ULAŞIRIZ?

I.1. Dünya'da Gazeteci Tipi

I.1.1. Genel Kültür Açısından

Genel kültür dünya gazetecisi için temel öğedir. Geri kalmış ülkeler dışındakiler para ve olanakları bol olduğundan çok iyi yetişirler, lisan problemleri yoktur ve bol sefahat olanaklarına sahiptirler.

Chicago News'un kurucusu, Amerikalı gazeteci Stone;

"- Dünya'da bilgisiz bir gazetecinin güzel bir konuşmayı özetlemeye kalkması, yahut görüştüğü bir şahsiyetin fikirlerini yoruma yeltenmesi kadar berbat bir olay bulunamaz. Budala, bilgisiz ve tecrübesiz gençlerin ulusal ve uluslararası alanlarda bilgiyi gerektiren olayları nakletmeleri de acınacak şeydir. Bugünün Amerikan basınında bu sözde gazeteciler bir ordu oluşturmaktadırlar, fakat gerçek gazeteciler de nadir olmakla beraber yok değildir." der.

Bir muhabirin her gün birkaç günlük gazeteyi, bir iki haftalık veya aylık dergiyi, hatta vakit buldukça güzel kitapları okuması şarttır. Kendi gazetesini ve aynı zamanda başka bir gazeteyi okumak, muhabir için işe başlamadan önce yapılacak en lüzumlu harekettir. Muhabir şehirde ve bir dereceye kadar, dünyada olup biteni öğrenmeden, işe başlamaya hazır sayılamaz.

I.1.2. Mesleki Eğitim Açısından

Dünya'da gazeteci her bakımdan kendisini yetiştirmiş ve bu hususta bütün olanaklara sahiptir. Genel kültür ve mesleki eğitim bakımından ve yeteneği bakımından seçilmiş bir meslek sahibidir. Kamuoyu da ona inanmış durumdadır. Mesleki teşekkülü de her bakımdan mesleğe ve mensuplarına sahip çıkmaktadır. Meslek diğer meslekler içerisinde en seçkin bir meslek olmakla beraber kamuoyunu oluşturma bakımından yaşama yön verecek bir meslek olduğundan, çok sorumlu, yorucu ve zor bir meslektir.

Dünya'da gazetecinin eğitimi, her ülke için son derece önemlidir.

Hatta, bu eğitimde gazeteci adayına "ideal" aşıl原因 özel kuruluşlar bile vardır.

"Joseph Pulitzer adında bir Lehli Musevi, Amerika'ya göçmen olarak geldikten sonra, ilk önce sokaklarda satıcı, sonra matbaalarda hizmetçi sıfatıyla gazetecilikle temas kurmuş, git gide muhbir olmuş, sonra World Gazetesi'nin başına geçerek, milyonlar kazanmıştı. Bu milyonları da Columbia Üniversitesi'nin bir gazetecilik okulu kurması için vakfetmişti. Gayesi, ideal sahibi gazetecileri okuldan yetiştirerek, gazetecilikte ideal cephesini kuvvetlendirmek ve yetenekli gençleri bizzat kendisinin çektiklerini çekmeden meslekte başarı kazanmak için hazırlamaktı."

Bugün yabancı basında gazeteci, birkaç lisanlı kaynaklara sahiptir.

"Gazetecinin ticaret cephesi ile ideal cephesi ile ideal cephesi arasındaki dengeyi ideal tarafın lehine çevirmek bakımından üzerinde en çok durulan etkenlerden

biri, her memlekette gazetecilik okullarının çoğalması ve gazetecinin mesleği için, eskisinden iyi bir biçimde bilgi ile eğitilmesidir (94).

Günümüzde bir "basın-yayın bilimi" veya "gazetecilik bilimi"nden söz edilebilmektedir (95). Türkiye'de de "alaylı" yoldan yetişmiş basın mensupları yanında, "mektepli" ihtiyaç da duyulmuştur (96).

1908 yılında ABD, Missouri Üniversitesi'nde ilk bağımsız gazetecilik okulu'nu kuran Mr. Walter Williams, bir yazısında şöyle diyordu. Ekseriya, gazeteciliğin bir öğretime ihtiyaç göstermediği söylenmiştir. Muhabirin veya başyazarın gazeteci olarak doğduğu (yoksa gazeteci olarak) yetiştirilmediği (=eğitilmediği) ileri sürülmektedir. Bu arada, gazete işinde ancak doğuştan yetenekli olan bir kimsenin bildiği esrarengiz bir şeyin mevcut olduğu da kuvvetle söylenmektedir. Önceleri, bu sözler avukatlar ve doktorlar için de sarfedilmişti. Bu sözler, artık diğer meslekler için olduğu kadar, gazetecilik için de bir hakikat teşkil etmemektedir."

Gazetecilerin özgeçmişleri ve aldıkları eğitim büyük farklılıklar gösterir. Genelleme yapılırsa, gazetecilik mesleği giderek daha teknik bir hale gelmekte ve eskiden olduğundan daha fazla eğitim gerektirmektedir.

Güncel olayların canlı bir üslupla verilmesi sanatı, uzun yıllar iyi bir gazeteciden beklenen temel

(94) Ahmet Emin Yalman; Gazetecilikte İş Cephesi ile İdeal Cephe Arasındaki Uçurum ve Muvazene İhtiyacı, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1970, s. 12.

(95) Doç. Dr. Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İstanbul, 1976, s. 172. Bkz.: N. Aşadan Unat, Batı Avrupa ve Türkiye'de Basın-Yayın Öğretimi, Ankara, 1972, s. 3.

(96) A.g.e., s. 67. Türkiye'de ve Yabancı Ülkelerde Basın Yayın Öğretimi için bkz.; İst. Univ. İktisat Fak. Gazetecilik Enstitüsü, İctimâiyat Enstitüsü Yay.

nitelikti. Edebi yeteneğin doğuştan olduğu, doğal olarak geliştiği, sonradan edinilemeyeceği genellikle kabul edilirdi. Bu, "gazeteci doğulur, sonradan olunmaz" deyişinin doğmasının ve halen de varolmasının nedenidir. Bu deyiş günümüzde abartılmış görünebilir. Yazma yeteneği halen de zorunludur. Fakat kapsamlı bir zihinsel yetenek veya belli bir alandaki uzmanlık ama tercihan her ikisi ile birlikte varolmalıdır. Ortalama okuyucunun bilgi düzeyi ve haber alma arzusu artmıştır. Sonuç olarak, insanlar gazetelerinin onları insan faaliyetlerinin her yönünden haberdar etmelerini beklemektedirler. Bu nedenle, yazı işleri ekibi içinde politika, ekonomi, sosyal ilişkiler, bilim, sanat vs. alanlardaki güncel gelişmeleri okuyucularına açık bir dille açıklayabilecek beşeri ve sosyal bilimlerin ana dallarının uzmanları mutlaka bulunmalıdır.

Bu, bir gazetecinin her şeyden önce, birçok durumda belli bir alanda uzmanlaşma ile tamamlanan sağlam bir genel kültüre haiz olması gereğinin nedenidir.

Universiteler ile onlara bağlı kuruluşlarda yapılan gazetecilik eğitiminin çeşitli yönleri vardır ve uygulama üzerinde yoğunlaşan bir eğitimi her zaman sağlayamayabilir; hatta bundan çok uzak olabilir. Bu bazı ülkelerin niçin genellikle Üniversite dışında ihtisas okulları kurarak sistemdeki boşlukları kapamayı yararlı gördüklerini açıklar. Böyle okullar, örneğin Costa Rika, Danimarka, Fransa, Federal Almanya, Hindistan, İrlanda, Polonya, İsveç ve İsviçre'de mevcuttur. Kapasiteleri değilse bile yöntemleri yukarıda bahsedilen iki büyük kuruluştakine (Columbiya Üniversitesi Lisansüstü Gazetecilik Okulu ve Tomonosov devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi) benzer.

I.1.3. Mesleki Organizasyon ve Meslekte Branşlaşma Açısından

Basının ve ele aldığı konuların çok çeşitliliği, doğaldır ki; gazetecilerin gerçekte insan faaliyetlerinin sayısız yönlerinin aynası olan çok çeşitli alanlara -politika, ekonomi, sosyal ilişkiler, hukuk, sanat, felsefe, bilim ve teknoloji, spor, gastronomi, habercilik, vs.- dağılıp uzmanlaşmalarına neden olmuştur. Fakat bir bütün olarak değerlendirildiğinde işlevlerin belli sayıdaki kategorilerde toplanabileceği görülecektir. Bu işlevler, gazeteciler arasında paylaşılmakta ve onların hiyerarşideki yerlerinin belirlenmesinde etkin olmaktadır. İşlevler, Avustralya ve Kamerun gibi birkaç ülkede az sayıda "sınıflar"da veya derecelerde gruplandırılmakta, ülkelerin çoğunda ise, ülkeden ülkeye az çok değişen, işlevlere verilen unvanlar altında toplanmaktadır. Unvanlar bazen çok çeşitli olabilir, örneğin, Fransa'daki bölgesel günlük gazetelerce kullanılan sözleşmede, baş editörden gazete karikatüristine kadar en azından 30 unvan yer almaktadır.

Burada, çeşitli işlevler ayrıntılarıyla açıklanmayacaktır; ancak tüm önemli gazeteler için ortak olan üçünün üzerinde durmaya değer; Yazı işleri müdürü, yazı işleri müdür yardımcısı ve muhabir. Kitabın ilgi alanında olması nedeniyle bunlara radyo ve televizyon gazetecisi de eklenebilir. Bu dört işlev ve özellikle de son ikisi için gazeteci belli bir alanın uzmanı olabilir ve ona göre adlandırılabilir.

Gazeteci kuvvetli bir mantığa, keskin bir zekâyâ mâlik olmalıdır. Onun yorulmak, usanmak nedir bilmeyen bir enerjiye sahip olması şarttır. Gazeteci fikirlerini derli toplu ve bek kolaylıkla anlaşılabilir tarzda ifade mecburiyetindedir. Gazetecinin kalemi bir şairin

bir romancının kalemi değildir. Gazete yazısında edebiyat yapmaya, süslü cümleler kullanmaya cevaz yoktur, vakit ve yer bakımından imkân da yoktur (97).

John Hatenberg'e göre gazeteci; Bilgiç değil, uyanık; Saldırgan değil, terbiyeli; Gülüp geçici değil, bekinici; Geveze değil, giz saklayıcı; Palavracı değil, inandırıcı; Falci değil, gerçekçi; Arpacı kumrusu değil, düşünceli; Kuşkucu değil, uyanık; Kanan değil, araştıran; Dağınık değil, titiz; Çekingen değil, girgin; Dalgın değil, dikkatli; Tartışmacı değil, kararlı; Cayıcı değil, direnici olmalıdır (98).

Bunu mesleğinin organizasyonu ve branşlaşması ile rasyonel bir biçime dönüştürür.

I.1.4. Çalışma Prensipleri ve Kişisel Yetenekler Açısından

Amerika'nın Chicago News Gazetesi'ni ve Associated Press Ajansı'nı kuran meşhur gazetecisi Melville Stone şunları söylemişti:

"- Akıllı bir haberci akıllı bir sekreterden çok daha kıymetlidir. Bu hakikat anlaşıldığı gün dünya gazeteciliği için yeni ve önemli bir çağ başlamış olacaktır."

Bunun için, dünya gazetecilerinin mesleki organizasyon ve meslekte branşlaşma koşulu en ileri düzeye getirilmiştir. Onlarda her bölüm, her seksiyon için yetiştirme ve pratik ağırlığı ön plandadır.

"Dünya Basınında modern işletmecilik anlayışına uygun bir organizasyon ve çalışma sistemi, ademi merkeziyete

(97) Z. Ebüzziya, anket, 18.10.1987.

(98) Şevket Evliyagil, Gazete Yayımlama Yöntemleri, Ankara, 1981, s. 65.

dayanan bir düzendir. Bu organizasyon, bir piramid gibidir. En üstte sahibi, şirket adına yöneten kişi, daha sonra sıra ile genel müdür, genel yayın müdürü, yazı işleri müdürü, yardımcıları, bölüm şefleri vesaire vardır. Gazetenin belirli bir tutumu, çizgisi mevcuttur. Yazı işleri bölümünde Genel Yayın Müdürü, buna göre yolu çizer, direktiflerini verir. Fakat bölümler bu çerçeveye içinde, özerktirler. Yetki ve sorumluluk verilmiştir kendilerine. Kuşkusuz Genel Yayın Müdürü, Yazı İşleri Müdürünü yönlendirir ve denetler. Ama örneğin Dış Haberler veya Ekonomi Servisleri, kendi şefleri veya editörlerinin yönetiminde, kendi işlerini oldukça geniş bir özerklikle ve inisiyatif serbestisi içinde yaparlar. Sabahki yazı işleri toplantısında her servis şefi günün önemli olaylarının listesini getirir. Gerekirse haberlerin nasıl gösterileceği, nasıl değerlendirileceği tartışılır. Karar verildikten sonra, artık her servis kendi işinden sorumludur. Yani böyle bir kollektif çalışma sistemi vardır. Genelde Batıdaki gazetelerin çalışma şekli budur.

Teknik alana gelince, dış basının olanakları bizdenkinden pek farklı değil. Telekslere, telefakslara bizim basın da hiç yabancı değil. Son zamanlarda Batı basını giderek kompüterleşiyor. Muhabirin bilgisayarda yazdıkları derhal dizilmiş olarak çıkıyor ve böylece büyük zaman kazancı sağlanıyor. Gazete arşivleri dahi şimdi bilgisayara dayanıyor. Eski kupür, fiş, fihrist sistemi kalktı artık, istenilen bilgi, anında bilgisayar ekranında görülebiliyor." (99).

"Dünyadaki gazeteler hep aynı kalıptan çıkmış gibi değiller. Bir İngiliz gazetesi ile bir Yunan veya Arap gazetesi birbirine benzemez. Arada görünüm olarak da, içerik olarak da dağlar kadar fark vardır (100).

(99) Oktay Kurtböke, Yazılı Basında Habercilik, Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, İstanbul, 1986, s. 59-60.

(100) A.g.e., s. 42-50.

Bu farklılık, aynı ülkedeki gazeteler arasında da göze çarpar. Örneğin İngiltere'de ağır başlı, ciddi "Times" veya "Daily Telegraph" gibi gazetelerle, "Daily Mirror" veya "Sun" gibi popüler gazeteler arasında da büyük fark vardır.

O halde, dış ülkeler basınında bir "prototip" yoktur. Yani bütün gazeteler, görünüm olarak veya içerik olarak aynı tipte olacak veya birbirine mutlaka benzeyecek diye bir kaide söz konusu olamaz. Fakat, dış ülkelerdeki gazetelerin, genelde bir takım ortak yanları vardır. Bu özellikleri, habercilik açısından değerlendirmek ve birkaç noktada toplamak mümkün.

Televizyon ile yazılı basın arasında büyük rekabet yüzünden Amerika'da ve Batı Avrupa'da gazeteleri en çok korkutan şey, ilânda olduğu kadar, habercilikte de, televizyonun rekabetinden doğan tehlikedir. Dolayısıyla, gazeteler, yazılı basın, son yıllarda elektronik yayın araçlarının, radyo ve televizyonun karşısında, kendini kanıtlamak, belli etmek, üstün göstermek çabasına girmiştir.

Bu olgu, yazılı basını, birtakım yenilikler yapmaya itmiştir. Radyo ve televizyon, önemli bir demeç, bir felaket, bir deprem, herkesi ilgilendirebilecek herhangi bir olay cereyan ettiği zaman, haberi anında verebiliyor. Hatta normal yayınını yarıda kesip haberi yayınlayabiliyor. Gazeteler ise, bu avantaja sahip değil. Genelde sabah çıkarlar. Yani radyo veya televizyonun örneğin bir akşam önce bildirdiği olayı ancak sabahına verebilir. Veya akşam gaetesi ile, o sabah cereyan eden olayı, piyasaya çıktığı saatte okuyucularına duyurabilir.

Eğer gazeteler televizyonun radyonun verdiği haberi sadece tekrarlamakla yetenirse, okuyucuların ilgisini

toplayamazlar. O halde, gazetenin olayı başka şekilde vermesi gerek. Nasıl? ne verebilir? Ayrıntı verebilir. Olayın renkli tarafını, ilginç yönlerini, ayrıca olayın içyüzünü, yorumunu verebilir.

Yabancı radyo ve televizyon istasyonları, özellikle Amerika'daki istasyonlar, çok sık haber yayını yaparlar. Bu haberler "spot" halinde, çok kısa verilir. Kırk saniyelik "spot"lar halinde mesela... Bu durumda istenen veya aranan şey, haberin çok kısa, vurucu, canlı olmasıdır.

Yazılı basın, radyo ve televizyonun bu konudaki ekşiğini kapatabilir. Dış ülkelerdeki basın bunu yapıyor. Haberi ayrıntılı, dört başı mamur veriyor, ona perde arkasını, yani "background"u ekliyor, ayrıca yorumluyor. Yorum derken, bu değerlendirme "falan ülke veya taraf haklıdır veya haksızdır" şeklinde değil. Daha çok bir analiz şeklindedir. Buna "news analysis" diyorlar zaten. Yani temelinde haber var gene. Olayın nedeni, muhtemel sonuçları, etkileri inceleniyor. Olayla ilgili kaynakların, uzmanların görüşlerine yer veriliyor. Radyo ve televizyon bu kadarını veremez.

Demek ki, dış ülkelerdeki yazılı basının habercilikteki yeni yönlerinden biri bu. Yani haberi etraflica, değerlendirerek vermek.

İkinci özelliğe göre; özellikle Anglo-Sakson basınında haberle yorum, genelde birbirinden ayrı verilir. Bu ayırım öylesine ileri gitmiştir ki, bizde "fıkra" veya "köşe yazısı" dediğimiz türden makaleler dahi, haber sayfalarında değil, fikir yazılarını içeren "editorial page"de yer alır. Ciddi İngiliz ve Amerikan gazeteleri, başyazılarını, imzalı fikir yazılarını, hatta bazı röportajları veya inceleme dizilerini, haber sayfalarından ayrılmış, bir veya iki sayfada toplarlar. Bu, eski bir Anglo-Amerikan gazetecilik anlayışıdır. Uzun yıllardan beri bu böyle devam ediyor.

Ancak bu ülkelerde, haberciliğin objektif ölçüleri konusunda bir tartışma ve görüş ayrılıkları var. Hatta bu konuda iki ayrı ekol oluşmuş durumda. Bir ekole göre, haber olayı olduğu gibi yansıtılmalı. Kuru olmalı. Hiçbir değerlendirme katılmamalı. Sulandırılmamalı. Olay nasıl olmuşsa öyle yansıtılmalı. Mesela bir lider bir demeç mi verdi? Ne söylediğini aynen tırnak içinde bildirirsiniz. Bir çatışma mı oldu? İki tarafından iddialarına yer verirsiniz.

İkinci ekole göre, haber daha havalı bir şekilde verilmeli, olayın anlamı belirtilmeli, gerekirse bir değerlendirmeye de tâbi tutulmalı.

Genelde İngiliz "Times", Amerikan "New York Times" gazeteleri daha çok ilk ekole bağlı. Onlar haberi kendi objektif ölçülerine göre, kuru olarak, hatta başlığını da aynı ciddi hava içinde, verirler. Popüler gazeteler ise -örneğin Amerika'daki "New York Daily News" veya İngiltere'deki "Daily Express" veya "Daily Mail" gibi, haberi ve başlığı, olayı kendi ölçülerine göre değerlendirip, renklendirerek veya sulandırarak yayınlarlar. Aynı şey, Fransa'da "Le Monde" ile "France-Soir", Almanya'da "Die Welt" ile "Bild" gibi gazeteler için de söylenebilir. Dünyanın hemen hemen her tarafında gazeteler bu iki ekolden birini tercih edip ona göre çıkıyorlar.

Üçüncü bir özellik; ihtisaslaşmadır. Dış basında ihtisaslaşma derken, sadece muhabirlerin veya editörlerin iç, dış, ekonomi, spor, vesaire gibi alanlarda çalışması kastedilmiyor. Örneğin dış haberler bölümünde çalışanlar, uzman kişilerdir: Yani masada oturan Afrika veya Latin Amerika veya Orta Doğu uzmanıdır. Ayrıca büyük yabancı gazetelerde şimdi yeni yeni ihtisas alanları ortaya çıkıyor, eskiden bulunmayan servisler, bölümler kuruluyor. Örneğin teknoloji bölümü gibi. Şimdi birçok büyük gazetelerin

teknoloji sayfaları, uzaydan bilgisayarlara veya robotlara kadar, modern bilim dallarında uzmanlaşmış muhabirleri, yazarları var. Aynı şey, savunma dalında da görülüyor. Savaş tekniğini, stratejiyi, silahları, silah endüstrisini, yakından izleyen, bilen muhabirler, yazarlar mevcut.

Dış basında son zamanlarda dikkati çeken diğer bir özellik de, yeni habercilik akımı ile ilgili. Buna "investigative reporting" diyorlar. Yani araştırmacı habercilik. Geçen akşam bizim televizyonda gösterilen **Watergate** olayına ilişkin "Başkanın adamları" filminde bu tür yeni habercilik çok canlı olarak gösterilmiş, **Washington Post** uzun soruşturma ve araştırmadan sonra, klasik haber sınırlarını da aşarak, çok önemli bir olayı, bütün ayrıntıları ile yakalıyor, çok büyük titizlikle doğruluğunu tahkik ediyor, ilgililerin ifadelerini alıyor, ve haberi patlatıyor. Bu, yeni habercilik türünün çok çarpıcı bir örneği.

Bu tür gazetecilik nasıl oluyor? Kuşkusuz olayın mutlaka bir skandal ile ilgili olması şart değil. Her ülkede, her dönemde, halktan gizlenen veya belki de ilk bakışta dikkati çekmediği için üzerinde durulmayan pek çok olay var. Gazete böyle bir olayı tespit eder. Olayı tespit eden yazı işlerindekiler de olabilir, muhabirlerin kendileri de olabilir. Olayı tahkik etmek, etraflı bilgi toplamak, araştırmayı yapmak görevli bir muhabire veya birkaç muhabire birden, yani bir ekibe verilebilir. Bu işi üstlenenler, artık o andan itibaren sadece bu konu üzerinde çalışacaklardır. Günlerce, haftalarca, hatta aylarca sırf o konuyu deşeceklerdir. Ve en sonunda olayın arkasındaki gerçeği bulacaklardır ve yazılarında açığa vuracaklardır. Bu, sansasyon yapmak için yayınlanan bir haber veya bir yazı dizisi değildir. Bu tür yazıların her satırının gerçeğe uyması, bilinmeyen gerçeği yansıtması şarttır. Uydurularak, abartılarak yazılan haberleri "investigative" yani araştır-

haberciliği olarak yutturmak, hiçbir şey kazandırmaz. Sadece yalanlamaları davet eder, gazetenin, gazetecinin saygınlığını zedeler. Ama, eğer haber doğru ise, neticede Watergate olayında olduğu gibi, bir Başkanın veya bir Yönetimin başını yiyebilir.

Dış ülkelerdeki gazetecilikte önemli ve ilginç bir başka gelişme de, yerel haberciliğe yönelmedir. İngiltere gibi ülkelerde aynen bizde olduğu gibi, büyük gazeteler Londra'da hazırlanır, ama ülke çapında dağıtılır, satılır. Yani "national" dedikleri gazetelerdir bunlar. Örneğin "Times", "Guardian" gibi Avrupa'nın çoğu ülkelerinde de durum aynıdır. Birleşik Amerika'da sistem farklı. Orada her eyaletin, her kentin, hatta her kasabanın kendi gazeteleri var. Halk yerel gazeteyi okur. "New York Times" veya "Washington Post" gazetelerini Teksas'ta veya Michigan'da okuyan çok azdır. Bunlar daha çok yayınlandıkları kentte satılır.=

Şimdi yeni bir akım başladı. O da, daha dar bir bölge içinde yerel gazeteler. Yine New York'u örnek alalım. Bu kent çok büyük, yaygın ve kalabalık. Bir benzetme yapalım. Bizim İstanbul'un Kadıköy veya Anadolu yakası gibi. Yüzbinlerce okuyucu var oralarda yaşayan. Kendi bilgeleriyle daha doğrusu kendi semtlerindeki yaşam ile, olaylarla, sorunlarla çok daha yakından ilgili, New York'ta Long Island bölgesinde "Newsday" diye bir yerel gazete çıkar. O bölgenin olaylarına öncelik ve çok geniş yer veren bir gazete. Çok başarılı. Çok iyi satılıyor. Nedenlerinden biri de, oradaki okuyucunun bu gazetede bulduğunu, televizyondan ve hatta radyodan tam olarak sağlayamaması.

Okuyucunun bu ilgisi, şimdi yalnız Amerika'da değil, dünyanın birçok yerlerinde, ulusal gazeteleri dahi, bölgesel veya yerel baskılar yapmaya zorluyor. Böylece gazeteler

satıldıkları bölgelere göre, o bölgenin olaylarına, sorunlarına, insanlarına ağırlık veren, daha geniş yer veren sayfalar ayırıyorlar, hatta özel ekler veriyorlar. İşte bu da, habercilikte yeni bir akım veya gelişme daha...

Bunlar, daha çok dış basında görülen içerik ile ilgili, daha çok habercilik anlayışı ile ilgili özelliklerdir. Bunun dışında tabii, bu gazetelerin yani dış ülkelerdeki basının yapısal ve teknik özellikleri de var.

Dış basının görünümü, daha önce de belirttiğim gibi; bizimkinden farklı. Baş sayfasından son sayfasına kadar, renkli basan, bol resim kullanan gazete azdır yeryüzünde. Genelde çok resim ve renk basanlar dergilerdir. Veya gazetelerin haftalık ilaveleri, yani magazin ekleridir. Günlük gazeteler, renge ve fazla resime rağbet göstermiyor. Bir kere ağırbaşlı gazeteler hiç de böyle bir eğilim taşıyorlar. Avrupa'nın ve Amerika'nın popüler gazeteleri arasında bolca resim ve biraz daha irice başlık kullananlar var. Hatta İngiltere'de şimdi tek tük renk basan gazeteler var. Sayıca az. Kullandıkları renk de daha sınırlı, yani her sayfa renkli değil.

Genelde, dünya basını günümüzde de siyah-beyaz çıkıyor. Hatta gazete isimleri ve tabii haber başlıkları da siyah. Bunu Avrupa ve Amerika dışına, Hindistan'dan, Japonya'ya, Kolombiya'dan Arjantin'e, Kenya'dan Fas'a kadar, pek çok ülkede görebiliriz.

Dünya gazetecileri çalışma prensipleri itibariyle objektif kurallara göre yönlendirilmiştir. Kişisel yeteneklerin belirgin olarak ön plâna çıkarılması hedefi gözetilmiştir.

I.1.5. Yönetici ve Yönetilen İlişkileri Açısından

Dünyanın her tarafında itibar gören gazetelerden biri, "heyecan uyandıran gazete" tipidir.

Ahmet Emin Yalman, bu tip gazete' r ve gazetecilik hakkında bize şu bilgileri veriyor (101):

"Amerika'da Hearst isminde bir gazete sahibi, gazete tipinin en abartmalı şeklini yaratmış ve Amerika'nın her köşesine serpmiş bulunuyordu. Demagojinin, heyecan ticaretinin bundan bayağı bir şekli, havsalaya sığamazdı. Milyonlarca satışı olan Journal ve New York American gazetelerinde büyük harflerle yazılmış, sahife dolusu baş yazılarda kamuoyunu şaşırtmak, bulandırmak, aşırı yayın yürütmek için ne mümkünse yapılıyordu. Gazeteciliğin kötü bir ticaret şeklinde kötüye kullanılmasının, ideal tarafının sıfıra indirilmesinin belirtilerini her gün Hearst gazetelerinde izliyor, mektepte buna tamamiyle zıd bir vazife gazeteciliğine ait dersler ve telkinler görüyorduk. Gazetecilikte ticaret ve menfaat endişesini asgari düzeyde tutmak ve ideal değerlere sarılmak merakı böylece, benim için bu yörede ikinci bir tabiat halini almıştı."

Gebhard Obnesorge'nin anlattığına göre;

Alman gazeteciliğinde önemli bi husus basının bilgi toplaması gereğidir. Bütün devlet daireleri, basın temsilcilerine bilgi vermekle mükelleftirler. Bu konu hem Federal Cumhuriyet, hem de eyaletler ve belediyeler için aynı derecede geçerlidir. Ancak olağanüstü hallerde bilgi vermekten kaçınılır. Basında çalışanlar şahitlik etmeyi reddetme hakkına sahiptirler. Daha doğrusu, yazı işlerine ait bilgiler söz konusu olduğunda, muhabirlerimizin kimliğini

(101) A.E. Yalman, a.g.e., s. 5.

açıklamak zorunda değildirler. Fakat tabii ki ilanlar bu korunma kapsamına girmez. Böylelikle basın serbestçe bilgi toplayabilmektedir ve her muhabir adının açıklanmayacağından emin olabilir (102).

Basının elde ettiği bilgiler resim, yazı, ses bandı veya bilgisayar verisi şeklinde ise, bunlara el konamaz. Bu da bilgi yayabilmek konusunda önemli bir noktadır. El koyma yasası hem muhabirin korunmasına hem de serbest bilgi verilebilmesine yardımcı olmaktadır. Özgür basının serbestçe çalışması böylelikle teminat altına alındıktan sonra, tek tek kişiler de basından kendilerini koruma hakkına sahip olmalıdır. Bu nokta için de eyalet basın yasalarında düzenleyici maddeler mevcuttur. İlk olarak, her basılı eserde ve özellikle muntazam fasılalarla neşredilen her eserde bir "künye" bulunmalıdır. Bu künyede basımevinin ismi, adresi, yayınevinin ismi, adresi yazılıdır. Ayrıca bir veya daha fazla sorumlu yazarın ve yazı işleri müdürünün isimleri verilir. Alâkalı vatandaş icabında itirazlarını kime yönelteceğini kolaylıkla bilecek durumda olabilmelidir.

Basın yasaları, -geniş hürriyetlere bir denge sağlamak maksadıyla- basına bir "titizlik görevi" yüklemektedir. Basın, verdiği haberlerin doğruluğunu denetlemek mecburiyetindedir. Bu görevin dikkatle ifa edilmesi gerekir. Fakat mahkeme kararları geçmişte bazen bu görevin tam manasıyla yürütülemeyeceğini ve hızlı günlük çalışam temposu içinde basının haber denetimini ancak kısıtlı olarak yürütme imkânına sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu sınırlar çok katı olursa basın günlük görevlerini yerine getiremez duruma düşecektir. Tek tek vatandaşların tazminat istekleri söz konusu olduğunda bu düşünce tarzı daha da önem kazanmaktadır.

(102) Gebhard Ohnesorge, Alman Basınının Yasal Temelleri, Hürriyet Vakfı, 1983 Yılı I. Semineri, s. 17-18.

Ancak denetleme görevi yapılmamışsa bu istekler haklı olur. Bu, son derece karmaşık durumlar ve davalar yaratabilir.

Amerika'da Kansas'da, Wichita şehrinde Beacon adında bir mücadeleci gazete çıkaran Henry J. Allen, Kansas valisi seçilince, gazetesini arkadaşlarının eline bırakmış bununla dört yıl hiç meşgul olamamıştır. Tekrar gazetesinin başına gelince mücadelesi gazeteden eser kalmadığını, gazetesinin dümeninin başyazarın değil, satış ve ilân müdürlerinin elinde olduğunu görmüştür. Bunun hesabını sormuş ve şu cevabı almıştır:=-

"- Varlığı korumak için başka çare yoktu, tuttuğumuz yol sayesinde satış ve ilân artmıştır."

Genel olarak gelecek endişesi Amerika'da üç sonuç yaratıyor: Gazetelerin mücadele ruhu kemiriliyor. Gazete orijinal taraflarını terkederek bir standard örneğe uymak yolunu tutuyor, ideale bağlı kalacak yerde kısır bir tarafsızlığa ve renksizliğe doğru kayıyor.

Bununla beraber Amerika gazeteciliğinde gazetenin keyfi ve özel bir oyun vasıtası değil, bir amme hizmeti emaneti olduuna inananlar, cepheyi terketmemişlerdir. Amerika'nın her tarafında maddi varlığı sağlama bağlanmış, ciddi gazeteler hâlâ vardır. Amerikan Gazete Yazarları Cemiyetinin bu cepheyi korumakta ve gazetenin iş cephesine karşı yazarın mevki ve nüfuzunu muhafaza etmekte büyük rolü olmuştur. Amerika Basın Enstitüsü bu işlerde Cemiyete büyük bir destek olmuş ve her ikisi birden teşebbüse geçerek dünyanın her hür memleketine kök salan ve gazetecilikte hürriyetin korunmasını ve birtakım değerlerin muhafazasını milletlerarası bir dava haline koyan Milletlerarası Basın Enstitüsü'nü meydana getirmişlerdir.

Amerikan Yazarları Cemiyeti'nin ahlâk yasasındaki yedi madde mesuliyet, basın hürriyeti, istiklâl, gerçeklik, tarafsızlık, dürüstlük ve ahlâk ve vicdan ile ilgilidir.

Gazetecinin alfabesi adıyla Carl Warren tarafından yazılan Almanca bir kitapta gazetecinin sorumluluklarından söz edilirken, şu satırlar yazılıyor:

"Gazeteci olmanın ilk şartı, genel çıkar hakkında sezgi kudretine sahip olmak, isabetle görmek, isabetle duymak, işe his karıştırmadan ve taraf tutmadan bilgiyi en çekici tarzda kâğıda yansıtmaktır. Mesleğin mukaddes ateşinin içinde yanmayan adama gazeteci denilemez. Gazeteci her an şunu hatırlamalıdır ki, yüz binlerce insan, onun yazısı ile bir olayın göz ve kulak tanığı olacaktır. Uyanık ve duygulu bir sorumlu duygusuna gerek gösteren bu mesleğe ancak gerçeği ve hakkı sevenler ehildir."

Henüz yirmi beş yaşında iken İngiltere'de Guardian gibi bir gazeteye baş yazar olan C.P. Scott, gazetecide uyanık bir sorumluluk duygusu bulunmasının esas olduğunu söylüyor ve ekliyor: "Biz gazete sevk ve idare edebilmek için bilgi ve tecrübe kadar dürüstlüğü, berrak görüşe, cesarete, hakkaniyete ihtiyaç vardır. Gazeteci, okuyucuya, mesleğe, memleket ve insanlığa karşı vazife ve sorumluluk taşıdığını her an hatırlamalıdır. Her gazete, ister istemez bir nüfuz ve kudret tekeli kimliğindedir. Gazetecinin bu gücü kötüye kullanmadan kaçınması gerekir. Haber kaynağının tarafsız olmamasına dikkat edilmelidir. Yayılan haberde gerçeğin şeması bulutsuz olarak belirmelidir. Yorum, vicdanın emrine göre serbesttir, fakat gerçekler ve prensipler gazeteci için mukaddestir. Basın hürriyet gazetecinin her istediğini yazması demek değildir. Gazeteci, hürriyeti kullanırken, her adımda bireylerde olduğundan fazla mesuliyet taşır ve ahlâk kaidelerine saygı göstermek

Sûrat'le iş görmek zoru, doğruluğu ihmal için bir mazeret değildir."

Yirminci asrın başlarında gazetecilikte akıncı şahsiyet yetiştirmek yetenek ve olanakları varken, Amerika'da Lincoln Steffens isminde cesur bir gazeteci uzun yıllar her kötülüğün karşısına dikilmiş, temizlik mücadeleleriyle ortalığı kasıp kavurmuştur. Sanfransisco'da doğan bu afacan adam okula gidecek yaşa geldiği zaman babasına şu teklifte bulunmuştur: "Baba, sen beni okula yollama, herkes gibi yetiştirmeye çalışma. Bana güven, bana ortalığı dolayıp herşeyi görmem için bir at ve merak ettiğim şeylere cevap vermekten başka bir görevi olmayacak bir öğretmen var." Bu suretle kendini yetiştiren Lincoln Steffens, uzun yıllar serbest bir gazeteci olarak, her haksızlığın, her yolsuzluğun karşısına dikilmiş, en azgın gangsterlere meydan okumuş, bir defa kendisini öldürmeye niyet ettiğini duyduğu bir menfaat grubunun merkezine giderek, "İşinizi kolaylaştırmak için işte ayağınıza geldim." demiştir. Akıncı gazetecinin yazdığı yediyüz sahifelik otobiyografi, mücadeleci bir gazete için çok değerli ve tatlı bir heyecan kaynağı ve bir ders kitabıdır.

"Birçok Britanya gazetesinin orada bulunmasından dolayı Londra'nın bir nevi Babıali'si sayılan "Fleet Street - Filo Sokağı", bugüne kadar gazete sahipleri ile yazarlar arasında birçok uyuşmazlık ve çekişmeye sahne olmuştur.

Buna benzer bir uyuşmazlığın da, Britanya'nın en muteber haftalık gazetelerinden biri olan "Observer" sahibi Roland Rowland ile gazetenin başyazarı Donald Treford arasında 1985 yılının Nisan ayında patlak verdiğini hatırlıyoruz (103).

(103) Prof. Dr. İsmet Giritli, Görüşler, Gazetecilik mi - Ticaret mi?, Genç Basın, Yıl: 1, Sayı 1, s. 3.

Uyuşmazlığa konu olan olay, başyazar ve gazeteci Donald Trelford'un Londra'nın bu ünlü pazar gazetesinde sekiz sütun üzerinden ve "Kaybolmuş bir halkın can çekişmesi" başlığı altında yazdığı yazıdır:

Trelford, bu yazısında eski adı Rhodesia olan bugünkü Zimbabwe'ye yaptığı bir ziyaret esnasında elde ettiği gözlemleri anlatmakta ve bugünkü Zimbabwe Başkanı Mugabe'nin ordusunun, Mugabe'nin siyasal rakibi olan Joshua Nkomo'nun taraftarlarını dövüp öldürdüklerini iddia etmektedir.

Ne var ki, Observer'in sahibi olan Rowland bu yazının çıktığı 15 Nisan 1984 tarihli Observer gazetesini görür görmez, gazete ve yazarı adına Zimbabwe Başkanı Robert Mugabe'ye ayrıntılı bir özür dileme mektubu yollamak lüzumunu duymuştur.

Observer'in sahibinin bu şekilde hareket etmesinin nedeni; Zimbabwe'deki şirketinin özellikle madencilik ve tekstil alanında büyük kârlar sağlaması ve Rowland'ın bu Afrika ülkesindeki ticari çıkarlarını tehlikeye sokmak istememesidir.

Doğrusu istenirse, gazete patronu Rowland ile başyazar Trelford, 1984 yılının nisan ayının başında birlikte Mugabe'nin seçimleri kazanmasının dördüncü yıldönümü şenliklerine katılmak için Zimbabwe'ye davet edilmişler ve Rowland daha da ileri giderek başyazarı Trelford için bizzat Mugabe'den randevu almıştır.

Ne var ki, bu arada Mugabe'nin rakibi olan Nkomo taraftarlarının kuvvetli olduğu Matabeleland'ı ziyaret eden ve görüşmeler yapan Trelford gazeteciliğin ve başyazarlığın sorumluluğunu da gözönünde tutarak, Mugabe için Rowland'ın beklediği türde bir methiyeyi yazamayacağını

patronuna ima etmiş, fakat yayınlanan yazı Mugabe'ye yönelik suçlamalar yönünden Rowland'ın tahminlerini de kat kat aşmıştır.

Rowland, Mugabe'ye özür mektubu yazmakla da yetinmemiş, Zimbabwe başbakanına gazetesinde bir cevap hakkı tanıyarak, Mugabe'nin "Batı basınının birtakım şiddet eylemlerini yönetimine atfederek kendisini lekelediğini" iddia eden mektubunu da yayınlamıştır.

Bu münasebetle dünya basın çevrelerinde ileri sürülen hakim görüş ticaret ile gazeteciliğin kesişme noktasının iyi tespit edilmesi gerektiğidir.

Ticari ve ekonomik alanlarda menfaatleri söz konusu olan bir patron gazetenin yayınları üzerinde ağırlığını hissettirdiği takdirde, bu tutumun o gazetenin bağımsızlığı ve tarafsızlığını zedeleyebileceği ifade edilmektedir."

Gazeteci olarak adlandırılan, basın mesleğinde başkasına tâbi olarak çalışan fikir işçilerinin meslekî ve sosyal hakları bazı memleketlerde kanunî bir düzenlemeye tâbi tutulduğu halde, bazılarında kollektif sözleşmelerle düzenlenilmektedir. Burada Fransa birinci kategoriye, İngiltere ikinci kategoriye örnek teşkil eder (104). Genel olarak, dünya basınında; yönetilen ve yönetici ilişkileri, karşılıklı dayanışma içindedir.

Gerçekten, Fransa'da gazeteciler Çalışma Kodu ve diğer sosyal mevzuatın umumî hükümlerine tâbi olduktan başka, bugüne kadar bazı küçük tadillere uğramış bulunan 29

(104) Dr. Kemal Oğuzman, (Prof. Dr.) Gazetecilerin, Mesleki ve Sosyal Hakları ve Bunların Korunması, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı Heyeti, İstanbul, 1970.

Bak. Fernand Torrou, et Lucien Solal, Le Droit de l'information, Paris, 1951, s. 417; İlim Heyeti Raporu, Gündelik Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası tarafından yayınlanmıştır, İstanbul 1961, s. 9 ve 13-14.

Mart 1935 tarihli Kanuna tâbidirler. Bu Kanunun Fransız Çalışma Kodu'nun 29. maddesine ilave ettiği hükümler (29 b- 29 j fıkraları) gazetecilerin durumunu özel bir şekilde nizamlamıştır (105). Türk mevzutaina da geniş ölçüde model-lik eden, sözü geçen Kanun kabul edildiği tarihte Fransız sosyal mevzuatında, diğer işçilere nazaran gazetecilerin durumunda ileri bir hamle teşkil etmiş ve bunun sebebi gazetecilerin yaptıkları vazifenin özelliği ve önemi ile anlatılmıştır. Kanunun Millet Meclisi'ndeki görüşmelerinde raportör, Bureau International de Travail (B.İ.T.)'nin bir anketinden aldığı şu sözleri söylemiştir: "Basının hür ve namuslu olması sadece onu idare edenin hür ve namuslu olmasına bağlı değildir. Aynı derecede yazarın vicdanına da dayanır. Gazeteci diğer ücretle çalışanlara nazaran özellik taşır ve sonuç olarak da, çalıştığı gazetenin tutumunda meydana gelecek değişikliklere karşı onu zihinde yargılama ve karar hürriyetine sahip olmasını mümkün kılacak bir durum sağlamak gerekir (106).

I.1.6. Kamuoyu Yargıları Açısından

I.1.6.1. Kamuoyu Gazeteciyi Nasıl Değerlendiriyor?

Dünyada gazeteci, dört asıra yaklaşan bir zamandan beri; düşman sayıldı, ondan korkuldu, ortadan kaldırılmasını çalışıldı. Yalancı dendi, onunla alay edildi. Bir gün evvel yazdığı ertesi gün kıymetini kaybediyor, hiçbir değeri yok, edebiyatı mahvediyor, iddialar ile hakir görüldü. Ve nihayet takdir edildi. Mensup olduğu mesleğe dördüncü kuvvet denilerek başına şeref tacı giydirildi. Ona Fransızların bir deyimi ile "Hükümdar yetkisi" verildi.

(105) Bak. Juris-Classeur du Travail, Les Journalistes.

(106) Bak. Juris-Classeur du Travail, Les Journalistes, No. 2.

Gazeteci dediğimiz çileli mahlûk dört yüz yıllık ömrü boyunca bilhassa papalardan, hükümdarlardan, padişahlardan, derebeylerinden, diktatörlerden çok çekti. Hükümdar-diktatör, sık sık gazetesini kapattı ve onu idam ettirdi. Keyfi idâre daima ağzını kapattı. Yolu üzerinden para cezası, kamçı, hapis, sürgün, darağacı hiçbir zaman eksik olmadılar ve O işte bütün bunlara rağmen yazmaya devam etti.

Bugün dünyanın genel görünüşüne bir göz atacak olursak, gazetecinin çilesinin hâlâ dolmamış olduğunu görürüz. Gazeteci, bir kıt'ada baştacı, öbüründe uşaktır. Birinde hükümetler devirir, öbüründe tabanca namlusu ile dürtülenerek methiyeler yazmaya zorlanır.

Yalnız papalar, yalnız hükümdür ve diktatörler mi ona düşman kesildiler? Medeniyet tarihinin bir kısım tanınmış bilginleri, filozoflar, tarihçiler bile zaman zaman onu hor gördüler, Onu aşağılamak, halin gözünden düşürmek için uğraştılar.

Fransızlar'ın "La Venir gazetesinde, uzun müddet yazılar yazan tarihçi La Corder, daha evvel 1878'de gazeteciliği edebiyatı öldüren bir meslek olarak ilan etmişti.

Fakat bütün bunlara rağmen gazeteci yaşadı, tutundu, kendini okuttu. Çünkü halk öyle istiyordu. Kamuoyu her gün gazete bekliyor, gazeteciyi takdir ediyor, gazetenin acele hazırlandığını teslim ederek ona toleransla bakıyor.

Öyle ise gazeteci kimdir? Tanınmış Fransız yazarı ve gazetecisi Stephanne Lausanne şu tanımlı yapıyor:

"Gazeteci bir nevi Diojen'dir. Elinde feneri dünyadan gelip geçer ve her yerde daima gerçeği arar."

Herald Statesman gazetesinin Genel Yayın Müdürü ve New York eyaleti Gazete Yayın Müdürleri Derneği eski başkanı O. Reichler gazetecilerin sorumluluğu konusunda şöyle demektedir (107):

"... Bence gazetemizde çıkan resim ve yazıların önce ahlâkî, sonra iç açıcı, öğretici ve iç güç destekleyici olmalarını sağlamamız, her konuda sanki öğretici, uyarıcı, ders verici bir anlam ve anlatım sonucu amaçlamamız, toplumun yapısını örseleyecek ve gençlere kötü örnek olacak haberlerin tümünden kaçınmamız gerekir... Gazete yönetimin bir yerinde basının övüncü olan sorumluluk bayrağımız mevcuttur. Eğer bu bayrak örneğin şehir haberleri bölümünde dalgalanmıyorsa, ya da birinci sayfanın düzenlendiği bölümde sallanmıyorsa, o bayrağı hemen durduğu köşesinden çıkarıp, o bölümlerin tepesine asmamız gerekir..."

Bugün dünyanın ekseri ülkelerinde üç tip gazeteye rastgelinir: Fikir gazetesi, haber gazetesi heyecan ve dedikodu gazetesi... Saf manasiyle fikir gazetesi çöküş halindedir. Gerçek fikir gazetesi, gerçek, haber gazetesi, az, çok değişmek, halkı eğlendirecek çeşitli haberlere sütunlarını açmak zorunda kalmışlardır. Bu üç nevi gazeteyi en saf bir şekilde Zürih'de yan yana görmem mümkündür. Bir zamanlar İsviçreli'lerin tek tip gazete diye kabul ettikleri, son derece ciddi Die Neue Züricher Zeitung nesiller geçtikçe hiç değişmemiş, ananelerini mukaddes saymış, baş yazılarının ve hususi makalelerinin yanında yalnız dünyaya ve İsviçre'ye ait ciddi siyasi ve iktisadi haberlere yer vermiş, cinayet ve kazalardan gazetenin bir iç sahifesinde küçük harflerle ve birkaç satırla bahsetmekle kalmıştır. Bu arada hayat, ihtiyaçlar ve zevkler değiştiği için Zürih'de Anreiger adlı bir haber gazetesi ortaya çıkmış, satışı az zamanda eski ciddi gazetenin

satışının iki mislini bulmuş, fakat yeni arzu ve zevkleri karşılamaya bu da yetmemiş, cinayetlerden, cinsi olaylardan, özel hayata ait dedikodulardan bahseden ve eskiden İsviçre'de varlık imkânı tasavvur bile kabul etmeyen Der Blick adlı bir heyecan ve rezalet gazetesini satış bakımından almış, yürümüştür.

Dünyanın her yeri için heyecan ve skandal gazetesini tipini; mesuliyet taşıyan asıl gazetesinin sınırları dışındakı kalan, zararlarını hafifletmek için çaresi düşünülmesi lâzımgelen bir belâ, en kötü bir nevi ticaret diye karşılamak lâzımdır.

Gazeteciliği bir kamu hizmeti müessesesi diye kabul etmek esastan fedakârlık yapmaya imkân yoktur. Derece derece ideal vasıflardan her türlü sapmaları hastalık başlangıcı diye kabul etmek, düzeltme ve ideale yaklaşılması için bir düziye çareler aramak gerekir.

İdeal anlamıyla gazete, sorumluluk taşıyan bir sosyal müessesedir. Ticarî tarafından asıl mesuliyet sahasını tehdit etmeyecek bir dairede kalması gerekir. Gazete haber toplar, ilgi uyandıracak şekilde bunu yazar, başlıca hadiseleri yorumlar, bunlara eğlendirici sütun ve sahifeler katar, basar, dağıtır, hür bir cemiyet içinde gönüllü alıcılara arz eder. Okuyucu, her gün aynı gazeteyi veya bir başkasını satın almak özgürlüğünü korur. Böylece değişebilen kararlarıyla gazeteler üzerinde devamlı bir referandum ve kontrol görevini yapar. Okuyucu, kendi hükümetlerini gazetesinin haberlerinin ve yorumlarının doğruluğuna güvenerek verir. Hata ihtimallerini ölçmek imkânına sahip değildir. Gazete, sabit ve peşin hükümleri olan bir grubun propaganda vasıtası ise, okuyucu bunu birdenbire keşfedemez, tesir altında kalır.

Gazetenin esas iddiası, haberinin ve yorumunun doğru dürüst olmasıdır. Gazetelerde menfaat gruplarının ve sabit fikir cereyanlarının hâkimiyeti varsa veya demagoji usulleri işliyoran, kamuoyunun meydana gelişine sakatlık karışır. Sıcak ve soğuk savaşların devam ettiği bir devrede bu sakatlık topluluğa pahaliya mal olabilir, grupları ve milletleri yanlış yollara sürükleyebilir. Bilhassa ki propagandaların baskısına muhatap olanlar yalnız bireyler değildir, uluslar ve ulus grupları arasındaki boy ölçüşmeler de şaşırtıcı propagandalara her gün yem katar. Ulusal ve uluslararası işçi hareketleri bir düziye seslerini işittirir. Böyle bir evrende gazete, dürüst, objektif ve güvenilir olmazsa, okuyucunun yolunu şaşırması pek kolaydır.

Gazetenin iş tarafının kendini gittikçe fazla dercede belli etmesine sebep olan gelişmeler gittikçe hızlanıyor. Gazete tesislerinin sermaye yatırım ihtiyacı ve teknik gelişmeleri rekabet neticesinde bir düziye yükseliyor. Rekabet karşısında, en iyi haberi sür'atle vermek ve gazeteyi en süratle dağıtma şartları da pahaliya mal oluyor. Maliyet masrafları arttıkça, gazetenin amme hizmetine sadık kalamamasına ait riskler de çoğalıyor. Haber ve heyecana susamış bir halkı doyurmak lâzımdır. Ciddi haberlerin müşterisi az, heyecan uyandıran gazeteleri dolduran dekikodu haberlerinin müşterisi çoktur. Gelecek endişesi ister istemez birçok gazeteleri ölçülerini düşürmeye mecbur bırakıyor. Bir taraftan da ilân sütunları haber ve yorum sütunlarının zararına olarak genişliyor.

Gazetenin bütçesinde ilânın satıştan çok fazla yer alması ve ancak çok çok satışı olan gazeteleri satış uğruna kaliteden fedakârlıklara sürüklüyor, diğer taraftan ilân rekabetinde geri kalan gazetelerin yok olmasına, tekelleş-

meve doğru gidilmesine, basında fikir çeşitliliğinin azalmasına yol açıyor. Televizyonun, gazeteyi geçen bir yekûnda ilân alan bir endüstri halinde gelişmesi, gazetenin durumunu bir kat daha güçleştiriyor, henüz televizyon olmayan ülkelerde bu tehdit bir dereceye kadar olsun; radyo ilânlarından geliyor.

Genel olarak ticaret cephesiyle ideal cephesi arasında dengesi tam, sorumluluğunu kavramış, görevinin ehli, örnek bir basın aranırsa, İsveç basını gösterilebilir.

"İsveç'te basın özgürlüğü dünyanın her yerinden fazla garanti altındadır. 123 maddeli basın kanunu anayasanın bir parçasıdır. Bu kanun, İsveç basınına genel yaşamda her yapılan işin gözcüsü ve bekçisi halinde bulundurmaya göre hazırlanmıştır. İsveç gazetecisine her hükümet işi açıktır. Devlet sırrı diye bir şey kabul edilmez. Bu rolüne göre de sorumlulukları vardır. Gazeteci, bunları kabul etmekle kalmaz, el birliği ile yürütmeyi İsveçli her gazeteci vazife bilir. Ahlâk yasası bütün basımevlerinde asılidir. Buna saygısızlık gösteren bir gazeteci, meslektaşları tarafından ilgisizlikle karşılaşmaz, şiddetli hücum ve tenkitlere uğrar, şeref divanı kendisinden hesap sorar.

İsveç basınında başka memleketlerde olduğu gibi; fikir, haber, heyecan gazeteleri diye bir bölüntü yoktur. Her gazete her haberi verir, yorumunu yapar, bazı türdeki haberlerde heyecan uyandırmaya başvurur.

İsveç basınında garip olan taraf, halkın oy kullanırken başvurduğu ölçülerle, gazete alırken kullandığı ölçülerin birbirine uymamasıdır." (109)

(109) A.E. Yalman, a.g.y., s. 16.

1949'da İngiliz basını hakkında politikacılar tarafından çok çirkin söylenti ve iddialar ileri sürülmüştü. Bunlara bakılırsa, basında kamu çıkarları sorumluluğundan eser kalmamıştı, gazeteler çıkarıcı grupların elinde bir oyuncaktı. Krallık komisyon, bu iddiaların hiçbir gerçeğe dayanmadığını ispat etti ve İngiliz gazetelerinin namusunu kurtardı.

Bu arada İngiliz Genel Basın Meclisi'nin yıllık raporları da gerçekleri olduğu gibi ortaya sermekte ve Krallık Komisyonu'nun raporlarındaki objektif örneğe uyulmakta idi. 1960 Kasımında neşredilen İngiliz Genel Basın Meclisi'nin raporunda şöyle deniliyordu: "Bir kısım gazetelerimizde cinsi meselelere dair yazılar ve cinayet haberleri artmıştır. Kamuoyu bundan tiksiniyor. Bu yüzden genel olarak basının itibarı sarsılıyor. Meclisimiz, bilhassa Pazar gazetelerindeki bazı yazıları ayıplamak zorunda kalmıştır. Bir nesil önce böyle bir harekete ihtiyaç olmazdı, çünkü, İngiliz gazetelerinde bu şekilde yayınlara rast gelinmezdi. Bugün ise kalite gazeteleri bile dahil olduğu halde bunun, bugün gazeteler için olağan bir manzara almıştır. Böylece basının rolü hakkında kamu çıkarlarına ve ahlâk prensiplerine dayanmak suretiyle eskiden beri süregelen bir düzen sarsılmıştır. Taşkınlıkların karşısında kalan Meclisimizin görevi bunları mümkün olduğu kadar hafifletmeye çalışmaktır.

Meclisimiz mükemmel değildir, eksiklerini bilir. Fakat böyle olmasının sebebi, basın hakkında, ortak bir sorumluluk duymaları beklenen kalite gazeteleri mensuplarının mecliste vazife kabul etmemeleri, her şeye uzaktan seyirci kalmalarıdır."

Krallık Komisyonu'nun 1961-1962 raporu, basında ticaret cephesi ile kamu çıkarları cephesi arasında hüküm

süren denge bakımından; yalnız İngiltere için değil, bütün bu konu için dikkatle ilgilenecek üçyüz sahifeli bir kitaptır.

Rapor, İngiltere'de gazetelerin sınırlı ellerde toplanması mahzurunun üzerinde duruyor, fakat bunun, fikirlerin serbestçe ifadesine, haberlerin dürüst olarak yayınına engel olacak ve kamu çıkarları ile çatışacak dereceye henüz varmadığına inanıyor. Gazetelerin sınırlı ellerde toplanmasını da mutlak olarak kötü saymıyor, yalnız bu gruplaşmanın çeşitliliği haddinden fazla sınırlayacak dereceye varmasını arzuya layık görüyor. Ayrıca; "Gruplaşmaların sayısında küçük bir artış görülürse, telâşa düşmeye lüzum görmeyiz. Fakat geniş grupların bir kat daha genişlemeye doğru gitmesini endişe ile karşılarız. Mahdut ellerde toplanma sonucunda gazetelerin sayı bakımından azalması, henüz ulusal çıkarları tehdit edecek derecede değildir. Ulusal sayılan gazeteler azalırsa buna esef ederiz. Taşra sabah gazeteleri de azalırsa ciddi bir ziyan olur." diye ekliyor.

Okur için basın "haber" demektir. Gerçeklerin basın aracılığıyla kamuoyuna yansıdığı, çoğunlukla doğrudur. Ancak yalanın da, basında bir günlük olay olduğu söylenebilir. basında "yalan" bazan bilinçle yaratılır, bazen ihmalden doğar. Kimi kez de hatalarla oluşur. Gazeteci dikkatsiz, savruksa, görevini özenle yapmıyorsa, bazı çevreler, bu eksiklerini fırsat bilip, çıkarları doğrultusunda onu yanıltacaklardır. Yanlış bilgi verip, arzuladıkları biçimde yayın yapmasını sağlayacaklardır. Bu tür olaylara dünya basınının çeşitli kesimlerinde rastlamak mümkündür. Ama uygarlıkta, bilgelikte, kendinden başka kimselere pek değer vermeyen Fransa, bu konuda, âdeta başı çekmektedir. Fransa'nın bilgiç basını, âdeta "rezalete" varan bir ölçüde, her gün yanlış haberlerle dolup taşmaktadır(110).

(110) Hürriyet, 13.7.1986, s. 5.

Siyasal ırkçı, ekonomik önyargılara dayanan art niyetli haberler, Fransız basınında pervasızca yer almaktadır.

Ünlü Alman Stern dergisi'nde "Hitler'in Hatıra Defteri" yayınlanmıştı.

Bu, Stern için büyük mahcubiyet konusu oldu. Çünkü bu hatıralar sahte idi ve basın görevini yapamamıştı.

Bu olay, pek çok kişinin, Stern ile günlük gazeteler arasında bir farz gözetmeyip; "işte gazeteciler, hep yalan yazarlar!..." demelerine sebep olmakla beraber, hukuki alanda "bir kandırma olayı" sayılmıyordu.

Çünkü; "Ceza Kanununda aldatma konusu ele alınmıştır ve tarifi yapılmıştır." Denir ki: aldatma olması içni başkalarını yanlış yere bir şey yapmaya sevketmiş olmak lâzım. Burada da denebilir ki kişileri Stern satın almaya yönelik bir tutum vardı. Hitler'in hatıralarını yayınlıyoruz dendi. Halbuki bunlar Hitler'in hatıraları değildi. Cezai bir durum olabilir. Yahut da medeni hukuk açısından, okuyucular, Stern için verdikleri parayı yayınevinden geri isteyebilirler. Durumun böyle olup olmaması için önceden okuyucunun aldatılmasının söz konusu olup olmadığını bilmek gerek. Eğer kişi Stern'i sadece Hitler'in hatıratı için satın almışsa kendisine parası geri ödenir. Ama bunu da ispatlamak zordur (111).

Pek çok ülkede, gazete ve gazetecilere karşı kamuoyu yargılar, bilimsel ölçülere göre saptanılmakta ve bunlardan sonuç çıkarılmaktadır.

(111) Gebhard Ohnesorge, a.g.e., s. 20.

I.1.6.2. Gazeteci Kamuoyu İçin, Meslek Açısından Nasıl Bir Tip Oluşturuyor?

İspanya İç Savaşı sırasında Francocuların dünya siyaset literatürüne kazandırdıkları bir kavram vardır. "Beşinci kuvvet olarak basın", Cumhuriyetçileri Madrid'de 4 koldan kuşatmış olduklarına değinen gazeteciye Franco'nun yanıtı şu olmuştu: "Hayır beş koldan. Cumhuriyetçilere karşı olan basın da 'beşinci kol'dur.

Formül çok tuttu. Giderek iktidarlar, tabii kendilerine muhalif basını, hele yabancı güçlerle işbirliği içinde göstermek istediklerinde suçlayıcı, aşağılayıcı bir dille "beşinci kol" olarak niteler oldular. Ama zamanla sıcaklı, soğuklu savaş ortamı geride kaldıkça bu formül bir parça biçim değiştirerek basın adına olumlu bir içerik kazandı. Özgür basının demokratik toplumlardaki rolü, işlevi belirtilirken basının "beşinci kuvvet" olduğu vurgulandı.

İster "beşinci kol" ister "beşinci kuvvet" densin, basın özgürlüğünün olduğu, yani gazetecilerin devlet görevlisi olmadıkları ya da devlet görevlilerinin denetimi altında bulunmadıkları toplumlarda basının siyasal yaşam içindeki, daha kesin bir deyişle siyasal mücadele içindeki yeri ve rolü ağırlık kazandı.

Filipinler'de, daha önceleri girdiği her seçimi hile ve para ile kazanmış olan 20 yıllık diktatör Ferdinand Marcos, yalnızca ulusal Filipin basını değil, başta ABD olmak üzere, uluslararası elektronik/sesli basının yardımı ile devrilmişti (112).

Öte yandan Filipinler özellikle oy verme ve oy sayımı işlemleri sırasında olayları yerinde izlemek üzere gelen yabancı gazetecilerin, muhabirlerin istifasına uğra-

(112) Nazım Güvenc (Derl.) Bir Zorbanın Devrilişi ve Basın, Cumhuriyet Pazar Eki, 20.7.1986, s. 14.

miş. Rakamlar "istifa" sözcüğünün hiç de abartma olmadığını gösteriyor: Kayıtlara göre, 23 Ocakta 320 yabancı muhabir bulunuyormuş ülkede. Bu rakam 2 şubatta 500'ün üstüne, 5 şubatta 700 küsura ve nihayet oy verme günü olan 7 şubatta 850'ye yükselmiş.

Yabancı basının bu ilgisi ve gelişmeleri sıcağı sıcağına dünyaya duyurması Marcos'un seçim hilelerini, dahası kendi kendini seçimin galibi ve yeniden başkan ilan edişini boşa çıkardı. Böylece Marcos'un uluslararası düzeyde hiçbir inanılabilirliği, saygınlığı kalmadı.

Kuşkusuz ulusal basında türlü antidemokratik yasalara ve keyfi uygulamalara rağmen genelde parlak bir sınav verdi.

I.1.7. Kişisel Hayatının Şekillenmesi Açısından

I.1.7.1. Gazetecilik Mesleği Gazeteciye Sosyo-Psikolojik Açıdan Nasıl Bir Hayat Tarzı Getiriyor?

Gazetecilik mesleği sosyo-psikolojik açıdan örnek insan, olaylara ışık tutan öncü güç ve geniş dünya görüşü öngörmektedir.

İktidarlar basın'a karşı daima endişe duymuşlardır. Bu endişe, basının yayın kuvvetine karşıdır. Basının kuvvet otoritesi, yazar ve kaleminden gelmektedir. Yani, hür düşüncenin sesini duyurması, etkisini göstermesidir. Gazete, sahibinin olmaktan çok, okurlarının malıdır. Ve kuvveti, okurlarının düşüncelerini, istek ve arzularını yayınlanmasından ileri gelmektedir. Demokratik memleketlerde basının kuvveti bir tehlike değil, bir emniyet, bir güvenlik temelidir.

1867 yılında çıkan "Journal de Paris"nin baş yazarı Herve, gazetesinden "fabrikam" diye bahsederdi. "Fakat" derdi: "bir ruh taşıyan fabrika."

Herve'nin bu görüşü, basın'a "Dördüncü kuvvet" sıfatını verdirdi. Basın'a dördüncü kuvvet demek, onun da ordu, diplomasi ve kredi gibi bir kuvvet olduğunu belirtmektedir. Basın, bir devlette çeşitli kuvvetlerin arasında ortam vazifesi görür. Demokraside basın'a verilen önem, bundan ötürüdür. Devlet idarelerinde halkın sesini duyurmayaya hükümeti denetlemeye başladığından beri basın'ın bir kuvvet olarak önemi git gide arttı. Ve toplumda "Dördüncü kuvvet" adını aldı. Basın da halk oylarının devlet idaresinde daha etkili olmasını sağladı. Basın, bu kuvvete dayanarak, demokrasinin doğmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır, hizmeti büyüktür.

Ali Gevgili'ye göre (113); Fransız devrimi ve sonrasının gazetecisi daha çok kahraman tipolojisindeki bir tür Don Kişot'tur (Bugünün gazetecisi kahraman değil, daha çok karşı kahraman (antihero) denilebilecek nitelikte bir insandır. Çünkü modern toplum, rastgele anlamsız çıkışları değil, içinde bulunulan çeşitli grupların toplumsal kesitlerini geniş ve uzun süreli çıkarlarını akılcı bir biçimde değerlendiren gazetecilik eylemlerini gerektirmektedir. Kuşkusuz bunun istisnaları vardır. Ama istisnaların kuralı bozmadığını biliyoruz. Şimdi, gazetecinin sanıyorum ki modern toplumdaki en önemli sorunlarından birisi, hukuk normlarına rağmen gerek haber verme hakkının, gerekse düşünce açıklama hakkının dönemlere bağlı olarak objektif ve subjektif koşullardan nasıl etkilendiği sorunudur."

Ancak, gazetecinin kamuoyu için, meslek açısından oluşturduğu tip; ele aldığı olayları çarpıtan, özellikle politikacıların korkulu rüyası, ocaklar söndürmeye, skandallar yaratmaya eğilimli bir tiptir.

(113) Ali Gevgilili, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuku Sorunlar, Hürriyet Vakfı Eğitim Yay. No. 3, s. 43.

Dünyanın her yanında gazetecilik anlayışının benzer yanları vardır.

The New York Times'ın emekliye ayrılan genel yayın müdürü A. M. Rosentall, ABD Başkan adaylarından Gary Hant ile ilgili skandalın ortaya çıkarılış şeklini şöyle eleştirmişti (114).

"Ben, politicanını evinin dışında bir yere saklanıp, onun kiminle yatakta olup olmadığını öğrenmek için gazeteci olmadım."

"20 yılı muhabir olarak zaten böyle bir görev de verilse, reddederdim. 23 yıllık yazı işleri müdürü olarak da böyle bir görevi ben olsam vermezdim. Ya da bir başkasının yapmasına izin vermezdim. Böyle bir şeyin benim ve gazetemin gazetecilik değer ölçüleri ile çelişeceğini düşünürdüm. Hâlâ da aynı görüşteyim."

"Bütün bunları kasten birinci tekil şahıs olarak yazdım. Miami Herald'ın Gary Hart'ın evinin çevresine kokarca gibi muhabir yerleştirme ve benzeri gazetecilik kararları, bireysel olarak yazı işleri müdürleri, gazeteciler ya da yayımcılar tarafından alınmaktadır. Yani tüm Amerikan basını söz konusu değildir. Aynen olması gerektiği gibidir. Anayasal haklar gereği özgür bireyler özgür kararlar almaktadır."

"Bence, Herald'ın yazı işleri müdürleri tarafından alınan bu karar, sonunda gazeteyi halkın gazetecilik hakkındaki görüşlerini ve biz gazetecilik mesleğinin içinde olanların birbirimiz hakkındaki ve hayattaki amaçlarımız konusundaki fikirlerimizi kötü yönde etkileyecek."

(114) Haftaya Bakış, Basın Gazeteci Nasıl Çalışmalı, Tutucu Bir Gazete Yöneticisinin Eleştirileri, Milliyet eki, Sayı: 31, 17-23.5.1987, s. 14.

"Meselenin gazetecilik açısından iki yönü var. Birincisi, Bay Hart ve ziyaretçisi hakkındaki haberin basılıp basılmaması.

"Bence bunun cevabı, evet basılmalıydı ama.

"Evet diyorum çünkü Amerikalılar başkanlık adaylarının karakteriyle ilgilenmektedir ve ister doğru isterse de yanlış olsun onların cinsel davranışlarını, karakterlerinin belirleyici vasfı olarak kabul etmektedirler. Evet diyorum çünkü Bay Hart, ne tip bir insan olduğu hakkında bir şey söyleyebilecek bir riski göze almıştır.

"Ama Miami Herald'ın bunu yayınlama tarzı doğru değil. Acele yetiştirilen haber, Bay Hart'ın kendisini savunmasına imkân verilmeden, kadın hakkında daha fazla bilgi toplanmadan, onun da kendi görüşlerini anlatmasına fırsat verilmeden ve ilişkinin tam olarak mahiyeti ortaya çıkarılmadan basılmıştır. İkinci baskıya yetiştirilmek için haber aceleyle getirilmiştir.

"İster işin cinsel yönü olsun, isterse de olmasın; olayın ortaya çıkması ile Bay Hart'ın adaylığı tehlikeye girmiştir. Ancak haberin önemli olması, olayın ortaya çıkarılmasında haysiyetsiz davranış içine girilmesini mazur göstermez."

Durkheim, ahlâki töreleri inceleyerek, şu sonuca varır (115): Meslek ahlâkı, bir meslek grubunun eseridir. "Bu meslek grupları ne kadar sağlam ve örgütlü olursa meslek ahlâkı da o kadar gelişir ve yayılır." Böylece, o topluluğun, meslek mensupları olan bireyler üzerindeki denetimi ve gücü, o ölçüde sağlanmış ve gerçekleştirilmiş olur. Örneğin; avukatlık da "baro" örgütünün bulunması, bu meslekteki davranış kurallarının diğer bazı mesleklere

nisbetle daha belirli, geniş ve etkili olduğunu gösterir. Ticaret, sanayi ve ekonomi alanında ise bu örgütlenme olmadığı için toplumsal yaşamın bu bölgesinde meslek hayatı yoktur. Bugün mevcut olan da pek basit ve ilkeldir."

Gazeteci yaşadığı ve yansıttığı olayların etkisi altındadır. Bu etkilenme gazetecinin dünyasını geliştirir. Ne var ki her an meslek çalışması içinde olmak zorundadır (116).

"Gazetecilikte objektif kurallar geçerlidir. Kendinizi duygularınızdan ve çevrenizden arındırmaya mecbur kalırsınız. Yakın bir dostunuzun aleyhine haber vermek zorunda kalabilirsiniz. Mahallenizdeki bir olayı yazmak durumunda kalacağınız gibi çok kere siyasi eğilim olarak benimsediğiniz görüşü güç düşürecek haberleri de verebilirsiniz. Aslında iyi bir gazeteci parti adamı olmamalıdır. Gazeteci olayların adamıdır (117).

Fikir işçilerinin mesleki ve sosyal hakları bazı ülkelerde yasal yolla, bazılarında ise toplu sözleşmelerle düzenlenmektedir. Örneğin Fransa'da 29 Mart 1935 tarihli Kanun, İş Kanununun 29. maddesine eklediği hükümler (29b-29j) ile gazetecilerin meslekî ve sosyal haklarını ayrıcalıklı ve titiz bir düzenlemeye tâbi tutmuştur (118). Buna karşılık Federal Almanya'da aynı ayrıcalıklı düzenleme yasal olarak değil, Alman Gazete Sahipleri Birliği (Bad-Godesberg) ile Alman Gazeteciler Birliği (Bonn), Baskı ve Kâğıt Endüstrisi Sendikası (Stuttgart) ve Alman Müstahdemler Sendikası (Hamburg) arasında imzalanan toplu sözleşme ile gerçekleştirilmiştir (119).

(116) Şakir Palancıoğlu, Anket, 20.9.1987.

(117) Nezih Demirkent, Gazeteci Kimdir?

Şevket Evliyagil, Gazete Yayımlama Yöntemleri, Ankara, 1981, s. 33.

(118) K. Oğuzman, Gazetecilerin mesleki ve sosyal hakları ve bunların korunması, İ.H.F.M., 1957, Cilt XXXII, Sayı 2-4, s. 858.

(119) Bu sözleşmenin 24 Kasım 1964 tarihli metni için bk.: Rehbinden 197 ve son.

I.1.7.2. Mesleğin İyi ve Kötü Yanlarıyla Gazetecinin Hayatına Etkisi

I.1.7.2.1. Gazetecilik Mesleğindeki Zor Günler

İngilterede "Times"ın bir tek makalesi bile; bazen kamu oyunda, hatta hükümetler üzerinde büyük etkiler yapabilir.

"Times"ın bu önemi; kararlılık, ciddiyet, doğruluk, tarafsızlık ve haberalma servislerinin kusursuzluğundan kaynaklanmaktadır (120).

Bu gazete için tanınmış bir İngiliz devlet adamı şöyle demişti:

"- Dünyanın büyük başkentlerinde iki elçimiz vardır: Biri Kralın Büyük Elçisi, diğeri de Times'ın muhabiri."

Yine bir gün Parlamento'da söz alan Sir Bulwer Lytton da şöyle demişti:

"- Eğer gelecek nesillere 19. yy. İngiliz medeniyetinin örneğini bırakmak gerekirse, ne doklarımızı, ne şömendöferlerimizi, ne büyük binalarımızı, ne de muhteşem Parlamentomuzu bırakmalıyız. Hayır, bu medeniyetin kanıt olarak Times gazetesinin tek nüshasını bırakmak yeter."

Times gazetesi, İngiliz medeniyetinin ölçüsü olmak, gelecek nesiller karşısında onu temsil etmek şerefini elde etmek için ne yaptı? Onun ilk nüshası 1 Ocak 1788 de çıkmıştır ve Times o tarihten bugüne kadar bir tek gün aksama-dan hep aynı intizam ve aynı mükemmellik ile çıkmıştır. Daima aynı temiz, süzölmüş İngilizce ile, olaylar karşı-

(120) Cevat Fehmi Başkut, Gazetecilik Dersleri, İstanbul, 1967, s. 24-25.

sındaki aynı ciddi kararlılığı ile, daima bütün dünyayı kucaklayan istihbarat teşkilatı mükemmelliği ile... Bu, sanıldığı kadar kolay bir iş olmamıştır. Times'ın tarihi, birçok mücadelelerle doludur. Fakat o bunların hepsinden muzaffer olarak çıkmanın yolunu bilmiştir. Times'ın çehresi, hali, tavrı, programı o kadar kesin yürüdüğü yol o kadar aynıdır ki bütün dünyada "Basın Napolyon"u lakabıyla şöhret bulan Lord Nortcliffe bile bir zamanlar onun başına geçince, yolunu değiştirmek, çehresini bozmak, onu diğer sansasyon gazetelerine benzetmek için hiçbir şey yapmamış, ona dokunmaya cesaret edememiş, nihayet Times hiçbir değişikliğe uğramadan, tekrar eski sahiplerine dönmüştür. Lord Nortcliffe sadece Times'ı iflastan kurtarmış ve onu yine İngiliz milletine aynen iade etmiştir.

Times, haberleri yorumlarla karıştırmaz. Haberi haber olarak, değiştirmeden, bozmadan, ilave yapmadan, olaylar karşısında tam tarafsızlığı koruyarak verir. Yorum, tartışma, eleştirme ve muhakeme, mütalea ve yargılama başka sütunlardadır. Sansasyon yapmaz. Haberleri verirken son derecede ciddi, doğru ve objektiftir.

Onun bu vasfı üzerinde dururlarken şu olay anlatılır:

Times'ın 37 yıl süre ile yazı işleri müdürlüğünü yapmış olan John Delâne bir gün odasında çalışırken, kapı vurularak içeri gazetenin Berlin muhabiri girmiş ve;

"- Berlin'den geliyorum. Londra'ya yarım saat önce geldim. Çok önemli bir haber getiriyorum. Bakın, okuyun bir defa!" demiş.

Delâne haberi alıp, okuyunca muhabire hak vermiş. Getirdiği hakikaten önemli bir habermiş.

"- Fikrinize iştirak ediyorum. Çok enteresan! cevabını vermiş. Muhabir;

"- O halde onu size bırakıyorum. Yarınki nüshada son haberler kısmında Berlin kaynağı ile koyarsak çok güzel olur." demiş.

Yazı işleri müdürü itiraz etmiş;

"- Fakat bu söylediğiniz yapmak bizim için imkânsızdır."

"- Neden?" demiş muhabir...

"- Çünkü siz, bu dakikada Berlin'de değilsiniz, Londradasınız."

Muhabir heyecanla bağırması;

"- Fakat bu söylediğimi yapmazsanız haber kıymetinden yüzde elli kaybeder."

Yazı İşleri Müdürü;

"- Daha fazla da kaybetse, yapılacak başka bir şey yoktur." deyip, münakaşayı kesmiş ve haberin üzerine şu cümleyi yazmış:

"Halen Londra'da bulunan Berlin muhabirimizden..."

İşte bu olay bize Times'in ciddiyetini ve doğruluğunu açıkça göstermektedir.

Dünyanın büyük gazetelerinden tirajı nisbeten az, fakat değerleri en yüksek olan iki tanesi aynı ismi taşımaktadırlar; Times. Amerikalıların New York Times'i ve İngilizlerin Times'i... İngilizlerin Times'ine bazı kimse-ler London Times de demektedirler.

Almanya'da; bir gazete kapatılamaz, yayınevine gazeteyi neşretme yasağı konamaz (121).

Bu, anayasada bulunan basın özgürlüğü maddesini ihlal etmek olur. Gazete ancak şöyle bir durumda toplatılır: Çok yalan bir haber verdiğinde. Örneğin bir adamın katil olduğunu yazar. Bu adam katil olmadığını çabucak ispatlayacak durumdadır.

O zaman içinde o haberin bulunduğu nüshanın dağıtılmamasını temin edebilir. Bu nüshanın veya bu kitabın dağıtılmaması için toplatılması gerekebilir. Fakat genel olarak bir gazetenin belirli bir zaman için yayınlanması yasaklanamaz. Alman yasalarında böyle bir madde yoktur.

Gazetecilik, kimine göre kolay, kimine göre de "fedakârlık" mesleğidir.

Belleği geniş kimselerin, ilk gazeteci olarak gösterdikleri; eski Yunanistan'da "Maraton Savaşı" sonucuna ait haberi, 42 km 195 metre koşarak Atina'ya getiren ve şehrin meydanında "Zafer... Zafer bizimdir!..." diye bağırdıktan sonra düşüp ölen Yunanlı'nın bu fedakârlığının karşılığında, hayatını kaybetmiş olduğu unutulmamalıdır (122).

"Suriye'de basın özgürlüğü ya da haber verme özgürlüğü diye bir konudan söz etmek imkânsızdır. Baas Partisi'nin görüşü dışında herhangi bir görüşü açıklamak imkânsızdır. Irak'ta durum aynıdır. Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği, kuzeybatı komşumuz Bulgaristan, ancak partinin görüşlerini açıklayan ve bizim anladığımız türden daha değişik bir sorumlu basın örneğini sergileyen

(121) Gebhard Ohnesorge, a.g.e., s. 21.

(122) Cevat Fehmi Başkut, Gazetecilik Dersleri, İstanbul, 1967, s. 16.

lkelerdir. Bizim Şu anda tartişmakta olduğumuz bütün sıkıntılarımıza, bütün dertlerimize rağmen, tartişmakta olduğumuz konuların hiğbiri, onların gündeminde bile değildir. Serbest fikir akımı, serbest haberlerin yayınlanması gibi ilkeler orada söz konusu değildir. Aėıkėası, bölgedeki ğgeni Yunanistan, Türkiye ve İsrail oluşturmaktadır (123)."

"Moskova'da üstlenmiş bir batı ajansının muhabirinin Kremlin'deki çok yüksek bir yetkiliye dayanarak aldığımız haber diye vermesine imkân yoktur. Bu, haberi inanılmaz kılmaktadır. Çünkü, Kremlin'deki yetkilinin bir batılı ajansla, batılı ajansın mensubuyla ahbaplık kurması imkânsızdır. Bu haberi bu Şekilde yazdığınız zaman mutlaka o haber inanılmaz, yalan bir haber olmaktadır. Buna karşı Amerika'da Pentagon'daki en yüksek rütbeli yetkililere dayanarak aldığımız habere göre diye yazdığınız zaman, bu inanılır olmaktadır. Çünkü oradaki generalle bile ahbaplık kurulabiliyor."

"İngiltere'de bir basın araştırma enstitüsünün yaptığı çalışmalar, neticeler parça parça gazetelerde yayınlandı. Hatta hepimizin Türkiye'de muntazam okuyabildiği İngilizce gazete olan Herald Tribune'de de bununla ilgili bir zet ıktı. Dünyanın her yerinde gazeteciler kaynak sınırlanması karşısında haberlerini nasıl yazarlar diye, yine ülkelere göre bazı sınırlamalar var. İşte İngilizce'si "according true library sources" denilen inanılır kaynaklara atfen çıkış noktası, sanıyorum bizim mesleğin mensuplarını kaynak sınırlaması konusunda, özellikle devlet memurlarının bilgi aktarması konusundaki zorluklarını, yenmekte yardımcı olacaktır."

Gazeteci ve yazar Mehmet Barlas, "Hürriyet Vakfı'nın 1983 yılı I. Semineri'nde, "Basında Otokontrol ve Basın Ahlak Yasası'nın Olması Gereken Temel İlkeleri" isimli tebliğinde şunları anlatıyordu (124):

"İngiliz Basın Konseyi'nin en son uğraştığı konu, karın deşen Jack diye geçen sene Manchester'de sekiz tane genç kızın karnını bıçaklayarak öldüren katile ilişkin gelişmelerdir. Bu arada İngiliz basını tipki bizde olduğu gibi, öldürülen genç kızların aileleriyle röportaj yapmak istemiştir. Bu arada 62 yaşında bir yaşlı kadının da kızı öldürülmüştür. Ve İngiliz basını başta Daily Mirror olmak üzere Sun, News Of the World gibi büyük tirajlı gazeteler, bulvar gazetesi dediğimiz gazeteler bu kadının annesiyle mülakat yapmak istemişlerdir. Sonunda iş bir rekabete dönüşmüş ve kadına paralar teklif edilmeye başlanmıştır. Kadın bundan bir buçuk ay önce, bu konuyu İngiliz Basın Konseyine getirdi. Ve posta kutusuna bırakılan gazetelerin teklif mektuplarını basın konseyine delil olarak verdi. 40.000 Sterline kadar uzanan teklifler varmış. O gazeteyle konuşma, bizimle mülakat yaparsan, sana şu kadar para teklif ederiz diye. Kadının basın konseyine yaptığı şikâyetle, ben zaten büyük acıya uğramış bir insanım, kızım öldürüldü. Üstelik teşhir edildik. Şimdi basının böyle kederli bir anda, bizim özel hayatımızı para teklif ederek kamuoyuna teşhir etmesi suçtur dedi. Bana göre suçtur dedi. İngiliz basın konseyi 1,5 aylık bir çalışma sonunda dört tane gazetenin suçlu olduğuna karar verdi. Ve bu gazetelerin teşhir edilmesi gereğini ortaya koydu. Şimdi burada basın konseylerinin ya da basının otokontrolu konusundaki uygulamanın müeyyideleri konusu ortaya geliyor. Çağdaş basın dünyasında ve 1960'ta bizde de bunun tek müeyyidesi teşhirdir. Eğer bir gazete vatandaşa zarar verirken,

(124) Mehmet Barlas, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukukî Sorunlar, İstanbul, 1983, s. 76.

cezaya müstehak görülürse, bunun müeyyidesi teşhir edilmesidir. Suçu işleyen gazetenin de diğer basın organları gibi kendi işledikleri suçu yazmaları, açıklamaları gerekir. Bundan bir süre önce, sanıyorum Daily Mirror idi, yanlış hatırlamıyorsam, bir sene kadar önce, yine bir vatandaşın hakkında yapılan yayında yanlış bilgiler verdiği ortaya çıktı. Bir Çekoslovakyalının CIA ya da KGB ile ilişkisi olduğu ileri sürülüyordu. Sonra bu adam kendisinin hiçbir gizli örgüte üye olmadığını açıkladı. Bunun belgelerini basın konseyine verdi. Basın konseyi bunu yayınladı ve Daily Mirror Gazetesi suçlandı, bir insanı haksız yere casus olarak teşhir etmiştir diye. Bütün basın yayınladı. Fakat Daily Mirror yayınlamadı. Yani kendi işlediği suçu, kendisi yayınlamadı. Onun üzerine yine buraya gelen İngiliz basın konseyi üyelerine sormuştuk. Bu müeyyide işlemediği zaman ne oluyor? Eğer basının suçlu organı suçunu kabul edip ilan etmezse, bu en ağır müeyyidedir. Rezil oluyor. Diğer gazeteler bir daha yazdı, bir daha yazdı sonunda Avrupa çapında bir sorun oldu. Daily Mirror gazetesinin inanırlığı bütün Avrupa'da tartışılmaya başlandı denildi. Tabii biz kendi konumuzu o sırada gerek Gazeteciler Cemiyeti gerekse basın çalışanları olarak ortaya getirdik. Dedik ki sadece teşhir müeyyide olursa bu bazı gazeteler için belki reklam aracı olarak kullanılır. İşte biz kötü iş yaptık ama, diğer gazeteler bizi duyurdu. Belki okuyucu daha neler yapacak diye daha çok alır. Böyle bir endişe doğru bizde. Basın konseylerinin çağdaş uygulamalarından tehlikeli sonuç vermesi ihtimali olan ilkelerden biri de biraz önce belirttiğim İngiliz Cammenwealth'in Milletler Cemiyetindeki Seylan örneğidir. Seylan 1954 yılında basın konseyini oluşturmuştur. İngiltere'deki ilkeleri kendine almıştır. Fakat Seylan'da az gelişmiş ülkelerin hepsinde olan siyasal istikrarsızlıklar gelişmiş, iç ayaklanmalar, sonunda hükümetin askerler tarafından dev-

rilmesi, onu başka bir darbenin izlemesi sonucu basın ahlak yasası, basın divanı, basın konseyi bir yasa maddesi bir yasa maddesi haline gelmiştir. Şu anda basının kendi kendini kontrol etmesi için kurulan mekanizma, Seylan'daki rejim tarafından bir ceza aracı olarak kullanılmaktadır. Basın ahlak yasasına uymayan gazeteler kapatılmakta, sahipleri hapse atılmakta ve eski metin kullanılmaktadır. Böyle bir tehlike dünya uygulaması açısından mevcuttur."

"Dünyada; basının otokontrolu konusu, genellikle vatandaşın basına karşı korunması sorunudur. Bunun için de en önemli örnekler, Batı dünyasında, özellikle Kuzey Avrupa'da Nordrik dünyada ve Anglo Sakson dünyasında, çocukların çocuklarla ilgili cinsiyet suçları: Genellikle Çetin Özek'in belirttiği gibi, topluma, kamuya malolmuş, insanların cinsi hayatının teşhiri ve politikacıların bu açıdan topluma teşhir edilirken, küçük düşürülmesi sorunudur (125). Bunun çok pratik sonucunu geçen yıl İsveç Basın Konseyi, Ombustman'ına yansıyan bir davada görüyoruz. İsveç Başbakanı Olof Palme'dan önceki Çiftçi Partisi'nden gelen başbakan 80.000 tirajı sosyal demokrat bir gazeteyi bir sabah açtığı anda, "Bu Başbakan Delidir" başlığıyla teşhir edilirken gördü. Bunun Ombustman müessesine şikâyet etti. Nasıl olur da bir başbakana deli denilir. Bunu basın ahlak yasası uyarınca, İsveç'teki Ombustman düzeni uyarınca bu gazetenin teşhir ve tezyif edilmesi konusunda. Bu konuda gazete ile eski Başbakanın arasında aşağı yukarı bir buçuk ay süren bir tartışma oldu. Sonunda gazete, Başbakanın bundan 12 yıl önce bir ruh kliniğine gidip, şizofreni ihtimaline karşı muayene edildiğini belgeleyen bir fiş getirdi ve Başbakan tezyif edildi. Şimdi, Başbakanın deli olduğunu İsveç Ombustman'ı kabul etmedi, fakat bir kere şizofrenik muayeneye giden

bir Başbakan hakkında gazetenin 'delidir' iddasını getirmesinin mümkün olduğu, İsveç basın uygulaması tarafından, İsveç'teki özgür basın uygulaması tarafından kabul edildi.

I.1.7.2.2. Stres

Dünya basınında da gazetecilik tehlikeli meslektir (126).

Savaşmak, silahlı çatışma ve mücadelenin öğretildiği ve profesyonel olarak yapıldığı subaylık ve polislikten sonra gazetecilik tehlikeli meslekler arasında ilk sırada yer aldı. Merkezi Amerika'da bulunan Gazetecileri Koruma Komitesi'nce yayınlanan rapora göre geçen yıl çeşitli olaylarda 25 gazeteci öldürüldü ya da kayboldu. 1970 ile 1985 yılları arasında öldürülen ya da kaybolan gazetecilerin sayısı ise 280'i buldu.

Meksika'da öldürülen gazetesi sayısı da çok fazladır.

Arjantin'de sadece 1980 yılında kaybolan ve cesetleri bulunamayan gazeteci sayısı 700. Bunların arasında ülkenin en büyük gazetesi La Pressin'in genel yayın müdürü de var. Cesetleri bulunamadı.

Şu anda doğu komşumuz İran'da 1979 öncesi basınının mensuplarından hiçbirisi yoktur. Ya dışardadırlar, ya da idam edilmişlerdir (127)."

Öldürme veya kaybolma olaylarına göre ise toplam çalışanlar sayısına nisbeti dikkate alındığında gazeteci-

(126) Gazetecilik En Tehlikeli Meslek, Günaydın, 18.7.1986, s. 12.

(127) Mehmed Barlas, a.g.e., s. 92.

liğin dünyanın en "tehlikeli" mesleği olduğu anlaşıyor (128).

Merkezi Birleşik Amerika'da bulunan Gazetecileri Koruma Komitesince yayınlanan yıllık raporu göre, 1985 yılında çeşitli hadiselerde toplam 25 gazeteci öldürüldü, veya kayboldu. Böylece 1970 ile 1985 yılları arasında vazife başında iken öldürülen veya kaybolan gazeteci sayısı, 280'i buldu.

Meşhur Amerikan gazetecisi Walter Cronkite'nin başkanı olduğu bahis mevzuu Komitenin raporunda ayrıca, öldürülen gazetecilerin büyük bir bölümünün Ortadoğu, Latin Amerika, Uzak Asya ve bazı Afrika ülkeleri gibi, çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerde vazife başında hayatlarını yitirdikleri kaydedildi.

Bu arada, gazeteciliğin "çok tehlikeli" bir meslek haline gelmesi üzerine çeşitli milletlerarası kuruluşlar, gazetecilere yardım etmek için tedbir almaya başladılar.

Son olarak dünyanın çeşitli ülkelerden 2 bin kadar yayın müdürü ve gazetecinin üyesi olduğu meşhur Uluslararası Basın Enstitüsü "Tehlikeli vazifelerdeki gazeteciler: Hayatta Kalma Rehberi" adlı bir kitap yayınlandı.

UBE tarafından yayınlanan rehberde, gazetecilere "çok pratik" teklifler yer alıyor. Gazetecilere, "tehlikeli" bir durum ile karşıya kalındığında herşeyden önce "sağduyu" kullanılması, hiçbir zaman silah taşınmaması, otomobilde iken kemer takılmaması, gazeteciliğin dışındaki hiçbir vazifenin kabul edilmemesi gibi öğütlerde bulu-

(128) Yeni Nesil, Gazetecilik En Tehlikeli Meslek Oldu, 11.7.1986, s. 8.

nuyor. Bu arada, gazetecilere de mühim bir "mesaj" ileti-
liyor: "Hiçbir haber hayatından önemli değil."

Filipinler'de Ferdinand Marcos'un devrilmesi sıra-
sında yapılan incelemede, yalnızca 1985'te bir düzine
gazetecinin öldüğü belirtiliyor. 1976'dan beri ise 35
ölü ve 1 kayıp verilmiş (129).

Stres'i azaltma yönünden dünya gazetecileri,
dinlenme ve spor olanakları zengin bir yapıdadır.

I.1.7.2.3. Zamanla Yarış

Dünyanın her yerinde zamanla yarışan gazeteci,
çeşitli ülkelerde farklı teknolojiler arasında, eşit ça-
lışma olanaklarına sahip değildir.

Uluslararası iletişim; gerek gazeteler, gerekse
radyo, televizyon ve ileri teknolojiyi kullanmada, ülke-
lerin ekonomik ve sosyal şartlarına göre farklılıklar
göstermekte, bu yüzden de gelişmiş ülke gazetecileri, ör-
neğin Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne göre, üstün ve hızlı
durumda bulunmaktadır. Özellikle iletişim uydularının
üretilmesi ve kullanılmasının endüstrileşmiş ülkelerin
tekeline bulunması gibi (130).

Diğer taraftan, iletişim teknolojisinde yeni
araçların kullanılacağı ve dünyayı çevreleyen atmosfer
tabakası üzerindeki uzay boşluğunun da iletişime açılması
ile, bu teknolojinin önümüzdeki yıllarda daha da geniş
olanaklar kazanacağı unutulmamalıdır.

Az gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkelerde;
telefon, telgraf ve teleks masraflarının işletmelere yük-

(129) Nazım Güvenç (Derl. a.g.y., s. 14.

(130) Dr. Hıfzı Topuz, Uluslararası İletişim, Eskişehir, 1984, s.
11-23.

leyeceği yük, örneğin Üçüncü Dünya Ülkelerinde yabancı muhabir azlığı, haber ajansları arasındaki eşitsizlik, ülke içi haberalma şebekelerinin yetersizliği, zamanla yarışta, dünya gazetecileri arasında farklılıklar meydana getirmektedir.

İletişim araçları, geniş teknik, onları zamanla yarışta öne geçirmiştir.

I.1.7.2.4. Başarı ve Üzüntü

İster bizde, isterse dünyada olsun; aslında gazeteciye net ve kesin biçimde tanımlamak güçtür. New York Times başyazarlarından James Burton'a göre gazeteci: canlılık'tır. Tanınmış gazeteci Paul Miller'e göre (131) gazeteci: yılmazlık'tır. Başka birisine göre "gereği arayıp, bulmak ve ortaya çıkarmak" uğraşıdır. Washington Star'ın Genel Yayın Müdürü Benjamin M. McKelway ise şöyle diyor: "Benim gazeteciliğim, günlük gazete işidir. Bu işi hiçbir işe değışmem. İçinizde günlük gazete işine girmek isteyenler, bu işte yetenekli olanlar, canla-başla çalışmayı göze alanlar, komşunun tavuğu kaz olurken bu işten caymayanlar, bağlanıp kalanlar, er-geç gazeteciliğın bağlanmaya değeri bir uğraş olduğunu anlayacaklardır." Gazeteciliği bir atlama tahtası değil de gerçek uğraş kabul edip ciddiyetle çalışanlar her yerde büyük başarılar kazanmışlar ve engin saygı görmüşlerdir.

Özetlersek; dünyadaki gazeteci tipi şöyledir: Gazeteci, yazar değildir. Yazar da gazeteci değildir. Bir gazeteye hikaye, roman, köşe makalesi, fıkra, araştırma yazısı yazan kimseler, gazeteci değillerdir. Ama bir gazeteci; fıkra da, köşe makalesi de, araştırma da,

(131) Şevket Evliyagil, Gazete Yayımlama Yöntemleri, Ankara, 1981, s.

hikaye ve roman da yazabilir. Gazeteci, evvela doğuştan ruhunda gazetecilik alevi olan; yani merak, gayret, enerji, mücadele gibi hassaları bulunan insandır. Bu hassalar, her insanda yoktur. Bu yeteneklerden mahrum olanlar, bir gazetede çalışanlar, gazeteci sıfatını edinirler ama, gazeteci olamazlar. Bir gazetecinin geniş ansiklopedik kültürü olması şarttır. Öz dilini çok iyi bilmesi ve öz diline çok yakın bir yabancı dile de sahip olması zaruridir. Ansiklopedik bilgiye sahip olmakla beraber bir konuda ihtisas sahibi olması fevkalade yararlıdır. Zira bir tartışmaya girdiği zaman; hasmını o alana çekebilirse, zafere ulaşması tabiidir. Gazeteci, son derece dürüst olmalı ve tam anlamı ile sözünün eri sayılmalıdır. Kendisine tevdi edilen bir sır, sır sahibinin müsaadesi olmadıkça asla açıklamamalıdır. Böyle bir itimat havası sağlayan bir gazeteci daima aranan bir kimsedir. Batıda gazeteci tipi denildiği zaman göz önünde canlanan tip budur.

Hem yetenekli, hem de tahsilini yapmış olanı iyi gazetecidir.

Dünya gazetecilerinin başarıları çok, üzüntüleri sınırlı sayılabilir.

2. TÜRKİYE'DE GAZETECİ TİPİ

2.1. Genel Kültür Açısından

Gazeteci ve gazetecilik çok kapsamlı bir kavramdır. Tanımlanması bile kişiden kişiye değişmektedir.

Yine de ortak değerleri bir araya getirerek bir tanımlama yapmak gerekirse;

Gazeteci; sorumluluk ve yargılama yetenekleri olan, iş eğitimi görmüş, uğraşında yetiştirilmiş, deneyim sahibi olmuş, habercilik, yazarlık ya da yayın işlerinde gerekli uygulama bilgilerine sahip, canlı, düşünsel izlemede bekinici, işi için rahatını gözetmeyen çağdaş bir tiptir.

"Gazetecilik, dünyanın en zevkli, ama aynı zamanda da en güç mesleğidir. En zevkli meslektir, zira, bütün meslekler, bir zaman sonra, mesleğin tabiatı gereği, ilgiliye yeknesak gelmeye başladığı halde, her an, her gün çeşit çeşit konu ve olayda hazır ve neşir olmak mecburiyetinde bulunan gazeteci, hiçbir zaman, bir meslek yeknesaklığı bunalımına uğrayamaz.

Gazetecilik en güç meslektir. Zira gazetecinin sağlam bir kültüre, geniş ansiklopedik bilgiye sahip olması şarttır. Gazeteci, hem kendi memleketinin hem de dünya tarihinin ana hatlarını çok iyi bilmek mecburiyetindedir. Gazeteci, memleketinin diline hakkıyla vakıf olmak zorunluluğundadır (132).

Gazetecilik, ayrı bilgi isteyen bir uzmanlık işidir (133).

Gazetecilik kadar geniş bilgiye ihtiyaç gösteren başka bir meslek yoktur denebilir. İyi bir gazeteci, her konudan az çok anlamalıdır. Bunun için en iyi çare; programında tarih, siyasi, ekonomik bilgiler, sosyoloji, psikoloji, fen, dil ve edebiyat bilgisine yer veren bir eğitime ihtiyacı vardır. Aynı zamanda bu bilgilerin gazetecilik mesleğine tatbiki çarelerini ve şekillerini gösteren gazetecilik enstitülerine, kurslarına da devam ederse

(132) Ziyad Ebüzziya, 14.10.1987 tarihli anketten.

(133) Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, s. 126.

iyi bir muhabir olmak için bütün imkânları hazırlamış olur. Gazetenin günlük işleri muhabiri muhtelif sahaları içine alan birçok hadiseler hakkında havadis toplamaya, hatta bunlar hakkında fikir yürütmeye mecbur eder. Örneğin; belediyeden haber almak için belediyeçilik hakkında bilgi sahibi olması, mahkeme haberleri vermek için adliye mekanizmasını bilmesi, kanunlara az çok yakınlığı olması, ilmî toplantıları takip edebilmesi, romancılarla konuşabilmesi için edebiyattan anlaması gerektir. Bundan başka ticaret dünyasını, işçi davasını, ekonomik olayları, üretim, tüketim vesaire gibi ögeleri kavraması şarttır.

Gazeteler hükümet merkezinde cereyan eden olaylara önem verdikelerine göre gazetecinin siyasi ilimlerden de anlaması lâzımdır. Bugün siyasete hükmeden davaların çoğu ekonomiktir. Bu itibarla iktisadi bilgilere sahip olmak gerekir. Birey ve toplum psikolojisini bilmek de lüzumludur. Hatta tarımdan ve hekimlikten dahi uzak kalmamak gerektir.

Gazetecilikte başarılı olamayan kimselerin çoğu, bilgi eksikliği yüzünden başarısızlığa uğrarlar. Bunların yapacağı yanlışlar okuyucuları yanlış yollara sevk etmekle kalmaz, halkın gazetelere olan güvenini de sarsar.

Kültürsüz gazeteci ise, gerek arkadaşları arasında, gerekse kamuoyunda alay konusu olur (134);

"Bunda müsahhihlerin (düzeltmenlerin) rolleri büyüktür. Gazetenin birinde, "Kuyucu Murat Paşa" sözcüğünü; - Paşa (kuyucu) olmaz, olsa olsa (kuyumcu) olur! diyerek değiştiren bir müsahhihin suçunu, kamuoyu belki yazara yüklemeyebilir ama; "Diyabet İşleri" yerine "Dinayet İşleri" yazıldığında, okuyucu, bu hata için yazarın kültürü konusunda kuşku duyabilir.

(134) Cemal Anadol, 27.8.1987 tarihli anketten.

Nitekim, Ünlü bir gazetede musahhih, tanınmış keman virtüözü Yehudi Menuhin'in adını; Biz, Yahudiler'den ilân alıyoruz. Yahudi dersek, ayıp olur diyerek, Musevi Menuhin olarak değiştirmiştir.

Abdullah Cevdet; "Ben vatanın öksüzüyüm." yazmış; bu gazetede "Ben vatanın öküzüyüm" çıkmıştır (135).

Hatta düzeltme yanlışları, bazen gazetecinin başını derde sokabilir;

"Vakit Gazetesi'nde bir gün (Gâzî Hazretleri) yerine (Mâzî Hazretleri) yazılmıştı. Gazetenin sahibi Hakkı Tarık Us, Çankaya'daki işi kapatmayı başardı ama, gazetede çalışanlar, başlarına kötü bir şey geleceği korkusu ile heyecanlı saatler geçirmişlerdi.

İsmet Paşa başvekillikten azledilince (20 Eylül 1937) gazetelere bir tebliğ verilmiş ve Paşa'nın çok çalışmaktan "sürmenaj" geçirdiği bildirilmişti. Tan Gazetesi, haberi Ankara'dan alırken, "sürmenaj" yerine "süren teessür" yazıldığı için gazete suçlu görülmüş ve bir ay kapatılmıştı (136).

100 gazeteci arasında yapılan ankete göre; her beş gazeteciden ikisi, yazı ve haberlerde Türkçe imlâ ve dilbilgisi hatalarının yapıldığı kanaatindedirler. Gazetecinin, mesleği gereği Türkçeyi en iyi kullanması, dilbilgisi ve imlâ konusunda yeterli olması, esas olmasına göre, ortaya çıkan bu sonuç, çok büyük bir önem taşımaktadır.

(135) Necip Fazıl, Bâbiâli, 3. Baskı, İstanbul, 1985, s. 61.

(136) Günvaz Otmanbölük, Babiâli'nin Yarım Asırlıkları, İstanbul, 1986, s. 25.

Bu gazetecilerin % 5'i yazı ve haberlerde mantık hatalarını, % 6'sı eksik araştırma yapıldığını kabul etmektedirler.

Aralarında araştırma yapılan 100 gazeteciden; 12'si Hürriyet, 12'si Sabah, 12'si Milliyet, 8'i Günaydın, 13'ü Cumhuriyet, 8'i Güneş, 5'i Tercüman, 3'ü Tan, 7'si Türkiye, 1'i Yeni Asır, 15'i bütün gazeteleri, 4'ü diğer gazeteleri okuyordu.

Bu 100 gazeteci; 16 yabancı gazete ve 30 yabancı dergi okumaya olanak bulabiliyor; yerli dergilerden; Nokta 30, Yankı 23, Edebiyat dergileri 13, Teknik dergiler 4, Kadınca 3, Erkekçe 5, Bravo 1, Yeni Gündem 1, Mizah dergileri 5 ve diğerleri 15 kişi tarafından okunuyor.

Televizyon haberlerini her gün izleyen gazeteci sayısı ise % 6.

2.2. Mesleki Eğitim Açısından

Gazetecilikte bilgi ve tecrübe, her devirde önemli olmuştur. Bir gün Mahmud Sadık, Ahmet Emin Yalman'ı bir kenara çekmiş ve ona; "- Bilgin ve tecrüben noksandır, Herbert Spencer'in (Terbiye) adlı kitabından başlayarak, ciddi kitaplar oku, kendini yetiştir." demişti.

Bugün, Türkiye'de gazetecinin genel kültürü, giderek yükselme durumundadır. Basın ve gazetecilik okulları sayısının artması, bu alanda etkili olmaktadır.

Türkiye'de gazetecilik mutlakiyet, meşrutiyet, cumhuriyet ve demokrasi dönemlerinde çok zorluklarla karşılaşmış, tehlikeli fakat her kesim ideali bir meslektir. Bu meslekte doğuştan yeteneği olan idealist ve özve-sahibi olanlar başarı gösterebilmişler, ancak cumhuriyet

devrinde bazı gazeteler eğitim müessesesi durumunda olup çok sonraları okullar, enstitüler, üniversiteler seviyesinde, kurulmuş genel kültür ve mesleki bilgi bakımından yetismeye, mesleki teşekküller kurulmaya başlanmıştır.

Aralarında anket yaptığımız 100 gazeteciden 38'i lise, 22'si gazetecilik, 6'sı siyasi bilgiler, 4'ü hukuk, 8'i ekonomi, 3'ü türkoloji, 7'si dil, 2'si güzel sanatlar, 4'ü sosyal bilimler, 3'ü ortaokul, 2'si ilkokul mezunudur.

Bu 100 gazeteciden 49'u ek eğitim yapmak istediğini belirtmiştir. 18'i eğitimini yeterli bulduğunu söylemiş, 33'ü ise yanıt vermemiştir.

100 gazeteciden 19'u gazetecilik, 7'si dil, 4'ü politika, 5'i bilgisayar, 3'ü ekonomi, 2'si tarih, 2'si hukuk, 2'si teknik eğitim yapmak, 3'ü fotoğrafçılık öğrenmek istediğini söylemiş, 53'ü soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

Füruzan Tekil;

"Çeşitli dillerde kültür'ün tanımı yapılmıştır. Burada, ortak öge bilgidir. Ancak kültür, bilgiden ibaret değildir. Türkçe'de esk dilde, bunu oldukça karşılayan bir iki sözcük vardır: İlim ve irfan. Bir insanın ilmi olabilir, ama irfanı noksan kalabilir.

Bugün ansiklopedileri, ya da biyografileri açıp da şöhret sahibi kimselerin yaşayışlarına baktığımızda; pek çoğunda bitirdiği okul belirtilmemiş, ancak eserleri ve düşüncelerine (teorilerine) geniş ölçüde yer verilmiştir. Bu okumanın veya bir okul diploması almanın gerektiği...

Tekil'e göre; "bir diploma, eğer yastığın altına konulur da üzerinde uyunursa, o bir değer ifade etmez. Tahsil, daima faydalıdır. Ama, onu kişinin yeterliliği ve çalışkanlığı ile bir bütün halinde ortaya koyma koşulu kesindir."

Ahmet Emin Yalman'a göre (138);

"Gazeteci olunmaz, gazeteci doğulur."

Ziyad Ebüzziya da aynı kanaattedir (139);

"Nasıl her ders alan kimse keman, piyano çalmasını öğrenebilir, fakat bir keman, bir piyano virtüözü olamazsa, bu haslete ancak yaradılışında bu maya varsa sahip olabiliyorsa, gazeteci için de mesele aynıdır. Tahsille, tecrübeyle, sıfat ile gazetecilğe ait birçok hususiyetlere malik olunabilir ama, eğer bir kimsenin yaradılışında, bu mukaddes "gazetecilik özü" bu kutsal "Gazetecilik Mayası" denilen Allah Vergisi yoksa, o asla gerçek bir gazeteci olamaz."

Bir Basın Yayın Yüksek Okulu öğrencisi "Türkiye Gazetesi"nde yaptığı staj sırasında "... adam yerde yarı baygın vaziyette ölmüş yatıyordu." diye yazmış gazete yöneticileri, bu haberi "ibret" olsun diye yayınlamış ve;

"İşte Basın Yayın Okulları böyle öğrenciler yetiştiriyor" demişlerdi (140).

Kıyamet koptu. Okul yöneticileri, gazeteleri, "insafsızca eleştiri yapmak"la suçladılar. Gazeteler ise,

(138) Ahmet Emin Yalman, a.g.e., s. 2.

(139) Z. Ebüzziya, 15.9.1987 tarihli anketten.

(140) Haftaya Bakış, Milliyet Eki, Sayı 914, 20 Aralık 1986, s. 23.

bu okulların işe yarar gazeteci yetiştiremediği yolundaki eleştirilerini sürdürdüler.

"Yarı baygın yatan ölü"nün yarattığı tartışma, geçen hafta Eskişehir'de UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi'nin Anadolu Üniversitesi ile işbirliği sonucu düzenlediği, "Teknolojik Gelişmeler Karşısında Gazetecilik Eğitimi Yöntemleri Semineri'nin de ana konusuydu. Toplantıda konunun tüm ilgilileri, Öğretim Üyeleri, gazeteciler, okul yöneticileri, YÖK yetkilileri ve öğrenciler sorunu bir arada tartışma olanağı buldular. Sonuç şaşırtıcı bir görüşbirliği oldu.

Türkiye'de basın-yayın alanında eğitim İstanbul Üniversitesi içinde 1950'de kurulan bir enstitü ile başlamıştı. 1962'de Ankara'da SBF bünyesinde, Batı'daki örnekleri gözönüne alınarak, Basın Yayın Yüksek Okulu kurulmuştu. Aradan geçen 35 yıl içinde bu okulların sayısı 6'ya yükseldi. Bu okulların Avrupa'daki bazı örnekleri gibi daha çok genel kültür ve formasyon eğitime ağırlık vermeleri, uygulamaya girmekte ise gönülsüz davranmaları buradan yetişenlerin pratikte basının içine girdiklerinde hayal kırıklığına uğramalarına yol açtı. Sonuç, her yıl giderek büyüyen işsiz gazeteci sayısı, sınıflarda oturacak yer bulma sıkıntısı, kalitesiz eğitim ve meslekten soğumuş öğrenci oldu.

BYYO'da 4 yılda öğrencilere 6 tane hukuk dersi okutulduğu halde, 1 tane haber yazma tekneği dersi verilmiyordu. Radyo-TV bölümü mezunu olup kameraya elini sürmemiş, ya da gazetecilik mezunu olup bir tek röportaj yapmamış öğrenciler vardı. Öğrencilere staj için ayrılan 3 haftalık süre ise, ne yazılı basında, ne de TRT'de amacına ulaşamıyordu.

Toplantıya Haftaya BAKIŞ Dergisi adına katılan Can Dünder, öğrencilerin sorunlarını dile getirdiği konuşmasında, "piyasadaki talep gözetilmeksizin ve çok miktarda alınan öğrenciye pek çok gereksiz ders verilirken asıl kullanacağı bilgilerin verilmemesini eleştirirken, "Sadece iyi formasyon veren bir eğitim anlayışının pratikte yarattığı sonuç, iyi formasyon almış çantacılık, manavlık, dekoratörlük yapan basın-yayın mezunları olmuştur" dedi. Uygulama derslerine son yıllarda ağırlık verilmesini, basınla ilişkilerin sıklaştırılmasını, öğrenci kontenjanlarının düşürülüp, okullara hevesli ve kaliteli öğrenci alınmasını sağlayacak bir sistemin oturtulmasını önerdi.

Toplantı sonucunda okul müdürlerinin, çoğu öğrenci istemleriyle de çakışan önerileri, YÖK temsilcisi huzurunda kaleme alındı. Öğrenci sayısının azaltılması, öğrencilerin özel bir yetenek sınavıyla seçilmeleri, okullar arasında işbirliğinin artırılması, bu yüksek okulların fakülte biçiminde örgütlenmeleri, derslerin belirlenmesi ve yürütülmesinde meslek kuruluşlarıyla işbirliği yapılması, staj sisteminin gerçekçi şekilde düzenlenmesi ve basınla verimli bir ilişki içinde olunması önerildi.

Ebüzziya Tevfik, 5 sultan, 2 cumhurbaşkanı, 6 savaş görmüş, felaket yılları yaşamıştır. Gazeteleri, en çok kapanan yazardır. Ancak, bu kapatma kararlarının çoğu Ebüzziya ailesinin son yazar kuşağı torunu Ziyad Ebüzziya'nın zamanına rastlamıştır.

Ziyad Ebüzziya;

"Gazeteciliğimiz zamanında Basın Yüksek okulları yoktu. Ancak gazetelere muhabirlik ile gazeteciliğe başlanır ve başarılı olan gazetecilik heyecanına sahip

olan ilerler, zamanla muhabirlikten mülâkâta (interview) mülakattan araştırmaya yükselebilirlerdi. Bir muhabirin, hatta mülakatçı ve röportajcının, araştırmacının imzası katiyyen konmazdı. Başarı, ortaya yeni bir mesele atılması hatta bir nazırı, hükümeti sarsacak bir mesele yaratan gazetecinin bile yazısına imzası konmazdı. Mesele herkesin eşit şartlarla girip ancak kabiliyet ve zekâsı sayesinde ilerlenebildiği için, alaylı-mektepli ikiliği yoktu. Kanaatimce, gazetecilik okulunu bitirerek mesleğe girenin, gazetede yetişmiş fakat Gazetecilik Yüksekokulunu bitirmiş bir yeni gazeteciye nazaran başarılı olması çok daha yaygındır. Bence, muhakkak bir mektepli-alaylı ikiliği yaratılmak isteniyorsa, gazeteden yetişenler mektepli, Gazetecilik okulundan yetişenler alaylıdır. Zira gazeteciliğin gerçek fakültesi, resim fakülte değil, gazetedir." diyor.

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent ise aksi tezi savunur ve başarılı bir gazetecilik için "genel kültür"ü ve meslek eğitimini esas alırken, şunları söyler (141);

"Gazeteciliğin de diğer meslekler gibi belli bir eğitim gerektirdiğini kabul etmek gerekir. 'Anadan doğma gazeteci olunur' sözü yanlıştır. Belli bir eğitim görmemiş kişiler belki iyi birer 'muhabir' olabilirler ama asla başarılı bir gazeteci olamazlar. Çünkü bu meslekte genel kültür önemlidir. Gazetecilikte değişik vesilelerle pek çok kişiyle karşılaşır ve onlarla tartışmak zorunda kalırsınız. Bunun için de asgari bir eğitim görmüş olmanız gerekir."

Ülkemizde gazetecilik okullarının açılması, mesleki bakımdan önemli bir gelişmedir.

(141) Şevket Evliyagil, Gazete Yayımlama Yöntemleri, Ankara, 1981, s. 32.

Türk basınında çalışanların mesleki eğitimi ağırlık kazanmıştır. Basın ve Gazetecilik Yüksek Okulları mezunlarına ilgi gösterilmektedir.

Ancak; Nezih Demirkent; "Gazetelerin kadroları sınırlıdır. Okulların verdiği mezun sayısına bakıyoruz bu gençlere iş olanağı yaratmak gerçekten zor." diyor.

Prof. Dr. Yılmaz Büyükersen ise; "- Bakıyoruz; önceleri bu okullar "Gazetecilik" adını taşıyor, ondan sonra "Basın-Yayın" ismini alıyor. Daha sonra da Basın-Yayın ve Halkla İlişkiler şeklinde bazı değişikliklere uğruyor. Buna göre bu isim değişikliği en önemli nedeni gazetecilik adını taşıyan bir okuldan mezun olan öğrencilerin istihdamının gazetelerde sağlanmasının imkânsız olduğunun anlaşılmasıdır. Gerçi isimler istihdam alanının genişletilmesi için değiştirilmiştir ama eğitimin özü ve içeriği değişmediği için istihdam sorunu yine gündemdedir." diyor.

2.3. Mesleki Organizasyon ve Meslekte Branşlaşma Açısından

İlk gazeteciler arasında Ahmet Midhat Efendi ile Ebüzziya Tevfik gelir. Bu iki yazar kadar gazeteciliği, şeklinden başlayarak ciddiye alan azdır. Muhabir, muhbir, yorumcu, yazar ve musahhihe kadar, çeşitli görevleri üstlenen şahıslar arasında; Şinasi, Ebüzziya ve Ahmet Midhat Efendi ilklerdir. Daha sonra gazetecilik yaygınlaşmış ve kişilerin fikirleri söylemek, serbestçe ifade etme istekleri arttıkça, hükümetler birtakım kısıtlamalar getirmişlerdir.

1864-1867 gazeteciliğin gelişme dönemidir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, sayısı gazete ve dergi ortalığı kaplamıştı. Çoğu birkaç sayı, hatta bir tek sayı çıktıktan sonra kapanan bu yayınlar, yıllarca söy-

leyecek çok şeyi olanların hepsini bir anda söyleyip, tükenmelerini, açıkça gösterir. Halbuki; Ahmet Midhat Efendi ve Ebüzziya Tevfik gibi gazeteciler, ömürlerini bu işe vakfetmiş şahsiyetlerdi ve diğerlerinden ayrılırlar.

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sırasında idealist ve vatansever gazetelerle gafil veya hainleri yan yana görürüz. Milli Mücadele sırasında Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye" gazetesi milli mücadelenin sesi olarak çıkmaya başlar.

İlim adamı olarak sosyoloji doktorasını Amerika'da yaptıktan sonra ömrü boyunca gazeteciliğe kendisini adayan Ahmet Emin Yalman ve diğerleri ile uzunca bir zaman gazetelerimiz, dolgun bir mahiyet taşırlar. Edebi eserler orada tefrika edilir, düşünceler gazetelerde olgunlaştırılır. Okuyucunun hazırlanması, yetiştirilmesi görevinin yanı sıra, yazarın da bol kalem tecrübesi yapabileceği gazeteler; kitle iletişim araçlarının, rodya ve televizyonun hayatımıza girmesi ile işlevlerini büyük ölçüde kaybederler. Gazetelerin parti görüşlerinin sözcüsü haline gelmeleri veya ticarî maksatlarla gazete çıkarılması ise, onları sadece belirli kesimlerin okuduğu gazeteler haline getirir. Eskiden "gazetede okudum" demek ayrı bir anlam taşırdı. Şimdi haberin bu değeri bile ortadan çekilmiştir.

Gazetelerin bir süre sonra, özellikle II. Meşrutiyet sonrasında çoğalması ve birbirlerini suçlamak için gazeteler çıkarılması ve parti mücadelelerinin ön plana çıkarak, şahsi hayranlık ve millî menfaatleri veya evrensel değerleri ayak altına almaları yazarlarımızda şiddetli bir nefret uyandırır.

Yeni Osmanlı Partisi'nin gazetesi, II. Meşrutiyet'in belli başlı bütün fikir cereyanlarını ülke çıkarları için birleştiren "Yeni Turan Partisi"ni yıpratmak için, iğrenç ithamlarda bulunur, halkı galeyana getirir, başarıları küçültür ve halkı tahrik ederek bir delinin parti başkanını vurmasına yol açar.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), "Hüküm Gecesi" isimli eserinde; gazetecilik ve politikanın, "gençleri tüketici bir bataklık" olduğunu teşhir eder.

Tanzimat'ın ilk yazarlarının yücelttikleri gazetecilik mesleği, kamuoyunda yaygınlaşmış, hayatın kazanıldığı bir meslek haline dönmüş, heyecanı ile insanları avlamıştır. Ancak; edebiyatımıza aksediş şekilleri ile gazetecilik, saygıdeğer bir meslek olarak görülmemektedir.

Gazetecilik mesleğinin bir de teknik yönü vardır. Başarılı olmak isteyenler bir gazetenin nasıl hazırlandığı, nasıl yayına sunulduğu hakkında asgari bir bilgi sahibi olmalıdırlar. Gazete ve dergilerimizde görev alan ve sayfa düzeni kesimini tercih edecek olanların, mutlaka teknik bilgileri olması şarttır. Yalan bir haber ya da bir yazının sadece yayınlanmasıyla gazeteci olunamaz. Para ile gazeteci olunmaz. Yani bir büyük gazete sahibi bile bu mesleğin gerektirdiği bilgilere sahip olmak zordur (142).

Mesleki organizasyon ve branşlaşmanın bizde yeterli uygulama gördüğü söylenemez. Eleman alınırken büyük gazeteler, yayın organları dışında, bu kurala uyanlar sayıca azdır.

(142) Şevket Evliyagil, a.g.e., s. 33.

Halen çalışmakta olan 100 gazeteci arasında yapılan araştırmaya göre, 39'u istihbarat, 4'ü ekonomi, 8'i magazin, 4'ü polis-adliye, 1'i belediye, 2'si işçi, 8'i dış haberler, 4'ü redaksiyon, 24'ü spor ve 3'ü diğer bölümlerde görev yapmaktadırlar.

Bu 100 kişiden; 63'ü dalında uzman olup, 18'i uzman değildir. 19 gazeteci ise, bu soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

100 gazeteciden; 3'ünün 1 yıla kadar, 11'inin 2-3 yıl kadar, 11'i 4-5 yıl arasında, 20'si 6-10 yıl arasında, 19'u 11-15 yıl arasında, 18'i 16-20 yıl arasında, 3'ü 21-25 yıl arasında, 5'i 26-30 yıl arasında, 6'sı 30 ve daha fazla yıl çalıştığını söylemiş, 4'ü bu soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

Füruzan Tekil'e göre; "gazetecilikte meslekî organizasyon, bütün diğer uğraşlarda olduğu gibi, bireyin arzu ve yeteneklerine bağlıdır (143). Örneğin; siyasi konulara eğilimli bir kişi, mesleğinde de bu konulara yönelecek, yazı ve eserlerini bu vadide geliştirecektir. Ekonomi, sanat ve diğer konular için de ihtisaslaşma, uzmanlaşma zorunluluğu vardır. Çünkü, gazete yazarı, gazete okuyucusuna, bilgilerinden daha çok fazlasını vermek durumunda ve zorundadır. Eğer okuyucu, gazetesinden bir şeyler öğrenemiyorsa, o gazeteyi okumaya devam etmesinin gereği yoktur. O zaman da, bunları başka kaynaklarda aramaya mecbur kalır.

Türk gazeteleri ve gazetecisi, son zamanlarda bir özellik göstermeye başlamıştır. Gazeteler, son zamanlarda; ticaret kurallarına tâbi oldukları gibi, bu gazetele-

(143) F. Tekil, a.g.a., 12.9.1987.

rin çoğunu ticaret ile uğraşan kimseler olarak, basında ideallerden uzaklaşmaktadır."

Hasan Refik Ertuğ (144);

"Mesleğe nasılsa gidip tesadüfen tutunan birkaç kişinin, kendisini gazetecilikte "yed-i tûlâ" sahibi sayarak bu işin okumak ve öğrenmekle bir ilgisi olmadığını söylediklerini yazar (145) ve gerçekten de bizde yalnız gazetecilik için değil, dokturlak gibi mesleklerde de, özellikle kırık-çıkıkçıların rekabetinde, benzer duruma rastlanır. İstidat ve meslek aşkı, her meslek için önemlidir. Büyüklerden bir zât'ın başka bir alanda söylediği gibi, "bu iş kitapla olmaz, amma kitapsız da olmaz". İyi bir avukat, iyi bir doktor olmak için de meslek aşkı ve istidat gerekir, fakat bunlar vardır diye diplomasızlığa göz yumulmaz, der.

Bizde iyi niyetlerle başlatılan gazetecilik eğitimi, "Özel Yüksek Okullar" uygulaması dolayısıyla, birçok diğer meslek eğitiminde olduğu gibi, kötü bir dönem geçirdi. Nitelik düşürüldü. Nicelik şişirildi. "Diploma ticareti" yapıldı. Özel gazetecilik yüksek okullarının faaliyetinde bulunduğu bir dönemde Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin XVI. Kongresi'ne Sunulan Rapor'da; Öteki yüksek okullara nazaran ücretleri düşük olan gazetecilik okullarının tercih edildiği, hiçbir kolda ihtisaslaşma sağlamayan bu okullardan mezun olanların, hayata "diplomalı işsizler" olarak katıldığı, bu okulların basın-yayın kuruluşlarında staj görme imkânı da vermediği belirtilmektedir. Bugün Özel Yüksek Eğitim Kurumları uygulamasına son verilmesine rağmen, özellikle gazetecilik okullarının, mezunlarına eğitim gördükleri alanda çalışma imkânları sağlanabilmesi sorunu ve öğrencilere staj yaptırma konusu, daha titiz bir şekilde

(144) Doç. Dr. Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İstanbul, 1976, s. 172-176.

(145) N. Abadan Unat, a.g.e., s. 20.

ele alınmaya muhtaçtır. Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin raporu yayınlanmıştır (146). Aydınlar Ocağı'nın yayınladığı, "Milli Basın Meselesi" adlı kitapta da (İstanbul 1972) şöyle denilmektedir: "Ciddi yetişen gençlere iş imkânları bulunması ihtimali açık olmadığı için, mektepleştirme gayretlerinden sonuç alınamamıştır. Doğrusu aranırsa, milli ve modern imkânlarla yönelmeye elverişli bir gazetecilik eğitiminin okulları da açılmamıştır. Hüseyin Hatemi, bu konuda; "Pek açık bir ifade biçimi olduğu söylenemez!" der. Bugünkü Babiâli'nin fikir ve teknik elemanları uzun çalışmaların cevr-ü cefasından, tâbir caiz ise feleğin çemberinden geçmiş yüz - yüzelli kişiden ibarettir. Kaldı ki, patronun tanıdıkları, eş dost çocukları ve ilan veren müesseselerin gönderdikleri altı arabalı delikanlılar Bâb-iâli'ye akın ettikçe, geçimini bu yoldan sağlayan gazeteciler bir kenara itilmektedir. Ofset baskılı gazeteleri, ayrıca bu züppe elemanlar yüzünden de "seks", laubalilik ve sorumsuzluk tufanı sarmaktadır" (147). Ancak, Aydınlar Ocağı'nın isteği pek açık değildir. Hiç değilse ileride, özlenen nitelikte "yeni okullar" açılıp da öğrenci yetiştirilirse, ileride meslek için diploma şartının konmasını istediği, bugün için buna taraftar olmadığı anlaşılmaktadır. Açılacak "yeni okullar" ise, Anayasa Mahkemesi'nin özel yüksek öğrenim kurumlarına son verilmesine yol açan kararından sonra, gerçekleşmesi, imkânsız bir nitelik ile tarif edilmektedir; "Açılacak yeni okullar, bizce, Yunanlı ve yurtsever zümrelerin (Burada Hüseyin Hatemi; kim çıkar da böyle değilim der?" diyor. Halka açık anonim şirketleri eliyle, kolejler halinde, yahut üst kurslar şeklinde kurulabilir. Buralarda Anadolu ve Trakya Gazetelerinin genç elemanlarının büyük gazetelere kadro olacak şekilde yetiştirilmeleri, arzuya şâyândır." (148). İkinci

(146) Ulusal Basımevi, Ankara, 1971.

(147) Aydınlar Ocağı, Milli Basın Meselesi, s. 35.

(148) a.g.e., s. 36.

Türk Basın Kurultayı'nda "Basın'da Çalışanlar Konusu'nda Tebliğ" veren Behçetoğlu Muzaffer Gökten, gazetecilik okulundan mezun elemanlarımız başka dairelerde çalışırken (Basında iş bulamadığından) biz de ehil olmayan kişilerden muhabir yetiştirme çabasındayız" demektedir (149). Yine tebliğ sahibi "Adamcağız okulu bitirmiş, basında iş bulamadığından başka dairelerde kâtiplik yapıyor. Bu ayıptır... Kanun hazırlanırken, bunun da kolayı var, herhangi bir gazete, ajans, dergi vs. de yazı işleri müdürü olabilmek için Gazetecilik Okulu mezunu olmak şart"dır dedik mi, hoşafın suyu kesilir. Ben bu genç elemanlara çok acıyorum. Ahtapot gibi, basını avuçlarına almış biz alaylı gazeteciler bu yavrularımıza çalışma imkânı vermiyoruz." Aynı tebliğ sahibi, başka bir tebliğde de Basında yıllardır gizli olarak alaylı-mektepli çatışmasının sürdüğünü ve okulluların mağlup olduğunu, Basın İlan Kurumu'nun "bünyesinde gazetecilik okulu mezunu bulunmayan günlük gazetelere ilan verilmez" ilkesini benimsemesinin doğru olacağını, bazı kasarlanmış yazarların tırnaklarını sütunlarına geçirdiklerini ve yeni gençlere asla meydan vermek istemediklerini, yeni yetişecek fidanların korunması işinin de yine Basın İlan Kurumu'na kaldığını ileri sürmektedir (150). Ne var ki, bu tebliğde ileri sürülen teklif de gazetecilik okulu mezunlarına iş sağlanması için yeterli değildir. Her gazetede sadece bir kişi değil, kadrosuna oranlı olarak değişmek üzere en az bir kişi kaydı konur ve gazetecilik okulları'na ihtiyaç dışında aşırı öğrenci alınmazsa belki yararlı olacağı düşünülebilir. Bu konuda benim de öteden beri düşündüğüm ve en doğru bulduğum çözüm yolunu, Ege Üniversitesi Öğretim Görevlisi R. SEVİNÇ, "gazetecilikte Uzmanlaşma Konusunda Tebliğ"inde ileri sürmektedir ki, Gazetecilik Okulu mezunlarının, mesleklerinde çalıştırılmalarının kanunî mecburiyet haline getirilmesi, fakat bu okullardan mezun olmayıp halen çalışmakta olan gazetecile-

(149) 2. Türk Basın Kurultayı'na Sunulan Tebliğler, s. 87.

(150) A.g.e., s. 107.

rin de müktesep haklarının korunması şeklinde özetlenebilir (151). Bu tebliğde (Kurultay'a verilen değerli tebliğlerdendir. Şöyle deniliyordu; Ülkemizde kurulan gazetecilik yüksek okullarının amacı eğer kaliteli gazeteci yetiştirmek idi ise, bu okulları bitirenlerin istihdam yerleri belirlenmeli ve yasalaştırılmalıdır. Yasalaştırma yoluna girilmeyecekse, bu okulların yalnız adı değil amacı da değiştirilmeli ve tahsilleri sonunda bu okulları bitiren gençlerin hiç değilse boşlukta kalmalarına meydan verilmelidir (152). Ben de bu fikri paylaşıyorum ve ileride boşlukta kalacağını sezen öğrencilerin, işlerini meslek aşkı ile benimsemeyip ancak "yasak savma" kabilinden çalıştıklarını bir çok öğretici gibi ben de gördüm. - İkinci Türk Basın Kurultayı'na, "Basının Görev ve Sorumlulukları Komisyonu" tarafından sunulan raporda, konumuz ile ilgili önemli noktalar vardır. Herşeyden önce, Komisyon, gayet yerinde olarak Basın'ın, kamuoyunu oluşturtmasındaki güçlü oranında sorumluluğun bulunması gerektiği sonucuna varmış, sorumsuz yayınların, tüm basın özgürlüğünü ve basına olan saygınlığı yok etmesinden endişe edilerek, "yasal bir kuruluşun teşkilî ve meslek kuruluşlarının tek bir kuruluş haline getirilmesi, gazete sahipliğinin bir disiplin altına alınması (Basın özgürlüğünü zedelememek şartı ile), Basın İlân Kurumu'nun yeniden düzenlenmesi ve sorumsuz basının sayısını arttırıcı yönde çalışmasının önlenmesi teklif edilmiştir. Mesleğe girişte belirli bir eğitim düzeyi aranmalı, Basın-Yayın Okullarının öğrenci sayısı yurt düzeyindeki ihtiyaca göre ayarlanmalıdır.- Basın-Yayın ve Kurumlarla ilgili komisyon raporunda da yüksek meslek tahsili yapanların TRT, Radyo, Ajans, Gazete gibi kamusal ve özel kuruluşlara tercihan tayinlerinin sağlanması karara bağlanmıştır.

(151) Tebliğler, s. 112.

(152) A.g.e., s. 113.

2.4. Çalışma Prensipleri ve Kişisel Yetenekler Açısından

"İyi bir gazeteci dikkatli, titiz insandır. 'Kulağı delik adam' sözü bizim için geçerlidir. Kulağı delik demek de haberin kaynaklarına uzanabilmek demektir.

Gazeteci başarısını yazacağı yazı ile sağlar. Yani düzgün yazı yazmak, Türkçe'yi iyi kullanmak zorunda olacağınızı da unutmamanız gerekir (153)".

Gazeteci, son derece meraklı bir insan olmalıdır. Onun herşeye her konuya merakla eğilmesi gerekir. Gazetecinin, üzerinde dura dura belirteceğimiz en büyük hasleti de, dürüst olmak, asla yalan ve uydurmaya başvurmamaktır. O, gerçek olarak inandığını, bütün çıplaklığıyla, ortaya koymaktan çekinmeyecek cesarete sahip olmak, ne pahasına olursa olsun baskıya, tehdide boyun eğmeyecek kuvvete malik olmak mecburiyetindedir (154).

"Çok kere gazetecilik mesleği zevkli, heyecanlı bir macera olarak görülür. Bir sporsever bedava maç seyretmek için, polisiye olaylara ilgi duyanlar bir cinayet olayını görebilmek için, başka biri de sadece dünyayı gezip görmek için gazeteci olmak isteyebilir. Böyle kişiler azınlıkta değillerdir. Bir gazeteci bu arzularından vazgeçmek zorunda kalabilir, ama bunun yanında çok başarılı olabilir. Sokakta dolaşmak isteyen masa başında kalır, ya da masa başında araştırmacı olmak isteyen bir anda kendini olayların içinde bulabilir.

Böyle bir mesleği seçmek sonucunda elde edeceğiniz önemli ve önemsiz sonuçlar olacaktır. Manen tatmin olur, toplumda saygınlık kazanabilirsiniz. Pek çok kapı size açı-

(153) Nezih Demirkent, Gazete Yayınlama Yöntemleri, Şevket Evliyagil, Ankara, 1981, s. 33.

(154) Z. Ebüzziya, A.g. anket.

lir. Birçok okurunuzun tanışmak istediği ünlülerle sıkı fıkı dost olabilirsiniz.

Ancak bütün bunlara karşılık gazetecilik insana büyük maddi olanaklar sağlamaz. Bir gazetecinin alacağı ücret çalıştığı kuruluşun imkânları ile sınırlıdır. Geçmiş yıllarda bizim mesleğimize gönül verenlerin hayatlarını çay ve simitle geçirecekleri söylenirdi. Hamdolsun bugün bu anlayış gerilerde kaldı. Ancak yine de gazeteci zengin olmaz (155)."

"Bir gazeteci saygınlık kazanmak ve bunu korumak zorundadır. Tersine bu uğraşta barınamaz. Yüzlerce, binlercesi gibi gelir ve kaybolur gider...

Vatandaşların ülkelerine özgü haberleri de gazetelelerinden izlemek istemeleri doğal haklarıdır (156)."

Pek çok mesleğin olduğu gibi gazeteciliğin de bir ahlâk kuralı vardır. Her konuştuğunuz kişiden duyduğunuz her haberi oturup yazamazsınız. Bir ya da iki kez olabilir bu belki. Ama bir alışkanlık haline getirecek olursanız artık kimse size haber vermez, oturup konuşmaz.

Gazetecilikte iyi bir haberci;

Çabuk ve sessiz davranır. Kesin sorular sorar. Olayları, tepkileri önceden kestirir.

Günün haberlerini bilir. Gazete ve dergileri okur. Radyo ve TV gibi diğer haber aktarma araçlarını dinler. Gelişmeleri yakından izler.

İyi eğitim görmüştür. Çeşitli konularda bilgi ve sezgi sahibidir.

(155) Nezi̇h Demirkent, a.g.e., s. 33.

(156) A.g.e., s. 66.

Sadece ne olduğunu değil, olanın neden olduğunu ve ne tür bir gelişme doğuracağını araştırır, sorar ve peşini bırakmaz.

Haberleri doğru ve güvenilir biçimde vermek, haber kaynaklarını olağanüstü zorunluluklar dışında kesinlikle korumak, açıklamamak, özel yaşama saygı göstermek zorundadır (157).

Bunun için;

Tecessüs, haber kokusu almak, geniş muhayyile, geniş bilgi, iyi işleyen bir mantık ve muhakeme, iyi ve doğru yazmak, mesuliyet duygusu, haberlerde sıhhate itina göstermek, süratle çalışabilmek, teşebbüs sahibi olmak, beceriklilik; azimkârlık, şahsi temas ve dostluk yaratmak ve bunları idame etmek kabiliyeti, nezaket ve anlayış göstermek iyi bir gazetecinin vasıflarıdır (158).

Gazetecilikte; maddi menfaat cephesi ile idealizm cephesi, açık ve şiddetli bir çatışma halindedir (159).

Ahmet Emin Yalman'ın, Abdullah Zühtü'nün "Sabah Gazetesi"nde ilk günlerinde gördüğü; "gazetenin devamı, saraydan ihsan ve rütbe koparmak için, bir kısım gazetele- rin abartmalı kelimeler kullanması, padişaha dualar edilmesi ve onun yaptıklarının övülmesi gerekiyordu.

Bugün için de değişen bir şey yoktur. Gazeteci, eğer bu tip bir gazetede çalışıyorsa; gerektiğinde buna uymak zorundadır. Aksi halde kapı dışarı edilmesi işten bile değildir. Bir kısım yazarlar, kamuoyunda alışlagelmiş olan saygınlıklarına bakmaksızın, bunu büyük bir rahatlıkla yapabilirler.

(157) Şevket Evliyagil, Gazete Yayımlama Yöntemleri, Ankara, 1981, s. 65.

(158) Cevat Fehmi Başkut, Gazetecilik Dersleri, İstanbul, 1967, s. 121.

(159) A.E. Yalman, a.g.y., s. 2.

İdealist gazeteciler ise, bu tarzda tek bir satır yazmaktansa ölümü tercih ederler (160).

Ahmet Emin Yalman, mesleğe girişini şöyle anlatır (161);

"Gazetecilik mesleklerin en gücü fakat en şerefli idi. Namık Kemal, Ziya Paşa, Vakıf Başyazarı Said bey, Tevfik Ebüzziya gibi gazeteciler hep sürgünleri boylamışlardı. Enebi memleketlerinde de nice tehlike ve mahrumluğa katlanarak gazete çıkaran genç Türkler bulunduğunu sonradan yavaş yavaş öğrendim. Bu fedakârlık mesleği beni o kadar çekiyordu ki, 7 Temmuz 1907'de Beyoğlu Alman mektebinden diplomamı aldığım zaman bir gün bile feda etmeye razı olmayarak, babamın bir mektubu ile Hüseyin Cahid beye gittim ve maksadımı anlattım. O da, gazeteciliğin mesleklerin en berbadi olduğunu bana inandırmaya kalkıştıktan, fakat bunu başaramadıktan sonra bir mektupla beni ikdam, yazarı Abdullah Zühtü beye yolladı. İkdam sahibi Ahmet Cevdet bey "Ben burada çocuk çocuk istemem". diye beni almak istemeyince, Abdullah Zühtü, beni Sabah matbaasına götürdü, derhal oraya kapıldım.

Bu meslekte maddi menfaat cephesiyle idealizm cephesinin açık ve şiddetli bir çarpışma halinde olduğunu Sabah Gazetesi'nde daha ilk günlerde gördüm. Gazetenin bir kısmı, mübalağalı kelimeler, padişaha dua ve Abdülhamid'in yaptıklarını medh ve sena yazılarıyla dolu idi. Gazetenin beka bulması ve saraydan ihsan ve rütbe koparması için böyle yazılar yazılması çaresizdi. Fakat içinde Mahmud Sadık, Hasan Bedrettin, Meşrutiyetten sonra Maarif Müsteşarı olan Ali Reşad, Almanca mütercimi Kurmay Yüzbaşı Nuri gibi kimseler bulunan idealist gazeteciler bu tarzda bir satır yazmaktan ise ölümü tercih ederlerdi. Padişaha dua yazıla-

(160) Ahmet Emin Yalman, a.g.y., s. 3.

(161) A.E. Yalman, a.g.y., s. 2-3.

rını yazan Selanik'li Tefvik ve Halid beyler ayrı bir odada otururlardı. Arada hiçbir arkadaşça temas yoktu. İdealistler, diğer iki gazeteciden cüzzamlı kimselerden kaçır gibi kaçıyorlardı. Gazetecilikte ticarî cephe ile idealist cephe arasındaki zıdlığı bundan açık bir surette görmek mümkün olamazdı.

1918 yılında İleri Gazetesi sahibi Cevat Nuri bey, Matbuat Cemiyeti'nde şu soruyu sormuştu; "Bir gazete, tıpkı bir avukat gibi, ücret alarak, şunun bunun çıkarlarını kendi sütunlarında müdafaa edemez mi?" O zamanki idare heyetinin ittifakla verdiği cevap şu olmuştu: "Böyle yapan bir gazete, kamu hizmetindeki vazifesine ihanet etmiş ve gayri meşru kazanç hırsıyla okuyucularını aldatmış olur." (162).

Sedat Simavi, genç gazetecilere öğütünde; "gerektiğinde kalemini kır, fakat satma!" der (163).

Ahmet Emin Yalman;

"1908'den sonraki gazetecilikte, ecnebilere para almak, pek az istisnalarla umumi idi ve olağan sayılıyordu. İdealist gazetecilerin dürüst yazılarına ve Süleyman Nazif gibi vatanseverlerin "Batarya ile ateş" tarzında, acı feryatlarına rağmen, demokrasinin istikrar sağlayamamasının, her şeyin çökmesinin ve "Balkan Harbi"ne yol açılmasının sebeplerinden biri de basında ecnebi parası oynamasıdır." diyordu (164).

"Velid (Ebüzziya) Bey, Zaman Gazetesi'ni çok güç şartlar altında çıkarıyordu.

(162) A.E. Yalman, a.g.y., s. 8.

(163) Hürriyet Gazetesi'nin otobüs duraklarına asılan duvar afişleri, 1987.

(164) A.E. Yalman, a.g.y., s. 4.

Satışlar düşük, ilanları yok denecek kadar azdı. Çalışanlara güçlkle para ödeyebiliyordu.

Aslında; gazeteler hantal makinalarla basılırken, Velid Bey, en modern makinalara sahipti. Bazen elektriğin gücü yetmiyor, başka gazetelerde sokaktan çağırılan hamallar kolu çeviriyorlar ve böylece baskı yapılabiliyordu.

Bir gün, Tranvay İdaresi'nden iki Türk ile bir yabancı müdür, Velid Bey'i ziyaret etmişler, (Zaman Gazetesi)ne ilan vermek istediklerini bildirmişlerdi. Böylece, gazetenin aleyhteki yayımını önlemiş olacaktı.

Velid Bey, bunu kendisine hakaret saymış ve adamları, (Zaman Gazetesi) idarehanesinde çalışanların anlattıklarına göre; (üzerlerine bir kurt gibi saldırarak, onları tekme tokat kovmuştu (163)."

Fuat Emircan, Velid Ebüzziya'yı ve bu olayı şöyle anlatır (166):

"Kolay bir patron değildi. Fakat gazetecilik mesleğinde doğruluk ve dürüstlüğü, inanmadığımız şeyleri yazmamayı, haberleri taarif etmeden, hatta "süslemeyi" de bize o öğretmişti. Kendisi sigara ve arasıra içki bile içtiği halde, "halkı tütüne ve içkiye teşvik etmemek" inancıyla Tekel ilanlarını reddetmiş ve gazetenin mali durumunun bundan zarar gördüğü hallerde de inancına sadık kalmıştır. Ben, meslekteki hemen her şeyimi; gazetecilikte ilk adımlarımı attığım "Zaman", çok ilgi çekici bir çevre içinde çalışma fırsatını bulduğum "Haber" ve bana büyük tecrübeler edinme imkânını sağlayan "Tasvir-i Efkâr" gazetesine borçluyum."

(165) Günvar Otmanbölük, Babiâli'nin Yarım Asırlıkları, İstanbul, 1986, Niyazi Acun Anlatıyor, s. 12-13.

(166) A.g.e., s. 64.

Türkiye'de gazetecilik mesleğinde çalışma prensipleri, çalışılan müessesenin yapısına, kuruluşuna göredir. Benzerlikler olmakla beraber, birbirine zıt tutumlar az da olsa göze çarpmaktadır. Bizde gazetecinin kişisel yetenekleri, zor şartlar altında, sınırlı olanaklarda, birşeyler yaratma durumundadır.

Doç. Dr. Ünsal Oskay'a göre (167); "Gazeteler tamamen işlevlerini yitirmek üzereler. Ciddiye alınan kurumlar olmaktan yavaş yavaş uzaklaşmaktadırlar. Bu durum kadın kesiminde daha hızlı başlıyor. Kadın kesimi çoktan ümidi kesmiştir, gazete okuyalım denmemektedir, sadece oyalayıcı bir iş olarak bakılmaktadır."

Hürriyet Gazetesi'nin ortaya çıkışı, basında sosyal değişimin başlangıcıdır. Sedat Simavi, Bâbiâli'ye getireceği yeniliği, Necip Fazıl'a;

"- Göreceksin, fikri idam edeceğim! Sadece resim ve göze hitap! Yazıya göre resim değil, resime göre yazı... demişti (168).

Necip Fazıl:

"- Gazete fikir demektir. Olay ve ona bağlı fikir, kıymet hükmü... Gazete, bu ihtiyacın âletidir. Fikri idam iddiası, gazete için portakalın suyunu çekip, posasını satmaya kalkışmak kadar gülünç olmaz mı?" diye soruyordu.

Sedat Simavi'ye göre; Necip Fazıl, örneği tersinden koyuyordu. Bunun için de;

(167) Ünsal Oskay, Hürriyet Vakfı Eğitim Yay. No. 4, s. 42.

(168) Necip Fazıl, Bâbiâli, İstanbul, 1985, 3. Baskı, s. 339-341.

"- Halk portakalın suyunu ister, posasını değil... Halbuki istikbalin gazeteciliğinde asıl posa fıkırdır, portakal suyu da hadiselerin dış yüzü ve göze hitap eden şeyler..." diyordu.

Necip Fazıl;

"- İyi ama o zaman gazete meydana gelmez ki... Gazete ismi altında o ismin hakikatine aykırı, manzara resmi, şehvet albümü gibi bir şey vücut bulmuş olur. Buna hakkın var mı?" demişti.

Sedat Simavi'ye göre; mesele halkın istediğini yapabilmekte idi. O zaman halk, gazeteyi beğenip alacaktı. Necip Fazıl;

"- İrade halkın değil, hakkındır. Halk istemez, halka istetilir. Sen ona evvela istemeyi, isteyeceği şeyi öğret ve ondan sonra halkın istediğine uymak yolunu tut!" diyordu.

Sedat Simavi o gün;

"- Bunlar edebiyat!... İşte ben bu edebiyat yolunu tıkayacağım ya!... Göreceksin, ve gazete satmak ne demektir, anlayacaksın!" demişti.

Böylece, Sedat Simavi; yüksek tirajlı bütün gazeteleri taklitçi yapan dehşet verici devrimi gerçekleştirmişti. Bu devrim ile onun kurmuş olduğu basın imparatorluğu, bugün 3.000.000 okuyucunun % 63'üne hitap etmekte, birçok gazete ve dergiyi çıkaran gazeteciler ise, bu düşüncenin çok daha ilerisine çıkarak, tiraj kavgası yapmaktadırlar.

Necip Fazıl'a göre;

"Bugünkü gazeteler, maden gibi halkın boşluğunu, gafletini, şehvetini işletir; bu maden işledikçe onları se-

mirdikçe halkın ruhu pörsür; ve böylece yumurta tavuktan ve tavuk yumurtadan türeyerek, taraflar yüzünden ve tersinden orantılı şekilde gelişir. Onların tirajı yükseldikçe halkın ruh seviyesi düşüyor, halkın ruhu düştükçe de onların kâr seviyesi yükseliyor demektir (169).

2.5. Yönetici ve Yönetilen İlişkileri Açısından

Zekeriya Sertel;

"Zamanın gazeteleri, büyük sermaye isteyen müesseseler değillerdi." dedikten sonra şunları anlatır (170):

"Cebine bir miktar para koyan herkes, bir dergi veya gazete çıkarmaya teşebbüs edebiliyordu."

Doç. Dr. Esin Ahmet'e göre (171) gazeteler,

"1980 sonrası devletle belirli bir anlaşma düzeni içerisinde, devlete yardımcı olma, destek olma işlevini sürdürüyor. Yani toplumun yönlendirilmesinde devlet yine hakim, yaptığı siyasal görüşlerde belirli sınırlar içerisinde hakim. Fakat işletmeciler de olduklarına göre, herkes sadece siyasal görüşlerini yayınlamak için gazeteyi çıkarmıyor tabii kâr etmek için de yayınlıyor. Piyasadaki talep de önemli. Onun için fotoromanlara veyahut çıkan birtakım başka hikayelere, romanlara baktığımız zaman, bu gazetelelerin, piyasadaki talebe de cevap vermeye çalıştığını görüyoruz. Yalnız talep de çok görece bir kavram, talebin ne olduğuna da yine işletme sahibi karar veriyor ve onun için bu kadar değişik görünümde bir sürü gazete çıkıyor. Yani Tercüman, Güneş, Günaydın, Cumhuriyet gibi... Çok değişik görüşleri yansıtan, çok değişik yazıları yansıtan gazeteler de piyasada alıcı bulabiliyor."

(169) Necip Fazıl, a.g.e., s. 340-341.

(170) Zekeriya Sertel, Hatıralarım, İstanbul, 1977, s. 76.

(171) Esin Ahmet, Hürriyet Vakfı Eğitim Yay. No. 4, s. 35.

Orhan Erinc, yönetici ile yönetilen arasındaki ilişkiye ait şu deneyimini anlatıyor (172):

"Muhabir ile sorumlu müdür arasındaki ilişkinin biçimi, her gazetenin kendi iç yapısını ve örgütlenme şekline göre değişir. Yani bazı gazetelerde sadece istihbarat şefi veya gazetelerde sadece istihbarat şefi değil, bir de haberler müdürü vardır. Bu, yazı işleri müdürü ile, muhabir arasında bir veya iki kademe demektir. Ama buna rağmen bazı diktatör yazı işleri müdürleri de var ki, bu kademelerin var olmasına rağmen ilişkiyi direkt olarak sürdürabiliyorlar. Genelde haber yazı işlerine gelirken istihbarat şefi, haberler müdürü kanalından, onların süzgecinden geçiyor. Veya istihbarat şefinin süzgecinden geçerek geliyor. Yazı işleri müdürü ya da o haberi okuyan, o haberle görevli sekreter arkadaşımız takıldığı konularda haber müdürünü uyararak, "şu sakıncası var, şu şöyledir" gibi uyarılarla sorunu çözmeye veya genel uygulama ve kural uyarınca kaleminin takıldığı cümleyi atmayı yeğliyor."

100 gazeteci arasında yapılan ankete göre; bunların 41'i idari sorumluluk taşımaktadır. 48'inin ise, idari sorumluluğu yoktur. 11 gazeteci ise, soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Basın her herşeyden evvel vazifeleri ve mes'uliyetleri olan bir amme müessesesidir. Varlık hakkı bu sayededir, umumi hayatta bir takım nüfuz ve kudretlere serbestçe tasarruf edebilmesi bundan dolayıdır. Çaresiz olarak işin bir maddi ve ticari tarafı vardır. Bunun ağır basmaması kendi hududu içinde kalması, gazete çıkaranların eline geçen kuvvetin şarta bağlı bir emanet olduğunun unutulmaması gerektir (173).

(172) Orhan Erinc, a.g.e., s. 27.

(173) Ahmet Emin Yalman, Gazetecilikte İş Cephesi ile İdeal Cephe Arasındaki Uçurum ve Muvazene İhtiyacı, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1970, s. 2.

"Yalman şöyle devam ediyor:

"Esasın böyle olmasına rağmen, türlü türlü devirlere ve çeşitli memleketlere ait farklarla gazetenin ticaret cephesiyle kamu hizmeti ile ilgili idealist ve feragatli cephesi devamlı bir çarpışma halindedir. Sınırlar zaman zaman aşılmakla kalmıyor, amme hizmetine ait mesuliyetler bazan tamamiyle lafda bırakılarak, ticari menfaat ve nüfuz hırsı ortalığa hakim oluyor. Hiçbir nevi vicdan tanımayan sari gazetecilik şeklinde bir heyecan tüccarlığına sapılıyor, hatta özel hayatı teşhir, şantaj, para mukabili çıkar gruplarına hizmet, yabancı hükümetlerinden para almak ve buna karşılık milli menfaatleri satmak gibi ağır yolsuzluklar alıp yürüyor. Aradaki sınırın göz altında tutulması ve dengenin idealist cephenin lehinde kalmasının sağlanması gerekmektedir. Bu hal, hükümetler, fikir adamları, bilhassa basın gibi nazik ve hassas bir kamu hizmetine ait sorumluluğu yalnız teker teker değil, ortak olarak da, taşıyan gazeteciler için sürekli bir endişe konusudur. Memleketin ve mesleğin şerefi, geleceği ve güveni buna bağlıdır. İşin içinde ceza tehdidiyle, kamu oyunun vicdani baskısı ile, meslek ahlak yasaları ve şeref divanları yoluyla işin içinden çıkılamayan ve çözüm yolu bekleyen zorluklar vardır. Radyo ve televizyon gibi rakip yayın asıtalarının ağır basması, basının ticari tarafına ait yatırım yükünün ve maliyet masraflarının bir düzeye yukarı fırlaması, satış fiyatını yükseltmek suretiyle bunun arkasından yetiştirilemesi, açığı kapamak için ilana dayanılması; basının varlığını, bağımsızlığını tehdit etmekte, tekele doğru gitmek eğilimleri yaratmakta, tartışma özgürlüğünün bir gereği olan çeşitli fikirlerin ortaya çıkması, gerçeği yaratacak şimşeklerin meydana gelebilmesi ve hayırlı rekabetlerin devamı olanaklarını daraltmaktadır.

"Bizde; yaşları ve bilgileri ne olursa, olsun; bir gazetede yazdığını yayınlamak fırsatını bulan herkes kendi-

sini gazeteci zannedir. Oysa ki, gazetecilikte her branşın şartları ve prensipleri vardır. Yazar; ister muhabir, ister muharrir olsun; mesleğin aradığı vasıf, önce tarafsız olmasıdır. Gerçek gazeteci, olayları objektif olarak yansıtabilendir. Halbuki, bizde gazeteci, birinci derecede gazetecinin üstün çıkarlarını düşünmek zorundadır. Patronunun talimatı, gazetesinin yayın politikasının dışına çıkan, kendisini mutlaka kadro dışı bulur (174)."

"Dünün gazeteleri, gerçekten (yazarlık) vasfını taşıyan gazete sahiplerinin elinde idi. Bu sabipler, gazeteciliğin içinden gelmişlerdi, idealisttiler. Bugün ise, gazete sahiplerinin çoğu sadece birer (tüccar)dır. Hele, eskilerin varisleri, o büyük adamların gazetelerini, artık aile şirketleri ile idare etmektedirler.

Eski gazete sahipleri, meseleleri görür, duyar, kendi benliklerinde, ruhlarında hissederlerdi. Bugün ise, bu his yok olmuştur. Bu yüzden yazarların çoğu, kendilerini maaşlı memur hüviyetinde görmektedirler."

Ancak; İzmir'de yapılan Basın ve Halkla İlişkiler Sempozyumu'nda konuşan Nazlı Ilıcak, gazeteler arasındaki rekabet konusuna da temas ederek transfer parasıyla gazete değiştirmenin yanlışlığını anlatmış ve rekabetin zaman zaman iyi sonuçlar da verdiğini belirtmiş, "Bu arada Bâbiâli'ye meslek dışından yeni patronlar gelmiştir. Mürekkep yalamamış, gazeteciliğin heyecanını yaşamamış kişiler aramıza katılmışlardır. Geleneği olmayan, köksüz ve ticari zihniyetin hakim olduğu patronlar, fikirlerini ve inançlarını çok daha kolay satmazlar mı?" demişti (175).

(174) Cemal Anadol, Ne Amerika, Ne Rusya, Her Şeyin Üstünde Türkiye, Türkiye'de Basın Hayatı ve Düşünme Hürriyeti, s. 110-113.

(175) Tercüman, 19.2.1986, s. 3.

2.6. Kamuoyu Yargıları Açısından

2.6.1. Kamuoyu Gazeteciyi Nasıl Değerlendiriyor?

Kamuoyu yargıları açısından gazeteci tarafsız olduğu sürece, iyi not almaktadır.

"Yirminci asrın başında gazeteciliğin merkezi İstanbul'du. Orada çıkan gazeteler, birer ticaret aracı idiler. Çoğu, saraya yaranmaya çalışır, gelirlerini satıştan çok, aldıkları tahsisattan sağlarlardı. Onun için de birinci sayfaları padişaha dua ile başlar, yazıları padişaha dua ile biterdi (176)."

Emin Çölaşan'a göre; "gazete, gazetecilere değil, gazeteciler gazeteye bağımlıdır (177)."

"12 Eylül sonrası ise, basın âdeta (memur) olmuştur (178)."

Bizde, kamuoyuna göre gazeteci; her yere girip çıkan, tiyatrolarda parasız koltuk bulan, trenlerde, vapurlarda bedava seyahat eden, her şeyi bilen, her istediğini yazan ve yaptıran olağanüstü bir mahlûktur. Halbuki bu tarif gerçeğe pek az uyar. Gazeteci her yere giremez, her vakit tiyatroda bedava koltuk bulamaz, her ağzına geleni söyleyemez, hele her istediğini hiç yaptıramaz.

Öyle gazeteciler vardır ki, hayatları boyunca 70 defa aynı şeyi tenkit eden ve düzeltilmesini isteyen makaleler yazmışlar, fakat bunlar bir defa olsun dikkate alınmamışlardır.

(176) Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, s. 36.

(177) Emin Çölaşan, Önce İnsanım Sonra Gazeteci, İstanbul, 1987, s. 134.

(178) A.g.e., s. 144.

Bununla birlikte, gazeteciler, halk tarafından sevildiği gibi, devlet adamları tarafından da saygı gösterilen şahsiyetlerdir. Gazeteci doğruya dost, kötüye düşmandır. Kötüleri gözünün yaşına bakmadan hemen teşhir eder. Hiçbir tehdit onu korkutmaz. Doğru ve vazifesini hakkıyla gören namuslu insanlar için gazeteci en büyük dosttur.

Ahmet Emin Yalman'a göre gazetecilik; mesleklerin en güç olanı, fakat en şerefliisidir (179).

Enver Behnan Şapolyo'ya göre de (180);

"Gazetecilik şerefli bir meslek olduğundan gazeteci; kendi şerefi kadar, fertlerin ve milletin de şerefini korumasını bilen şahsiyettir. Şahsi menfaatler peşinde koşan, onun bunu şerefiyle, menfaatleriyle ve bilhassa memleketin umumi menfaatlerini yıkan gazeteci değildir. Bu gibiler basının muazzez sinesinde hiçbir devir yaşayamamıştır. Yaşatılamazlar. Türk gazetecisi doğrudur, yalan havadis vermez, memleketini sever. Onun zararına çalışmaz hiyanetten sakınır. Anarşiye meydan vermez. Halk'a hizmetten zevk alır. Hürriyet âşığı, haksızlığın düşmanı, eşitliği tanır, demokrasiye inanmış, devrimci, millî birliğini koruyan vatanseverdir.

Gazetecilerin gelenekleri vardır. Aldığı havadisın kaynağını haber vermeyi şerefsizlik addeder. Onu sır olarak taşır. Namuslu ve ahlaklı insandır. Katıyen yalan ve yanlış havadis vermez. Verenleri sinesinde yaşatmaz. Şantajcı değildir. Fertleri ve müesseseleri tehdit ederek menfaat sağlamaz. Gazetesinden faydalanarak şantaj yapanlar varsa onları takip eder, basın ailesinden tard ederler. Hiçbir Türk gazetecisi yabancı ideolojileri ve ajanlarına hizmet etmez. Onun tek ülküsü, Türk Milletinin saadeti ve devleti-

(179) Ahmet Emin Yalman, A.g.e., s. 2.

(180) Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, 1971, s. 276-277.

nin bekasını sağlamaktır. Her zaman halkın emrindedir. Halka dönük, onun hizmetindedir. Sosyal adaleti savunur. Gerçekçidir. Ona günün havadislerini vermekle, kültürünün artmasını, siyasi görüşlerini de terbiye eder.

Gazete bir eğitim müessesesidir. Haksızlığa, eşitsizliğe, istibdada, zalimlere, diktatörlere, mütegalibelere karşıdır.

Gazetenin bir vasfı da takipçilikdir. Olayların peşindedir. Her türlü tehlikeyi göze alır. Olayı takip eder, bir fotoğraf makinesi gibi aynen alır, kendinden bir şey katmaz. Düşündüğünü değil, hakikatleri olduğu gibi yazar, his adamı değildir. Basın ahlakına sahiptir.

Gazeteci yangınlara, cinayetlere, depremlere, savaşlara gider, en tehlikeli yerlere bir nefer gibi girer. Ölümü bile göze alarak olayları aynen tesbit eder. Havadisi almak için çekingen değildir, pişkindir, korkusuzdur. Kapıdan kovulsa bacadan girer, yine havadisi alır. Savaşlara iştirak eder, ön siperlere kadar girerler. 1945 yılında Savaş muhabiri olarak Strazburg'da bir Obüs parçasıyla Köse Raif Çorlu ölmüştür.

Havadis atlamak, onun mesleki haysiyeti bakımından bir suçtur. En yeni havadisi alan en kuvvetli muhabirdir.

Muhabirler kültürlüdür, devlet büyükleriyle mülâkat yapmaktadır. Havadisleri kendileri yazarlar. Telefonla süratle havadis alır ve verirler. Toplanan havadisler teleks ile verilmektedir. İçlerinde yabancı dil bilenler de vardır. En aşağı lise tahsili görmüşlerdir. Aralarında yüksek tahsilli olanları da çoktur. Devrimizin en uyanık ve hareketli gençleridir. Uykusuzluğa, yoksulluğa tahammül etmesini bilirler, hepsi fedakârdır. Olayların gelişmesini takip etmek için çok kere uykusuz da kalırlar."

Bizde gazetecilik, genel durumu ile; geleceği çok parlak ve zenginliğe istidatlı değil, fakat genel ilgiyi çeken bir meslek olarak görülmektedir ki, bu da onu "önemli bir kişi" kimliğine sokmaktadır.

2.6.2. Gazeteci Kamuoyu İçin Meslek Açısından Nasıl Bir Tip Oluşturuyor?

Kamuoyu gazeteciyi, her yerde "önemli adam" diye değerlendirir. Gazeteci; ister siyasi yazar, ister cemiyet yazarı olsun; daima önemli kişidir.

Bizdeki özelliklerine göre; bir gazeteci, eğer o sırada bir gazeteye mensup değilse, önemini hayli kaybetmektedir. Eğer bir gazetede çalışıyorsa, kesinlikle itibarlı kişidir.

Burada; yazar ile yazıcıyı birbirinden ayırmak lâzımdır. Yazar, kendi düşüncesine hâkim, o düşünce çizgisinden ayrılmayan otonom kişidir. Yazıcı ise, "güdümlü yazar" dır (181).

Batılı anlamda demokrasilerle basın, kamuoyunun temsilcisidir. Basının, kamuoyu konusunda iki işlevi vardır. Basın, bir yandan kamu iradesini açarlarken, diğer yandan kamu iradesine yön verir.

Yapılan ankete göre, 100 gazeteciden 14'ü kamuoyu oluşmasında; yayın organlarının çok etkili, 33'ü etkili, 21'i ortalama düzeyde etkili, 4'ü çok az etkili olduğuna inanmaktadırlar.

Uygulamadaki kötü örnekler yüzünden, kamuoyu gazeteciyi, çok defa "yalancı" olarak tanımaktadır.

(181) F. Tekil, a.g.a., 12.9.1987.

Uydurulan yalan; bazan öyle kötü sonuç verebilir ki, kırılan itibarı düzeltmek mümkün olmaz.

Ziyad Ebüzziya, amcası Velid Bey'in 1930'lu yıllarda "Zaman Gazetesi"ni çıkardığı sırada, hem Hukuk Fakültesi'ne devam edip, hem de gazetecilik yaparken, başından geçen bir anıyı şöyle anlatır (182):

"Haşmet adında, tembelliği ve vurdumduymazlığı ile tanınmış bir liman muhabirimiz vardı.

Haberi bazen evinde yazar bazan da "hiçbir haber yok" diye gazeteye telefon ederdi. Babası, Velid Bey'in çok sevdiği, üstelik yatalak bir arkadaşı olduğundan, ona tahammül edilirdi.

Bir İngiliz filosu İstanbul'a gelecekti. Görev, Haşmet'in alanına giriyordu. Rahmetli, haberi tefferruatı ile yazıp getirdi. Filo limanı selamlamış, Selimiye top atışları ile karşılık vermiş, Filo komutanı Valiyi ziyaret etmiş, vesaire... Gazete arşivinden, komutan zırhlaşının bir resmini de bulduk ve haberle birlikte bastık.

Ama, ertesi gün ne görelim?... İngiliz filosunun ziyareti, meğer bir hafta sonraya kalmamış mı?...

Haşmet, oturduğu yerden haber yazma alışkanlığı yüzünden, bizi Bâbiâli'de alay konusu yapmıştı. Ama duyduğumuz üzüntüyü, Haşmet'ten kurtulmanın sevinci giderecekti."

Gazetecilikte "atlama haber" mücadelesi; bazan ağır şakalara, bunalım, stres ve hatta kovulmalara kadar sebep olmuştur.

(182) Günvar Otmanbölük, A.g.e., s. 47.

Gazeteciler arasında en hazmedilmeyeni, hiç kuşkusuz ki, birisinin çıkıp da "büyük gazeteci" olduğunu iddia etmesidir.

"Vatan ve Tasvir gazetelerinin Ankara muhabiri, Raif Meto, Ankara Oteli'nde kalıyor ve su gibi para harcıyordu. Menderes ve başka siyasiler ile olan ahablığından gururlanıyor, kendisine çok önemli bir şahsiyet süsü veriyordu.

Niyazi Acun, ona bir oyun oynamaya karar vermişti. Otelde bir arada bulundukları bir sırada, telefon kabinlerinin bulunduğu yere gitmiş, âhizeyi kaldırmış, sözde gazetenin numarasını çevirerek, bağıra bağıra "çok önemli" "bomba gibi" bir haber yazdıracağını söylemiş ve kendisini dinleyen Raif'i farketmemişcesine gazetede ki birine yazdırır gibi;

- Alo!... Evet, bomba gibi patlayacak! Başka kimsede yok... Yazdırıyorum. Memlekette zeytinyağı buhranının sebebi anlaşıldı. Kaçakçılar, Antakya'daki bir dağın tepesinden, itfaiye boruları ile Suriye'ye zeytinyağı akıtıyorlar. Bu yüzden, iç piyasada yağ kalmadı. Kaçakçıların yakalanmalarına çalışılıyor..." diyordu.

O sıralarda, Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi, bizde de yağ sıkıntısı vardı.

Raif'in sözde farketmirmeden not ettiği haber, Vatan ve Tasvir'de yayınlanmıştı (183)."

Kendisini "büyük gazeteci" sanan bir başka biri, "Cemre düşecek! Git resmini çek!..." denilerek, Sultanahmet Meydanı'na gönderilmiş ve orada gün boyu bekletilmişti.

Bir başkası, diz boyu karda, Dolmabahçe'ye gönderilmişti. Görevi, denizden gelecek olan Napoleon'dan beyanat (!) almaktı.

Bazan bu oyunlar patronlara da oynanır. Niyazi Acun, bir anısını şöyle anlatır(184):

"Nizamettin Nazif, "Akşam"dan ayrılmak istiyordu. Ancak, gider-ayak iyi bir para koparmak niyetinde idi.

Bunun için, eski Tarabya Oteli'nden telefon ederek, gazetenin sahibi Necmettin Sadak'ı bulur ve ona:

"- Aman Hoca, Dünya'yı yerinden oynatacak bir habirim var. Amerikan Maliye Nâzırı, takma isim altında Rusya'ya gidiyor, Rusya'nın ekonomik durumunu inceleyecek. Ben burada adamı yakaladım. Yanımdaki masada oturuyor. Acele bir fotoğrafçı gönder." der.

O sırada gazeteciliğe yeni başlayan Faik Şenol'u gönderirler.

Nizamettin Nazif, oradaki turistlerden bir yabancı dergi bulmuş ve Amerikan Maliye Nâzırı'na benzeyen bir adamın yanında oturmaktadır.

Birlikte resimleri çekilir. Sonra Nizamettin Nazif, gerekli yazıyı da uydurur ve karşılığında 500 lira ister. Çekişe, çekişe pazarlık yaparlar. Sonunda 25 liraya anlaşırlar.

Parayı koparan Nizamettin Nazif, Yunus Nadi'ye gider ve olanları anlatır ve;

(184) Günvar Otmanbölük, Bâbiâli'nin Yarım Asırlıkları, Niyazi Acun Anlatıyor: Geçmişten Birkaç Çizgi, İstanbul, 1986, s. 14-15.

Yunus Nadi, kahkahalarla gülerek; "- Aldım gitti." cevabını verir.

Haber yayınlandıktan sonra, Amerikan elçiliği Washington ile görüşür ve gazetede bir tekzip yayınlanır. Nizamettin Nazif de "Cumhuriyet"te yazmaya başlar."

Bizde de kamuoyu için gazeteci, meslek açısından, dünyadaki örneklerinden farklı bir tip oluşturmuyor.

Kamuoyuna göre gazeteci, yerine göre yazdığı doğru, yerine göre yalancı; hele magazin gazeteciliğinin ağır bastığı zamandan beri; skandallar yaratan, çoğu zaman özel hayatı konu alan bir tiptir. O; siyasetçi, iş adamı ve sanatçı gibi kişileri hem yükseltebilir, hem de zor durumda bırakabilir.

Seçim önceleri tuttuğu veya destek gördüğü siyasi partiler için yazdığı yazılar ve yapılan yayınlarla, kamuoyunu etkileyebilir.

Ancak; "Ünlülerin özel hayatı" ile ilgili tartışma, bizde de eskidir (185).

Basının; siyasetçi, iş adamı, sanatçı gibi kamuoyunu ilgilendiren kişiler hakkındaki yayınları, hangi sınıra kadar gidebilir? İnsanların-görevleri ve meslekleri ne olursa olsun- başkalarına kapalı tutabilecekleri bir "özel hayat"ları olmayacak mıdır?

Gazetelerde, dergilerde yazılan haberlere, yayınlanan fotoğraflara, bu açıdan zaman zaman tepkiler gösterilmiştir. Siyasetçilerin tepkileri, bir dönemde daha da somut olmuş, "özel hayat"ı koruyucu kanunlar çıkarılmıştır.

(185) Ünlülerin "Özel Hayat"ı, Bugün, Başyazı, Milliyet, 3.1.1987, s. 1.

Örneğin 1960'tan önceki dönemde yürürlüğe giren bir "6732" sayılı" kanun vardı. Onunla devlet erkânının, hoşlarına gitmeyen fotoğraflarının çekilmesi de, yasal yasaklar arasına girmişti:

"... Resmi sıfatı haiz olanları küçük düşürmeyi hedef tutan veya onlar aleyhinde istihkâr veya istihfaf hissi telkin edebilecek.. Neşriyatta bulunanlar... 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezasına çarptırılır."

Kanun böyle diyordu. Ve üstelik "resmi sıfatı haiz" olan kişinin, hakkındaki haber, yazı ve fotoğraf dolayısıyla bizzat dava açmasına da gerek bırakmıyordu. Bu görevi, onların adına savcılar yapacak, örneğin bir bakanın gazinoda çekilmiş fotoğrafının, onu "küçük" ya da "komik" düşürücü "duygular uyandırabileceği" kanısına varırsa, davayı hemen açabilecekti. Bu risk karşısında da gazeteler o dönemde, bakandan izin alarak çekilen bazı fotoğrafları bile yayınlamaya, belki savcılar beğenmez diye, kolay kolay cesaret edemediler.

Tabii, adına kanun denilmesi bile güç, böyle "kanun"ların ömrü uzun olmadı. "Demokratikleşme"mizin daha sonraki aşamalarında bunlar kaldırıldı.

Denildi ki, kamuoyu önünde işlevi olan kişilerin o görevlere gelir, o mesleklere geçerken, bazı şeyeri göze almaları gerekir. Gazeteciler onları, sokakta da, maça da, gazinoda da görseler, fotoğraflarını çekebilirler... Tutum ve davranışlarının haberini yazabilirler... Çünkü toplum içindeki özel yerleri dolayısıyla toplumun ilgisini çekiyorlar. Gazetecinin görevi de, o ilgiden doğan beklentileri karşılamak..

Türkiye'de şimdi çeşitli gazete ve dergilerin bu alandaki uygulamaları, Batı'daki örneklerine uygundur.

Tabii her gazete ve dergi, bunu kendi yayın anlayışına göre yapıyor. Bazıları "özel hayat"la ilgili haberleri daha fazla zorluyor.. Bazıları bunu, kanunların verdiği hakların da gerisinde, kendi kendine koyduğu sınırlar içinde yapıyor.

Ama bu konudaki genel kural artık bellidir. Kamuoyu karşısına herhangi bir işlevle çıkanlar, herkese açtıkları yerlerde kamuoyunun "gözü kulağı" denilen basının izlemesi altındadır.

Peki, bu izlemeyi yapan basının kendisi, o kuralın dışında mıdır? Basının da, her gün kamuoyu karşısına çıkan, kamuoyunun merak ettiği, "ünlü"leri var.. Sahipleri, yöneticileri, yazarları, karikatüristleri, muhabirleri.. Aynı kural onlar için de işlediği zaman, buna itiraz etmeye hakları var mıdır?

Bu bakımdan, bir yılbaşında Uludağ'daki bir otel balosunda, yine ünlü kişilerle oturan ünlü bir gazete sahibinin fotoğrafının, bir başka gazetenin muhabiri tarafından çekilmek istenmesi üzerine çıkan olay, bu açıdan düşündürücüdür."

2.6.3. Kişisel Hayatının Şekillenmesi Açısından

2.6.3.1. Gazetecilik Mesleği Gazeteciye Sosyo-Psikolojik Açıdan Nasıl Bir Hayat Tarzı Getiriyor?

1908'den 1960 tarihine kadar fikir işçileri olan gazetecilerin hali acınacak bir durumda idi. Gazetecilik bir meslek haline gelmemiş, ne de gazetecilerin sendikaları vardı. İstihbaratta çalışanlarla, teknik basın elemanları birer ecir (186) idiler. İşverenle iş alan arasında ne söz-

(186) E. Behnan Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, 1971, s. 239.

l , ne de yazılı bir andlaşma vardı. Muhabirlerin, m sahh hlerin ve daimi muharrirlerin hayatı, patronların dudakları arasında idi. Gazeteden  ık dedikleri zaman gazeteci arkadaş iyot gibi açıkta kalırdı. Başka bir gazeteye girebilirse ne mutlu idi. Verilen  cretler pek azdı. Gazeteye yeni girenlere ayda onbeş lira, eski muhabirler ise 50 liradan 75 liraya kadar  ıkabilirlerdi. Yazışları müdürleri 100 liradan yukarı alırlardı. Makaleler 50 kuruştan 250 kuruşa, meşhur imzalar 5 liradan yukarı  ıkmamışlardı. İlk defa Necmeddin Sadak, Akşam Gazetesi yazışlar müdürü Tahsin Emin Bey'e 300 lira vermişti ve bu dillere destan olmuştu.

Bir de Yunus Nadi Bey, Peyami Safa'yı 300 lira ile Cumhuriyet'e fıkra muharriri almıştı. Bir de Hüseyin Cahid, İbrahim Alaeddin beylere makale başına 25'er lira, ikinci derecede olan bizlere de 15 lira vermişti. Ben Yedi Gün'e yazdığım efsaneler için onbeş lira almakta idim. Bu, bir h dise olmuştu. Çünkü o devirde Mahmud Yesari tefrika ettiği romanları için beş lira alıyordu. Reşad Nuri Güntekin, " alıkuşu" romanını Semih L tfi'ye forması 4.5 liradan vermişti. İstihbaratta çalışanlarla, muharrirlik edenlerin sefil hayatları pek acınacak durumda idi. Patronlar kişin Beyoğlu'nda apartmanlarında, yazın Ada'da ve Moda'da oturlar, bir kısmı da İsviçre'de ikamet ederlerdi. Gazeteciler ise B bi ali yokuşunun daimi fakirleri, ecirleri idi. Biz o zamanlar B bi ali yokuşunu Sirkeci'ye kadar dolduran piyazcılardan karın doyurmakta idik.  ğle oldu mu, piyazcılar yumurtalı fasulye piyazlarını matbaalara getirirlerdi. İçimizde peynir ve karpuzla karın doyuranların sayısı da çoktu. Fakat, akşam, Balık pazarı meyhaneleri ihmal edilmezdi.

Gazeteci Kemal Ahmed, matbaadaki k ğit destelerinin üstünde yatardı. Onun yatak ve yorganı gazete k ğitleri

idi. Nihayet açlıktan öldü. Böyle ölenlerin sayısı çoktu. Eski gazetecilerden saçlarına ak düşmüş, Süleyman Tevfik Baba, Konsoliteci Asaf, Rüşdü Baba, Münir Baba, yarım papuç ve rengi solmuş elbiseleri ile havadis toplarlardı.

Matbuat Cemiyeti kurulmuştu. Buranan âzaları patronlarla meşhur muharrirlerdi. Gazeteciler aidat veremediklerinden âza değillerd. Hiç biri bu cemiyete girip de hallerinden bahsetmezler, patronlardan ücretlerinin artırılmasını itemek akıllarına bile gelmezdi. Esasen söyleseler aç kalırlardı. Bu sebeple istekte bulunmaya cesaret edemezlerdi.

İstihbarat Şefi Sait Kesler, Niyazi Acun'a (187);

"- Gazetecilik, sefalet mesleğidir. Ne kadar erken ayrılırsan, istikbalini o kadar çabuk kazanır ve sağlama alırsın." demişti.

Niyazi Acun, o günün "sefillerinden" birini şöyle anlatır:

"- Ankara'da Ulus gazetesinde çalışan, Necmi isminde bir arkadaşımız vardı. Kesesine uygun ev bulamamıştı. Basın mensuplarına tanınan haktan yararlanarak, 6-7 liralık tren permisi alır, bununla akşamları trene biner, Eskişehir'e gelir, gece yarısı İstanbul'dan gelen trene aktarma yaparak, tekrar Ankara'ya döner ve işine gelirdi."

Gazeteciliğin sefalet mesleği olduğunu söyleyen ve elden geldiği kadar erken, Bâbiâli'den kopmayı yeğleyen Sait Kesler bile bu tavsiyeyi kendi nefsinde gerçekleştirememişti.

30'u aşkın kitaba imzasını atmış olan Niyazi Acun, 25 lira ile başladığı meslek hayatında; Nizamettin Nazif ile tanışınca, üç misli ücretle "Yarın"a geçmiş, fakat iki ay kadar sonra gazetenin kapanması üzerine, açıkta kalmıştı. Bu, Bâbiâli'de sık sık rastlanan olaylardandı.

Yılların mücadelesi, sonunda pek çok gazeteci gibi, ona da küçük bir işçi emekli maaşı bırakmıştı. Böylece, ustasının sözü gerçekleşmiş oluyordu.

Niyazi Ahmet Banoğlu, eski dönemlerde bizde gazetecilerin sosyo-psikolojik hayatları hakkında şunları anlatıyor (188):

(- "Eski yazarlardan çoğu, ömür boyu sıkıntı ve mahrumiyet içinde yaşadılar. Çünkü, Bâbiâli'nin cimri patronlarından para alabilmek pek kolay değildi. Üstelik, iş garantisi yoktu.

Bu çileli kalem sahiplerinden biri Ahmet Kemal'dir. Çok kültürlü olan Ahmet Kemal, çeşitli gazetelerde "Çulsuz Adam" imzasıyla yazılar yazardı. Son zamanlarında Haber gazetesinde çalışıyor, yazı başına 1 lira alıyordu. Bu 1 lirayı da akşamları içkiye yatırıyor, meze olarak sadece tek istavrit yiyebiliyordu.

Kemal Ahmet, Siyami isimli bir başka gazeteciyle Gülhane Parkı'nda gecelerdi. Bir ara para bulup, Meserret Oteli'nin tavan arasına yerleşmişlerdi. Ama, bu defa da yiyecek paraları kalmamıştı. Öyle ki, bir akşam üzeri tavan arası penceresinden bakıp grubun güzelliğinden bahseden Siyami'ye, arkadaşı kızarak şu karşılığı vermiş: "Yahu bana ne gruptan... Benim karnım aç!...").

"Son Posta Gazetesi" sahibi Nusret Safa Coşkun parklarda bahçelerde yattığı bilinirdi (189).

Günümüzde de pek çok gazetecinin durumu, hiç de iç açıcı değildir.

Muğla'da kurulan Fak-Fun-Fon'a yardım için ilk başvuruyu "İlkadım Gazetesi"nden Özcan Özgür yapmıştır (190).

Bunun da sebebi; basındaki ücretlerin, Türkiye ekonomisinin şartlarına ayak uyduramayacak düzeyde olmasıdır. Gazetecilerin sözleşmeli olanlarının ücretlerine yapılan zamların, sık sık artan gazete fiyatları ile mukayese edilebilecek yanı yoktur.

Ayrıca; en güçlü meslek kuruluşu olan İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde bile, gazetecilere yapılan sosyal yardımlar da bu gerçeği yansıtmaktadır.

Ancak; bizde bugünkü gazetecilik, sosyal hakların verilmesi sonrası büyük gazetelerde çalışanlar için, itibarlı meslektir. Siyaset adamları, bu itibarı her zaman gözetmek zorunda kalmışlar, pek çok basın mensubu, zaman zaman parlamentoda görev almışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920'den günümüze kadar 140 civarında gazeteci ve yazar milletvekili, senatör, Temsilciler Meclisi (Kurucu Meclis)

(189) Cemal Anadol, anketten.

(190) Cumhuriyet, 4.9.1986, s. 13-14.

ve Danışma Meclisi üyesi olarak görev yapmışlardır (191).

(191) **Gazeteci Yazarlar:** Yunus Nadi Abacioğlu (İzmir, Menteşe, Muğla 4), Nadir Nadi Abacioğlu (Muğla, İstanbul 2, Kont. Senatörü), İhsan Ada (Hatay), Adnan Akın (Balıkesir), Çetin Altan (İstanbul), Babür Ardahan (Temsilciler Meclisi), Nurettin Ardiçoğlu (Tems. Meclisi, Elazığ), Doğan Avcioğlu (Temsilciler Meclisi), Kemal Aydar (Ankara), Cihad Baban (İstanbul 2, İzmir 2, Çanakkale, Tems. Mecl.), Sait Bilgiç (Isparta 3), Turhan Bilgin (Erzurum 4), Belig Beler (İzmir Senatörü), Orhan Birgit (İstanbul 3, Ankara), Ratıp Tahir Burak (Tems. Meclisi, İstanbul), Ömer Sami Coşar (Temsilciler Meclisi), Nusret Sefa Coşkun (Erzincan), Hüsamettin Çelebi (Kontenjan Senatörü), Hilmi Çeltikçioğlu (Artvin 2), İlhan Darendelioğlu (İstanbul), Tahsin Demiray (İstanbul), Turhan Dilligil (Adana), Bahadır Dülger (Erzurum 2, Gaziantep), Ziyad Ebuzziya (Konya 2), Zeki Efeoğlu (İzmir 2), Oktay Ekşi (Temsilciler Meclisi), Selim Ragıp Emeç (Bursa 2, İzmir), Tekin Erer (İstanbul 2), Nihat Erim (Kocaeli 5, Kontenjan Senatörü), Mekki Sait Esen (Balıkesir 2), Gökhan Evliyaoğlu (Balıkesir), Mümtaz Faik Fenik (Ankara 2), Kemal Zeki Gençosman (Temsilciler Meclisi), Ali İhsan Göğüs (Tems. Meclisi, Gaziantep 4), Ecvet Güresin (Kontenjan Senatörü), Faruk Gürtunca (İstanbul), Ferit Celal Güven (Urfa, Mersin, İçel 3, Tems. Meclisi), Celal Nuri İleri (Gelibolu, Çanakkale 4), Doğan Kasaroğlu (İstanbul), Hurrem Kubat (Manisa), Barlas Küntay (Bursa 2, Bursa Senatörü), Nihat Kürşat (İzmir 3), Feridun Osman Menteşoğlu (Muğla), Necip Mukelâmoğlu (İzmir Mv., İzmir Senatörü), Burhan Cahit Morkaya (İstanbul), Altan Öymen (Temsilciler Meclisi, Ankara), Mithat Perin (İstanbul), Necmettin Sadak (Sivas 6), Mahmut Soydan (Siirt 4), Süreyya Sofuoğlu (Kocaeli 2), İlhami Soysal (Tems. Meclisi), Sabahattin Sönmez (Konya), Firuzan Tekil (İstanbul 2), Hami Tezkan (Bolu, Sakarya), Naim Tirali (Giresun), Metin Toker (Kontenjan Senatörü), Naşit Hakkı Uluğ (Kütahya 2), Asım Us (Artvin 6), Hakkı Tarık Us (Giresun 4), Sadullah Usumi (Balıkesir 2), Hüseyin Cahit Yalçın (Çankırı 2, İstanbul 2, Kars), Malik Yolaç (İstanbul), Mustafa Yücel (Danışma Meclisi), Ethem İzzet Benice (Siirt, Kars).

Yazarlar: Adnan Adıvar (İstanbul 3), Halide Edip Adıvar (İzmir), Ahmet Ağaoğlu (Kars 2), Samet Ağaoğlu (Manisa 3), Tahsin Manguoğlu (Bingöl 2, Edirne Senatörü), Ahmet Rasim (İstanbul 2), Ahmet Şükrü Esmer (İstanbul 2), Akagündüz (Ankara 3), Yusuf Akçora (İstanbul 3, Kars), Remzi Oğuz Arık (Adana), Sadri Maksudi Arsal (Şarkikaraağaç, Giresun, Ankara), Falih Rifki Atay (Bolu 3, Ankara 4), Cemil Sait Barlas (Gaziantep 2, Tems. Mecl.), Burhan Belge (Muğla), Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara 3, Tem. Meclisi, Ankara Senatörü), Hikmet Bayur (Manisa 5), Zuhuri Danişman (Bolu 2), Abidin Daver (İstanbul), Ömer Rıza Doğrul (Konya, Cevat Dursunoğlu (Kars 2, Erzurum, Tems. Mec.), Bülent Ecevit (Ankara, Zonguldak 4, Tems. Mecl.), Ahmet Cevat Emre (Çanakkale 2), Feridun Ergin (Urfa 2, Tems. Mecl.), İsmet Giritli (Tems. Mecl.), İbrahim Alaettin Gövsa (Sivas, Sinop, İstanbul 2), Reşat Nuri Güntekin (Çanakkale 2), Hüseyin Rahmi Gürpınar (Kütahya 2), Sadi Irmak (Konya 2, Kontenjan Senatörü), Kadircan Kafılı (Tems. Mecl., Konya), Esat Mahmut Karakurt (Urfa, Urfa Senatörü), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Mardin 2, Manisa 2, Tems. Mecl.), Selahattin Ka-

Gazetecilik, bütün dünyada zamanla "itibarlı meslek" haline gelmiştir. Yekta Ragıp Önen, bir yabancı muhabirin yükselişi ile ilgili olarak, bize şu bilgileri veriyor (192):

"Vakit gazetesinin Arnavutluk'taki muhabiri Ahmet Zogu idi. Bu zat günün birinde Arnavutluk'ta İçişleri Bakanını oldu ve telgraf çekerek muhabirliği bıraktığını bildirdi. Zogu daha sonra Başbakan seçilecek, 1924'deki karışıklıkta Yugoslavya'ya sığınmak zorunda kalacak, 1928'de ise "1. Zogu" ünvanıyla Arnavutluk Kralı olacaktır."

100 gazeteci arasında yapılan ankete göre; 54'ünü heyecan ve idealizm 20'sini aile yakınlarının etkisi, 14'ünü rastlantı, 5'ini para kazanma arzusu, 5'ini eğitim olarak gazeteciliği meslek seçmiş olması, 2'sini ise diğer sebepler, gazeteci olmaya teşvik etmişlerdi.

Araştırma kapsamına giren gazetecilerden % 70'i için ücret faktörü ön planda geliyordu. İş değerlendirilmesinde önem sırasına göre; ücret, âmire göre bağımsızlık, yükselme şansı, sosyal yardımlar, uzmanlaşma şansı, özerklik, iş güvenliği, insanlara yardım ve gazetenin yayın politikası maddi ve moral öğelerdendi.

Anket yapılan 100 gazeteciden 55'inin ilk işi, 20'sinin ikinci işi, 8'inin üçüncü işi, 6'sının dördüncü işi, 1'inin ise beşinci işidir. 10 gazeteci ise, bu soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

(191)'in Devamı

rayavuz (Trabzon 2), Coşkun Kırca (İstanbul 2, Tems. Mecl.), Fuat Köprülü (Kars 3, İstanbul 3), Orhan Köprülü (Temsilciler Meclisi), Necip Ali Küçüka (Denizli 5), Yılmaz Öztuna (Konya), Cevdet Perin (Bursa), Nizamettin Ali Sav (İstanbul 3), Mehmet Ali Sebük (İzmir), Refik Ahmet Sevengil (Tokat 2), İsmail Habib Sevük (Sinop), Mümtaz Soysal (Tems. Mecl.), Hamdullah Suphi Tanrıöver (Antalya, İstanbul 4, İçel, Manisa 2), Ahmet İhsan Tokgöz (Ordu 3), Tarık Zafer Tunaya (Tems. Mecl.), Ruşen Eşref Unaydın (Afyon 3), Hakkı Ülman (Danışma Meclisi), Aydın Yalçın (İstanbul, Ankara), Ali Canip Yöntem (Ordu 3, Bursa), Ahmet Remzi Yüregir (Adana) Sadı Irmak (Konya 2, Kontenjan Senatörü).

(192) G. Otmanbölük, A.g.e., s. 120.

Bu 100 gazeteciden; 25'i işinden çok memnun, 65'i oldukça memnun, 3'ü ise memnun olmadığını söylemiş, 7'si ise bu soruya yanıt vermemiştir.

Bu 100 gazeteciden; 76'sı mesleklerini basında, 10'u başka alanda sürdürmek istediklerini söylemişler, 14'ü ise yanıt vermemiştir.

Aralarında anket yapılan 100 gazeteci; gazetecilerin başka alana geçme nedenlerini; 35'i ücret, 14'ü özgür çalışma isteği, 10'u stres, 4'ü gazetenin yayın politikasına uyumsuzluk, 7'si yükselme şansı, 28'i başka sebepler olarak göstermişler, 2'si ise neden belirtmemişlerdir.

Bu 100 gazeteciden 3'ü 20 yaşın altında, 14'ü 21-25 arasında, 15'i 26-30 arasında, 13'ü 31-35 arasında, 7'si 36-40 arasında, 3'ü 41-45 arasında, 3'ü 46-50 arasında, 2'si 51-60 arasında, 1'i 60'ın üzerinde bulunuyordu. Yaşlarını söylemeyenlerin sayısı ise 41'di.

Bu 100 gazeteciden 17'si kadın, 83'ü erkekti. 49'u evli, 2'si dul, 2'si boşanmıştı. 30 gazeteci ise, medeni durumu hakkında yanıt vermedi. Bunlardan 35'i çocuklu, 30'u çocuksuzdu. 35 gazeteci ise, çocuk durumu hakkında yanıt vermedi.

Yapılan ankete göre; her beş gazeteciden biri, dostlarından yarısını gazetecilik çevresinden seçmişler, yine her beş gazeteciden birinin dost çevresi, büyük oranda iş çevresi ile bütünleşmiş durumdadır. İş saatlerinin çokluğu, iş saatleri dışında gidilen yerlere, diğer gazetecilerin de geliyor olması, zaman ve mekân ortaklığı yaratmakta ve iş arkadaşlığı, giderek aynı mesleği paylaşma ve dostluğa dönüşmektedir.

2.6.3.2. Mesleğin İyi ve Kötü Yanlarıyla Gazetecinin Hayatına Etkisi

2.6.3.2.1. Gazetecilik Mesleğindeki Zor Yönler

Gazeteci, bazan yanılır, gerçeği buldum zanneder. Halbuki yakalayıp elleri arasına aldığı koskoca bir yalandır. Fakat emin olun; gazeteci, yalan haberi yazdığı zaman dahi bunu bile bile yapmaz, buna inanmıştır. İyi niyetle hareket ederek yazmıştır. Yalan olduğunu öğrendiği vakit üzülür, vicdan azabı duyar. Buna karşın gerçeği ortaya çıkardığı zamanlarda ise keyfine sınır yoktur. Bütün yorgunluklarını unutur, yüzü aydınlanır, mutlu olur.

Gazeteciliğin tarihi boyunca, gazeteciyi mesleğinde huzursuz eden en büyük olay; hiç kuşkusuz ki, basın hürriyetine indirilen darbe ve konulan sansürler olmuştur.

Beşer tarihinde ilk basın hürriyeti, Fransız ihtilâlinde neşredilmiş olan "İnsan hakları beyannamesi"nde görülmektedir. 1791 tarihinde neşredilen beyannamede, "Her vatanda, serbestçe söyleyebilir, yazabilir, basabilir" idi. İşte bu tarihten itibaren insanoğlu basın hürriyetine kavuşmuştur (193).

Türkiye'de ilk basın hürriyeti 1862 tarihinde kabul edilen "Matbuat Nizamnamesi" ile meydana gelmiştir. Fakat Padişahlar bu nizamname hükümlerine saygı göstermemişlerdir.

Bu nizamnameden önce 1858 tarihinde yapılan "Ceza Kanunu"nda matbuat ve matbaaların suçları hakkında üç madde konulmuştu. Bu Ceza Kanununun 139. maddesinde: "Adab-ı Umumiye muhalif olarak nazmen ve nesren Hezel ve Hiciv'e

dair şeyleri ve yahut, edebsizce resim ve tasviri basın ve bastıran ve neşreden kimseden bir mecdidiye altınından beş mecdidiye alatinuna kadar nakdi mücazat alınır. Ve yirmidört saatten bir haftaya kadar hapis olunur." idi.

Nihayet 1864 tarihli "Matbuat Nizamnamesi" daha kuvvetli olarak yapılmıştır.

Bu, nizamname 3. Napolyon'un çıkarmış olduğu matbuat kanunu'ndan tercüme edilmişti.

Bu nizamname Sadrazam Fuad Paşa zamanında meydana getirilmiştir. Bu nizamname 1909 tarihine kadar 45 sene yürürlükte kalmıştır.

"Muhbir" gazetesinin baş muharriri Ali Suavi İnkılab fikirlerini yaydığı için, Ali Paşa 1867 kararnamesini çıkardı. Bu kararnameye göre basına karşı sıkı tedbirler alındı.

Basın hürriyeti tahdit edilince memleketin aydınları Avrupa'ya kaçarak gazeteler çıkarmışlardır. Kitaplara ve piyeslere sansür konuldu.

1875 tarihinde de zararlı harici neşriyata ait sansürü de Sadriâzam Esad Paşa koymuş oldu. Bundan sonra 1876'da Sadriâzam Mahmud Nedim Paşa bütün gazetelere sansür koydu. 1876'da Osmanlı tahtına geçen II Abdülhamid Birinci Meşrutiyeti ilan ederek "Kanunu Esâsî'yi kabul etti.

Kanunu Esasî'nin 12. maddesi:

"Matbuat kanun dairesinde serbesttir" yazılı idi. Halen yürürlükte olan: 1864 Matbuat nizamnamesidir. Bu nizamname gazete çıkarma hakkını hükümetin arzusuna bağlı-

yordu. Verilen imtiyazı da geri alabiliyordu. Kanunu Esâsî basın hürriyetine yeni bir şey getirmemişti.

Mithat Paşa, Sadriâzam olunca, yeni bir matbuat kanunu projesi hazırlandı. Komisyonun başkanlığına da Şurayı Devlet reisi Server Paşa getirilmişti.

Abdulhamit verdiği nutkunda bir matbuat kanununun kaleme alınmasını bildirmişti.

Nihayet 1877 tarihinde yeni bir basın kanunu kabul olundu. Bu kanunda yirmibeş yaşını bitiren her vatandaş gazete çıkarabileceği yazılı idi. İzni de hükümet veriyordu. Gazetede ki yazılardan "Müdürü mesul" sorumlu tutuluyordu. Padişah'a hakaret edilirse bir seneden üç seneye kadar hapis cezası veriliyordu.

Mebuslar gazete çıkaramıyorlardı. Fakat bu kanun tatbik edilemedi.

Mizah gazetelerine karşı da bir düşmanlık vardı. Devlet büyükleri mizaha dayanamıyorlardı. Sadriâzam Edhem Paşa 1877 de mizah gazeteleri hakkında bir tebliğ yayınladı. Her şahsa karşı tecavüz ve alay edenlerin ceza göreceği bildirildi.

Fakat aydın sınıf istibdada şiddetle hücum ediyordu. İnkılâba taraftar olmayan Sultan İkinci Abdülhamit gazeteleri sansüre tâbi tuttu, basın hürriyetini kısıtı, istibdadına başladı.

Maarif Nezaretinde bir "Encümeni teftiş ve muâyene" heyeti kuruldu. Fikir adamlarından müteşekkil bu heyet bütün kitapları inceliyor, zararlı görmediği eserlerin basılmasına izin veriyordu. Bu, bir sansürdü.

1888 tarihinde "Matbaalara ait kanun" çıkarıldı. Bu kanunda sansür daha kuvvetli bir hale konulmuştu. Bir eser basılmadan önce tetkik edilecek sonra basılacaktı.

Nitekim İstibdat devri'nde bütün kitaplar böyle basıldı. Hürriyetten, İnkılab'dan, İhtilâlden bahseden bastırılmadı.

1894'de "Telif Hakkı Kanunu" çıktı. Bu kanunda telif ve tercüme eserlere, Encümen'i Teftiş'in muayene etmesi esası kabul edilmişti. Bu sebeple ne kitap yazılıyor, ne de yeniden bir gazete ve mecmua çıkıyordu. Eserlerinin başında padişaha dua edenlerin kitapları basılıyordu. Buna rağmen matbaalar ve kitapçılar hakkında yeni esaslar kabul ediliyor, istibdat şiddetleniyordu.

1898'de yine matbaalara ait bir kanun daha çıkarıldı. Bundan sonra yine 1900'de bir kanun daha neşr olundu. 1905 tarihine kadar yeni bir gazete neşr olunmadı. Sultan Abdülhamit memleketin huzur ve sükuna kavuşmasını istiyor, halkın tokluğunu hürriyete tercih ediyordu. Her tarafta bolluk ve huzur vardı. Fakat insan hakları ve teknik alanda memlekette bir gerileme vardı. Sultan Abdülhamit, İmparatorluğun dağılmasından endişe duyuyor, İnkılâp ve İhtilâl istemiyordu.

Hürriyet ve meşrutiyet taraftarları Avrupa'ya kaçıp neşriyatlarına devam ediyorlardı. Londra, Paris, İsviçre e Mısır'da hürriyet taraftarları, gazeteleinde neşrettikleri yazıları ile ateş püskürüyorlardı. Bu gazeteleri "Encümen-î Teftiş, Tetkiki Müellifat" komisyonları inceliyor, bu gazetelerin memlekete sokulmasına mâni oluyordu.

1901 tarihinden 1908 tarihine kadar Türk gazeteciliği en sönük devrini yaşamıştır. Buna sebep sansür olmuştu.

İkinci Abdülhamit basın hürriyetine mani olup şiddetli istibdâdına rağmen fikirlere zincir vuramadı. Gençler "İttihad ve Terakki Cemiyeti"ni kurmaya muaffak oldular. Bu gençler hürriyet isteyen ve meşrutiyet idaresini kurmayı arzu edenlerdi.

Nihayet "Reval Mülâkatı" ile Rumeli toprakları taksim edilmesine karar verilince, 24 Temmuz 1908'de hürriyet taraftarları hürriyeti ilân ettiler. İkinci Abdülhamit'de Kanunu Esasi'yi ilana mecbur kaldı.

Meşrutiyetin ilk yılında görülmemiş bir şekilde gazeteler çıkmaya başladı.

Muharrirler yazılarını sansüre gönderdiler. Fakat hiçbir ses çıkmayınca, ilk defa sansür görmeden yazılar neşr olundu. Muharrirler durmadan halkı uyandıran makaleler yazıyordu. Tam manası ile bir basın hürriyetine kavuşulmuştu.

Sultan Abdülhamit'in sürgüne gönderdiği hürriyet mücahitleri de İstanbul'a gelmeye başladılar. Herkes kaleme sarılmış, önüne gelen bir gazete çıkarmakta idi. Hürriyete susamış bu insanlar çala kalem yazıyorlardı. Kimse de yazdığından dolayı bir ceza görmüyordu. Kayıtsız ve şartsız bir hürriyet havası esmekte idi. Bir buçuk ay içinde 200 kişi gazete imtiyazı almıştı. Birçok muharrirler önüne gelene çatıyordu. Bir basın anarşisi başlamıştı.

Hükümet tenkit ediliyor, şahıslara çatılıyordu. Bu hudutsuz hürriyet herkesi korkuttu. Nihayet hükümet 30 Temmuzda "Matbuat Cemiyeti Heyeti Mukavelesi"ni yaptı. Memleketin umumi menfaatine zarar getirecek yazıların yazılmamasına karar verildi.

Fakat birçok partiler doğdu, bunlar birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Bunun üzerine sarıklı hocalar da camilerde meşrutiyet aleyhine vaazlar vermeye başladılar. Kör Ali adında bir yobaz gerici yazılar yazıyordu.

Sadriâzam bulunan, Kâmil Paşa, basının bu perişan halini görerek 6 Şubat 1909 tarihinde "Matbuat ve Matbaalara ait bir lâyiha"yı mebuslar meclisine verdi. Bunu duyan basın mensupları, hürriyete mani olunacaktır kaygusu ile Sultan Ahmed Camii avlusunda bir miting yaptılar. Buna rağmen bu lâyiha, Matbuat Encümeninde müzakere edildi. Encümen reisi Emrullah Efendi idi. Bu encümen mazbatasına, Ebüzziya Tevfik Bey bir önsöz yazdı. Buna rağmen 31 Mart 1909 tarihinde gericiiler isyan etti.

31 Mart Vakası korkuncu bir hareket oldu. Divan-ı harb kurularak asiler cezalandırıldı. Volkan Gazetesi baş muharriri Derviş Vahdeti de idam olundu. Taşkınlık gösteren gazeteler de kapatıldı.

Sadriâzam Hüseyin Hilmi Paşa zamanında 16 Temmuz 1909 da İkinci Meşrutiyet "Matbuat Kanunu çıktı". Bu kanun Fransız basın kanunundan alınmıştı. 1910 tarihinde de "Telif Hakkı Kanunu" çıkarıldı. 1912 tarihinde yeni matbuat kanunu tadile uğradı. 1914-1918 tarihine kadar Birinci Cihan Harbi devam etti.

Mehmet Vahdettin tahta çıkınca 5 Şubat 1919'da bir matbuat kararnamesi çıkardı. Bu kararname sansür koydu.

Mütareke devri başladı. Bu defa itilaf devletleri Türk gazetelerine sansür koydular. Gazetelerin bazı sütunları bembeyaz çıktı. Basın hürriyeti kalktı.

1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla Milli Mücadele devri başladı.

Nihayet Atatürk 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'ni açtı. Birinci Millet Meclisi, "Teşkilâtı Esasiye Kanunu"nu yaptı. Bu, Anayasanın 77. maddesinde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden teftiş, muayeneye tâbi değildir." idi.

6 Mayıs 1920'de bir kararname çıkarılarak "İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya sokulması yasak edildi."

Bir de Ankara'da "Matbuat ve İstihbarat Dairesi" kuruldu. 7 Haziran 1920'de bu dairenin kanunu çıktı.

İstanbul'da sansür devam ederken, Milli Mücadele'de gazeteler serbestçe fikirlerini neşrettiler, hepsi Milli Mücadele'yi desteklediler.

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilân olundu. Bu devrin ilk günlerinde, basın, yani geniş bir hürriyete sahip oldu. Bunun neticesinde Doğu isyanı çıktı. Bu defa: "Takrîr-î Sükûn kanunu" çıkarıldı.

1927 tarihinde "Küçükleri zararlı neşriyattan koruma kanunu" meydana getirildi.

1930 tarihinde "Küçükleri zararlı neşriyattan koruma kanunu" meydana getirildi.

1930 yılında Ankara'da bulunan gazeteciler: "Türk Gazeteciler Birliği" kurdular.

25 Temmuz 1931 tarihinde "Yeni Matbuat Kanunu" çıkarıldı. Birinci maddesinde: "Matbuat Hürriyeti ve Matbu

eser neşri bu kanunda yazılı hükümlere bağlıdır" idi. Bu kanun 23 fasıl ve 68 maddeden ibaretti. Bu maddeler beş defa değişikliğe uğrayarak 1938'de son şeklini aldı.

Bu kanuna göre gazete çıkaracaklarda aranılan vasıflar:

- 1- Türk olmak,
- 2- Yirmi yaşını bitirmiş olmak,
- 3- Yüksek okullardan veya lise ile buna muadil okulları bitirmiş olmak,
- 4- Ecnebi bir devletin hizmetinde bulunmamak,
- 5- Mahcur olmamak,
- 6- Devlet memuru ve Ordu mensubu olmamak.
- 7- Mahkûm olmamak.

gibi esaslardı.

Gazete veya mecmua çıkarmak isteyenlerin riayet edecekleri hususlar da şunlardır:

- 1- Gazete veya mecmuanın adı,
- 2- Sahibinin adı ve soyadı, Tabiyeti, Tahsil derecesi, iş ve ev adresi.
- 3- Baş muharririn, Yazı işleri müdürünün adları ve adresleri,
- 4- Nerede basılacağı, matbaanın adı,
- 5- Siyasi olup olmadığı,
- 6- Ne vakitlerde çıkacağı,
- 7- Hangi dilde çıkacağı,
- 8- Sermayesi ve sahiplerinin adları.

gibi esaslar konulmuştur.

1934 yılında da "Basma yazı ve resimleri derleme kanunu" çıkarıldı.

25 Mayıs 1935'de ilk matbuat kongresi toplandı.

Eskiden bir gazete idarehânesinde, en çok iki telefon vardı. Kadro, çoğu zaman 15'i bile bulmazdı.

"Tek parti, tek şef" idaresinde, gazeteler, sık ve şiddetli baskılarda karşı karşıya bulunuyordu. Otoritenin çizdiği izin sınırlarının dışına taşmak, koyduğu yasakları çiğnemek, sert tepki ve cezalara sebep oluyordu.

O devirde gazeteler, sayfalarını sabaha karşı baskıya verebiliyorlar. Anadolu Ajansı'ndan son bülten alınınca ya kadar bekleniliyor, Ajansın yorumları doğrultusunda makaleler yazılabiliyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, son bülten saat 2'de veriliyordu.

Hiroşima'nın bombalandığı gün saat 3'te Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, telefonla; "Yarınki başmakale, Hiroşima'ya ait olacak!." emrini vermişti.

Refah şehitleri için denize çelenk atıldığı haberini resimli veren Cumhuriyet 12 gün, 12 gazete de 10'ar gün kapatılmışlardı (194).

Gazetelerin kapatılmalarının bir başka sebebi de, basında çıkan ekonomik haberlerdi.

"Bundan 30 yıl öncesinde Cumhuriyet gazetesinde tek sütun bir altın haberinin, altın yükselecek diye çıkan o zamanki rakamı 37 lirayla, 48 lira arasında Cumhuriyet altını hakkında çıkan haberler, hükümetin baskısıyla yasaklanmıştı. Bazı gazeteciler hakkında, altın fiyatı gelecek hafta 1 lira artacak gibi bir haber çıkıyorsa, acaba sarraflarla anlaştı mı, gibi eski yazı işleri müdürlerinden uyarılar gelmiştir (195).

(194) Günvar Otmanbölük, Niyazi Ahmet Banoğlu Anlatıyor: Gece Yarısı Emri, İstanbul, 1986, s. 17-19.

(195) Mehmet Barlas,

Günvar Otmanbölük, o günlerin Türkiye'sinde basın mensuplarının içerisinde bulundukları riskleri şöyle anlatır (196);

"Demokratik anlayış henüz geri olduğu için, 1930'ların Türkiye'sinde gazetecilik pek kolay değildir. Bir caddenin bozuk olduğundan bahsederseniz, Vilayet ve Belediye'yi gücendirebilirsiniz; hattâ o yüzden baskıya maruz kalabilirsiniz. Kışın şiddetli geçtiğini, havaların da da soğuma ihtimali bulunduğunu söylemeniz mahzurludur; çünkü halk paniğe kapılabilir ve ekmek fırınlarına hücum edebilir. Sadece cinayet haberlerini biraz tafsilatlı anlatma imkânınız vardır. Bir de tefrika romanlara ağırlık verebilirsiniz. Bu durumda, gazete tirajlarının yerinde saymasını da normal karşılamak gerekir.

Bir gün Vâlâ Nureddin, genç muhabirleri topluyor ve onları şöyle yönlendiriyor:

"Çocuklar, ilgi çekici bir şey bulamıyorsunuz. Zaten bulsanız da yazamıyorsunuz. Esnafın arasına girin: bakkalla, balıkçıyla konuşun, dertlerini dinleyip yazın."

Sertoğlu, kendisiyle birlikte iki muhabirin daha bu konuda görevlendirildiğini, verdikleri haberlerle gerçekten bir alâkanın doğduğunu kaydediyor ve "Bu, aynı zamanda, bizim için bir gazetecilik dersi oldu" diyor.

O yıllarda, devlet adamlarının yanına sokulabilmek de bir meseledir. Hele meslekte yeni iseniz..."

Bu yüzden, adımların çok hesaplı atılması mecburiyeti vardı. Ama, bazı devlet adamlarının yakişiksiz hareket-

(196) G. Otmanbölük, A.g.e., s. 167.

lerini sineye çekmek de mümkün değildi. İşte böyle hallerde, Bâbiâli mensupları tek yumruk haline geliyor, karşı tarafın hak ettiği, cevabı veriyorlardı.

Selahattin Giz, bu konuda şunlar anlatıyor (197):

"Halkın merak ettiği bir konu vardı. İlgili Bakanın vilayete geldiğini duyunca, 4-5 arkadaş oraya gittik. Geç saatlere kadar bekledik. Nihayet Bakan dışarı çıktı, biz de sorularımızı sormaya başladık.

Sayın Bakan, ilk soruya "Duymamış olayım" ikincisine "Bunu sormamış olun" şeklinde cevaplar verdi. Böyle de devam etti ve arabasına binerek çekip gitti.

Orada saatlerce beklemiş, hiçbir şey elde edemediğimiz gibi, üstelik azarlanmıştık. Her birlikte Şükrü'nün kahvehanesinde toplandık. Soru ve cevapları aynen yazarak her gazeteye verdik. Ben de, çektiğin resimleri aynı şekilde dağıttım.

Ertesi gün, olay bütün gazetelerde yer alınca, büyük yankılar meydana geldi. Bakan, milletvekili olan gazete patronlarına şikâyetle bulundu, ama tabii bir şey elde edemedi. Neticede kendisi itibar kaybetmiş, unutamayacağı bir ders almıştı.

1950'de de Demokrat Parti iktidara gelince 15 Temmuz 1950'de bir "Basın Kanunu" çıkardı.

7 Haziran 1956'da Basın Kanunu'na yeni hükümler koydular. Bu yeni hükümlerle Basını susturacaklarını zannettiler. Basın hürriyetine hiçbir şekilde bir zincir vurmadılar. Muharrirler ve muhabirler olsun faaliyetlerini daha çok arttırdılar.

(197) Günvar Otmanbölük, A.g.e., s. 79.

Nihayet, gya Demokrat Parti, "Cumhuriyet Halk Partisi"nin ve bir kısım matbuatın kanun dı yıkıcı ve bozguncu faaliyetlerini tahkik ve tesbit etmek üzere bir "Tahkikat Komisyonu" kurdu. Bu komisyon mebuslardan mürekkep olup, Meclis'de çalışmaya baladı.

İlk i olarak vilayetlerde yayınlanmakta olan 12 gazete ve mecmuanın kapatılmasına karar verdi. Birçok gazeteciler Tahkikat Komisyonu önünde sorguya çekildi.

27 Mayıs sonrası, Ankara ve İstanbul hapishanelerinde bulunan gazeteciler derhal bırakıldılar. Demokratların Basın Kanunu yürürlükten kaldırıldı. Türk gazeteleri yenisinden hürriyete kavutular. Milli Birlik Komitesi gazetecilere lyık olduğu mevkii verdi. Yıllardan beri haksızlıklara uğramış olan gazetecilerin dilekleri dinlendi. Gazeteciliği bir meslek haline sokmak, bu sınıfın refahını sağlamak üzere yeni kararlar alındı. O tarihe kadar gazetelerde çalışanlar işverenlere karşı haklarını isteyememiler, birer gündelikçi gibi alımılardı.

Fakat 27 Mayıstan sonra mesleğe girmiş olan uyanık ve kültürlü genç gazeteciler sosyal haklarını müdafaa etmesini bildiler. İlk defa basın hayatında bir hak arama baladı. Basın mensuplarının karşılıklı fikir ve tenkidlerini Milli Birlik Komitesi dinledi. Basında çalışanlarla, alıtıranlar arasındaki ilişkileri düzenleyen "Fikir İşçileri Kanunu" ile "Basın İlan Kanunu" kuruluu için kanun çıkarıldı. Bu kanun "Resmî Gazete"de yayınlanmadan önce: İstanbul'da çıkan dokuz gazetenin sahibi bir araya toplanarak bir karara vardılar. Bu gazeteler Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Dünya, Vatan, Yeni İstanbul, Tercüman, Akam, Yeni Sabah'tı. Bu gazete patronları 10 Ocak 1961 tarihinde ortak bir bildiri yayınladılar. Bunlar  gün gazetelerini kapatacaklarını bildirdiler. Fikir işçileri bu kapanma kararına iştirak etmediler.

Patronların bu davranışı fikir işçilerine verilen haklara karşı protestoları idi. Patronlar bu kanundan memnun olmadıklarını bildirdiler.

Bu olay gazeteciler arasında bir heyecan uyandırdı. Patronların bu hareketlerine karşı, emekleriyle hayatlarını kazanan fikir işçileri, Gazeteciler Cemiyeti'nde toplanarak bir gösteriye karar verdiler. Toplu bir halde Vilayet Konağı'na doğru sessiz bir yürüyüş yaptılar. Bu olay çok önemli idi.

Yüz senelik Türk basın hayatında patronlara karşı ilk defa boykot ve fikir işçileri ilk defa olmak üzere sessiz bir yürüyüş yapmışlardı.

Gazete sahiplerinin bir tüccar olmayıp, kamu hizmeti gördükleri, fikir işçilerinin de bu davada büyük hizmetleri olduğunu, kamuoyuna bildirmiş oldular.

Çünkü gazeteci ne patrona, ne şahsına çalışan bir sınıf değil, kamu hizmeti gören aydın bir sınıfı işçileri olduklarını ispat ettiler.

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin giriştiği bu mücadeleye bu defa Ankara Gazeteciler Cemiyeti ve Sendikası, Bursa, Eskişehir, İzmir Cemiyetleri ve sendikalarıyla, Türk Edebiyatçıları Birliği de iştirak ettiler. Bunlar da sessiz yürüyüş yaptılar.

Yüz sene sonra gazeteciler haklarını müdafaa edebilecek bir bilince sahip olmuşlardı.

Bu tarihe kadar patronlar, diledikleri bir gazeteci derhal işten çıkarır, dilediği ücreti verir, hizmet süresine göre aylığını arttırmazdı. ihtiyar gazeteciler sü-

rünür, ölüleri meydana kalır, belediye tarafından kaldırıldı. Hiçbir sosyal güvenceleri yoktu. Bu sebeple en değerli elemanlar başka mesleklere geçiyorlardı.

Fikir işçileri, okurlarını gazetesiz bırakmamak için 11 Ocak 1961 tarihinde "Basın" adlı ir günlük gazete çıkardılar. Dokuz gazete üç gün sonra çıktılar.

4 Ocak 1961 tarihinde 212 sayılı kanunla "Fikir İşçileri Kanunu" çıkarıldı. Bu kanunla gazetecilik cazip bir meslek haline geldi. İstanbul'da bir gazeteye girenler 750 lira ile, Ankara'dakiler de 1250 lira ile alınıyordu. Bu, asgari had idi. Diğer bölgelerde bu nisbet değişmekte idi. Gazete sahibi, bir gazeteciyi çıkarırsa, üç aylık maaş verecek, şayet ybeş yılı doldurmuşsa her yıla bir maaş vermek mecburiyeti konuldu.

Gazeteciler aralarında yapı kooperatifi kurarak, İstanbul'da Mecidiyeköyü civarında bir gazeteciler mahallesini kurdular. Birçok gazeteciler meskene sahip oldular. Ankara gazetecileri de Çankaya'da bir mahalle meydana getirdiler.

Fikir işçileri kanunundan sonra "Tedbirler Kanunu" çıkarıldı. Bu kanun basınla da ilgili idi. Rejimi korumak maksadıyla "Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi" liderleri toplanarak, bunlar "Anayasa nizamı, Milli Güvenlik, Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun" hazırladılar. Bu kanun 3 Mart 1962 tarihinde kabul edildi. Buna "Tedbirler Kanunu" denildi.

Bu kanununun basınla ilgili maddeleri şunlardır:

Madde 2:

"Türkiye Cumhuriyetinin Anayasa ile tescil edilmiş temel vasfı olan, İnsan Hak ve Hürriyetlerine dayanan çok

partili demokratik nizamı, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle zedelemeye veya tehlikeye düşürmeye matuf olarak kötüleyenler veya bu nizamın Türkiye'de yürütülemeyeceği yolunda propaganda yapanlar hakkında, fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, birinci maddede yazılı cezalar uygulanır."

Madde 5:

"Bu kanunla yazılı fiiller basın yolu ile işlendiği takdirde, suç konusunu ihtiva eden mevkuteler ve sair basılmış eserler Sulh Hakimi kararıyla toplattırılabilir."

Bu kanun üzerine basın cemiyetleri, hürriyetlerin kısıldığını ileri sürdüler. Beyannameler neşrettiler. Ankara Gazeteciler Cemiyeti ile Sendikası, tedbirler kanunu ile basın özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı şeklinde ortak bir bildiri yayınladılar. Bu kanunun neşrinden Tedbirler Kanunu'na aykırı hareket ettikleri görülen 15 gazete ve 2 dergi, 8 gazeteci hakkında dava açıldı.

Türk basınının özgürlüğü ve itibarını korumak maksadı ile basın mensupları faaliyete geçtiler. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti bir teşebbüse geçti. Prensip olarak basının kendi kendini kontrolü sistemi kabul edildi. Bunun üzerine bir "Ahlak Yasası" hazırlandı. Bu yasayı uygulamak üzere de bir "Basın Şeref Divanı" kuruldu.

24 Temmuz 1960 tarihinde İstanbul Gazeteciler Cemiyeti salonunda bir tören yapıldı. Bu törene bütün gazeteciler, gazete sahip ve başyazarları Milli Birlik Komitesi Üyeleri resmi elbiseleri ile geldiler. Toplantıyı Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek açtıktan sonra Milli Birlik Komitesi'nden Numan Esin, basın ahlaki üzerine bir konuşma yaptı, sonra da Ticaret Vekili konuştu. Töreni

müteakıp "Basın Ahlak Yasası Taahhütnamesi" imzalandı. Sonra da cemiyetin kasasından bir ziyafet verildi.

Her devirde, basınımızda görülen; yalan haber, özel veya ahlâka aykırı, şahıs, müessese ve zümreleri küçük düşürücü yayınlar, iftira ve isnatlar, din istismarı gibi konular, kamuoyunun gazeteciler için değer yargılarını etkileyen olaylardı. Bu da, basının kendi kendisini kontrolü gereğini ortaya koymuştu.

24 Temmuz 1960 günü gazetelerin ve basın kuruluşlarının kendi iradeleriyle kabul ettikleri Basın Ahlak Yasası basına şu sınırları getirmişti:

1) Bir amme müessesesi olan gazetecilik mesleği bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlâka aykırı maksat ve matuf menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatlerine zarar verici bir şekilde kullanılamaz.

2) Yazı, haber vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir:

a) Ahlâka aykırı ve müstehcen yayında bulunulamaz.

b) Şahıs, müessese veya zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.

c) Amme menfaatini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatlarını küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez.

d) Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz.

e) Din istismar edilemez.

3) Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak yararlanılmaz, doğruluğu şüphe uyandıran ve tahkiki gazetecilik im-

kânları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.

4) Gazetenin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine haberlerin metninde yer verilemez.

5) Haber başlıklarında haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez.

6) Amme menfaati mutlak lüzum görmedikçe, mahrem kaydıyla verilen malumat yayınlanamaz.

7) Gazeteci kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir.

8) Haber, yazı veya resim kaynaklarının yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlal edilemez.

9) İlan, reklam mahiyetindeki haber, resim veya yazıların ilan veya reklam olduğu tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

10) Mevkutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak haklı tekzip veya tekzipler cevap veya tekzipte sebep olan yazının tesirini tamamen giderecek şekilde en kısa bir zamanda yayınlanır.

Basın Ahlâk Yasası'nın kabulü ile; Basın Şeref Divanı uygulaması, fiilen ortadan kalkmış oluyordu (198).

Bu, ara dönemde, Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından hazırlanan ve Gazeteciler Cemiyeti'nin de 14 Şubat 1972 günü yapılan Genel Kurulu'nda kabul edilen "Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları" başlıklı belge de konuya şöyle yaklaşıyordu:

(198) Mehmet Barlas, A.g.e., s. 77-78.

1) Gazeteci ve gazete yazarları halka kesin ve doğru haber vermeye dikkat etmeye mecburdurlar. Bunlar haberlerin ayrıntılarıyla doğru olduğunu kontrol etmekle mükelleftirler. Esaslı bir noktanın isteyerek değiştirilmesi veya unutulması yasaktır.

2) Gazetecilik halk yararına hizmet etmelidir. Halk yararı aleyhine şahsi bir çıkar aramak veya özel bir yarara üstünlük vermek gazetecilik mesleğiyel kabili telif değildir.

3) Basın yoluyla namus ve haysiyet kırıcı yazılar yazmak veya iftira ve isnatlarda bulunmak, hakaret etmek, tediyeler kabul etmek ve sahibinin haberi olmadan aktarma yapmak, ağır mesleki suçlar teşkil eder.

4) Halk lehine iyi niyet taşımak ve göstermek mesleki vazifelerin temelini teşkil eder. Neşri sırasında doğru olmadığı açık surette görülen yanlış haberlerin, onu negredenler tarafından derhal hakikatin yayınlanması suretiyle tashihi mecburidir. Doğruluğu teyit edilmemiş bütün rivayet ve haberler bu kavitle neşredilmelidir.

5) Bir gazeteci ancak haysiyet vakarını, tarafsızlığını ispat edebileceği bir vazifeyi kabul etmelidir.

6) Bir haber veya yorumun muharriri yazısının doğruluğunu garanti ettiğini belirtmedikçe onun mesuliyetini taşır.

7) Herkesin namus ve itibarına hürmet etmek icabeder. Bir kimsenin şeref ve şöhretini zedeleyecek şekilde hususi hayatıyla ilgili haber ve yorumlar yapmak yasaktır. Yalnız memleket ve amme menfaatine yapılan bu çeşit neşriyat bu yasağın dışındadır.

8) Yabancı bir memleketteki hadiselerin tasvir ve tahlilini ancak bu memleketler hakkında, bu hadiseleri ve yorumları sahih ve tarafsız bir yorum yapabilecek imkânı veren bilgilere sahip gazeteciler tarafından yapılmalıdır.

9) Gazeteci bir haberi veya fotoğrafı almak için namuskârane usullere başvurmalıdır.

Ve belge şöyle sona eriyordu: "Bu dokuz ana kural, gazetecilik mesleğini yapacak olanların bunları taahhüt etmesi prensibi üzerine vazedilmiştir."

Bu meslek belgesi bize; bütün bu kuralların temel öğelerinden biri ve şüphesiz en önemlisi olan, haberin veya yazının doğru olması zmorunluğunu göstermektedir. Yani muhabir veya yazar haberini veya yazdıklarının doğruluğunu kontrol etmekle yükümlüdür. Çünkü haberin doğru olması, bir gazetede içerik açısından doğan hukuki sorunlardan en önemlisidir. Hem ceza, hem tazminat yaptırımlarına kadar giden hukuki sorunlardan en önemlisidir. Hem ceza, hem tazminat yaptırımlarına kadar giden yolun başlangıcıdır. Öyleyse gazeteci, aldığı haberi meslekte yaygınlaşan deyimıyla çek edecektir. Ve bunu gazetenin baskıya hazırlanışı için önünde bulunan birkaç saat içinde başaracaktır. Tabii tesadüfler kendisine yardım eder de, ilgili bakanı veya yetkili görevliyi haberle ilgili ilin valisini veya halden anlayan bir kamu görevlisini bulabilirse bu kural yerine getirilebilecektir. Çünkü 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 15. maddesinin 1. fıkrası önemli bir yasaklama getiriyor: "Kamu görevleri hakkında basına, haber ajanslarına veya radyo ve televizyon kurumlarına bilgi veya demeç bakanın yetkili kılacağı görevli, illerde valiler veya yetkili kılacağı görevliler tarafından verilebilir."

Yasa böyle dediğine göre, Başbakanlık bir genelge yayınlayıp bakanlıkları uyarmak, İçişleri Bakanlığı yayınladığı genelgeyi valiliklere göndermek, valiler de astlarına duyurup, uyulmasını istemekle yükümlüdürler. Ancak bu yükümlülük çoğu kez, bekleneni vermez veya aksini verir. Yani yasaklamanın kendisi haber veya yazı olur.

Böyle genelgeler. yüzünden, örneğin; "Tavukçuluk Enstitüsü yöneticilerinin bir gazetecinin tavuk resmi çekmek için izin istemesini, bakanlıktan emir getirin diye çevirip tavuk resmi çekilmesinin devlet sırrı haline sokulmuştur." (199).

İstanbul Valisi Niyazi Akı, başka bir göreve atanmış ve yerine de Bursa Valisi Vefa Poyraz getirilmiştir. Yeni valinin, görevi devralmak için araba vapuruyla geleceğini öğrenen Akı, bir centilmen olarak kendisini karşılamak üzere Kartal'a gider. Olayı öğrenen vilayet belediye muhabirleri de vilayete doluşurlar. Oluşacak haber aslında rutin bir haberdir ama, İstanbul için önemlidir. Epeyce vakit geçip, ses seda çıkmayınca, belediye muhabiri Orhan Erinc, Özel Kalem'deki telefona sarılır. Kartal Kaymakamlığı'nı arar. Karşısında o zamanki Ünvanıyla tahrirat kâtibi vardır. Kendisini tanıtır ve yeni valinin araba vapurundan çıkıp çıkmadığını sorar. Aldığı cevap, tavuk resmine bakan emri isteyen görevliye parmak ısırtacak gibidir. "Bizim demec vermemiz yasaktır."

"Devlet memurlarının açıklama yapma yasağıyla anonima hakkı arasındaki ilişkiyi iki açıdan değerlendirmede yarar var. Birincisi, devlet memurlarının görüş açıklamalarının tümünden yasak olmadığına bağlıdır. Yani belirli konularda açıklama yapamazlar ama, meslekleriyle ilgili konularda görüşlerini makale olarak yazabilirler. Fakat haber

olduğu zaman, yani başkası tarafından şekillendirilip yayınlanacak bir yazı söz konusu olduğu zaman, yani başkası tarafından şekillendirilip yayınlanacak bir yazı söz konusu olduğu zaman tâbi haber kaynaklarının çekingen davranmasını bir ölçüde normal karşılamak lâzımdır. Çünkü suç oluşturmaması yolunda bir güvencesi yoktur. Daha doğrusu bu, muhabir ile haber kaynağı arasında yaratılmış olan ilişkilerin düzeyi ve muhabirin haber kaynağına verdiği, yarattığı güvence ile orantılı şekilde yürüyen bir konudur." (200)

Basın bütün varlığı ile hürriyete kavuşturulmuş, fakat onun da saygı göstereceği noktalar vardır. O da: Gazetecilik Ahlâkıdır.

Ne yazık ki, "Basın Ahlâk Yasası" basınıımızda uygulanamadı. Ancak; bir Basın Konseyi kurulması fikri ağırlık kazanarak kuruluş safhasına girildi.

Doç. Dr. Halûk Şahin;

"Basın Konseyi'nin kurulması, bir Basın Ahlâk Yasası'nın hazırlanılması, meslek bilincini geliştirecek ve meslek içi dayanışmaya zemin sağlayabilirse, yararlı olacaktır ." (201) diyordu.

"Gazetecinin meslek bilincinde; doğru yazma ve özel yaşamlara dil uzatmama türünden ödev ve sorumluluklar kadar, doğru yazma ve kaynağından bilgi alma gibi hak ve özgürlükler de önemlidir.

Basın Konseyi'nin görevi, basının kontrol edilmemesi için, kendi kendini kontrolu sağlamak değil, inandırıcı ve birleştirici olmak için, bir yandan basının performansını

(200) Orhan Erinc, A.g.e., s. 27.

(201) Haluk Şahin, Yarın'ın Gündemi, Doktorlar, Gazeteciler ve Maske-ler, Hürriyet Pazar Eki, 29.6.1986, s. 2.

süzgeçten geçirirken, diğer yandan da, kısmi makamların basını kontrol etmesine karşı etkin bir mücadeleye girişme zorunluluğu vardır."

Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, gerek bizde, gerekse yabancı ülkelerde; gazetecinin bir haber peşinde bazan hapse bile girmeyi göze almak zorunda olduğunu şöyle anlatır (202):

"Her insanın hayatta suçlu olmak, suç işlemek ve suça kurban olmak yani bir suçun hedefi olmak riski vardır. Bunu kriminoloji biliminde hesaplarlar. Bir insan ömrü süresince 60 sene yaşayan bir adam, ne kadar suçlu olmak riskiyle karşı karşıyadır, suça hedef olmak riskiyle karşı karşıyadır. Bazı meslekler insanı suça hedef olmak bakımından çok daha mücahit hale getirir. Polis olursanız, öldürülmeniz riski diğer memurlara nazaran çok daha fazla olur. Madende çalışan bir işçi olursanız kaza neticesi ölmenizin riski çok daha fazla olur. Fabrikada çalışırsanız bu da ona göre. Yine bazı meslekler vardır ki suç işleme riskini artırır. Söz gelimi İstanbul'da taksi şoförlüğü yapacak olursanız trafik suçu işleme riskiniz çok artar. İşte gazetecilik de böyle bir meslek. Mahiyeti icabı böyle bir meslek. Belirli suçları işleme riski fazla olan bir meslek. Neden? Haberi almak, onu işlemek, yansıtmak, o kadar kısa zaman içinde yapılacak ki, kanunların ve basın ahlâkının gerektirdiği titizliği özeni göstermek, bazen mümkün olmaz. O özeni gösterirseniz haberi atlarsınız. Dolayısıyla o haberi başkası kapar. Bu itibarla bazen risk göze almak hapse girmeyi göze almak dahi gerekebilir. Bu mesleğin tabii riskidir."

Basın tarihimizin sayfalarını çevirirken, adım başı gazete kapatılması olaylarına rastlarız. Çünkü, demokrasi

(202) Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim. Yay. No. 3, s. 27.

anlayışı yerleşene kadar, siyasi iktidarlar basını daimi hasım gibi görmüş ve susturma yoluna sık başvurmuşlardı (203).

Meslek hayatı boyunca gazete kapatılması acısını en çok yaşayanlardan biri olan Ziyad Ebuzziya idi. Dede Ebuzziya Tevfik'in çıkardığı "İbret" gazetesıyla başlayan (1873) ve torun Ziyad Ebuzziya'nın sahibi bulunduğu "Tasvir"le birlikte noktalanın (1949) 76 yılın raporu şöyle idi; 2'si Osmanlı, 25'i Cumhuriyet devrinde olmak üzere toplam 37 kapatılmıştır. Ebuzziya Ailesi, bu üç çeyrek asır süresince, ancak 20 yıl kadar okuyucu huzuruna çıkma imkânına sahip olabilmıştır.

1940 yılının Mayıs ayı başında yayın hayatına giren "Tasvir-i Efkâr" ise, herhalde garip gerekçelerle kapatılma yönünden apayrı bir yer işgal eder. Gazetenin başına gelenleri, Ziyad Ebuzziya şöyle anlatır (204):

"İlk nüshamızdan itibaren, o güne kadar hiçbir yerde yazısı çıkmayan Ali İhsan Sabis'in hatıralarını yayınlamaya başladık. Ali İhsan Paşa'nın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile arası fevkalâde açıktı ilk kapatılmamız da bu yüzden oldu.

Rahmetli Âtîf Sakar, bir tefrikanın başlığına "Ben sınıfımını birincisiydim. Benden iki sene sonraki sınıfın birincisi de İsmet İnönü'ydü" sözünü koymuştu. Bu cümle, hâtıratın içinden alınmıştı. Âtîf, ertesi gün yeni başlık vermeyi unutmuş. Aynı başlık tekrar çıkınca, 15 gün kapatıldık.

Meğer, askerlikte muayyen bir yılın birinci mezunu, müteakip yıllardaki mezunlardan üstün sayılırmış. Üstüste

(203) G. Otmanbölük, A.g.e., s. 40.

(204) Z. Ebuzziya, A.g. anketten.

iki gün, "herkesin gözüne sokmak ister gibi" bunu yazmamız, "Ali İhsan Paşa'yı İnönü'den daha büyük gösterme kasdı" olarak değerlendirilmiş.

"Savaş yıllarında gazeteler son derece sıkı kayıtlar altındaydı. Meselâ dış kaynaklı bir haberi tek sütundan büyük başlıklı vermek yasaktı. Resmen sansür yoktu; biz kendi kendimizin sansürü olmaya mecburduk. Ama bu daha kötüydü. Bir yanlışlık yapınca gazete kapatılıyordu.

Yalnız, gazeteler arasında ayırım yapıldığı da dikkati çekiyordu. Ankara aynı haberi bizim için ayrı, Akşam için ayrı tefsir edebiliyordu ve biz kapanırken ona hiçbir ceza verilmeyebiliyordu. Bir keresinde bunun sebebi- ni öğrenmeye çalışmış, Selim Sarper'den şu cevabı almıştım:

"- Vapurlarda, trenlerde senin gazeteni okuyanları tesbit ettirdim. Ekserisi yaşlı ve sakallı insanlar. Ötekilerinkiler genç... Demek ki, senin gazeteni mürteciler okuyor."

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent, Basından "Sansür"ün kaldırılışının 78'inci yıldönümü dolayısıyla kutlanan "Gazeteciler Günü"nde şöyle diyordu (205):

"Meslekten men, fikir suçlarına hapis cezalarının yanı sıra devlete ait gizli bilgileri açıklama gibi soyut kavramlara dayalı suçlandırmalar, dağıtımın ve satışın mahkeme kararları olmaksızın önlenebilmesi, baskı araç ve gereçlerinin dolaylı yollardan müsadereşi gibi son derece ağır hükümlere bir yenisi daha ilave edildi. Küçükleri muzır yayından koruma adı altında sadece basını değil, bir bakıma yargı organlarını da ipotek altına alan bir kurul oluşturuldu.

(205) Günaydın, Hürriyet, 25.7.1986.

Haberalma özgürlüğü idari kararlarla sınırlandırıldı, bunlar yetmiyormuş gibi mesleğin mensuplarına gözdağı vermek istercesine mal beyanından söz edilir oldu. Bunların yanı sıra Ceza Kanunu'nu değiştirmek amacıyla oluşturulan komisyon, soyut kavramlı yeni fikir suçları yaratmaya heveslendi.

Ne var ki bütün bu tedbirler alınırken, Anayasa'mızdaki (Basın hürdür, sansür edilemez) hükmünün anlamı gözardı edilerek bir Anayasa suçu işlenmeye de kalkışıldı.

Yıllardır açık-kapalı her türlü sansürü göğüsleyen bizler, dün olduğu gibi gelecek günlerde de getirilecek her türlü kısıtlamayı er geç aşacağımıza inanıyoruz. Çünkü gücümüz doğrudan halktan, kendimizden gelmektedir.

Bu sebeple de mesleğimizin temel kurallarını bir defa daha tekrarlayarak, bağımsız bir biçimde oluşturulacak ve sadece basın mensuplarının görev alacağı bir meslek içi denetimden yana olduğumuzu da açıklamak istiyoruz. Meslek içi denetimin her şeyden öte halktan yana olduğunu biliyoruz. Bunun için de basın özgürlüğünün gerçek anlamda sağlanabilmesi için gereken her çabayı göstereceğimizi, halkımızın mutluluğu yolundaki çalışmalarımızı sürdüreceğimizi belirtmek isteriz."

TGS Başkanı Oktay Kürtböke'ye göre de;

Sansür 79 yıl önce kaldırılmış olmasına karşın hep vardı. Kürtböke, şöyle diyordu (206):

"24 Temmuz'un Türk basın tarihinde önemli bir yeri vardır. 1908 yılının 24 Temmuz'u, II. Meşrutiyet'in ilan (206) Hürriyet, Pazar eki, 20.7.1986, s. 14.

edildiği gündür. Bu tarih aynı zamanda basının, siyasal iktidar baskısına başkaldırışıdır. Matbaa ve gazeteler, o gün basılacak yazılarını sansür edilmesi için sansür idaresine göndermediler. Böylece yasal uygulama sürerken, sansür fiilen uygulanamaz hale geldi.

Sansür yasağı, Anayasa metinlerine bu olaydan sonra girdi. O günden bu yana sansürü, belki yayından önce metinlerin incelenmesi anlamında olmasa bile, gene de gördük."

"... Özellikle tek parti yönetiminde ve daha sonra çok partili yönetimde de sık sık uygulanan sıkıyönetim dönemlerinde bunu yaşadık.

Konularını sınırlandırılması,, basıGünümüzde bu uygulamaların Türk Basını'na yaptığı kötülükleri görüyoruz. Gazeteleri hazırlayanların sıkıyönetim dönemlerinde yüreklerine yerleşen korku, endişe ya da sıkıyönetim mahkemelelerinde sürünmeme dileği giderek bir oto-sansüre dönüştü. Ve basın suya, sabuna dokunmaktan korkan bir içeriğe vardı. Bugün artık basın idari uygulamalar, Basın Yasası, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma amaçlı yasalarla dört bir yandan sarılmış durumda."

Basının "özgür" olmadığını vurgulayan Oktay Ekşi de şunları söylüyordu (207):

"Bazıları her gün gazetelerin yayınlanmasına, her gazetenin iktidarı rahatça eleştirmesine bakarak "basın daha nasıl özgür olacakmış" diyebilirler.

Söyleyelim: Basın gerçeklere uzanabildiği, onları ortaya çıkarabildiği ve bunu korkusuzca yayınlatabildiği zaman özgür olabilir. Oysa Türkiye'de herkes -özellikle

kamu kesimi- basına bilgi vermeme kuralına göre hareket eder. Hükümetler kamu kesimine genelge üzerine genelge yayınlayıp "basına bilgi vermek yasaktır" talimatını gönderirler. Bürokratlar basından "vebalı" imiş gibi kaçarlar. Yönettikleri kurum veya daireyi, vatandaşın vergisiyle değil de babalarının parasıyla çekip çeviriyorlarmış gibi her şeyi basından -daha doğrusu vatandaştan- saklarlar. Daha açıkçacı vatandaşın gerçekleri öğrenme hakkı diye bir hakka sahip olduğunu kabul etmezler. Herkes onların lütfettiği kadarını öğrensin yeter sanırlar. Bu kafa değişmedikçe Türkiye'de basının özgür olduğunu söylemek, bence mümkün değildir. Kaldı ki, basın özgürlüğünü kısıtlayan daha pek çok yasa hükmü ve fiili durum söz konusudur."

Oktay Ekşi'nin "Muzır Yasa" ile ilgili görüşleri ise şöyle idi;

"Ben, yayınların daha dağıtılmadan müsadere edilmesine, bazı siyasi suçlardan hüküm giyen gazetecilerin meslekten men edilmelerine, "Muzır Yasa" ile hortlayan "ortaçağ" zihniyetine, mahkemelerin bağımsızlığını zedeleyen, onları birkaç memurun verdiği bilirkşi raporuyla basını mahkum etmeye zorlayan hükümlere değinmiyorum. Bunlar "yasal" olanlar. Bir de "ekonomik baskılar" sonucu basın özgürlüğünün kısıtlanması olayı var. Çözümü kolay olmayan bir sorun. Adeta özgürlükçü demokrasilerin kaçınılmaz hastalığı gibi bir şey. Uzatmamak için sadece değinip geçiyorum. Ama herhalde basının en önemli sorununun "özgürlük" olduğunu tekrarlamak istiyorum."

Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri Orhan Erinc de şöyle diyordu;

"Türk Basını'nın, sansürün kaldırılışının 78'inci yıldönümünde basının özgürlüğü açısından özlenen ve bulunması gereken yerin çok uzağında olduğu gerçeği ile karşı

karşıyayız. Muhabir ve yazı işleri müdürlerine getirilen meslekten men cezası, dağıtım ve satışın mahkeme kararı olmadan önlenebilmesi, basın araç ve gereçlerinin dolaylı da olsa müsadereşi, fikir suçu kavramının varlığı ve hapisle cezalandırılması akla ilk gelen kısıtlamalar arasında, küçükleri muzır neşriyattan koruma görüntüsü altında, yürütme organına basına baskı yapabilme yollarını açan ve Anayasa'ya aykırı olan uygulama, son aylardaki olumsuz gelişmelerden başlıcası. Haber alma özgürlüğünün idari kararlarla sınırlandırılması ise muhabir arkadaşlarımızın ellerini bağlayan bir olgu. Ve bu karamsar tabloya rağmen, durumun düzeleceğine dair herhangi bir işaret ortada görünmüyor. Aksine Türk Ceza Kanunu'ndaki değişiklik önerilerini hazırlamakla görevli komisyonun, soyut kavramlı yeni fikir suçları yaratmakta oluşu da Türk Basını'nın 1986'daki durumunu belirtmek için yeterlidir sanırım."

Gazeteciler Cemiyeti basın özgürlüğünün tehlikeye girmesi karşısında 1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'nda yapılmak istenilen değişikliklere karşı çıkmıştır.

Cemiyet, ülkemizi çok yakından ilgilendiren dolaylı sansür girişiminin inatlaşma ile değil sağduyu ve hukukun üstünlüğü ilkesine yürekten inanılarak önlenebileceği görüşünü savunuyordu.

Teklif, TCK'nun 426, 427 ve 428. maddeleri ile ilgili olarak, özünde önemli bir değişiklik getirmiyor; sadece video, diğer eserler arasına katılıyordu(208).

Diğer taraftan Orhan Erinc toplanması istenen "Basın Konseyi"nin ne getireceğini de şu sözleriyle belirtmektedir:

(208) Gazeteciler Cemiyeti, 1984-1985 Çalışma Raporu, s. 23-26.

"Basın Konseyi'nin meslek kurallarını denetleyerek yapacağı görevden, basın mesleği kadar, Türk okurları da yararlanacaktır. Çünkü, gazete ile okuru ayrı ayrı düşünmek mümkün değildir. Gazetecinin haber alma özgürlüğü ile okurun haber ve yorumlara ulaşma özgürlüğü eşdeğerdedir."

Oktaý Ekşi'ye göre Basın Konseyi;

"Sadece okura değil, gazetecilerimize de uğradıkları saldırılar karşısında kendi haklarını kamuoyu önünde koruma imkânı sağlayacak. Çünkü mağdur olan, Basın Konseyi'ne başvurup gerçeğin ortaya çıkmasını isteyebilecek"tir.

Oktaý Kurtböke ise şöyle diyor:

"Biz her zaman söyledik ve yazdık. Devletin ve hatta meslek kuruluşlarının basını kontrol etmesi gibi bir görev üstlenmelerinin doğru bir yaklaşım olmadığını düşünüyoruz. Demokrasi, gerçek basının var olabileceği tek doğal ortamdır. Ve demokraside de tek yargıç, halkın sağduyusu ve hakemliğidir."

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti de bu konudaki endişelerini şöyle dile getiriyordu (209);

(209) Gazeteciler Cemiyeti, 1984-1985 Çalışma ve Hesap Raporu, İstanbul, 1986, s. 12-13.

Yazın ve Basın
Kongresi

Hüseyin Hatemi, "meslek ahlâk kavramı" için şunları söylüyordu (210):

"Ahlâkın ilgisiz kaldığı insani davranışlar alanı yoktur. Mesleklerin de toplum içinde bir görevi vardır. Sağlıklı bir toplumda ancak topluma yararlı meslek erbabı bulunur. Fuhşun ticaretini yapan (muhabbet tellâlları) kimselerin başka adlar altında da olsa örgütlendiği toplumlarda, mutlaka bir hastalık var demektir. Bu gibi mesleklerin başlıbaşına varlıkları ahlâka aykırı bir görünüm yaratmaktadır. Topluma yararlı olan diğer mesleklerin de ana amaçlarından saptırılmaması gerekir. Bu meslekler ancak toplum için yararlı oldukları ölçü ve alanda "meşru" olurlar. Topluma "zarar" verildiği anda, sınırın aşıldığı anda, toplumun kendisini savunma hakkı ve görevi doğmuş olur. Basın mesleği de bu kuralın dışında kalamaz."

Hüseyin Hatemi, basın özgürlüğü ve buna getirilmek istenilen kısıtlamalar hakkında da şunları söyler (211):

"Basın hürriyeti, Basın aracılığı ile de düşüncelerin açıklanabileceği ve Basın'ın; düşüncelerin açıklanmasında en önemli araçlardan olduğu düşünülürse, düşünce hürriyeti ile yakından ilgilidir. "Düşünce Hürriyeti" tanıdığını ileri süren bir Devlet düşünce hürriyetine tanıdığı sınırlar içinde bu düşüncelerin Basın yolu ile açıklanmasına da aşırı kayıtlar koymamalı, düşüncelerin açıklanmasını engellememelidir. Ayrıca, Basın'ın görevi sadece düşüncelerin açıklanması değildir. Zamanında, gereken ayrıntıları ile ve doğru olarak halka ulaştırılmasında kamu yararı bulunan haberleri toplayarak halka, topluma ulaştırmak, böylece toplumun düşünce ve kanaatlere ulaşmasını sağlamak (212), kamu gücünü elinde tutanlar üzerinde

(210) Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İstanbul, 1976, s. 31.

(211) Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İstanbul, 1976, s. 150-151.

(212) T.C. Anayasası, Md. 26.

toplumun denetimine aracı olmak, Basının başlıca görevidir. Basın, düşünce ve kanaatlerin açıklanması yolu ile bu denetime aracı olduğu gibi (213), kamu oyunun haberler vasıtası ile serbestçe oluşumunu sağladığından, seçim yolu ile denetime de, TBMM'nin denetim yollarına da yardımcı olur (214).

Şu halde, Basın'ı sadece Devlet'in resmi ideolojisini açıklayan bir araç olarak görmeyen, o'na denetim aracı olma niteliği de tanıyan toplumlarda, bu görevin yerine getirilebilmesi için, Basın'ın Devlet'e bağlanmaması ve "Sansür" edilmemesi gerekir."

"Basın'ın Devlet'e bağımlı olmasının kötü sonuçlarını sezdirebilir. "Devlet"e bağımlılık demek, o anda kamu gücünü elinde tutan yöneticilere bağımlılık demektir. Oysa bu kişilerin de denetlenmeye ihtiyacı vardır. Toplumun yöneticiler üzerinde başlıca denetim aracı olan Basın'ı bu kişilerin denetimine vermek, yönetici kadro içinde üstün gelen hizb'in izni olmadıkça hiçbir yolsuzluğun, nüfuz sui istimalinin yazılmamasını önceden kabul etmek demektir. Ancak "parti" içinde nüfus kavgasında yenik düşenlerin veya baştaki müstebidin gözünden düşenlerin yolsuzlukları, yine hâkim olan "hizb"ın veya müstebidin verdiği muvafakatin sınırları içinde yazılabilir ve toplum, istenen vâdiye sürülebilen koyunlar olarak görülür. Sonuç: Basın'ın Devlette bağımlılığı, "Basın da ideolojik savaş aracıdır. Kavgaya sona erinceye, sınıfsız toplum yaratılincaya kadar, egemen sınıfın temsilcisi olan partimiz, egemen sınıfa karşı çıkan ve onu köleliğe sürüklemeye çalışan karşı-devrimcilerin eline Basın silahını göz göre göre teslim edemez. Bu gerçek, meşru savunma gereği olarak tartışmasız benimsenmelidir!" gibi gerekçelerle de olsa, haklı görülemez ve desteklenemez. Basın hür olmalıdır (215)".

(213) Md. 23/II.

(214) Md. 88-90.

(215) A.g.e., s. 164-165.

"Basın Ahlâkı" sağlanmasının birinci şartı, kamu görvi gören basın organlarını, ticaret alanının dışına çıkarmak, ticaret hukukuna göre örgütlenmeyi önlemek, fakat basın organlarına sahip olacak özel hukuk tüzel kişiliklerinin kuruluşunu Devletin iznine bağlamamak ve bunlara Basın İlân Kurumu aracılığı ile Devlet yardımı sağlamaktır. Anayasa, bu girişime engel değildir. "Haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırmacı siyasi, iktisadi, mali veya teknik kayıtlar" konmadıkça, "gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartların kanunla düzenlenmesi"ne Anayasa engel olmadığı gibi, üstelik bu kanuni düzenlemeyi yapmak Anayasa'nın gereğidir (m. 23). Yoksa, "haber, düşünce ve kanaatların serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırmacı siyasi, iktisadi, mali veya teknik kayıtlar" kapitalizmin yapısı gereği, "kendiliğinden" doğacak ve kapitalizmin yarattığı bu canavar, Anayasa'nın istediği Basın'ı yok ederek onun yerine geçecektir (216).

Mehmet Barlas'a göre;

"Türkiye'de son üç yılda basında çok gelişti. Siyasetin yasaklanması sonucu, birincisi magazin basını, ikincisi ekonomi basını. Acaba, basında otokontrol gelirse, bu konularda Türk basını hangi noktalarda kendi kendini sınırlayabilecektir? Ve bu içine düşülen amansız rekabet, tiraj yarışında bu açıdan Türk basını magazin ve ekonomi haberciliğinde kendini hangi açılardan kontrol edecektir? Örnekleri hepimizin önünde: Magazin konusunda âdeta sınır tanımazcasına insanlamanın hayatı teşhir edilmekte. Bir takım temel basın ilkeleri çiğnenmektedir. Gerçi burada gerek Anglo-Sakson basınında, gerek bizim 1960 tarihli Basın Ah-

(216) A.g.e., s. 164-165.

lak Yasasında konulan bazı sınırlar vardır. Ahlaka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz. Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz. Şeref ve haysiyetlerine karşı haksız yayın yapılamaz. Amme menfaatlerini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez. Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz. Haberlerde ve olayların yorumunda, hakikatlerden tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrıl原因amaz. Doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tatbiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz. Gazetenin ve gazetecinin şahsi taraf tutan kanaatlarına haberlerin metninde yer verilemez. Haber başlıklarında haberlerin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez (217)."

Güneri Civaoglu, kendisinin de üyesi olduğu "Basın Ahlak Konseyi" için;

"Gazetenin, haberin doğruluğunu araştırmak için, kısıtlı zamanını ve olanakların tümünü kullanması... Yani doğruyu tüm olanaklarla araştırması gerekli." diyor (218) ve sebep-sonuç ilişkisini şöyle anlatıyor:

"Bir gazetenin, bir gazetecinin her zaman en doğruyu sayfalarında yansıtamaması mümkündür. Doğruyu aramak üzere tüm olanakları kullanmış, fakat gene de yanılmıştır, ya da yanıltılmış olabilir. Ama dürüst habercilik yapılmıştır. Ve doğru gazetecilik de... Ama doğruyu bulmak üzere parmağını dahi oynatmamış olmak, ilgililerle bir telefon konuşması yaparak gerçeğe yönelme gereksinimini duymamak... Gerçek dışı haberler üretmek... Kişileri, kurumları sorumsuzca iğrenç iftiralarla karalamaya kalkışmak. Gerçekleri

(217) Mehmet Barlas, A.g.e., s. 78.

(218) Güneri Civaoglu, Adresi belli, Güneş, 28.5.1986, s. 1.

saptırmak... Dedikodu sözcüğünü gazetecilik sanmak... Ne yazık ki, mesleğimizde bunların yüz kızartıcı örnekleri var. İşte yayıncılıkta özdenetim bu tür yayınları caydırıcı, önleyici işlevinin yanı sıra, dürüst gazetecilik ilkelerini çiğneyenlerin kamuoyuna "teşhirini" de öngörmekte. Buna gerçekten ihtiyaç var."

Bir gün postacı 212 sayılı kanuna tâbi sarı basın kartı sahibi gazetecileri "Basın Konseyi"ne kurucu olmaya çağıran birer zarf getirdi. Bu zarfın içinde Konsey'in fikir ve isim babası Oktay Ekşi'nin bir de "Sunuş" yazısı yer alıyor, "Neden sadece 2.000 kişi?" diye sorulduğunda; "yalnız bunların adreslerini bulabildik!?" deniliyordu.

Oysa ki; istenilirse; gazete ve sesli yayın organları ile olay bütün gazetecilere duyurulabilirdi.

Oktay Ekşi'ye göre; "yeterince özgür olmayan bir basın ortamındaki gazeteci ile okuyucuyu memnun etmeyen durumlar" Basın Konseyi fikrini gündeme getirmişti (219).

Böylece 1983'te İstanbul'da toplanan Uluslararası Basın Konseyi'nde ortaya atılan "Türkiye'de de basının kendi kendini kontrolü tekrar ele alınamaz mı?" sorusundan bu fikir ürünü çıkmış oluyordu.

Ancak bu fikir, "1982 Anayasası'nın basına getirdiği bilmem kaç tane kısıtlama yetmezmiş gibi Özal Hükümeti'nin yenilerine soyunduğu bir dönemde, özdenetim de olsa, yeni bir denetim'in abesle iştigal olduğu" noktasında tepki görmekte gecikmedi. Ön çalışmaları yaparlar, aralarında uyuşamıyorlardı.

(219) Nihat Tuna, Basın Konseyi Kurtuluş mu, Teslimiyet mi? Gazetecilerin Çoğu Karşı, Yeni Gündem, Yıl: 4, Sayı 75, 9-15.8.1987, s. 52-53.

İkinci büyük tartışma, "Çalışma Grubu" oluşturulmasında çıktı. Konsey'in organlarında temsil edilecek olan TRT, en fazla tepkiyi toplayanların başında geliyordu. İktidarın emir komutasındaki TRT nasıl olur da "centilmenlik anlaşması" olarak takdim edilen Basın Konseyi'nde yer alacaktı?..

1986'nın yaz aylarında süren tartışmalar, konsey girişiminin ayrıntıları henüz netleşmediği için, ilkeler üzerinde yoğunlaştı. Çağdaş Gazeteciler Derneği "ne yeri, ne de zamanı" derken, konu Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın şube genel kurullarında tartışılıyordu. Nihayet TGS, Ekim ayında İstanbul'da yapılan büyük genel kurulunda kararını açıkladı: "Düşünce ve basın özgürlüğünün savunucusu olan TGS, ilke olarak, bu, özgürlükle bağdaşmayacağına inandığı ve bugünkü koşullarda gündeme getirilen Basın Konseyi'nin kuruluşuna katılmayı kabul etmemiştir."

Tepkilerini sesli olarak dile getiren Çağdaş Gazeteciler Derneği ise, basın üzerinde kısıtlama ve denetimin aracı olan 29 adet yasa ve yönetmeliği sayıyor, Basın Konseyi'nin bunlar içinde 30. sırayı alacağını ileri sürüyordu. Çağdaş Gazeteciler'in çıkışını Parlamento Muhabirleri Derneği ve Foto Muhabirleri Derneği izledi.

"Basın Şeref Divanı" döneminde şekillenen ve "Basın Ahlâk Yasası" diye bilinen 10 maddelik metin, günün şartlarına uyduruldu ve 294 gazeteciye gönderilerek fikirleri soruldu. Gelen cevaplar, 100 kadardı. Cevap verenlerin "Basın Meslek İlkeleri" ile ilgili görüşlerinden 16 maddelik bir metin oluştu.

Basın Konseyi kurulmasının, Türk basınında daha özgür ve daha saygın hale getireceğine inanan Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Teoman Erel, Orhan Erinc, Yurdakul Fincancı, Güngör Mengi ve Rauf Tamer'

den oluşan 9 kişilik "Çalışma Grubu" 1986 yılından itibaren belirli periyotlarla biraraya gelerek bu konuya ilişkin önerileri elden geçirerek bir taslak hazırlamışlardı (220). Bu taslak daha sonra 294 gazetecinin eleştirileri ile olgunlaştırıldı. Bu çalışmalar sonucunda oluşturulan 16 maddelik "Basın Meslek İlkeleri" şöyle idi:

"Basın Özgürlüğünü ülkemizde insanca yaşamının ve demokratik sistemin temel şartı sayan biz gazeteciler:

Anayasa'nın değiştirilemeyen maddeleri arasına kanun koyucunun, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hiçbir hüküm getiremeyeceği ilkesini yerleştirtinceye kadar mücadele etmeye kendi özgür irademizle söz vererek;

Basın özgürlüğünü, kamuoyunun gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı sayarak;

Halkın gerçekleri öğrenme hakkını engellemeyi amaçlayan açık, kapalı sınırlamalarla savaşmanın, basın özgürlüğünü koruma ve yüceltmenin doğal gereği olduğuna inanarak;

Gazetecilikte temel işlevin gerçekleri bulup, bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmak olduğunu gözönünde tutarak

Basın Konseyi'nin kendi çalışmaları üzerinde hiçbir dış müdahaleye izin vermeme kararlılığını vurgulayarak;

Aşağıdaki bölümü de içeren Basın Meslek İlkeleri'ne uymayı, sözünü ettiğimiz temel inançlarımızın bir gereği saydığımızı kamuoyu önünde açıklarız."

1. Yayınlarda hiç kimse, ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.

(220) Hasan Cemal ve Yalçın Doğan sonradan imzalarını geri aldılar.

2- Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı, genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.

3- Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleği, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.

4- Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.

5- Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.

6- Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz.

7- Sakı kalması kaydıyla vrilen ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

8- Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterir.

9- Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

10- Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

11- Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yalıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

12- Gazeteci, mesleğin saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumla haber araştırmaktan sakınır.

13- Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır.

14- İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

15- Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

16- Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

Nail Güreli, "Basın Konseyi Üzerine" yazdığı yazıda şunları söylüyordu (221);

"Anlayabildiğimiz kadarıyla Basın Konseyi girişimine kaynaklık eden düşünce, -her ne kadar "basın özgürlüğünü gerçekleştirmek, mesleğin onurunu, gazeteciliğin saygınlığını korumak" biçiminde özetleniyorsa da- daha çıplak sözcüklerle söylersek, daha "iyi" daha "gelişmiş" duruma getirilmesidir.

Daha iyiyi ve daha gelişmiş reddetmeyi elbet düşünmüyoruz. Ama, bize göre, bunun yolu bu yol değildir.

Daha iyi ve daha gelişmiş bir Türkiye'ye evet.

Daha iyi ve daha gelişmiş bir Türkiye ile birlikte daha iyi ve daha gelişmiş bir basına evet.

Daha iyi bir Türkiye ve basın; daha gelişmiş bir Türkiye ve basın için, önce basın özgürlüğü için kayıtsız şartsız savaşım.

(221) Nail Güreli, Basın Konseyi Dosyası, Basın Konseyi Üzerine, Genç Basın, Sayı: 1, s. 14.

Çağdaş anlamda çoğulcu parlamenter demokrasinin kurulması, 1982 Anayasası'ndan ve onun getirdiği yasaların temel hak ve özgürlüklerini sınırlayan hükümlerinden arındırılmış bir Türkiye ve basın için demokratik savaşım.

Basın-sermaye ilişkisini sağlıklı yapıdan kurtarmak için savaşım.

Basında çalışanlara daha iyi ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklar sağlamak için savaşım.

Basında çalışanları yönetime katmak için savaşım.

Bunları yapacak, ya da bunları yapması gereken meslek kuruluşları ise yeteri kadar var. Basın Konseyi gibi bir kuruluşa hiç mi hiç gerek yok."

Bir centilmenlik anlaşması olan girişim, basın örgütleri arasındaki gerekli "mutabakat"ı sağlayamamıştı. Türkiye'nin en büyük basın sendikası ile üç basın derneği önce ilkelerde, sonra da ayrıntılarda Konsey'e karşı çıkıyorlardı.

Konuyu eleştiren yayın organı, bu konuda şu satırları yazmıştı (222);

"Buzdolabı fabrikası satın alacaktım, baktım ki gazete daha kârlı bir iş, gazete satın aldım" diyen patronlar devrine giren, hiyerarşik piramidi daha da sivrileşen, "asparagas" haber yapmanın çok satma garantisi olduğu, yeni TCK'nın kapıda olduğu bir dönemde Basın Konseyi'nin başarı şansının azdan da öte olduğunu iddia ediliyordu. Artık son noktasına gelen girişime karşı çıkanlar ısrarlıydı: "Önce sonuna kadar basın özgürlüğü."

Diğer taraftan Basın Konseyi'ne, katılmayı reddeden Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) basında "Konsey"leşmeye karşı tavrını daha şube kongreleri yapılırken vermeye başlamıştı. TGS'nin İzmir, Ankara, Adana ve İstanbul Şubeleri Genel Kurulları'nda söz alan delegeler "Basın Konseyi" girişimini sert dille eleştirirken; basında böylesi bir oluşumun yeni sorunlar, yeni kısıtlamalar getireceğini savunuyorlar, "sınırsız basın özgürlüğü" isteklerini dile getiriyorlardı (223).

Nezih Demirkent'e göre;

"Gazeteciliğin önemli özelliklerinden biri de sorumluluk isteyen bir iş kolu olmasıdır. Bu vasıf her iş kolu için gereklidir aslında, ama gazetecilikteki önemi büyüktür. Sorumsuzca verilecek bir haberin büyük yankıları olabilir. Yanlış bir haber yüzünden istenilmeyen sonuçlar doğabilir. Üç satırlık bir haber bazan bir ailenin mahvına, bazan bir bakanın görevden ayrılmasına, hatta ülke çıkarlarının sarsılmasına yol açabilir. İşte bu nedenle gazetecilikte sorumluluk çok önemlidir. Geçen yıllarda sorumsuz davranan pek çok gazete ve gazetecinin tüketip gittiğine tanık olunmuştur (224)."

"Gazetelerin ve gazeteciliğini belirli kuralları vardır. Çok kere sanıldığı gibi her istediğinizi, istediğiniz zaman gazeteğe koyma hakkına sahip değilsinizdir. Kurallar karşınıza dikiliverir. Hangi sayfada nelerin olacağı veya nelerin olmayacağı belirlenmiştir. Anlayış farkından doğan ayrıcalıklar vardır ama genellikle bir ülkedeki gazeteler birbirlerine benzerler. Yapı itibarıyla bütünlük vardır. Haberler okurun ilgisine göre özel bir beceri ile değerlendirilir. Gazete sekreteri sayfasını hazırlarken en önemli

(223) Basın Konseyi Dosyası, Genç Basın, Sayı 1, s. 13.

(224) Şevket Evliyagil, A.g.e., s. 33.

haberle, ondan daha az önemli olanı ayırmak zorundadır. Bunda hata edecek olursanız en azından saygınlığınızı yitirirsiniz, tabii ardından da okurunuzu..."

"... Haberin yanlışlığı yanı sıra maksatlı verilmesinin de büyük önemi vardır. Eğer haber hem yanlış, hem de maksatlı verilmişse o yayın organının yaşama şansı hemen hemen yoktur. Nitekim bir tarihlerde ülkemizde de bunun bir örneği görülmüş, maksatlı olarak "Tito'nun öldüğünü" haber vererek borsa oyunlarına yol açan bir yayın organı kapanıp gitmiştir.

Ancak hemen ilave etmek gerekir ki, hangi haberin yanlış, hangisinin doğru olduğunu ayırdetmek kolay bir iş değildir. Bugün yanlış gibi görünen bir haberin, bir süre sonra doğruluğu ortaya çıkabilir veya bugün doğruluğu bile tartışılmayan haberin yanlışlığı aylar, bazan da yıllar sonra belli olur. Onun içindir ki, haberi yazarken de, okurken de objektif kriterlerin uygulanması şarttır. Bazan doğru bir haber bile tekzip edilir ama ileri günlerde doğruluğu görülür. Bunun devamlı örneği ise, ülkemizde Tekel maddelerine yapılan zam haberleridir (225)."

İrfan Derman, haber alışverişinde; yetkilinin yalan söylemesinin, gazeteciyi zor durumda bıraktığını söyler (226).

Gazeteci ve yazar Emin Çölaşan; pek çok meslekdaşı yazar gibi, bir haber, bir yazı veya bir röportajın, gazetede yazışlarında; bilerek veya bilmeyerek katledilmesinden şikâyetçidir. Yazarın çok önem verdiği bir araştırma, bazan hiç kullanılmaz, veya iç sayfalarda tek sütun olarak verilebilir. Gazeteci, bu yüzden haber aldığı veya röporta-

(225) Şevket Evliyagil, Gazete Yayımlama Yöntemleri, Ankara, 1981, s. 40-41.

(226) İrfan Derman, 20.9.1987 günkü anketten.

jı yaptığı kişiye karşı mahcup duruma düşebilir veya küçük düşebilir. Her gazetede "altın makas" denilen kimseler, bazan sayfada yer kalmayınca, yazının başını ve sonunu bilinçsizce kırpabilirler, araştırıldığı zaman bu "faili meçhul cinayetler"e kimse sahip çıkmaz (227).

"Basında her gün ve her gazetede aynı sorunlar bol miktarda yaşanır. Kulisler, kıskançlıklar, dedikodular, insan harcamalar.. Tabii herkes, kendi yazdığının en iyi ve en önemli olduğunu zanneder. Oysa gazetenin İstanbul'da "Mutfak" denilen bölümüne Türkiye'nin ve dünyanın her yerinden günde bin tane haber ve resim akar. Oradaki görevlilerin her zaman en iyisini becermeleri, herkesi memnun etmeleri elbette ki mümkün değildir. Ama gazeteciler yine de "yazımı mahvettiler, haberimi mahvettiler" diye ağlaşırlar. Bazan da kasıtlı olarak da yapılır. Amaç adam harcamaktır." -

Yapılan ankete göre; gazetecilerin ürettikleri haber ve yazıların içte ikisi, başka meslektaşlarının elinden geçmekte, bir başka deyişle düzeltilmekte, bozulmakta veya "redakte edilmekte"dir.

Bu, yerine göre; bazan sorumluluk taşıyan kişinin, başına bir iş gelmesinden korktuğu için, çoğu zaman da, kendisini "allâme sanan" veya eline aldığı her yazıyı, kendine göre değiştirmeyi alışkanlık hâline getiren ve ne hikmetse, basınımızda şanslı bir bakıma da "forslu" kişilerin, meslektaşlarını küçük görme ve büyüklük komplekslerinden kaynaklanmaktadır.

Aslında karar verme, ya da karara katılmayı sağlayan pozisyonda bulunanların çok sayıda olması, çalışma ortamında daha çok insanın tatmin olmasını sağlayan bir işleyiştir.

(227) Emin Çölaşan, Önce İnsanım Sonra Gazeteci, İstanbul, 1987, s. 146-148.

Yapılan ankete göre, basınımızda yayın aşamasında; gazetecilerin % 55'inin sorumluluk taşıdıkları anlaşılmaktadır.

2.6.3.2.2. Stres

"Meşrutiyet'ten sonra esen hürriyet havasında, o zamana kadar gizli kalmış siyasal hırslar, fikir akımları, kişisel emeller, birdenbire ortaya çıkıvermişti."

Bu zamanda; İttihat ve Terakki, Yunus Nadi ve Hüseyin Cahit gibi iki kavgacı yazar kazanmıştı (228).

Eskiden beri gazeteciler, birbirlerini beğenmezler. Hatta çekemezler.

Zekeriya Sertel; "Hatırladıklarım" isimli eserinin, "Devraldığımız Kadro" bölümünde bu konuya şu sözleri ile ışık tutmaktadır (229):

"... Burhan Felek, İttihatçılar zamanında Hürriyet ve İtilâf Partisi'nde çalışmış, eski bir politikacı idi.

Fakat sonra, politikayı bırakmış, gazeteciliğe heveslenmişti. Eski "Tan Gazetesi" tam onun meslek ve meşrebine uyan bir gazete idi. Halbuki, "Yeni Tan Gazetesi" henüz tam kişiliğini bulmuş olmamakla beraber, onun hoşuna gitmiyordu. Aramızdaki mesafe bir türlü kapanmıyordu.

Burhan Felek, bir ara avukatlık ve öğretmenlik de yapmıştı. Fakat gazeteciliğe başladıktan sonra o işlerden vazgeçmişti. Bilgisi, Avrupa gazetelerinden aldığı bilgiyi geçmezdi. Daha çok hoş fıkralar anlatır, hem okuyucuları, hem de bizi güldürürdü. Yazılarındaki ufku, evinin ve köyü-

(228) Zekeriya Sertel, A.g.e., s. 37.

nün dışına pek az çıkardı. Bu sebeple, bizdeki yerini o da yadırgıyor, fakat sığınacak gazete bulamıyordu."

Bilindiği gibi, zamanımızın gazetecileri ise; onu, ölümünden kısa zaman önce "Şeyhülmuharririn" seçmişlerdi (230).

Rakım Çalapala, "kıskaç yazarlar" hakkında şunları söylüyordu (231):

Harf İnkılâbından iki üç yıl kadar önce... Zeki Cemal Bakiçelebioğlu'nun çıkardığı "Büyük Gazete" dergisinin idarçaneane, orkek bir ilac öğrenelal gledi. Büyük odanın açık duran kapısından içeri süzöldü ve durdu. Beş-altı kişi yüksek sesle konuşmaya dalmışlardı. Neden sonra, aralarından biri onu farkettil ve "Ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"- Bir yazı verecektim de..."

Ayakta duran esmer, gür sesli adam cevap verdi.

"- Monşer! Ne yazabilirsin ki?... Antalacağın bir şey varsa söyle, biz yazalım."

Bunları söyleyen Bâbiâli'nin büyük ustalarından "Delî Nizam" namıyla maruf Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu idi.

(230) Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İstanbul, 1976, s. 56.

Tanzimat ile bize girmiş olan özel gazetecilik mesleğinin, artık canlılığını kaybetmiş olan bu kurumlar biçiminde örgütleneceği düşünülemezdi. Batı'dan yeni kurumlar ve terimler getirilmek isteniyordu. Henüz bu "örfî" kurumların yerine Batı'nın "cemiyet" (dernek) anlayışını geçirmek ve gazetecilik derneklerinin kuruluşunu beklemek için de vakit erken idi. Şu halde gazetecilik mesleğinin, "fütüvvet" ve hatta "lonca" dönemi meslek anlayış ve örgütleri ile gelenek ilişkisi çok zayıftır. Arada uzvi bağlantı yoktur. Ne var ki kültür değişmelerine rağmen, eski kültürün etkisi yeni kültür çevrelerinde de bir dereceye kadar görülür ve yetkisiz bir unvandan ibaret kalsa bile, "Şeyh-ul-muharririn" unvanının bugün de Türk gazeteciliğinde geçmesi bunu isbat eder.

(231) Günvar Otmanbölük, A.g.e., s. 27.

Delikanlı, süklüm püklüm geri döndü. Ama birkaç ay sonra, bu defa Akbaba dergisinin merdivenlerini tırmandı. Girdiği odadaki dağınık masada, sakalı üç günlük, saçları karmakarışık biri oturuyor ve yazıyordu. Adam, başını kaldırıp, gelene ne istediğini sordu. "Akbaba'ya birkaç hikâye vermek istiyordum" cevabını alınca da, şunları söyledi.

"- Bak kardeşim! Akbaba'yı ben dolduruyorum ve bunun karşılığında da Yusuf Ziya beyden para alıyorum. Hikayeni basmış olsam bile, Yusuf Ziya bey sana para vermez. Üstelik, benim paramdan kesmeye kalkışır. Onun için kusura bakma."

Bu sözlerin sahibi de ünlü romancı ve hikâyeci Mahmut Yesari idi.

Emin Çölağan, görgü ve deneyimlerini şöyle sürdürmektedir (232):

"Bu alanda özellikle ün yapmış "Gazeteci şöhretler" vardır. Bunların hayatı entrikadır. Sizi ezmek ve saf dışı bırakmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Eğer güçlüyseniz, bunlarla kavgaya edersiniz ve sonunda mutlaka siz kazanırsınız. Tabii bu kavgayı kazanmak için gerçek meslek yaşantınızda, gerekse özel yaşantınızda hiçbir açığınızın olmaması şarttır. Yoksa o puştlar, adamı yiyiverirler.. Bunların en büyük özelliği büyüklere yağ çekmek, küçükleri ezmektir. Bir bakanın yanında esas duruşta, yedi göbek akrabasının hatırlarını soran ve saygılar sunan bir gazeteci, gazetenin çaycısını "Çay getir lan" diye seslenir... Kokteyllerde çevresine gülücükler dağıtıp şirin görünmeye çalışırken, gazetede sıradan bir insanla konuşmayı kendisi için küçüklük sayar.

Böyleleri yanında, basın mesleğinde gerçekten onurlu, bilgili ve yetenekli arkadaşlarımız da çoktur... Benim gördüğüm kadarıyla bizim gazetecilikte, bir de "Tüccar sınıfı" vardır. Bunlar aslında gazetecidir. Ama resmen ticaret yaparlar. Her gün, ya da sık sık yazılarını okuduğunuz bu kişilerin firmaları vardır. Bankalardan kredi alırlar. Büyük holding patronlarıyla, gazetecilik mesleğini kullanarak iş bitirirler. Büyük patronlarla sık sık röportaj yapıp, onlara tatlı tatlı yağ çekerler... "Efendim, hayattaki bu büyük başarılarınızı neye borçlusunuz?" gibi muhteşem sorular sorarlar. Aynı yağı, devlet ve hükümet büyüklerine de çekerler. Bunlardan bir bölümü, karı-koca gazetecidir. Bu gibilerin altında son model arabalar vardır. Köşklerde, yalılarda, villalarda ikamet buyururlar. Güzel kokular sürerler, yurt dışından giyinirler. Bunlar basınınımızın "Beyefendileri" ve de "Hanımefendileri"dir. Kim oldukları bellidir."

Emin Çölaşan, ayrıca meslektaşlarını şikâyet ederek; hüngür hüngür ağlatan, kalp krizi geçirmelerine, bütün yaşamlarını alt-üst olmasına sebep olan ünlü gazetecilerden de bahseder (233).

Gazeteci ve yazar Emin Çölaşan da, meslektaşlarına şu önemli tavsiyelerde bulunuyor (234):

"Kim olursa olsun; okuyucu sizi ödüllendirir. Yeter ki siz; gazeteciliğinizi para ya da çıkar karşılığı satmayın. Görevinizi büyüklere yağ çekmek, kendinize ya da başkalarına çıkar sağlamak amacıyla kullanmayın. Namussuzların, vurguncuların, uçkâğıtçıların, devleti ve milleti soyup zengin olan iktidar mensuplarının ve yakınlarının üzerine üzerine gidip, bu utanmaz yaratıkları ve yaptıkları

(233) Emin Çölaşan, Önce İnsanım Sonra Gazeteci, İstanbul, 1987, s. 224.

(234) Emin Çölaşan, A.g.e., s. 236.

rını ortaya çıkarın. Bunları yaparken sadece çıkarları zedelenen şerefsizlerden imzasız küfür ve tehdit mektupları alırsınız. Bu da hiç önemli değildir. Önemli olan gece rahat uyumaktır."

İrfan Derman; didişme, uğraşma ve kıskançlığın, gazeteciyi strese soktuğunu söyler (234).

Gazetecilik tarihimiz, basınımızda kavgalarla doludur (235).

Cumhuriyet-Tan kavgası, Yeni Sabah-Cumhuriyet kavgası, Nihal Atsız-Sabahattin Ali Davası, Tan-Tanin kavgası, Cumhuriyet-Fahri Kurtuluş kavgası, Yeni Sabah-Vatan kavgası, Peyami Safa-Aziz Nesin kavgası, Necip Fazıl-Bedii Faik kavgası, Son Havadis-Akşam kavgası; ideolojik çatışmalardı.

Günümüzdeki Sabah-Güneş çekişmesi ise, bir çıkar iddiasının tartışması olayı idi (236).

Bu tartışmalar, bazan mahkemelerde açılan tazminat davaları ile sonuçlanabilirdi (237).

Gazeteci, haklı bile olsa; bazan nüfuzlu bir kişi için yazdıkları, onu işinden kovdurabilir.

Rakım Çalapala, Türk basınında ilk Kıbrıs röportajını yapan gazeteci. 1949 yılında yayınlanan bu yazı serisinin büyük ilgi topladığını gururla anlatıyor. Ama, aynı yıl başına gelen bir olayın üzüntüsünü de hâlâ duyuyor. Onu dinliyoruz:

(234) İrfan Derman, 20.9.1987 tarihli anketten.

(235) Tekin Erer, Basında Kavgalar, İstanbul, 1965, s. 9-61, 75-89, 93-127, 131-176, 179-215, 219-239, 243-267, 271-285, 289-300.

(236) Mehmet Barlas Bir İftiracıdır, Sabah, 24.4.1987, s. 1.
Çetin Emec, Yetmedi mi? Pazartesi, Hürriyet, 24.4.1987.

(237) Şike İddiacıları "Yeniasır" ve "Sabah" mahkemede hesap verecek, 1 Milyarlık Tazminat Davası, Sabah Aleyhine 700 milyon TL, Güneş, 30.5.1986, s. 1.

"İstanbul Radyosundan, boks maçları naklen veriliyor. Heyecanlı seyirciler bir ara spikerin önünü kapatmış ve görmesine mâni olmuşlar. O da ayağa kalkmış, seyircileri oturtmaya çalışmış ve elinde olmayarak "Eşşoğlueşşek" demiş. Bu söz, radyodan açıkça duyuldu.

O sırada çalıştığım gazetenin "Düşünceler" sütununda haftada bir yazı yazıyordum. 7 Aralık 1949 tarihli nüshada bu olayı ele aldım. Yazımın bir yerinde şöyle diyordum:

"Geçenlerde İstanbul Radyosunu dinlerken işittiğimiz bazı sözler hepimizi şaşkına döndürdü.

- Eyvahlar olsun, dedim. Radyoda sokak diliyle konuşmaya başladı."

Yazının yayınlanışının ertesi günü, maçın spikeri, Cemal Nadir Sokağındaki gazete idarehanesine gelmiş ve şikâyetle bulunmuş. Gazetenin sahibi beni odasına çağırttı ve "Bak böyle demişsin. Onu tekzip yollu bir şeyler yazmamı istiyor" dedi. Ben de, bütün Türkiye'nin dinlediği bir sözü yazdığımı belirttim ve "Tekzip edilecek tarafı yok. Ama gazete sizin, bir hal yolu bulursanız yapalım" cevabını verdim, üstelemediler.

Derken, bir akşam üzeri gazeteye geldim. Herkes suçlu gibi önüne bakıyor. Sonunda öğrendim ki, yazılarımın kesilmesi istenmiş.

Gazeteci'nin kaderi, yıllar yılı patronun dudaklarının arasında idi. Bazıları; gazetelerinin batması pahasına da olsa ücretlere zam yapmazlardı.

Mithat Sertoğlu, "Haber" gazetesinin batışını şöyle anlatır:

"En yaşılimız Vâlâ Nureddin 36 yaşındaydı. İstihbarat Şefi Yekta Ragıp Önen ve muhabirler Fethi Kardeş, Hikmet Münir Ebcioğlu, İzzet Muhittin Apak, ağabeyim Murat Sertoğlu ve ben. Hepimiz gençtik, mesleğimizi seviyorduk ve çok çalışıyorduk. Ama az para alıyorduk.

Bu gazete, ilk defa resimli romanı koydu. İlk defa, kenilip biriktirilebilen Miguel Zovako romanını verdi. İlk defa, iki sütun üzerine manşet bu gazetede görüldü. Ve ilk defa 36 punto bu gazetede kullanıldı. Diğer gazeteler başlangıçta bizimle alay ederlerken, sonraları bizi taklide başladılar.

Gazete 3 kuruştı, 4 kuruşa, 5 kuruşa çıktı. Bu ekip sayesinde tiraj düşmedi. Düşmedi ama, ücretlerimizde herhangi bir artış olmadı. Bunun üzerine, Naim adlı genç bir arkadaşı, patron Rasim Us'a elçi olarak gönderdik. Rasim Us'un o günlerdeki tek kaygısı, resimli roman balonlarını yazmaktan ibaretti.

Patron dahil, hepimiz geniş bir odada çalışırdık. Görevlendirdiğimiz arkadaş, gitti, onun masasının önünde durdu. Rasim Us, bir süre aldirmayıp işiyle meşgul oldu. Sonra başını kaldırıp sertçe, "Ne istiyorsun?" diye sordu. Arkadaş da, çalışanların biraz zam istediğini bildirdi.

"Bana bak, şimdi hepinizi kovarım!... Ve şu pencereden kuçu kuçu diye seslenirim, hemen sizin gibi bir kadro gelir, işe başlar..."

Bu davranış, arkadaşları çok kıldı. Ağabeyim Murat Sertoğlu, bir süre önce, gece sekreteri olarak Cumhuriyet gazetesine geçmişti. Çözülmeler başladı. Vâlâ Nureddin mali ihtilâfa düşerek ayrıldı. Diğer arkadaşlar birer ikişer gittiler. Tiraj çarkı geriye doğru çevrildi ve gazete nihayet battı."

Gün gelir; gazeteci ölümle tehdit edilir (238), gazeteciye silah çekilir (239), gün gelir; tartaklanır (240), dövülür (241), makinası elinden alınır, kırılır, öldürülür.

Gazetecilik bir risktir, çoğu zaman heyecanlı ve tehlikeli bir meslektir.

Ali Suavi, Ahmet Samim, Hasan Fehmi, Ali Kemal Zeki gibi gazeteciler; düşünceleri yüzünden hayatlarını kaybetmişlerdir. Hatta Hüseyin Cahit ve Ahmet Rıza'nın benzerleri öldürülmüşlerdir.

İzmir'in işgalinde; düşmana "ilk kurşun"u atan Hasan Tahsin Recep (Osman Nevres)'e bu mücadele ilmini veren yazılarıdır.

Yüksel Kasapbaşı ile Abidin Behbur gazetenin şoförü ile birlikte haber toplamak için gittikleri Trakya'da kara saplanarak, donup ölmüşlerdir.

Burhan Tan, basın için gittiği Londra'da geçirdiği uçak kazasında hayatını kaybetmiştir. Adem Yavuz, Kıbrıs'ta savaş muhabiri iken, Rumlar tarafından esir edilmiş ve hunharca şehid edilmiştir.

Gerçeksöz, Kemal Fedai Coşkun ve A. İhsan Özgür'ün öldürülmelerindeki en büyük sebep; onların düşünceleri ve gazeteci olmalarıdır.

(238) Hürriyet, SHP'li Angın'dan Çirkin Saldırı, 4.10.1987, s. 1.

Tercüman, SHP'li Cahit Angın Gazeteci Dövdü, 4.10.1987, s. 10.

Türkiye, SHP'den Basına Saldırı, 4.10.1987, s. 9.

(239) Güneş, Çirkin Saldırı, Serpil Örumcer ve Sevgilisi Silah çekti, 14.8.1986, s. 3.

(240) Hürriyet, Tahsin Kaya Gazeteci Tartakladı, 19.9.1987.

(241) Tercüman, Gazeteci Dövmek Moda Oldu, 18.1.1987, s. 1.

Sabah, Uludağ'da Olay, Güneş Gazetesi Sahibi M. Ali Yılmaz Tercüman Gazetesi Muhabirini Dövdü, 2.1.1987.

Güneş, Gazeteciye Polis Dayığı, 3.10.1987.

Yurt dışında görev yapan gazetecinin başının derde girmesi, işten bile değildir.

23 yıl önce Kıbrıs'ta meydana gelen "Kanlı Noel" faciası, Türkiye'de büyük üzüntü ve tepkilere yol açmıştı. Kâmiran Çelebi o sırada Anadolu Ajansı'nda çalışıyordu. Genel Müdürün telefonu ile görevlenmiş ve hemen o akşam Kıbrıs'a uçmuş, faciayı yerinde görerek, haberlerini Ajans kanalıyla Türk basınına ulaştırmıştı. Çok geçmeden Kıbrıs muhabirliğine tâyin edildi.

Çelebi, bundan kısa süre sonra başına gelen bir olayı şöyle anlatıyor (242):

"Bir pazar günü Rum kesimine geçtim. Niyetim İstanbul'daki bir arkadaşıma pul almaktı. Tip olarak ecnebiye benzediğim için benden şüphelenmezlerdi.

Ama, pasaport kontrolü yapan komiser beni tanıdı. Az sonra da sokakta çevrildim ve "casus" diye tevkif edildim. Aynı şekilde, bir İngiliz gazeteciyi de yakalayıp içeri atmışlardı. Burada kaldığım 48 saat içinde sadece kahve içtim. İngiliz gazeteciyi tahliye ederlerken, ona gözucuya, bizimkilere haber vermesini işaret etmiştim. Sonunda çıkarıldım ve Kıbrıs'ta "istenmeyen adam" ilan edildim.

Olay gazetelere aksetmedi, sadece radyoda yer aldı. Benim için korkunç bir kâbustu."

Gazetelere gelen ziyaretçiler, çalışanlar için ciddi bir sorun olurlar. Şartlanmış olan gazeteciler, her konuştukları insandan mutlaka önemli bir haber vermesini bekledikleri için, çoğu zaman hayal kırıklığına uğrarlar. Tam oturup, birşeyler yazmaya başlayan gazeteci, önemsiz

veya anlamsız bir olay için veya sebepsiz gelen ziyaretçi karşısında, bazan çok fazla ve lüzumsuz zaman kaybeder, hatta stres içerisine girebilir.

"Bâb-ı Âlî" adı, eskiden gazetelerin ve gazetecilerin bulundukları semt olduğu için, "Türk Basını" bu isimle tanınmaktadır.

Necip Fazıl Kısakürek, de, Bâbiâli'de streslerle doludur. Bu yüzden onu şöyle anlatır (243):

"- Bâb-iâli'nin filiz vermeye, kıvam tutmaya başlamasına 1875 diye noktalayacak olursak, 1900'e kadar, karakter, iptidai bir saffet ve zoraki nezahet halinde tespitlenebilir. 1900'den öteye ve bugüne kadar da murakebe sargılarının birdenbire çözülmesi yüzünden ağzı bozuk bir cesaret ve arkasından İttihat ve Terakki yumruğu altında kuyruğu kısık bir cebanet ve daima asliyetten, halisiyetten, tefekküriyetden, samimiyetten mahrumiyet...

Genç Şair'in, Üçüncü ve dördüncü devrelere ait tam esaret ve mahkumiyet, peşinden de som enâniyet ve körü körüne menfaat çığırlarından bir işaret göstermesine elbette imkân yoktur; fakat mayadaki bozukluk yönünden her şey onca o günden bellidir."

"Sahibinin Sesi" markasındaki etikete eş, rejime köle bir matbuat... Düşünme ve söz söyleme hakkı, ancak rejimin düşündüğünü düşünme ve söylediğini söyleme kaydıyla temsil edilebilir; ve işin en hazine tarafı, esirlere "hürüm ve mesudum!" diye kazığa oturtularak bağırılması gibi, gazete çıkarana mutlaka böyle bir temsil tavrı mecburidir. Hiç kimsenin vicdanında söylediklerinin hakikati yatmadığına, yani samimilik kanat açıp Kafadağına kaçmış bulunduğu

(243) Necip Fazıl Kısakürek, Bâbiâli, İstanbul, 1985, 3. Baskı, s. 64-65.

bakılırsa, bu halin doğuracağı ne olabilir diye de düşünmeye lüzum yoktur.

Meddahlık!.. Ve aşk ve değer hükmünden yoksunluğun doğurduğu binbir dallı bir felaket ağacı... Ahlâksızlık...

Dedikodu, hased, hırs, iftira, taklit, gammazlık, kalpazanlık, iffetsizlik, halisiyetsizlik... İstirapsızlık, kalitesizlik... (244)"

Şair, dışarıyla bu mücadele halindeyken, içeriyle, kendi takımının (kalite) zaafiyle boğuşmaktan hafakanlar geçirmekte ve bu hali, artık, su yolları kesilen kavruk nesillere yataklık etmeye başlaması bakımından yine Bâbiâliye bağlamaktadır (245).

"Netâmeli Bâbiâli; ya, üstün seviyeye, hiçbir zaman ulaşamayacak menfilerin, yahut menfi bile olmaktan âciz ve keyfiyet cevherinden mahrum biçarelerin kuluçka yatağı!... Ve eğer bir gün bir zuhur olur da, Bâbiâli'den büyük çapta bir kafa peydahlanırsa ve ancak ondan sonra, içinden Bâbiâli'yi yıkmaya mecbur...

Nuru kaybetme devriyle maya tutmaya başlayan Bâbiâli, bugün fikirde yetiştirdiği ilk sahtelerden sonra dünyanın kanını verseniz kurtaramayacağınız bir (lösemi-kanserli) çekmektedir. Denilebilir ki; Halk Partisi iktidarının sonuna kadar yalnız kalp para işletmeciliği halinde ve hep nefesi kesile kesile gelen Bâbiâli, son çeyrek asır içinde deri ve kemik değiştirmiş ve işi kalpazanlıktan fuhuş simsarlığına, kaba heyecan esnaflığına ve renk bohçacılığına dökmüştür. Bellidir ki, son devirde bir sam yeli ve Tanzimat'tan beri hep menfi ve pısırık fikir hüviyeti bile Bâbiâli'ye çok görülmüştür.

(244) A.g.e., s. 98-99.

(245) A.g.e., s. 334-335.

2.6.3.2.3. Zamanla Yarış

Füruzan Tekil; "Gazetecilikte sür'at garttır. Gazeteci çabuk düşünmek, haberi çabuk vermek ve zaman kaybetmemek zorundadır." der (246).

"Bir gazeteci, yıllar önce; "Bâbiâli'de arkadaş yok, rakip vardır." demişti. Bu söz bile, gazetecilik mesleğinin nasıl bir yarışma gerektirdiğini gösterir (247).

Yekta Ragıp Önen, Lâtin harflerinin kabulünden önce, gazetelerin hazırlanış biçimi hakkında bize şu bilgileri veriyor (248):

"Mürettipler ayakta, harf kasaları başında ileri-geri, eğile-kalka harfleri toplar, bir araya getirip kelimeleri kurar, böylece cümleler ortaya çıkardı. Baskı makinelerinin tekniği de son derece geriydi. Basılan gazeteler özel bayie teslim edilir, o da bunları küçük çocuklara verir, mahalle aralarında sattırırdı. Ayrıca bakkallara dağıtım yapılırdı. Taşra bayilerine büyük paketler içinde gazete sevk edilirdi. Bu arada abone servisleri vardı. Abone parası aylık, üç aylık, altı aylık veya bir yıllık olarak peşin alınır, ondan sonra okuyucunun adresine her gün gazete postalanırdı.

Harf İnkılâbı yapılırken, önce gazete sahipleri Atatürk'ten ders aldılar, imtihana tâbi tutuldular. Sonra gelip, çalışanları yetiştirdiler. Ayrıca gazetelerde kurslar açıldı, öğrenenlere şehadetnâmeler (diploma) verildi. Benim de şehadetnâmem hâlâ duruyor.

(246) Füruzan Tekil, 8.9.1987, anket.

(247) Prof. Dr. İnci Engünün, 5. Milli Türkoloji Kongresi'ndeki tebliğinden.

(248) G. Otmanbölük, A.g.e., s. 122.

Gazetelerin ilk sayfası önce bir-iki sütun, sonra yarım sayfa, daha sonra tam sayfa yeni harflerle çıkmaya başladı. Böylece halkı da okumaya alıştırdılar. Nihayet, bütün sayfalar değişti."

Gazetecilik teknolojisi, her geçen gün, eskiye göre müthiş bir gelişme göstermiştir.

Ofsetten, fax sistemine, bilgisayarlara kadar bu gelişme, yıllar öncesinin garip teknikleri yanında, aklın hayalin alacağı şeyler değildi.

Niyazi Ahmet Banoğlu, bir konferansında; şöyle diyordu (249);

"- On yıllık sonra için, paran varsa, Ay'da bir villa sahibi olabilirsin, derlerse hiç yadırgamam. Çünkü, teknolojinin dev adımlarla ilerlediği bir dönem yaşıyoruz. Ama, kırk yıl önce biri; gazete tekniğinin bugünkü seviyeye ulaşacağını, teleksin, telefotonun, baskı makinelerinin gücünü anlatabilseydi, ona; (sen küçükken çok masal dinlemişsin, bana da masal anlatıyorsun) derdim."

Kitle iletişim araçlarında teknoloji, inanılmaz bir hızla gelişmektedir. Videoteks, teleteks, kompitür, kablo-televizyon, uydu yayıncılık, teknolojinin ulaştığı son yenilikler.

Yazılı basınımız da bu yeni teknolojilerden faydalanmaktadır.

100 gazeteci arasında yapılan ankete göre; 65 gazeteci gelişen teknolojiye olumlu olarak etkilenmiş, 16'sı bunu önemsiz bulmuş, 7 kişi ise soruyu yanıtsız bırakmıştır. Olumsuz yanıt verenler ise 12 kişidir.

(249) Günvar Otmanbölük, A.g.e., s. 17.

Hasan Cemal;

"Batı teknolojisinin en güzel örneklerini, en son örneklerini getirip bizim sanayimize uyguladık. Ama, batının o teknolojik seviyesine gelmesinin belki de sonucu olan o demokratik ilkeleri, kavramları bir kenara bıraktık. Bir nevi çifte standart uyguladık. Ve biz eğer, basın özgürlüğüne ki, demokrasi ile iç içe kullanıyorum, biri olmadan, diğeri olmuyor zaten, basın olarak ne ölçüde sahip çıkarsak, basın yoluyla düşünce açıklamanın sınırlamalarını da giderek aşabiliriz." diyor (250).

Gazetecilik bir bakıma zamana karşı yarışma demektir. Gazetecinin özel hayatını, yok denecek kadar azdır. İşe ayıracağı zaman, yirmi dört saattir. Olmadık bir yerde, olmadık bir saatte herhangi bir haberle karşılaşacak olursa görmezlikten, duymazlıktan gelemeyiz. İşte bu yüzden başarılı bir foto muhabiri evine gidip gelirken bile makinesini yanında taşır (251).

Süratle çalışmak, gazetecinin önemli meziyetlerinden biridir. "Vakit nakittir" sözünün en doğru olduğu yer, hiç kuşkusuz ki, gazetedir. Haberlerin toplanması, yazılması, gözden geçirilmesi ve basılması, mümkün olan âzamî sür'atle yapılmalıdır. Bu bilhassa gündüz ve akşam gazetelerinde dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Ancak bu sayededir ki en son havadisler gazetede yer alabilir ve gazetelerin rakipleri tarafından atlatılmasının önüne geçilir (252).

Muhabirin sür'atle düşünmesi, sür'atle karar vermesi, sür'atle harekete geçmesi ve yine sür'atle yazması lâzımdır. Haberlerin nerelerden ve nasıl toplanacağını, nasıl kontrol edileceğini bilmek insana çok zaman kazandırır. Bundan başka havadisın kıymetini sür'atle ölçmek de mühimdir.

(250) Hasan Cemal, Hürriyet Vakfı, 1983 Yılı I. Semineri, A.g.e., s. 97.

(251) Nezih Demirkent, Şevket Evliyagil, A.g.e., s. 33.

(252) Cevat Fehmi Başkut, A.g.e., s. 127.

2.6.3.2.4. Başarı ve Üzüntü

Basının çeşitli dallarında görev alan gazetecilerin birçoğu, başarılarının karşılığını meslek kuruluşlarınca ödüllendirilerek görmek isterler. Halbuki bazıları, peşpeşe ödül almaya o kadar alışmışlardır ki, bazan kendilerine ödül verenlere bile cephe alır ve verilecek ödülü reddedebilirler.

Ödül alacakları seçecek jürilerin işleyişi, çoğu zaman Ünlü yazarların alay konusu yapılmıştır.

Gazeteci ve yazar Emin Çölaşan, Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin röportaj dalında kendisini "Yılın Gazetecisi" seçmiş olmalarına rağmen, bu ödülü Cemiyet Başkanı Beyhan Cenkçi'nin tutum ve davranışlarının karşısında olduğu için reddettiğini anlatır (253).

Uyuşmazlığa sebep; Beyhan Cenkçi'nin, Türkiye'nin pek çok tanınmış gazetecisini, bu arada Çölaşan'ı derneğe üye yapmamış olmasıdır.

Nitekim, daha sonra; Halit Kıvanç, Savaş Ay, Semih Balcıoğlu, Bedri Koraman, Talay Erker, Uğur Cebeci, Aziz Nesin kendilerine verilmek istenen ödülü reddetmişlerdi. Hele Aziz Nesin, o yıl gazetede doğru dürüst yazısının çıkmadığı halde "Yılın Gazetecisi" seçildiğini söylüyordu.

Bazan bu ödüllerin, ne kadar gariptir ki, politikacılara peşkeş çekildiği de olur. Nitekim; Türk Basın Birliği'nin "Hakkı Tarık Us" başarı ödülünü; TBMM Başkanı Necmeddin Karaduman, Başbakan Turgut Özal, Ulaştırma Bakanı Veyssel Atasoy ve İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'a vermesi çok şaşırtıcı olmuştu (254).

(253) Emin Çölaşan, Önce İnsanım Sonra Gazeteci, İstanbul, 1987, s. 128-133.

(254) THY Magazin, Yıl 3, Sayı: 36, Nisan 1986, s. 5.

Basın'da gazetecilere şeref kartı dağıtılmasında adaletsizlik yapılmış ve bu kartlardan bazıları, iktidara gelen politikacılara peşkeş çekilmiştir.

Şeref kartı olsun, olmasın; basın kartlarının dağıtılma işinin kurulacak olan bir mecburi meslek teşekkülüne bırakılması istenilmiştir (255).

Buna karşın, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Balotaj Heyeti dolayısıyla, her gazeteciyi Üye yapmamaktadır.

Özel teşhis ve değerlendirmeler dışında, Balotaj Heyeti'nin, Üye kabulünde 3 yıllık basın mensubu olmak, sözleşmeli olmak, emekli gazeteci olmamak gibi faktörler aranılmaktadır ki, bu konuda farklı tutumlar kırıcı olmaktadır.

Gazetecilikte başarının sırrı; "doğruya doğru, eğriye eğri" diyebilmektir.

Günümüzde; sayıları yok denecek kadar az bile olsa; tecrübeli gazeteci Yalman, bu başarı ile ilgili izlenimlerini şöyle anlatıyordu (256).

"1923'de Vatan gazetesini onbeş bin lira sermaye ile kurduk. Her meselede doğruya doğru, eğriye eğri demek cesaretine dayanan yüzde yüz idealist sevk ve idare tarzı o kadar maddi başarı sağladı ki, gazetenin hükümet tarafından kapanmasına ve maddi mevkiinin şiddetle sarsılmasına rağmen tasfiyede hisse sahiplerine altmış bin lira dağıtmak mümkün oldu."

Burada patronun ve hissedarların sevinci, görüldüğü gibi "gazeteci"nin başarısı idi.

(255) Cumhuriyet, Okuyucu Mektupları, 20.3.1976.

A.K. Meram, Cumhuriyet, 7.1.1976.

(256) A.E. Yalman, A.g.e., s. 7.

3. GAZETECİLİK MESLEĞİNDE ALAYLI-MESLEKLİ ÇEKİŞMESİNİN TEMEL NEDENLERİ, GETİRDİĞİ SORUNLAR

Türkiye'de gazetecilik, özellikle batı toplumlarına oranla 200 yıl gecikmeyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca da sanayi devrimi Türkiye'de gerçekleşmedi. Türkiye'nin kalkınış aşaması ancak 1930'lu yıllarla birlikte ortaya çıktı ve 1945'lerden itibaren de, oldukça hızlıca bir büyüme süreci içine girebildi. Bunun sonucu olarak gazete ve gazeteci sayısı 1945'lere kadar oldukça sınırlı kalmıştı. Gazete tirajları da oldukça düşük olmuştur. Ve gazeteciliğe olan ilgi, gazeteciliğin tam anlamıyla bir profesyonel meslek niteliğini kazanamaması nedeniyle, ancak birkaç etkene bağlı kalmıştır. Bu alanda ya çok aşırı tutkulu olmak veyahut gazeteciliği birtakım başka ek yararlar için kullanmak. 1945'ler, hatta 1950'lere kadar olan dönemde, gazetelerin hatta yazarların bir bölümü esasta gazetecilik dışında asıl mesleklerine sahip olan kişilerdir. Öğretmendir diyelim. Hatta devlet memurudur. Gündüz kendi dairesinde çalışır. Gazeteler gece hazırlandığı için saat 6, 7 ya da 8'de gazeteye gider, bu defa gece 12'ye, 1'e kadar orada çalışmayı sürdürür. Nitekim 1945, 1950'lere kadar olan dönemin gazete yazı işleri müdürleri arasında bile öğretmenler, çeşit çeşit müdürler, çeşit çeşit kuruluşlarda çalışan kişiler oldukça önemli sayıda vardır. Yine bunun gibi bir kısım muhabirler de, bakarsınız belediye de basın danışmanıdır, Kızılay'da basın danışmanıdır, A kurumunda, B kurumunda basın danışmanıdır. Oradan hatta kendilerinin gazetecilik ücretlerinden daha fazlasını alırlar. Gazeteciliği de işte yarı hobi, işte yarı ek kaynağı olarak yaparlardı. Bu nedenle 1950'lerde, basın mesleğinde çalışanların sosyal statüsünü düzenleyen yasaların çıkması çok önemli bir gelişme aşaması olmuştur. Ve bu yasalar gazetecinin yalnız gazetecilik mesleği ile uğraşan bir sosyal sigortalı statüsüne kişi durumuna gelmesine yardımcı olmuştur.

İşte bu mektepli-alaylı çatışmaları daha çok 1950'lerden önceki bu dönemin kalıntısıdır. Bir kısım gazeteciler doğru dürüst öğrenim görmemiş ve sonunda gazeteciliğe kapağı atmış kişilerdir ki bunlar asıl alaylılardır. Bir kısım kişilerde ki bunlar da başka alanlarda okumuş, ama merakları, etkilenebilme gibi istekleri nedeniyle gazeteciliğe yönelmiş insanlardır. Bu karma kadro 1950'li yıllardan itibaren yavaş yavaş genç kuşakların basına girmesi gazeteciliği bir meslek olarak benimsemeleri ve ülkede genelde eğitim düzeyinin yükselmesi sonucunda 1980'lerin ortalarında artık bu okullu-alaylı tartışmasını neredeyse gündemden kaldırmıştır diyebiliriz. Bugünün Türkiye basınında hiç eğitim görmemiş insan parmakla gösterilecek kadar azdır. En kötü gazeteci bile hiç olmazsa liseyi bitirmiştir. Ki dünyada da eğitim denildiği zaman esas itibariyle liseye kadar olan orta kademe kasdediliyor. Ondan sonraki yüksek öğretimdir. Kuşkusuz basında hâlâ eski kuşaklardan gelen yarı alaylı kişiler var. Ama Türkiye basınının bugün belli başlı büyük yayın organlarına bakıldığında, sözgelişi yazı işleri kadrolarında yüksek okul diplomasına sahip olmayanların oranı çok azdır.

Geçmiş dönemlerde alaylı-mektepli çatışması pek çok nedenlerle yapıldı. Birincisi diplomalı ve diplomasız olmanın getirdiği karşılıklı komplekslerle ve kıskançlıklarla olurdu. Eğitim görmüş olanı, eğitim görmemiş olanını küçümsememesinden, eğitim görmemiş olanın da kendi yaşam deneyimleri nedeniyle mektepliye beğenmemesinden doğardı.

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, bu konuda şunları söylüyor: "Bu da tabiidir. İnsanların çıkarları vardır. Bu çıkarları arasında elbette çakışmalar olacaktır. Tıpkı matbaa Türkiye'ye girdiği zaman, hattatların karşı koyması gibi: Bu da aşağı yukarı buna benzer bir durumdur. Tahsil yapmış, belirli bir eğitimden geçmiş kişiler, bir nevi tekel sek-

linde o mesleği icra etmeye kalkışınca elbette o meslek alanında şimdiye kadar geçimini sağlamış kişilerden bir tepki görülecektir. İşte bu tepkileri de azaltmak için, hukukta başvurulacak yol, bir geçiş dönemi için mütesep hakların tanınması olur."

4. GAZETECİLERİ ÖRGÜTLENMEYE İTEN TEMEL SORUNLAR NEDİR?

Örgütlenme genelde 1945'lerden sonra beliren bir olay. Bunun ana nedeni de bir taraftan toplumun genel ekonomik, politik, sosyal yapısının geçirdiği değişiklik, öte yandan buna paralel olarak basının iç yapısındaki atılımlar. Gazeteci dernekleri giderek daha çok basın özgürlüğünün güvenceye alınması ve benzeri sorunların bir tür sözcüsü olmak istemişlerdir. Gazeteci sendikaları ise, iş sözleşmeleri ortaya çıkmasıyla endüstri ilişkilerinin düzenlenmesinde görevler üstlenmişlerdir. Yani kuruluşların dernekler, ya da sendikalar biçiminde ortaya çıkışının bir bakıma işlevsel bir gelişimin fonksiyonel bir gelişimin sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Gazeteci ve yazar Ziyad Ebüzziya, konu ile ilgili görüşlerini şöyle anlatır (257).

"- Gazetecileri örgütlenmeye iten, temel sorunlar, bütün mesleklerde olduğu gibi, şahsi menfaat, şahsi emniyet, şahsi istikbal kaygusundan ibarettir. Gazeteciler, zaman olur, birbirleriyle ağırdan da öte, çok çirkin, hatta iğrenç denecek şekilde münakaşalara, kavgalara girerler. Ancak, maddi bir çıkar sözkonusu olduğunda derhal birleşiverirler, tıpkı TBMM'de birbirleriyle gırtlaklaşacak dereceye gelen mebusların bir maddi menfaat konusu meydana çıktığında, meselâ maaş arttırılması, yeni imtiyazlar

(257) 14.10.1987 tarihli görüşmeden.

sağlanması, mesken kooperatifi kurulması gibi konularda derhal birleşip, aralarından su sızmayacak bir kütle oluşturmaları gibi."

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi ise, gazetecileri örgütlenmeye iten temel nedenleri konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklıyor:

"Örgütlenmeden neyi kastediyorsunuz? Eğer, kamu tüzel kişiliği mahiyetinde bir mesleki örgütlenme değil de, birtakım sosyal gereksinimlerden doğan örgütlenme ise daha önce başlar. Çünkü bu doğrudan doğruya ön plandaki çıkarlarla ilgilidir. Mesleki teşekkülü kurmak değil de, mesela gazetecilik alanında işçi durumunda olan kişilerin sendikalaşması, işveren durumunda olan kişilerin de ayrıca sendikalaşması gibi. Bunlar gazetecilik mesleğinin işçi durumunda olsun, işveren durumunda olsun, müşterek vasıflarına dayanan bir örgütlenme değil, hangi sahada, hangi meslek alanında olursa olsun; eğer işçi ve işveren olgusu görülüyorsa, kendisini gösteren sendikalaşma eğilimidir. Ama meslek olarak, diğer mesleklere ve hükümete karşı bir baskı grubu halinde örgütlenme eğilimi kendisini Türkiye'de gazeteciler cemiyetleri şeklinde göstermiştir. Bir de meslek olarak diğer mesleklere ve hükümete karşı değil de, aynı meslek grubu içinde de olsa işçi ve işveren olarak örgütlenme eğilimi vardır ki, kendisini sendika tipi örgütlenmelerde gösterir."

Basın alanda mecburi meslek teşekkülü olabilir mi?

Bu konuyu Basın ahlakı kitabında savunan Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, Barolar ve Ticaret Odaları gibi etkili ve yetkili bir gazetecilik meslek örgütünün kurulmasını zorunlu görüyor. Kamu tüzel kişiliğindeki bu örgütlenme için Prof. Hatemi şunları söylüyor;

"Ticaret gibi belirli okuldan mezun olmayı şart kılmayan serbest mesleklerde dahi Ticaret Odası gibi belirli bir Kamu Tüzel Kişiliği niteliğinde meslek kuruluşu olmasına rağmen, gazetecilik belki gördüğü kamu görevi dolayısıyla daha fazla bir kamu tüzel kişiliği türünden bir meslek kuruluşunu gerektirmekte ise de, ticaret mesleğinden farklı olarak, gazetecilikte öyle bir meslek kuruluşu yoktur. Bugün Batı dünyasında bu türden bir meslek kuruluşu olduğunu zannetmiyorum. Fakat Musollini İtalyasında bu şekilde bir meslek kuruluşu vardı ve bizde de Türk Basın Birliği bu şekilde bir kuruluş sayılabılırdi. Yalnız belki de, faşizme uygun bu çeşit uygulamaya bir tepki olarak bugün bu yoldaki teklifler kuşkuyla karşılanmaktadır. Fakat şunu da unutmamalıdır ki, bunlar bir faşist teori çerçevesinde bir basın meslek teşekkülünün durumu başkadır: Demokratik bir anayasa çerçevesinde bu kurumdan beklenen görev başkadır. Şu halde, bir kamu kuruluşudur. Fakat basında tekel meydana gelecek değildir, gazeteler devletleştirilecek değildir, bu teşekkülün kurulmasıyla. Gazeteler gene serbest olarak yayınlanacaklardır. Ticaretin serbest icrası gibi, fakat ticaret serbest icraa edilmesine rağmen, nasıl tacirler bir meslek kuruluşuna üye olmak zorunda olacaklar ise, mesleğin kendi kendini denetimini sağlamak için, bu şekilde bir mesleki teşekküle, bir Kamu Tüzel Kişiliğine yer verilmesi de kanaatimce yerinde olacaktır.

5. MECBURİ MESLEK TEŞEKKÜLÜNÜN YARARLARI VE ZARARLARI NELER OLABİLİR?

Bu konuda yine Prof. Dr. Hüseyin Hatemi şunları belirtiyor:

"Bir kerre daha iyi denetim sağlanır. Bir de gazetecinin, dar anlamda gazetecinin ne olduğu anlaşılır. Böylece basın özgürlüğü de amacından saptırılmaz ve bir de gazeteciler iç denetimi kendi aralarında bu meslek kuruluşunda

sağlayabilirler. Basın şeref divanı gibi, ismi var cismi yok kuruluşlara da gerek kalmaz. Bir kamu tüzel kişiliği aynı amacı sağlayabilir, disiplin kurulu vasıtasıyla."

"Gazetecilerin gazetecilik okulu mezunu olmalarının aranması ile mecburi meslek teşekküllerinin kabul edilmesi arasında zaruri bağlantı yoktur. Nitekim "Türk Basın Birliği"nde böyle bir şart aranmıyordu. Bu şartın aranıp aranmaması ve gazetecide aranması gereken diğer olumlu ve olumsuz şartlar ayrıca ele alınmalı, gerçek gazetecilere hakkettiği saygınlık kazandırılmalı, böyle olmayanların ayıklanmasına imkân tanınmalıdır. Basın hürriyeti, her isteyenin ertesi sabah kendisini gazeteci bulabilmesi ve topluma yol göstermesi hürriyeti değildir.

Bu teşekküle anti-demokratik denilebileceğini zannetmiyorum, çünkü eğer bu anti-demokratik ise, diğer kuruluşlar kanunlarda kamu görevi olarak kabul edilen meslekleri icra eden, diğer kamu tüzel kişilerinin bu şekildeki kuruluşlarında anti-demokratik sayılması lâzım. Barolar gibi mesela. Onlar nasıl anti-demokratik değilse, bu da değildir. Sırf bir kamu tüzel kişiliği kuruldu ve kayıt mecburiyeti getirildi diye anti-demokratik bir tatbikat doğdu diyemeyiz. Ama bütün müesseselerde olduğu gibi toplumun seviyesine göre bunlar iyi veya kötü işler, o başka:"

"Kaldık ki, basın alanında zaten bir taraftan gazeteci dernekleri ve cemiyetleri, öte yandan da gazeteci sendikaları biçiminde zaten kurulmuş meslek örgütleri bulunmaktadır. Bunlardan dernekler genellikle basın etiğini kapsayan uygulamalara yönelirken, sendikalar da Basın endüstri ilişkilerine ağırlık vermektedirler. Ama bu kuruluşların bazan aralarında işbirliği de yaparak, basının çalışma düzeninin birtakım temel etik kurallara bağlanması bir basın ahlakının oluşturulması yönünde, gönüllü çalışmaları yapmaları mümkündür ve yararlıdır."

Hüseyin Hatemi'ye göre:

"Türk Basın Tarihi'nde "mecburi meslek teşekkülü"ne rastlanmamış değildir. 27 Haziran 1938'de kabul edilen 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu ile ,gazete ve dergilerin sahipleri ve gazeteciliği kendine meslek edinenlerin kayıtlı olacağı bir "Basın Birliği" kurulmuştur (258). "Matbuat Umum Müdürü", Basın Birliği Kongresi'nin tabii üyesidir (m. 7). "Dahiliye Vekâleti", Kongre'yi olağanüstü toplantıya çağırabilir (m. 8). Hükümet'in istediği kanunun gündeme alınması mecburidir. Gündemden, Hükümetin istemediği bir konunun da çıkarılması gerekir (m. 8). Merkez Yönetim Kurulu, "Hükümet ile matbuat arasında işbirliğini düzenlemek ve bu maksatla birlik azalarına direktifler vermek" yetkisini (gerçekte: ödevini!) haizdir (m. 12).

Görülüyor ki, bu "Basın Birliği", o dönemin şartları içinde faşist ve nasyonal sosyalist mevzuatdan ilham alınmış olduğu ithamına hak verdirecek bir kuruluştur. İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri cephesinden esen "demokratik rüzgârlar", bu Birliğin yıkılmasına sebep olmuştur (259)."

"Belki de tek parti dönemi'nin bir "antidemokratik" kuruluşunun hafızalarda bıraktığı izler dolayısı ile, Basın alanında mecburi meslek teşekkülü kurulması fikri, tepki ile veya hiç değilse kuşku ile karşılanmaktadır."

O.N. Karaca, 21-24 Mayıs 1968'de İstanbul'da düzenlenen Seminer'de İtalyan örneğini vermiş ve "genel anlamıyla, bu düzenin kurulmasının bünye bakımından bir imkânsızlık yaratacağı kanısındayız. Doktorluk, avukatlık gibi (kapalı) bir durumları olan, işi yapanla müşteri arasındaki ilişkilerin direkt olduğu liberal mesleklerde oda sistemi tatbik edilmektedir. Halbuki basın mesleğinin "kapalı" bir

(258) Hüseyin Hatemi, Basın Ahlak, İstanbul, 1976, s. 165-166.

(259) 1932 Sayılı ve 13 Haziran 1946 tarihli Basın Birliği Kanunu'nun Kaldırılmasına Dair Kanun - R.G. 18 Haziran 1946 - Sayı: 6336; Dustur III/27, s. 1316. 1.inci maddesi, 13.6.1951 tarihli ve 5787 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.

durumları olan, işi yapanla müşteri arasındaki ilişkilerin direkt olduğu liberal mesleklerde oda sistemi tatbik edilmektedir. Halbuki basın mesleğinin "kapalı" olmasına imkân yoktur. Hukuki görünüşleri değişiktir. Çünkü gazeteciler ücretli olup, bir işveren için çalışmaktadırlar. Gazetecilik kapalı, bir liberal meslek değildir. Kaldı ki yakın tarihten örnekler (Basın Odaları) sisteminin Basın Özgürlüğünü ortadan kaldırmaya imkân sağladığını göstermektedir." (260) demişti. ebliğ sahibine göre "Türkiye'ye gelince (odalar) rejiminin kurulmasında hiçbir sakınca olmamasına rağmen, cezai yaptırım gücü olmayan bir sistem işe yaramayacağı için, müeyyide bakımından İtalya'dakine eş bir düzen kurulmasına (İtalya'da, meslekten atma cezası da verilebilmektedir) acaba Anayasamız imkân vermekte midir? Anayasa'daki "gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir" deyimi, gazetecilik mesleğini yapabilmek için birtakım koşulların bulunması gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Esasen Anayasa'da hiçbir meslek için bu şekilde kesin bir madde getirilmemiştir". O.N. Karaca, (mecburi meslek teşekkülü" fikrinin düşünülebileceğini, bu mecburi meslek teşekkülleri birer kamu hukuku tüzel kişiliği olduklarından, verdikleri cezaların Danıştay'ca denetlenebileceğini ilave etmekte, fakat gazete çıkaran kişinin meslekten atılması ve gazetenin kapatılmasının mümkün olmayacağı zannını da belirterek bu durumun, Basın Odaları'nın çok olumlu ve etkileyici bir denetleme yapamayacağı şüphesini doğruladığını ileri sürmektedir. Aynı Seminer'de Ecvet Güresin, kurulacak odaların vereceği çıkarma cezasının, bir gazete veya derginin dolaylı olarak kapanması ve Anayasa'nın m. 22/Son kuralı ile çatışması sonucunu doğurabileceğini belirtmiştir (261). Ayrıca Güresin, suçların ve cezaların kanuniliğine aykırılık ve yargılama yetkisinin devri sonucu bulunduğunu söylüyordu ve fakat kesin bir çözüme varmayıp, tartışılabilirliğini ifade ediyordu.

(260) O.N. Karaca, 21-24.5.1968 tebliği, s. 4.

(261) Ecvet Güresin, Tebliğ, s. 3.

Sulhi Dönmezer, seminer sonucunda, yaptığı özetlemede (262) "Bu seminerde basın odaları şeklinde teşekküller genellikle şüphe ile karşılanmıştır. Nazi Almanyası'da, Faşist İtalya'da bu nevi teşekküllerin kurularak gazetecilik sicillerinin teşkili ve bazı kimselerin bu yolda gazetecilik mesleğinden yasaklanmış bulunmaları... bugün şartların değişmiş olmasına rağmen böyle bir teşekkülün kabulü yönünden şüpheler, tereddütler husule getirmektedir şeklinde, yukarıda belirttiğimiz şüpheleri ifade etmekte, fakat diğer taraftan, "avukatlık, doktorluk gibi meslekler mensuplarının bu çeşit teşekküller kurarak çalıştıkları, teşekküllerin bir meslek ahlâkı tesis eylediği ve bu ahlâkı uygulayabildiği meydandadır. Aynı neticelerin gazetecilik mesleği yönünden de husule gelmemesi için sebep yoktur" demektedir. Yine Dönmezer, Seminer'de, mecburi meslek teşekküllerine karşı ileri sürülen görüşleri şu şekilde belirtmişti:

Bu mecburi meslek teşekkülleri, basın üzerinde bu derece etkili olacak bir kuruluş siyasi partilerin iştahını çekecek, basın içindeki sol kanat sağ, sağ kanat solu tasfiye etmek isteyecektir. b) Esasın üzerinde bir tür "vesâyet" doğacak, basın bu teşekkülden nefret edip, itibarını kırmak için elinden geleni yapacaktır. Barolar ve tabip odaları ile kıyas mümkün değildir. Bu meslekler için belirli bir yetiştirme yolu vardır. Basını belirli formasyon geçirenlere tahsis etmek ise, Basın Hürriyeti ile bağdaşmaz. Yine böyle bir davranış, diğer mesleklerden basın mesleğine geçilmesini önler ve bu husus basının aleyhine sonuç doğurur.

Düşünceleri açıklama hürriyeti ile Basın mesleği arasında yakın ilişki dolayısıyla da, gazetecilik mesleği diğer mesleklere kıyas edilemez.

(262) Seminer'in Ord. Prof. Dr. DÖNMEZER tarafından verilen özeti için yine bkz.: İÜHFM, C. XXXIV, Sayı 1-4'de Basın'ta Oto-Kontrol başlıklı Yazı) (Yine bkz.: DÖNMEZER, Basın Hukuku, 3. baskı, İstanbul 1968, s. 296/302). Bu konuda GÖLCÜKLÜ, Haberleşme Hukuku, Ankara, 1970, s. 203 vd.

Bu mecburi meslek teşekküllerinin meydana getirilmesine Anayasa elverişli olmalıdır.

Gölcüklü'ye göre de Anayasa'nın, "gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir" diyen hükmü (m. 26/2), kanuni ve zorunlu nitelikte bir basın kuruluşunun yaratılmasına imkân verir. O.N. Karaca'nın da belirttiği gibi, Anayasa, hiçbir meslek konusunda böyle açık bir hüküm sevketmiş değildir. Tikveş'in de ileri sürdüğü (263) görüşün aksine, böyle bir mesleki teşekkülün, sansür yasağı hükmüne aykırı düşeceği de ileri sürülemez. Yine Gölcüklü, nün gayet yerinde olarak belirttiği gibi, kişisel ifade hürriyeti ile kamusal gazetecilik mesleğini icra hürriyetini birbirinden ayırmak gerekir. Bir gazetede düşüncesini ifade etmekle, gazetecilik görevini yürütmek ayrı şeylerdir. Hekimlik ve avukatlık gibi meslekler ile gazetecilik arasında bu açıdan farklılık gözetmek de gerekli değildir. Meslekten uzaklaştırılan kişinin gazetede düşüncesini açıklamaması değil, gazetecilik mesleğini icra etmesi yasaklanacaktır. "Kamusal niteliğini belirlediğimiz kitle haberleşmesinde görev alanlardan bir teminat istemek, herhalde kamunun hakkıdır". Basın Kanunu, gazete sahiplerinde, sorumlu müdürlerde, muhabirlerde bazı nitelikler aramıştır. Bu konudaki hükümlerin Anayasa'ya aykırılığını iddia hatalı olur. Ayrıca, Anayasa'nın "Basın hürdür" ilkesi de, kanuni basın kuruluşlarının varlığını engellemez. Anayasa'nın teminat altına aldığı şey bir hürriyet ve bir görevdir; yoksa bu hürriyetin su-i istimali ve görevin ihlâli değil! Ayrıca, uygulanacak disiplin denetimi kişisel olacaktır. Bir mevkutenin sahip yahut gazetecilerinin meslekten çıkarılması sonucu, bu mevkutenin çıkamaz hale gelmesi gazete kapatmak değildir. Bu gazetenin devamı istenirse, görev kurallarına saygılı gazeteciler sağlanarak yayın sürdürülebilir."

Daha sonra Hüseyn Hatemi bu konudaki düşüncelerini şöyle sıralar (264):

Anayasa'nın 122'nci maddesine uygun olarak meydana getirilen bir meslek kuruluşu karşısında, bu meslek kuruluşunun Basın üzerinde devlet vesayeti kurabileceğine dair endişeler yersiz olmak gerekir. m. 122'ye göre: Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilir. İdare, seçilmiş organları, bir yargı merci'i kararına dayanmaksızın, geçici veya sürekli olarak işten uzaklaştıramaz. Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz! Bu maddeye uymak zorunda olan bir mecburi meslek teşekkülü, Nazi Almanyası'nı veya hattâ bizim eski Basın Birliği'mizi hatırlatmamalıdır.

Bu gibi mecburi meslek teşekküllerinin bulunması, diğer meslek alanlarında nasıl Anayasa'nın 40.ıncı maddesindeki "çalışma ve sözleşme hürriyeti"ne aykırı sayılıyorsa, Basın hürriyetine de aykırı sayılmamalıdır. Kaldı ki O.N. Karaca ve Gölcüklü'nün belirttikleri gibi, Anayasa, başka hiçbir meslek için, "gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir" kuralında olduğu gibi (m. 23/II) özel bir belirtme yapmış değildir.

Bu meslek teşekküllerinin disiplin cezası vermelerine nasıl diğer mesleklerde rastlanıyorsa ve ceza görenin "gücenme" duymasından endişelenilmiyorsa, Basın alanında da bu düşünceye yer olmamalıdır. Yine diğer mesleklerde bu mecburi meslek teşekküllerinin disiplin cezası vermeleri nasıl yargı yetkisinin devri sayılmıyorsa, bu meslekte de sayılmamalıdır.

Bu meslek teşekküllerinin verecekleri disiplin cezaları, kamu hukuku tüzelkişiliği söz konusu olduğundan, Danıştay'ın denetimine bağlı olacaktır.

Siyasi görüşlerin bu alana etkisi, yalnız basın alanında kurulacak bir meslek teşekkülünde değil, her alanda ortaya çıkabilecek bir ihtimaldir. Siyasi maksat taşıyan bir idari işlem için, Danıştay'a başvurmak mümkün olacaktır.

Mecburi meslek teşekkülü, gazetelerde okuyucu mektuplarına, bilimsel yazılara, konuk yazar köşelerine engel olacak değildir. Sadece gazeteciliği meslek edinenler ve bu mesleğin hak ve yetkilerinden yararlanacak olanların, bu meslek teşekkülüne kaydedilmeleri aranacaktır. Şu halde düşüncelerini açıklama hürriyeti hiç değilse, bugünkünden daha fazla kısıtlanmış olmayacaktır. Bugün, gazeteci olmayan bir kimse, istediği zaman gazete sütunlarını kendisine açık bulmakta mıdır?

Basın organlarının sahibi olan tüzel kişiliklerin özel kanun ile düzenlenen özel hukuk tüzelkişileri olacaklarına dair teklifimiz kabul edilir de b yolda bir kanuni düzenlemeye gidilirse, gazetenin nasıl kapatılacağı veya bu tüzelkişiliğe nasıl son verileceği, Anayasa m. 22/son'a uygun olarak, özel kanununda belirtilecektir. Bu müeyyide ile gazetecilere mecburi meslek teşekkülleri tarafından uygulanacak disiplin cezaları birbirine karıştırılmamalıdır. Resmî ilan kesilmesi müeyyidesi de gazeteciye değil müesseye verilen bir ceza olduğundan, teklif ettiğimiz kanuni düzenleme için de tekrar ele alınmak ve gözden geçirilmek gerekir.

Hüseyin Hatemi, bu konuda sözlerini şu şekilde bitiriyordu:

"Gazetecilerin gazetecilik okulu mezunu olmalarının aranması ile mecburi meslek teşekküllerinin kabul edilmesi arasında zaruri bağlantı yoktur. Nitekim "Türk Basın Birliği"nde böyle bir şart aranmıyordu (265). Bu şartın aranıp aranmaması ve gazetecide aranması gereken diğer olumlu ve olumsuz şartlar ayrıca ele alınmalı, gerçek gazetecilere hakettikleri saygınlık kazandırılmalı. Basın hürriyeti, her isteyenin ertesi sabah kendisini gazeteci bulabilmesi ve topluma yol göstermesi hürriyeti değildir."

6. BASIN ALANINDA MECBURİ MESLEK TEŞEKKÜLÜ KONUSUNDA DİĞER GÖRÜŞLER

21-24 Mayıs 1968'de İstanbul'da düzenlenen seminerde Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, mecburi meslek teşekküllerine karşı ileri sürülen görüşleri şu şekilde belirtiyor:

Bu mecburi meslek teşekkülleri, basın üzerinde siyasi nitelikte baskılara yol açar. Basın üzerinde bu derece etkili olacak bir kuruluş siyasi partilerin iştahını çekecek, basın içindeki sol kanat sağ, sağ kanat solu tasfiye etmek isteyecektir. Basın üzerinde bir tür "vesayet" doğacak, basın bu teşekkülden nefret edip, itibarını kırmak için elinden geleni yapacaktır. Barolar ve tabip odaları ile kıyas mümkün değildir. Bu meslekler için, belirli bir yetiştirme yolu vardır. Basın'ı belirli formasyon geçirenlere tahsis etmek ise, Basın hürriyeti ile bağdaşmaz. Yine böyle bir davranış, diğer mesleklerden basın mesleğine geçilmesini önler ve bu husus basının aleyhine sonuç doğurur.

Düşünceleri açıklama hürriyeti ile basın mesleği arasında yakın ilişki dolayısı ile de, gazetecilik mesleği diğer mesleklere kıyas edilemez.

(265) Mecburi meslek teşekkülleri, yalnız doktorlar ve avukatlar için değil, esnaf için dahi vardır. 17 Temmuz 1964 tarihli ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Kanunu (RG. 1-4 Ağustos 1964-11769 -11771; Düstur V/3 s. 2884).

Bu mecburi meslek teşekküllerinin meydana getirilmesine Anayasa elverişli olmalıdır.

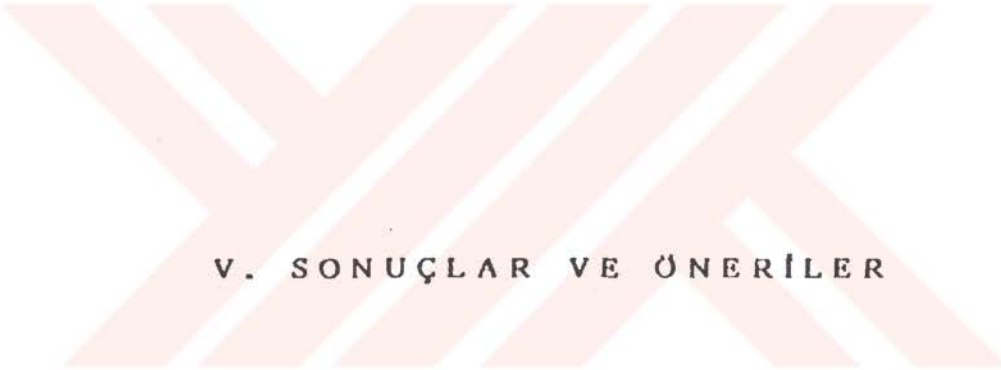
Gazeteci ve yazar Ali Gevgilili'nin bu konudaki görüşleri de şunlardır:

"Gazetecilik gibi meslek açısından spektrumu çok geniş olan odalarda buraya giriş çıkışları bir mimarlar odası, bir tabibler odası, bir eczacılar odası gibi basit tek bir dalda diploma almak kuralına bağlayan bir üst düzenleme tasarlamak zordur, pratik açıdan da gazeteciliğin gereklerine yanıt veremeyecektir.

Pratik açıdan bu nitelikte, yani bir meslek odası biçiminde bir örgütlenmenin uygulanabilirliği yoktur. Zira bu durumda gün olacaktır, bir eczacıda pekâlâ gazeteci olmak için başvurabilir, bir doktor da gazeteci olmak için başvurabilir, bir mimar da, bir iktisatçı da, bir diplomat da gazeteci olmak için başvurabilir ve kendi dalında çok daha başarılı yetkin bir gazeteci olabilir. Hatta bazen biliyorsunuz, diyelim ki bugün Türkiye'nin en büyük ressamlarından biri Cihat Burak'tır ama, Cihat Burak resim öğretimi görmemiş bir mimardır.

Gazetecilik meslek alanı çok geniş olduğu, bu nedenle de öteki meslek odaları gibi bir lonca düzenine bağlanması pratik açıdan mümkün olmayan bir meslek olduğunu belirtmek gerekir.

Yalnız ne var ki, burada önemli bir nokta, bu giriş çıkışların çok geniş olmasına karşılık, gazetenin uygulamaya açısından özellikle, basın tekniği açısından, bütün bu alanlar arasında birleştirici birtakım temel kavramlara, yaklaşımlara da gereksinimi olduğudur. Ama bu temel kavramlar ve temel basın ahlakı, mimarlar odası ya da tabibler odası biçimindeki bir örgütleyişle elde edilebilir nitelikte değildir.

V. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Türkiye'de Basın; 1945'lerden, 1985'lere kadar olan 40 yıllık dönemde teknoloji, genel insan kalitesi ve örgütlenme alanlarında önemli sıçramalar göstermiştir. Bugünün gazetelerinde artık yüksek öğrenim görmemiş gazeteciler sayıca son derece azdır. Yine bugünün gazetelerinde yabancı dil bilen gazeteci sayısı geçmişle karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Kuşkusuz bunlar geçmişe oranla büyük bir birikimi simgeler, ama ideal olanı bu değildir. Bu bağlamda Türkiye Basınının hâlâ çok önemli eksiklikleri vardır. Kadro açısından olağanüstü giderilmeyi bekleyen boşlukları var. Tabii bu aynı zamanda basının maddi yapısıyla da ilgili bir olaydır. Hâlâ gazetecilerin önemli bir bölümü, gazeteciliğe duydukları büyük tutkuyla bu işin sosyal ve da siyasal prestijiyile mesleği yapmaya âdeta zorlanmakta ve bunun karşıtı olarak da bazan çok düşük ücretlere razı olmak bahasına görev alabilmektedirler.

Güneri Civaoğlu insana yatırım konusunda şunları söylüyor "Bu ideal perspektifle baktığımızda yeterli personelimizin olmadığını açıkça söyleyebilirim. Gazete sahipleri insan faktörüne yatırım yapmadılar. Pek az personel sadece tesadüflerin sonucu gerçekten yetenekli olarak meslekte sivrildiler... İşletme ekonomisi açısından verimli bir kurumda personel giderleri genel giderlerin % 17-20'si arasında olmalıdır. Türkiye basınında bu rakam henüz % 10-15'i bulmuş değil (266).

Gerçekten de gazeteler insan unsuruna insan emeğine değer vermemiştir. Bu nedenle eğitilmiş kalifiye eleman sorunu ortaya çıkmıştır. Teknolojiye bunca yatırım yapan sermaye, insana, teknolojiye paralel bir önem vermemiş. Gazetecilerin eğitimi kendi yenilemesi için para harcamak-

(266) İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Tepe Matbaası, İstanbul, 1984, s. 246-247.

tan kaçınılmış, yeterli bir ücret politikası izlenmemiştir. Gazetecilik, bir kâr sektörüne dönüşmüş ve kâr amaçlı özel girişimlerin tümünde olduğu gibi insandan korkulmuş ve insan emeğine gerekli değer verilmemiştir. Melin Aşık bu konuda şunları söylüyor: "... Kısacası bugünkü gazete patronunun istediği gazeteci tipi şöyledir: Gazeteci kanaatkâr olacak, fazla para istemeyecek, sendikaya filan girmeyecek. Öte yandan hem çok kültürlü olacak hem de çok uysal. Böyle bir insan eğitimle öğretimle filan yaratılabilir mi? Bu yüzden de insana yatırım ne kelime, eğitim öğretim görmüş insandan korkuluyor." (267).

Gazetecilerin onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri ekonomik kaygılardan uzak bir biçimde mesleklerini sürdürebilmelerine olanak verecek bir ücret politikası izlenmesi zorunluluğunu bir kez daha dile getirmek gerekiyor.

1960'dan sonra gerek 1961 anayasası gerek 5953 sayılı basın-iş yasasının 212 sayılı yasayla değiştirilmesi gazeteciye günün koşullarına göre olağan üstü sayılabilecek sosyal hak ve özgürlükler sağlamış hatta gazete işverenin çeşitli protesto ve tepkilerine neden olmuştur. Gidererek gazetecinin elde ettiği bu haklar önemini yitirmiş, bugün diğer sektörlerle eşitlenmiş hatta gerisinde kalmıştır. Toplu sözleşmelerin on yıl öncesi ile bugünü karşılaştırırsak gazetecinin 1970 yılına göre elde ettiği hakları şöyle sıralayabiliriz;

Haftalık izin bir günden iki güne çıkarılmış, günlük çalışma süresi dışında gece çalışanlara ödenen fazla ücret % 15'den, % 30'a çıkmış, fazla mesai ücretleri % 50'den % 75'e çıkarılmış, gece çalışan gazeteciye servis sağlanmış. Hastalık halinde, geçmişte 6 ayı dolduran gazetecinin iş akti feshedilirken günümüzde bu süre 1 yıla çıkarılmış.

(267) Bâb-iâli'nin Şu Son Kırk Yılı, İstanbul, 1984, s. 124.

1970'de hasta gazeteci bir yıllık süre içinde işine tekrar dönme olanağı varken bugün bu süre üç yıla çıkarılmıştır. Kıdem tazminatı için önceleri beş yıllık çalışma süresi koşulu aranırken bugün bu süre bir yıla indirilmiştir.

Gazeteci mesleği gereği durmadan araştırmak, koşturmak, yaratıcı olmak, diğer insanlara oranla daha hızlı yaşamak, akrep ve yelkovanın önünde olmak zorundadır. Ürünün, bir yanıyla çok kısa bir sürede ortaya konması zorunluluğu, diğer yanıyla tüketmesi, haber atlatma ya da atlamama kaygusu soluk almaksızın aynı temponun tekrarı insan için stresler yumağıdır. N. Demirkent stres ve sağlıkla ilgili gözlemlerini şöyle açıklıyor: "Bu konuda yapılmış bir araştırma yok, ancak gözlemlerimden çıkardığım sonuç şu ki pek çok dostumu genç yaşında iken kaybettim. Bu sanırım gazeteciliğin zor koşullarının sonucu idi" (268).

İşte gerek mesleğin kendi yapısından kaynaklanan riskler, gerek tehlikeli bölgelerde görev yapan gazetecilerin bulundukları ortamdan kaynaklanan riskler, önemli bir iş riski oluşturmaktadır. Bu nedenle gündümüzde gazetecinin sorunları arasında ekonomi başlığını taşıyan bir bölümün bulunması doğaldır. Gazetecinin ekonomik sorunu salt düzeyi, iş riskinin ekonomik karşılığı, mesleğini yerine getirmek için gerekli araç gereçlere sahip olma düzeyinde değildir. Belki bundan daha önemlisi gazetecinin iletişimi finanse eden çıkar grupları karşısında güçlü olabilmesidir. Ve tüm bunlara ilave olarak gazeteci kendini geliştirmek yenilemek, dönüştürmek için ekonomik özgürlüğe sahip olmalıdır.

- Gazeteci ve yazar Ziyad Ebüzziya; "-Holdingleşme hiçbir yarar sağlamaz. Sadece zarar verir." dedikten sonra şunları anlatır:

(268) N. Demirkent, 25.3.1985 tarihli mülakat.

"Biz gazeteciler arasında yetmişbeşini aşmış sadece bir avuç meslekdaş hayattayız. Bu emektar fakat hâlâ emekli olmamış ve gazeteciliğe devam eden kıymetlerimiz, Gazete denilen nesne ile karşılaştıkları yıllarda henüz İmparatorluk devrimiz sürüyordu. Gazeteciliğimiz beşiği "Bab-ı Ali Yokuşu" ile çocukluktan delikanlılığa geçerken tanıştılar. Gazeteciliğe fiilen başladıkları senelerde ise Cumhuriyetimiz daha onuncu yılını idrak etmemişti.

Üç çeyrek asrı gerisinde bırakmış olmakla beraber henüz kalem oynatmaktan vazgeçmiş olmayan bu gazetecilerden biriyim. Uzun yılları değil, devirleri geride bırakıp bugünkü gazeteciliğimizin içinde yaşarken, "gazete"nin ve "gazeteci"nin dün ile bugününü karşılaştırmak, dünün iyi ve kötü yönleri ile bugünün mükemmel ve berbad taraflarını kıyaslayarak dile getirmek, biz eski gazeteciler için bir vazifedir.

Bizlerin gazete okumaya başladığımız yıllar Cihan Harbinin son senelerine Mütareke ve işgal yıllarına rastlar: 1917-1922 arası bu devirde, teknik ve bakımdan gazetelerimizin hali içler acısı idi. Matbaalar iptidai ve kırık döküktü. Gazetelerde, bir iki istisna ile, kütüphane, arşiv bulunmak şöyle dursun, çoğunluğunda tek bir lugat kitabı dahi yoktu. Yine bir iki gazete hariç, muhabir ve yazar kadroları sekiz on kişiyi ancak bulurdu. Kendi klışe-hanesi, fotoğrafçısı, karanlık odası ve spor muharriri bulunan devrinin en modern rotatif baskı makinesine sahip, tek bir gazete vardı (269). Gazeteler genellikle 4 bazen 6 sahife çıkardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında arasına 8 sahife çıkan bir gazete, büyük aşama yapabilmiş sayılırdı. Gazetelerin başlıkları siyahdı. Kırmızı başlıkla yayına geçildiği zaman büyük bir teknik aşamaya ulaşıldı sayıldı.

(269) Yazarın belirtmediği bu gazetenin ismini bilgi vermek için veriyoruz. Yazarın kendi ailesinin gazetesini Tasvir-i Efkâr'dır.

Bugüne gelince, teknik bakımdan basınımızın son derece geliştiği her gün elimize aldığımız gazetelerden görülmüyor. Gazetelerimizin kadroları ise Batı gazetelerinin seviyesine ulaşmıştır. Dünkü Basının kötü, bugünkü basının mükemmel tarafı bu teknik yönden ibarettir. Gazetelerin ve gazetecilerin vasıflarına gelince durum, maalesef, tamamen aksinedir.

Bundan kırk elli sene evveline kadar gazeteler ve gazeteciler, büyük bir titizlikle gazeteciliğin temel kaidesine "doğru haber verme" ilkesine son derece bağlı idiler. Haber uydurmak şöyle dursun; bir olayı abartarak vermeyi bile haysiyetsizlik ve mesleğe ihanet sayarlardı. Bir gazete yanılarak yanlış bir haber verecek olsa; ertesi gün, muhakkak bunu düzeltir ve özür dilerdi. Bugün ise, birkaç gazete hariç, haber uydurmak âdeta esas kaide haline getirildi. Yanlış bir haber dolayısıyla gönderilen resmi tekziplerin bile yayınlanmaması veya hayli geciktirecek unutturduktan sonra, üstelik de belirsiz bir köşeye sokuşturmak için türlü türlü hokkabazlık yapılması marifet sayılıyor. Bugün basında herhangi bir önemli zabıta olayını bile, dört ayrı gazetede okuyup karşılaştırın; sanki ayrı ayrı olaylardan bahsediliyormuş hissi altında kalırsınız. Dünün gazeteleri, haberlerde kullandıkları başlıklarda, yazılarının metinlerinde, resim altlarında çok dikkatli davranırlar, konuyu belirtmek için en yerinde ve dil adâbına uygun kelimeler kullanırlardı. Bugün gazetelerimizin pek çoğunda en adi kelimeler, külhanbeyi sözleri ve argo tabirleri başlıklara hatta manşetlere oturtmak başarı sayılıyor. Dünün yadırganan külhanbeyi sözleri, bugünün gazeteci lisanı haline getirildi.

Dünkü gazetelerde, halkın genel ahlak telakkilerine aykırı yazılara rastlamak son derece nadirdir. Bugün ise tamamen aksine rastlamamak nadir oldu. Sütunlarını, sahifelerini, ahlak dışı haberler, uydurma ahlak dışı başlıklar

ve resimlerle doldurmayan sadece birkaç gazete var. Bazı gazeteler ise, bu alanda çok daha ileri giderek, Türk halkının sadece ahlâksızlık saydığı haberler yaymakla kalmıyor, aleñen fuhşu teşvik edecek yayınlar yapmayı âdeta vazife sayıyor.

Eski devrin gazeteleri memleket menfaati ile ilgili veya geniş halk kitlelerinin alâkadar olduğu bir konuyu, bir meslekdaşları ele alıp ortaya atmışsa, hemen onun yanında yer alırlar ve mevzuu onunla beraber işlemeyi vazife bilirlerdi. Bugün bir gazete bu çeşit önemli bir konuyu ortaya atmışsa, diğer gazeteler, akıl almaz bir zihniyetle, üzerinde durulan konuyu görmezlikten gelip, "mademki o gazete yazdı, biz bu konuda ona yardımcı olamayız" gibi çok yanlış bir davranış içine giriyorlar.

Eski basın, dış meselelerde ve haberlerde, yabancı devlet başkanlarına ve idarecilerine karşı bir tenkide, bir hücumda bulunacakları zaman bile dikkatli ve terbiyeli davranırlardı. Halbuki bugün, bazı gazeteler siyasi görüş ve kanaatlerine uygun düşmeyen, veya hoş bulmadıkları bir kararda bulunmuş söz etmiş bir devlet başkanına, çirkin, aşağılayıcı sözlerle hitab etmeyi tabii görüyorlar. Eski gazetecilik devrinde, bir gazeteci ne kadar sevmese bir Amerika Devlet Başkanına "Kovboy" diye, davranışlarını ne kadar hatalı bulsa bir devlet liderine "Molla kendini kolla" gibi külhanbeyi sözlerle hitab etmeyi değil yazmak, aklından bile geçiremezdi. Bugün medeni âlemin, 'Batı'sında da Doğu'sunda da, Demir Perde gerisi memleketlerinde de, başka bir devlet ileri gelenlerine bu şekilde hitaplarda bulunan bir gazeteye rastlanmaz.

Gazete, eski deyim ile "efkâr-ı umumiye", bugün ise "kamu oyu" dediğimiz, "genel halk düşüncesi"ni oluşturan veya yönlendiren en kudretli vasıtaadır. Ancak bu iş gerçeğe

dayanarak yapılırsa, memlekete yararlı olur. Yok eğer, halkı heyecan ve dolayısıyla harekete sevk edecek, yalan uydurarak yapılırsa, memlekete büyük zararlar verir. Bunun en feci misalini, İstanbul'da cereyan eden 1955 6/7 Eylül gecesi, yağma, kırma, dökme hareketiyle yaşadığımızı, bugün hatırlayanlarımız çoktur (270).

Bugünkü basınımızın büyük kısmının büründüğü gibi, rengârenk boyalara bulanmış, eski deyiimi ile "apukurya maskarası" (271) halinde yayın yapan, Batı'da da Doğu'da da, Demir Perde gerisinde de tek ülke yoktur. Gazete, ancak doğru, güvenilir ve anında haber ulaştıran bir organ olarak kendini tanıtabilirse, daima satışı da artar, prestiji de artar, vazifesini de ancak o zaman yapmış sayılır. Bugün birçok gazetenin yaptığı gibi, bir yandan rengârenk resimler ve bol bol magazin ilaveleri, diğer taraftan kitap dağıtmalar, piyango tertiplemler, eşya pazarlamaları yapmak gibi yollara başvurarak satış sağlamaya uğraşmak, bir gazeteye değil, ancak kötü malını göz boyayıp, halka yutturmaya çalışan bir uç kâğıtçı tüccara yakışır iştir.

Türk Basını bu hale nasıl geldi? 1950'li yıllara kadar gazeteler, çekirdekten gazeteci olarak yetişmiş, gazeteciliği meslek edinmiş kimselerin elinde idi. Hatırlatalım; Tanin Hüseyin Cahidin, İkdam Ahmed Cevdet'in, Akşam Necmeddin Sadık'ın, Vatan Ahmed Emin'in, Tan Zekeriya Sertel'in, Son Saat Selim Ragıp ve Ekrem Uşaklıgil'in, Vakıf Hakkı Tarık'ın, Cumhuriyet Yunus Nadi'nin, Yeni Sabah Cemaleddin Saracoğlu'nin, Hürriyet Sedat Simavi'nin,

(270) 1955'de Kıbrıs olayı yine alevli bir devresinde iken, bir İstanbul gazetesi, Yunanlıların Selanik'te Atatürk Evini bombalayıp tahrib ettiklerini, büyük manşetlerle yaydı. Haber uydurma idi. Halk galeyana geldi, Rum vatandaşlara karşı başlayan gösteri bir anda çapul ve yağmaya dönüştü. İstanbul harabedildi. Devlet büyük tazminat ödemeye, Yunanlılardan özür dilemeye mecbur oldu. Yıllarla olay Batı'da düşmanlarımıza istismar konusu yapıldı.

(271) Eski yıllarda memlekette Rum vatandaşlar çok kalabalık iken, batinın karnaval mevsiminde, yüzlerini gözlerini boyarlar, rengârenk kumaşlardan yapılmış maskara elbiseleri giyerler, sokaklarda dolaşırlardı. Türk halkının vadirdiği bu haller, karnaval manasına gelen "apurkuya" mevsiminde yapıldığından, bunlara "apukurya maskarası" denirdi.

Tasvir-i Efskâr Ebüzzîya'ların gazeteleri idi. Bu saydığımız isimlerin hepsi de çekirdekten yetiştirme ve kendilerini gazetecilik mesleğine hasretmiş, ticaretle ilgileri olmayan hatta bir idare meclisi üyeliği bile kabul etmemiş insanlardı.

1950'li yıllarda, parasına güvenen ve gazetecilikle hiçbir ilgisi bulunmayan bir iki kişi bu alana adım attı. Zaman geçtikçe onların peşinden gidenler çoğaldı. Bugün, pek azı istisna edilirse, gazeteler gazeteci olmayan bu zengin iş adamlarının veya onların teşekküllerinin elindedir. Gazete onların inde de sahip oldukları sürü sürü müteahhidlik şirketlerinden, çeşit çeşit fabriak ve işletmelerinden birinden ibârettir. Gazete iyi çıkmış, kötü çıkmış, az satmış, zarar ediyormuş, onların asla umarlarında değildir. Zira gazeteleri, onların indinde, elde etmek istedikleri işlere ulaşmayı sağlayan bir sıçrama tahtasından ibârettir. Zira, bugün, büyük bir iş adamı, bir tüccar, bir kuruluş elde etmek istediği bir lokmayı kapmak için, bir bakan veya bir makama ulaşabilmek için, bazen günlerle randevu bekler, ama o bir gazetenin sahibi ise, dilediği makama dilediği an kapıyı vurmada girebilir.

Çizdiğimiz bu hazin tablo bugünkü basınımızın genel halidir. Elbetteki ve çok şükür, bu çirkin ve hazin tablonun dışında kalan ve onun gerçek "büyüklüğünü" muhafaza edebilmiş gazetelerimiz henüz mevcuttur. Onları bu tablonun dışında tuttuğumu bilhassa belirtmek isterim. Bir de Anadolumuzun mütevazî basınının büyük kısmı henüz gazeteciliği meslek edinmiş olan kimselerin elindedir. Temmennimiz onların da İstanbul'da, yüksek tirajları dolayısıyla "büyük" sayılan bazı gazetelerimizin haline düşmemeleridir.

Gazete ve Gazeteciler'in dertleri de, meseleleri de, dünya durdukça sürecektir hiç kuşkusuz...

Türkiye Gazeteciler Sendikası, tam 16 yıl aradan sonra, 22 Şubat 1986 günü İzmir Cumhuriyet Alanı'nı dolduran Türk-İş'in muhteşem mitinginde bir araya geldiler. Konu hep aynı idi; ekmek, barış ve özgürlük.

Bu tezimin mevcut sınırları içerisinde aslında gazetecinin ekmek kavgasının detaylarına ulaşmaya çalıştım. Gazetecinin yaşamı ve kazancı huzurlu mu?, yoksa kazancı "çamurlu lokma" mı, varın siz karar verin! Başarabildiysem, kendini mutlu sayacağım.

Meslekte büyük hizmetler ve güçlü kalemler yetişmesi dileği ile...

BİBLİYOGRAFYA

- ABADAN-UNAT, Nermin: Batı Avrupa ve Türkiye'de basın yayın öğretimi, Ankara, 1972.
- ALİ, Basiret gazetesi İmtiyaz Sahibi: İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar, İstanbul, 1976.
- ATAY, Falih Rıfkı: Başveren Bir İnkılâpçı (Ali Suavi), Ankara, 1954.
- BALKANLI, Remzi: Basın Hürriyeti, Ankara, 1961.
- BALKANLI, Remzi: Mukayeseli Basın ve Propaganda, Ankara, 1961.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet: Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri, İstanbul, 1960.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet: Türk Gazeteciliğinin 100'üncü yılı için Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri, İstanbul, 1960.
- BOIVIN, Emile: Histoire du Journalisme, Paris, 1949.
- BOSSERT, Helmothe: Türk Tabı San'atının Keşfi (II. Türk Tarih Kongresi), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9. Seri No. 2, İstanbul, 1937.
- COŞAR, Ömer Sami: Milli Mücadele Basını, İstanbul, 1964.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman: Basın Tarihimize Dair Bilgi ve Hatıralar, İstanbul, 1962.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman: Basın Tarihimizde Mizah Dergileri, İstanbul, 1970.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman: Basın Tarihimizde Parazitler, İstanbul, 1967.
- DENOYER, Pierre: Modern Basın, Çeviri: Adnan Cemgil, İstanbul, 1963.
- DÖNMEZER, Sulhi: Basın Hukuku, İstanbul, 1964.
- DÖNMEZER, Sulhi: Basın ve Hukuku, İstanbul, 1976.

- EBUZZİYA, Tefik: Yeni Osmanlılar Tarihi, Cilt I, II, III, İstanbul, 1973.
- ENCYCLOPEDIA Brittannica: Cilt 15 (235-245).
- ERER, Tekin: Basında Kavgalar, İstanbul, 1965.
- ERTUĞ, Hasan Refik: Basın Yayın Hareketleri Tarihi, İstanbul, 1970.
- ERTUĞ, Hasan Refik: Gazetecilik Öğretimi, Tarihçesine ve Şartlarına Dair Bir Muhtıra, Ankara, 1947.
- EVLİYAGİL, Şevket: Basın İşletmeciliği, Ders Notları, Ankara, 1969.
- EVLİYAGİL, Şevket: Basım Sanayisinin Temel Kavramları
- FELEK, Burhan: Yaşadığımız Günler, İstanbul, 1966.
- GERÇEK, Selim Nüzhet: Türk Matbaacılığı, İstanbul, 1928.
- GERÇEK, Selim Nüzhet: Türk Matbaacılığı, İbrahim Müteferrika Matbaası, İstanbul, 1939.
- GERÇEK, Selim Nüzhet: Türk Gazeteciliği, İstanbul, 1931.
- GİRİTLİ, İsmet: Gazeteciliğin Bazı İlke ve Sorunları, İstanbul, 1977.
- HATEMİ, Hüseyin: Basın Ahlâkı, İstanbul, 1976.
- HOHENBERG, John: Gazetecilik Mesleği (The Professional Journalist) Çeviren: Filiz Ofloğlu, İstanbul, 1963.
- İSKİT, Server Rifat: Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul, 1939.
- İSKİT, Server Rifat: Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara, 1943.
- İSKİT, Server Rifat: Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul, 1939.

ILGAR, İhsan: Mütareke'de Yerli ve Yabancı Basın, İstanbul, 1973.

KISAKÜREK, Necip Fazıl: Bâbiâli, İstanbul, 1975.

KUDRET, Cevdet: Abdülhamit Devrinde Sansür, İstanbul, 1977.

KUNTAY, Mithat Cemal: Sarıklı İhtilalci Ali Suavi, İstanbul, 1946.

PARMAKSIZOĞLU, Abbas: Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi, İstanbul, 1959.

SERTEL, M. Zekeriya: Hatırladıklarım (1905-1950), İstanbul, 1968.

SERTEL, S. Zekeriya: Roman Gibi, İstanbul, 1969.

ŞAPOLYO, Enver Behnan: Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, 1969.

ŞİMŞİR, Bîlâl, N.: Malta Sürgünleri, İstanbul, 1976.

TOKGÖZ, Mehmet İhsan: Matbuat Hatıraları, 2. Cilt, İstanbul, 1930-1931.

TOPUZ, Hıfzı (Haz.): Fransa'da Gazeteciler Statüsü ve Asgari Ücret, İstanbul, 1954.

TOPUZ, Hıfzı: 100 Soruda Türk Basın Tarihi, İstanbul, 1973.

TÜTENGİL, Cavit Orhan: İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967), İstanbul, 1969.

UBINICI, M.A.: Türkiye 1850, I. Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

US, Asım: (1930-1950) Hatıraları, İstanbul, 1966.

US, Asım: Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, İstanbul, 1964.

WEILL, Georges: Le Journal, Paris, 1934.

YALÇIN, Hüseyin Cahit: Edebiyat Anıları, İstanbul, 1975.

YALÇIN, Hüseyin Cahit: Siyasal Anılar, İstanbul, 1976.

PERİN, Cevdet: Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü, İstanbul, 1974.

ÖZTOPRAK, İzzet: Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara, 1981.

ÇEŞİTLİ tarihler, meslek kuruluşlarına ait yayınlar, bültenler, kanunlar, dergiler, basın yayın okulları neşriyatı, gazeteler, basın konusunda yayınlanmış çeşitli yazı ve makaleler.

Y. C.
Millî Eğitim Kurul
T.C. Milli Eğitim Bakanlığı